

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Yüksek Lisans Tezi

ÇAĞLAR YILMAZ

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ HUKUK BİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Yüksek Lisans Tezi

ÇAĞLAR YILMAZ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yalçın ALGANER

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

MALİYE Anabilim Dalı MALİ HUKUK Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Çağlar Yılmaz'ının AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 12.01.2016 tarih ve 2016-1/21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 29.01.2016

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. YALÇIN ALGANER	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. EZHAN DOĞRUSÖZ	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. GÜNEŞ YILMAZ	

(Handwritten signatures in blue ink)

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Özet

Son dönemde iletişim, ulaşım ve taşımacılık alanlarındaki teknolojik yenilikler; ülkeler, bölgeler ve kıtalar arasındaki ticareti hem yoğunlaştırmış hem de hızlandırmıştır. Bu sayede günümüzde siyasi açıdan olmasa bile iktisadi ve ticari yönden bütünsel bir dünyadan bahsedilebilir bir noktaya gelinmiştir. Diğer bir ifadeyle ekonomik vizyon bağlamında, artık mali olarak daha az görünür sınırlara sahip bir yerküre ifade edilebilmektedir. Güncel olarak pek kullanılan ‘küreselleşme’ kavramı da, şekillendirilen bu tablonun bir anlamda çerçevesini oluşturmaktadır. Globalleşme olarak da ifade edilen bu yeni akım, eski düzene karşı olan, ya da geçmişe rağmen ortaya konan bir model değildir. Aksine tarihsel sürecin ortaya çıkardığı ve geniş bir arka planı olan öğretilerdir. Ancak denk geldiği dönemin özelliği gereği organizasyonundan kurallarına ve terimlerine kadar batı elbisesi giymiştir. Ancak 80’li yıllardan itibaren etkisi artan biçimde hissedilen küreselleşmenin bileşenleri, doktrinin menşei olan kıta üzerindeki halklar tarafından bile tam olarak özümselememiştir. Aslında tüm dünya uluslarının, tarihsel varlık süreci bağlamında karşılaşmadıkları uygulamaları da içermemektedir. Ancak ticaret boyutuyla ele alındığı zaman, üretim sürecinden pazara sunulmasına kadarki olan tüm iktisadi faaliyetlerin farklı coğrafi alanları kapsamı, meseleye her biri değişik özelliklere sahip pek çok faktörün katılmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda en basit işlemin dahi uluslararası bir hüviyeti olmaktadır. Sonuç olarak da hesaplanması gereken değişken sayısı artmaktadır. Fakat sistem tarafından geliştirilen çeşitli araçlar, söz konusu sorunlara çözümler üretebilmiştir. Ancak bu mekanizmaların karmaşık bir yapısının olmasının yanında, çok taraflılığa dayanan bir yönü de bulunmaktadır. Bu enstrümanlara verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi ise serbest ticaret anlaşmalarıdır (STA). Bu etkin kavram, gerek uluslararası, gerek uluslararası, gerekse de bölgesel yapılar tarafından en ideal yöntem olarak benimsenmektedir. Özellikle AB ve ABD tarafından çok sık başvurulanan etkin bir araç konumundadır. Hatta kendi aralarında yapmayı düşündükleri bir STA da uzun zamandır gündemde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu da STA konusunun gelecekte daha da geniş kapsamlı ve etki gücü yüksek bir kavram ve önemli bir ekonomik ve mali unsur olacağına işaret eder. Aynı şekilde tercihli ya da imtiyazlı ticaret ortamı olarak tanımlanan STA düzenine odaklanılmasının gerekliliğini de buradan anlayabiliriz. Ancak çalışmanın amacı doğrultusunda AB perspektifinden ele aldığımız STA’lara dair meseleler, konunun içeriği gereği, diğer ülke ve kurumlardan tamamen arındırılarak analiz edilmesi çok net ve gerçekçi sonuçlar veremeyeceği kanısındayız. Zira AB’nin kendisi bile 28 üye devletten oluşmaktadır ve öte yandan dünyanın hemen her bölgesinde Birliğin ticari ilişkiler geliştirdiği başka aktörler de bulunmaktadır. Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde AB’nin STA düzeninin oluşumunda etkin olan diğer faktörlerden bağımsız olarak ele alınması güçleşmekte, hatta imkansızlaşmaktadır. Aynı şekilde AB ile Gümrük Birliği tesis eden Türkiye’nin, STA süreçlerinin de, Birlik ile kurulan bağların yok sayılarak incelenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla AB’de ve Türkiye’de STA’lara ilişkin durum, belirtilen hususlar göz önünde tutularak ve konunun taraflarının yayımladığı resmi metinler temel alınarak ancak belirli kurallar bağlamında ele alınmış ve düzenlenebilmiştir. Makro yönden kurumlar ve kurullar tarafından denetim, güvenlik ve hesap verilebilirlik öne çıkan başlıklar olurken mikro açıdan bireyler nezdinde düşük maliyet, az ve basit prosedür işlemleri ile sürecin hızlandırılması konuları üzerinde durulan hususlardır. Dolayısıyla çalışmanın faydalı olabilmesi için gündelik yaşamla ilişkilendirilme ihtiyacı doğmuştur. Bu da tutarlı, özgün ve güncel kaynaklardan yararlanmayı gerekli kılmıştır. Bunun neticesinde de görülmüştür ki, şahıslara çok ilgisiz gibi duran başta STA sistemi olmak üzere, yeni uluslararası ve hatta uluslararası düzen, aslında kişilerin sosyo-ekonomik durumlarını çok derinden etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest ticaret anlaşmaları (STA), çok taraflı ticaret düzeni, menşei kuralları ve kümülasyonu, müzakere turları.

FREE TRADE AGREEMENTS IN THE EUROPEAN UNION AND IN TURKEY

Abstract

Recently, technological innovations in the fields of communication, transportation, and transportation have accelerated and also intensified trade between regions and continents and countries. In this way, today, we have reached a point where the world can be reported as a holistic world, even if not politically, from the economic and commercial aspects. In other words, in the context of an economic vision, the earth can be expressed as it has financially less visible boundaries now. 'Globalization' which is a frequently used up to date concept, in a sense, constitutes the framework of this embodied table. This new wave, which is expressed as globalization, is not a model against the old order or a model which is put forth despite the past. On the contrary, it is a doctrine brought out with a historical process and has a broad background. However, because of the nature of the period it occurred, it has worn a Western suit to the terms and rules of the organisation. However, the components of globalization, whose impact has been increasingly felt since the 80s, have not been fully internalized by people even on the continent, where is the origin of the doctrine. In fact, it includes applications that all the nations of the world have already encountered in the context of their historical process. However, when taken together with trade dimension, all economic activities cover different geographical areas from the production process to market introduction, and that adds many factors each have different features to this issue. In this sense, even the simplest process has an international identity. As a result, the number of variables to be calculated increase. But a variety of tools developed by the system have been able to produce solutions to the case in point. However, these mechanisms have a complex structure, in addition to this; there is one aspect that is based on multilateralism. Free trade agreements (FTA) are one of the best examples that can be given to these instruments. This effective concept is being adopted as the most ideal method by international, transnational, as well as by regional structures. It is an effective tool that is referenced by especially the EU and the USA very often. As a matter of fact, an FTA which they are thinking to do among themselves has occupied an important place on the agenda for a long time. And this can be interpreted as a sign that the issue of FTA will be an even more comprehensive and effective concept and an important economic and financial factor in the future. Similarly, we can also deduce from this the necessity of a focus on layout of FTA, which is defined as the preferential or privileged trading environment. However, the FTA issues at hand, from the perspective of the EU for the purposes of the study, we believe that analysis cleansed completely from other countries and institutions cannot give very clear and realistic results due to the content of the topic. Because the EU even itself consists of 28 Member States and on the other hand there are other actors that has developed commercial relations of the Union in almost every region of the world. When all of these are considered together, addressing EU independent of other factors that are effective in the formation of the FTA scheme is difficult, even impossible. In the same way it is also impossible to examine the FTA process of Turkey which is a country establishing a Customs Union with the EU, by ignoring the ties with the Union. Therefore, the situation with regard to the FTA in Turkey and in the EU has been taken up and edited in the context of specific rules, in consideration of the matters specified and based on texts published in the official parties of the subject. In macro level, audit, security, and accountability are featured titles by institutions and bodies while in micro level, low-cost, accelerating the process with less and simple procedure are the matters focused by individuals. Therefore, to enable the study to be useful there has been a need to associate it with everyday life. And this has made it necessary to benefit from consistent, original and contemporary sources. As a result it is seen that particularly FTA system, new international and even supranational system that seem to be unrelated, in fact, have a profound influence on the socio-economic conditions of the individuals.

Key Words: *Free trade agreements, (FTA), the multilateral trading scheme, rules and cumulation of origin, tours in negotiation.*

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ŞEKİL LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR	iv
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN TİCARET VE EKONOMİ BAĞLAMINDA GELİŞİMİ.....	4
2.1. Erken Dönem	4
2.2. Ara Dönem.....	10
2.3. Son Dönem	13
2.3.1. Son Dönemin Ekonomi Politikası.....	23
3. ULUSLARARASI TİCARET TERİMLERİ VE OLUŞUMU	30
3.1. Dış Ticaret Rejimleri	30
3.2. GATT'den WTO'ya Uluslararası Ticaretteki Düzenlemeler ve Değişimler.....	32
3.2.1. Diğer Teknik ve Kurumsal Gelişmeler.....	38
4. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARİ ÜZERİNE.....	57
4.1. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Hukuktaki Yeri	58
4.1.1. Menşe Kuralları (Rules of Origin) ve Menşe Kümülasyonu Sistemi (System of Cumulation of Origin).....	61
4.2. Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Uluslararası Ticaretteki Yeri.....	72
4.2.1. İşletmelerde STA'ların Yeri	80
5. HAZIRLIK AŞAMASINDAN YÜRÜRLÜĞE GİRENE KADAR AB'NİN STA SÜRECİ	82
5.1. AB'nin STA Yaparken İzlediği Üst Politikalar ve Alt Uygulamalar	82
5.1.1. Avrupa Komşuluk Politikası.....	82
5.1.2. Vergilendirme Politikası.....	84
5.1.3. AB'nin Ortak Ticaret Politikası (OTP).....	85
5.1.4. Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB)	88
5.1.1.1. AB Yeni Pazara Giriş Stratejisi	89
5.1.1.2. AB'nin Dış Ticaret Rejimi	90

5.2. AB'nin STA Prosedürü.....	92
5.2.1. Müzakerelerin İçeriği.....	96
5.2.2. STA'ların Şekli ve Türleri	97
5.3. AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları ile İlgili Genel Durum	100
5.3.1. AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (TTYO) [Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)]	102
5.3.1.1. TTIP'nin Taraflar Arasında ve WTO Düzeyinde Çok Taraflı Ticaret Düzeninde Yaratabileceği Etkiler	107
5.3.1.2. TTIP'de Son Durum	109
6. AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ	111
6.1. AB-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi	111
6.1.1. Ankara Anlaşması (Ortaklık Anlaşması).....	111
6.1.2. Katma Protokol (KP)	116
6.1.3. Tam Üyelik Başvurusu	117
6.1.4. Türkiye'nin Aday Ülke İlan Edilmesi	118
6.1.5. Müzakereler	119
6.2. Türkiye-AB Gümrük Birliği İlişkisi	120
6.2.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK).....	121
6.2.2. Türk Dış Ticaret Rejimi	127
6.2.2.1. Türk Dış Ticaret Rejiminde STA'ların Birincil Kaynakları...	137
6.2.2.2. Türk Dış Ticaret Rejiminde STA'ların Durumu	139
7. TÜRKİYE'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI.....	146
7.1. Türkiye ve TTIP	147
7.2. Türkiye'nin Yürürlükte Bulunan Serbest Ticaret Anlaşmaları	155
7.3. Türkiye'nin Müzakere Süreci Devam Eden Serbest Ticaret Anlaşmaları.....	157
7.4. Türkiye'nin Müzakere Süreci Tamamlanan Serbest Ticaret Anlaşmaları	158
8. SONUÇ & DEĞERLENDİRME.....	160
EKLER	166
KAYNAKÇA.....	229

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: AB'nin Şematik STA Prosedürü	99

KISALTMALAR

AA	Association Agreement
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACP	Africa, Carribbean and Pacific
AEA	Avrupa Ekonomi Alanı
AEO	Authorised Economic Operator
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AHM	Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKP	Afrika, Karayip ve Pasifik
AKP	Avrupa Komşuluk Politikası
AMB	Avrupa Merkez Bankası
ANDEAN	Comunidad Andina
AS	Armonize Sistem
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BBMK	Batı Balkan Menşe Kümülasyonu
BENELÜKS	Belçika-Hollanda (Netherlands) -Lüksemburg
BM	Birleşmiş Milletler
BTA	Bölgesel Ticaret Anlaşması
BTAK	Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi

CARIFORUM	The Caribbean Forum of ACP States
CCC	Custom of Cooperaiton Council
CCCN	Customs Cooperation Council Nomenclature
CEFTA	Central Europe Free Trade Agreement
CELAC	Community of Latin American and Caribbean States
CETA	Comprehensive Economic and Trade Agreement
CFTA	Comprehensive Free Trade Agreement
CIF	Cost, Insurance and Freight
CN	Combine Nomenclature
CRTA	Work of the Committee on Regional Trade Agreement
C-TPAT	Customs-Trade Partnership Against Terrorism
DCFTA	Deep and Comprehensive Free Trade Agreement
DGÖ	Dünya Gümrük Örgütü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSM	Dispute Settlement Mechanism
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EAC	Eastern African Community
ECSC	European Coal and Steel Community
Ed.	Editör
EEA	European Economic Area
EFTA	European Free Trade Association
EIA	Economic Integration Agreement
ENP	European Neighbourhood Policy
EOA	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
EPA	Economic Partnership Agreement

EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
EPCA	Enhanced Partnership and Cooperation Agreement
ESA	Eastern and South Africa
EU	European Union
FDI	Foreign Direct Investment
FTA	Free Trade Agreement
FTA	Free Trade Area
GATS	General Agreement on Trade in Services
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GB	Gümrük Birliği
GCC	Gulf Cooperation Council
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GİMOP	Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi
GSP	Generalized System of Preferences
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTİP	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
HLWG	High Level Working Group
HS	Harmonized System
hızl.	Hazırlayan
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development
ICC	International Chamber of Commerce
IDA	International Development Association
IMF	International Monetary Fund
ISO	International Organization for Standardization

IT	Information Technology
ITO	International Trade Organization
İbid.	İbidem
iEPA	Implementation of Economic Partnership Agreement
İKV	İktisadi Kalkınma Vakfı
İTO	İstanbul Ticaret Odası
KDV	Katma Değer Vergisi
KOBİ	Küçük ve Orta Boyutlu İşletme
KP	Katma Protokol
KPK	Karma Parlamento Komisyonu
MASAK	Mali Suçları Araştırma Kurulu
MERCOSUR	Mercado Común del Sur
MFN	Most-Favoured-Nation
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NTB	National Tire&Batory
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
OEEC	Organization of European Economic Co-operation
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortak Komite Kararı
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
OTP	Ortak Ticaret Politikası
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PAAMK	Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülasyonu
PAMK	Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu
PCA	Partnership and Cooperation Agreement

PEMSCO	Pan-Euro-Mediterranean System of Cumulation of Origin
PESCO	Pan-European System of Cumulation of Origin
PSA	Partial Scope Agreement
PTAs	Preferential Trade Arrangements
RG	Resmi Gazete
RTA	Regional Trade Agreement
s.	Sayfa
S.K.	Sayıllı Kanun
s.s.	Sayfa sırası
SADC	Southern African Development Community
SICA	Sistema de la Integración Centroamericana
SITC	Standard International Trade Classification
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TARIC	Integrated Tariff of the European Communities
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TiSA	Trade in Services Agreement
TPP	Trans-Pacific Partnership
TPRM	Trade Policy Review Mechanism
TRIPS	Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights
TTIP	Transatlantic Trade and Investment Partnership
TTYO	Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
UN	United Nations
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development

USA	United States of America
USSR	Union of Soviet Socialist Republics
USTR	United States Trade Representative
VAT	Value-Added Tax
WB	World Bank
WCO	World Customs Organization
WEU	Western European Union
WTO	World Trade Organisation

1. GİRİŞ

Bugünün dünyasında tüm gelişmeler çok hızlı bir şekilde yaşanmakta ve her gün literatüre yeni kavramlar, terimler ve modeller girmektedir. Bunların pek çoğu kısa sürede trend halini almaktadır ve geliştirilebilme kabiliyetine göre de raf ömrü uzamaktadır. Lakin bu akımların hiçbiri köksüz değildir. Diğer bir ifadeyle bir günde vücuda getirilmiş yapılar değildir. Derinlemesine araştırıldığında hemen hepsinin çok geniş bir arka planının olduğu görülmektedir yani hiçbiri tesadüfen oluşmamıştır. Hatta bir adım daha ileri gidilip tümü alt yapısı hazırlanan gelişmelerdir de denilebilir. Tıpkı Avrupa Birliği'nin (AB) kurulmasına giden sürecin Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlaması ve daha da ilginç Topluluk haline gelme serüveninin yani Avrupa'daki birlik ve bütünleşme hareketlerine dair süreçlerin başlangıç noktasının Antik Yunan ve Eski Roma'ya kadar uzanması; gelişmelerin, anlık olarak cereyan eden hadiselerin birer sonucu olmadığını göstermektedir. Bunun en bariz örneği de AB'dir. Topluluk, bünyesinde en gelişmiş entegrasyon sistemlerini barındırmaktadır. Ancak bu uygulamaların her birinin tarihsel süreç içerisinde rol model oluşturacak örnekleri hayata geçirilmiştir. Tabi bu emsallerin en önemlileri yine Batı'dan çıkmıştır ki günümüz uluslararası düzeninin Avrupa kökenli mayası da burada çalınmıştır.

Arka arkaya yaşanan iki dünya savaşının ardından yeryüzünde yeni yeni devletler peyda olmuştur. Dünyanın siyasi çehresi bir yandan küçük parçalara ayrılırken diğer yandan da bu mikro ölçekli kısımların bir araya gelerek oluşturdukları bölgesel birliklerle adım adım küreselleşmeye gidilmiştir. Bu sürecin öncüsü ise günümüzün tek uluslarüstü (supranational) organı olmakla beraber en ileri bütünleşme örneği olan AB olmuştur. Özellikle 1990'larda moda bir tabir olan küreselleşmenin nasıl bir şekil alacağı merak konusu olmuştur. Dünya halklarının büyük çoğunluğu tarafından bu sorunun cevabının World Trade Organisation (WTO) bünyesinde verileceği izlenimi hakim olmuştur ki kısmen böyle de olmuştur. Ancak WTO sadece genel çerçeveyi çizmiştir. İçeriği AB gibi gelişmiş blok ya da ülkeler tarafından Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA'lar) ile doldurulmuştur. Öyle ki STA müessesesi artık WTO kabına dahi sığmamaktadır. WTO içerisinde hayat bulan ve örgütün kurduğu düzenin üzerinde

yaşamını sürdüren STA kurumu neredeyse WTO'yu bile gölgede bırakmıştır. Şu an için küreselleşmenin en önemli enstrümanı görünümündedir. Gün geçtikçe ileri kapitalist blok ve geç kapitalist ülkeler tarafından söz konusu müesseseye siyasi, sosyal, ekonomik ve hatta kültürel yönleri olan çok boyutlu politika aracı görevi yüklenmektedir.

Tüm bunlardan hareketle imtiyazlı ticaret anlaşması, tavizli ticaret anlaşması, opsiyonlu ticaret anlaşması ya da bilinen adıyla serbest ticaret anlaşması olarak ifade edilen akitlerin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu ihtiyaç en çok da üçüncü dünya ülkelerinin ulusları tarafından hissedilmektedir. Bahsi geçen toplumların bazıları tarafından STA'lar; sömürgeci anlayışın devamı olarak ya da yeni nesil kapitülasyonlar olarak görülmektedir ve dolayısıyla da karşı çıkmaktadır. Hiç şüphesiz böyle düşünmelerinde haklılık payı yüksektir ancak tümünden reddeden anlayış da yanlıştır. Diğer halklar ise STA konusuna tamamen yabancılardır ya da diğer bir ifadeyle STA hakkında fazla bilgiye sahip olmadıkları için mesafeli bir duruş sergilemektedirler. Oysaki çok da yeni bir uygulama değildir. Bugünkü biçim ve isimde olmasa da benzerlerine geçmişte rastlanılan bir modeldir.

Belirtilenlere ek olarak STA'lar konusunda bilinç düzeyi en yüksek olan topluluklardan birinin Avrupa toplumu olduğunu söylemek son derece yerindedir. Zira AB'nin bu hususta dinamik, değişken ve etkin bir strateji izlemesi de bu sayede mümkün olmaktadır. Ancak kıta dışından bakıldığında Avrupalılar tarafından STA mekanizmasının hem bürokratik hem de diplomatik açıdan nasıl işlerlik kazandırıldığı net olarak görülmemektedir. Aynı şekilde STA'ların oluşum süreçlerinde de muğlaklık hakimdir. Burada Türkiye'ye ayrı bir yer açmak gerekmektedir. Zira Türk halkının konuya vakıf olabilmesi için öncelikle AB'nin STA sistemini anlaması elzemdir. Çünkü Türkiye ile AB arasında kurulan Gümrük Birliği (GB) bunu zorunlu kılmaktadır. Bu da Türkiye'yi tüm diğer ülkelerden ayıran noktadır.

Çalışma bahsi geçen ihtiyaçlardan hareketle oluşturulmuştur. Araştırmada öncelikle uluslararası sistemin tesis edilmesine ışık tutulmuştur ve bunun sağlanmasında ticari ilişkilerin oynamış olduğu role vurgu yapılmıştır. Sonra milletler arası ticaretin terimlerine ve kavramlarına atıf yapılmıştır. Zira STA'lar; bunlar üzerine inşa edilmekte

ve de şeklinden içeriğine kadar bünyesinde söz konusu terminolojiyi barındırmaktadır. Bundan dolayı da General Agreement on Tariffs and Trade'den (GATT) WTO'ya dönüşüm süreci ile Custom of Cooperation Council'dan (CCC) World Customs Organization'a (WCO) geçiş aşamasının kapsamlı olarak ele alınması kaçınılmaz olmuştur. Devamında STA'ların kavramsal açıdan ortaya koyduğu yapı ile beraber uluslararası hukuktaki yerine yani kendisine meşruluk sağlayan kaynaklara yer verilmiştir. STA'ların uluslararası ticarete makro düzeyde devletler nezdinde ihtiva ettiği anlam ile beraber mikro seviyede işletmeler açısından arz ettiği öneme değinilmiştir. Sonraki kısımlarda ise tezin amacı doğrultusunda AB'nin STA düzeni tüm dayanak noktaları ile analitik açıdan irdelenmiştir ve EK 1'de AB'nin STA tablosu ortaya konmuştur. Aynı yaklaşım Türkiye için de geçerli olmuştur. Türkiye'nin STA düzenlemelerinde büyük oranda belirleyici olan AB ile kurduğu GB ilişkisi mercek altına alınmıştır ve hemen akabinde de Türk dış ticaret rejimine geçilmiştir. EK 2'de de Türkiye'nin STA görünümü verilmiştir. İnceleme oluşturulurken yararlanılan kaynaklar; resmi kurum, kurul ve kuruluşların çeşitli yollarla ve formatlarda yayımladıkları belgeler olmakla birlikte dökümanların büyük çoğunluğunun menşei Batılı organlardır. Değerlendirme ve yorumlara dayanan tespitlerde ise objektif, özgün ve bağımsız biçimde oluşturulan ve güncelliğini muhafaza eden yapıtlardan faydalanılmıştır.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN TİCARET VE EKONOMİ BAĞLAMINDA GELİŞİMİ

2.1. Erken Dönem

Günümüz medeniyeti, tüm insanlığın ortak birikimi sonucunda meydana gelmiştir. Her ne kadar kronolojik olarak tarih öncesi ve sonrası devirler şeklinde çeşitli bölümlere ayrılmış olarak bahsedilse de gerçekte o kadar kesin çizgilerle dönemleri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her gelişmenin, tüm coğrafyalarda ve topluluklarda aynı anda yaşanmadığı da bilinmektedir. Zira kavimlerin birbiriyle yoğun bir ilişki içerisine girdiği her olay (savaş, göç, ticaret) , normatif ve teknik anlamda daha az gelişmiş olan kitlenin; kendisinden daha ileri bir toplumla yani kendisinin sahip olmadığı teknikleri, araç ve gereçleri kullanan halkla çeşitli vesilelerle etkileşime geçmesi, yeni bir dönemin kapısını açmıştır.

Tüm bunlardan hareketle ilerlemenin, determinist ve kümülatif bir biçimde sağlandığı ve yeryüzünde var olmuş tüm kavimlerin katkısının olduğu bir uygarlıktan bahsetmek daha doğru bir ifadedir. Zira bugün faydalandığımız pek çok aletin, kavramın ve yapının tam manasıyla karşılığı olmasa bile fonksiyonel bağlamda gördüğü işlevi daha basit ve ilkel şekilde yerine getiren araç-gerece, eski dönemlerde yaşamış olan toplumlarda rastlanması da ileri sürülen görüşü destekler niteliktedir. Diğer yandan devlet ya da benzeri yapılanmaların en başından beri hemen her dönemde, birbirinin çağdaşı olan halklarda var olması da yine belirtilen görüşe delil teşkil etmektedir. Dolayısıyla aynı dönemlerde başka kültürlerde farklı süreçlerle meydana getirilen benzer yapılar, olgular, kavramlar, teknikler, cihazlar... vb. tüm gelişmeler; karşılaştıklarında birbirlerinin eksikliklerini tamamlayıp üst seviyede bir yenilik ortaya çıkarmıştır.

Buna karşın bazı dönemlerde belirli kültürlerin etkili olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. İlk Çağ'da Antik-Yunan ve Eski Roma, Orta Çağ'da Müslümanlık merkezli Doğu kültürü, Yeni ve Yakın Çağ'da Hristiyanlık merkezli Batı medeniyetinin genel

olarak belirleyici unsurlar olduğunu söylemek yanıltıcı olmaz. Söz konusu faktörlerin içerisinde de etkin olan çeşitli dinamikler vardır. Örneğin: Bugün itibariyle Batı'nın tesis ettiği mekanizmanın itici gücünün ticaret ve üretim olması ya da sosyal sınıflar içerisinde burjuvazinin egemen olması ve hukuksal zeminde demokratik yapıda hareket eden bir devlet modeli inşa edilmeye çalışılması, kurulan sisteme karakteristik özelliklerini vermede önemli rol oynamışlardır. Bu doğrultuda *siyaset, diplomasi, hukuk, hak, eşitlik, özgürlük* gibi kavramlar da söz konusu aktörlerin sahnede seslendirdikleri metinlerin sadece bir kısmı olmuştur.

Hemen her dönemde hem oyunun kuralları hem de oyuncuların rolleri değişmiştir. Bu değişimin belirleyicisi de toplumlar arası etkileşim olmuştur. Bu etkileşim; erken dönemlerde *göç, savaş ve ticaret* gibi yollarla tesis edilmiştir. Milletler arası ilişki kurma yöntemlerinin içerisinde en sancısız ve gürültüsüz bir biçimde geliştirilebilir olanı ise ticarettir. Ticaret, bu dönemde basit bir yapıdadır. Öyle ki kısıtlı imkanlar dahilinde bir halkta olmayan ürünlerin, o topluma götürülmesi şeklinde gerçekleşen bir mübadele işleminden öte değildir.

Diğer yandan ticaret de dahil olmak üzere her alanda yeni gelişmelerin tetikleyicisi ise her ne kadar arkasında din görünümlü ekonomik sebepler bulunsa da *savaşlar* olmuştur. Örneğin: *Haçlı Seferleri* sırasında Batı, Doğu'nun zenginliklerini keşfetmiş ve buradaki toplumların kullandığı araç-gereç, ürün ve üretim teknikleri Avrupa'ya taşınmıştır. Bunun sonucunda da domino etkisi yaratan gelişmeler olmuştur. Mesela Orta Çağ'da kullanılan *Grek Ateşi* yerine önce topçulukta kullanılmaya başlanan *barut* geçmiştir¹. *Pusula*, yine bu dönemde Avrupalılar tarafından görülüp kullanılması öğrenilen bir diğer araçtır ki Batılılar, bu sayede gemileriyle okyanus ötesi büyük seferlere çıkma imkanına sahip olmuşlardır. Böylece coğrafi keşifler hız kazanmıştır. Bunun sonucunda da Avrupalılar; yeni kıtalar, ülkeler ve bölgeler tanımışlardır. Buralarda keşfedilen her yeni meta, Avrupa ekonomisi için *ucuz girdi* olmuştur. Öte yandan yerli halklar da Batı için *ucuz işgücü* manasına gelmiştir. Ayrıca yeni tanınan bu yerler, Avrupalı tacirlerin nihai ürünlerini sunacağı bir *pazar* niteliğinde olmuştur. Haliyle sömürgeci anlayış da bu sürecin doğal bir getirisi olarak gelişmeye başlamıştır.

¹ Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 23.Baskı, 2009, s.69.

Sömürgecilik eğiliminin ilk dalgası; Avrupa'yı geliştirmiş, kalkındırmış ve güçlendirmiştir. Sanayi Devrimi'ne geçişin ekonomik anlamda hazırlık evresini başlatmıştır².

Batı'da, Haçlı Seferleri'nin başlattığı coğrafi keşifler sonucunda meydana gelen ekonomik etkilerin yanında yaşanan bir diğer savaş ise başka gelişmelere yol açmıştır ki bu harp, siyasi dönüşümlerin de kapısını aralamıştır ve 1453'de *Orta Çağ'ı* bitirip *Yeni Çağ'ı* başlatmıştır. Zira *İstanbul'un Fethi* ile beraber surları yıkabilecek büyüklükte top döktürme fikri ortaya çıkmıştır ve bu da derebeylerinin kendilerini *şatolarında ya da malikanelerinde* güvende hissettiği devrin sonunu getirmiştir. Böylelikle Feodalizm, Avrupa'da güç yitirmeye başlamıştır. Buna paralel olarak da Avrupa'nın siyasi çehresi de değişimlere uğramıştır.

Yeni Çağ'da Avrupa'da sadece siyasi, iktisadi ve coğrafi gelişmeler yaşanmamıştır. Bunun yanında düşünce ve inanç alanlarında da önemli atılımlar yapılmıştır. Bu adımların destekleyicisi ise coğrafi keşiflerin ardından Avrupa'ya *matbaanın gelmesi* ve İstanbul'un fethedilmesinden sonra buradaki *bilim insanlarının Avrupa'ya gitmesi* olmuştur. Artık entelektüel anlamda bir *Aydınlanma Dönemi*'ne doğru gidiş başlamıştır. Zira XV ile XVI. yüzyıllardan itibaren bilim, sanat ve edebiyatta yenileşme akımı olan *Rönesans (yeniden doğuş)*, etkisini giderek artırmıştır. Batı Avrupa'da İtalya merkezli olarak gelişen bu hareket; önceleri bilim, sanat ve edebiyat gibi düşün alanlarında yeni bir yöne dönüş olarak yorumlanmıştır. İlerleyen süreçte *Eski Yunan sanatına dönmek, dinsel konularda bile insan merkezli olarak düşünmek, dünyayı ve dünya gerçeklerini bu şekilde değerlendirmek* olarak felsefesini ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle bireyselliğe vurgu yapmıştır³.

Rönesans sonrası tamamlayıcı unsur, *Reform (yeniden biçimlendirme) Hareketi* olmuştur. 1520'de Almanya merkezli olarak gelişen ve *Katolik Kilisesi*'nin yeniden düzenlenip sosyal, siyasal ve kültürel hegemonyasını sınırlandırmayı amaçlayan Reform Hareketi; Protestanlık, Anglikanizm ve Kalvinizm gibi mezheplerin doğmasına neden

² İbid.

³ İbid. s.79.

olmuştur⁴. Bunun sonucunda da kilisenin birliği zayıflamış ve artık Avrupa’da bütünsel bir Hristiyanlıktan bahsedilemez olmuştur⁵. Bu durum neticesinde de Kutsal Roma İmparatorluğu’nun yüzlerce devlet üzerindeki etkisi kaybolmaya başlamıştır. Böylece iktidarın tek bir yapıda toplanması görüşü terk edilerek⁶ bir *Avrupa Devletler Sistemi*’nden söz edilir olmuştur⁷.

Bu dönemden sonra Batı’nın büyük yükselişi sancılı da olsa hız kazanmıştır. *Sosyal, siyasal, kültürel ve dini* öğeler açısından ihtiyaç duyulan değişim ve dönüşümün başlamış olmasıyla beraber *feodal yapı* da ortadan kalkmıştır. Artık deniz aşırı ticaret yoğunlaşmıştır ve merkezde siyasi gücü elinde bulunduran imparatorlar ile oligarkların destek verdiği *burjuva sınıfı*, toplumsal yapıda köklü değişimin hazırlayıcısı olmuştur.

Tüm bunlara paralel olarak ticaret kapitalizmi, etkisini artırmış ve gelişmesine engel olan bütün unsurları ya değiştirmiş ya da ortadan kaldırmıştır. Aynı ülkenin farklı kentleri arasında yürütülen *gümrük vergisi* ve benzeri uygulamaların kaldırılmaya başlanması buna verilebilecek en güzel örnektir ki bir ülkenin ekonomik hudutlarını gösteren *gümrük sahaları*⁸ da artık bir gündem maddesi olmaya başlamıştır. Zira artık ticaret dar kalıplarından kurtulmuştur ve ortak para birimi gibi birtakım *müşterek standartlara, bazı altyapı hizmetlerine, öngörülebilir niteliğe sahip bir ekonomik düzene* ve tüm bunları koordine edip işletecek bir *bürokrasiye* gereksinim duyulmuştur. Dolayısıyla da artık merkezi devlet yapısının gerekliliğine dair görüşler ağır basar hale gelmiştir. Söz konusu merkezi devlet modelinin kendisinden beklenenleri yerine getirmesi için kaynağa ihtiyacı vardır. Kamusal özellikler ihtiva eden bu gereksinimlerin karşılanması için gereken finansal kaynağın ise *iç ve dış ticaretin vergilendirilmesiyle* elde edilmesi görüşü ağırlık kazanmıştır.

⁴ Ibid. s. 86.

⁵ Yalçın Alganer ve Müzeyyen Özlem Çetin, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri-I”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 23.Cilt, 2.Sayı, 2007, s.289.

⁶ Ibid. s. 291.

⁷ Ibid. s. 290.

⁸ Bir ülkeye giren mal, hizmet ve hatta kişilerin; denetim, gözetim ve gümrük mevzuatına ilişkin iş ve işlemlerin yapıldığı yerdir.

Bu değişim ve dönüşüm sürecinin sonunda siyasi irade ile ticaret burjuvazisinin uzlaşması, *Merkantalizmi*⁹ ortaya çıkarmıştır. Devlet ile burjuva sınıfı arasında ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen bu uzlaşının, ticaretin sınır dışı yönünün yoğunlaşmaya başlaması ve farklı egemenlik sahalarına sirayet etmesi ile birlikte sınır ötesine yani beynelminel alana da aktarılması ihtiyacı doğmuştur.

Bir taraftan bu gelişmeleri yaşayan ve öte yandan şiddetli din savaşlarıyla sarsılan Avrupa; aradığı barış ve huzur başta olmak üzere farklı uyruklarındaki sınıfların çok taraflı mutabakatına, *Seksen Yıl [Eighty Years War (1566-1648)]* ve *Otuz Yıl Savaşları'nın [Thirty Years War (1618-1648)]* ardından 1648 yılında imzalanan ve *Münster ve Osnabrück Antlaşmaları'nın bir bütünü olarak tanımlanan Westphalia Barışı (The Peace of Westphalia)* ile ulaşmıştır. Bu barış aynı zamanda bugünkü *uluslararası ilişkiler* teorisinin çekirdeğini meydana getirmiştir ve özellikle Avrupalı devletlerin oluşturduğu ve etkin rol oynadığı günümüz çok taraflı düzeninin özünü temsil etmektedir. Şöyle ki: Bu Barış'tan sonra artık Batı'nın haritası; kendi kanunlarına göre tavır alan, iktisadi ve siyasi menfaatleri doğrultusunda hareket eden, ittifaklar kuran, gruplar oluşturan ve aynı biçimde fesheden bağımsız devletlerden oluşmuştur. Burada alınan kararlar doğrultusunda Batılı hür devletler, iç meselelerinde tek amil olacaklar ve karşılıklı şekilde birbirlerinin dahili sorunlarına taraf olmayacaklardır. Devletler arasındaki diyalogun ise özne olarak devlet tüzel kişiliğinin tanındığı yani kişiler için herhangi bir pozisyon tanımlamasının öngörülmediği uluslararası bir hukuk sistemi kapsamında sürmesi kararı alınmıştır¹⁰.

Savaşlar arasında düzenlenen *ilk barış konferansı olan Westphalia*; Avrupalılarda örgütlenme yoluyla açmazların çözülebileceği, pek çok konuda çok taraflı bir biçimde uzlaşma politikaları tesis edilebileceği ve ortak bir strateji izlemeye olanak veren bir mekanizmanın geliştirilebileceği inancının kök salmasına neden olmuştur ki bu yapı çok sonraları gelenekselleşerek bir prensip haline dönüşmüştür¹¹.

⁹ Zenginliğin kaynağını kıymetli madenler (altın, gümüş... vb.) olarak tanımlayan bu görüş, bir devlet bu madenlere ne oranda sahip olursa o kadar güçlü ve müreffeh olur demiştir. Ön kapitalizm ya da ticaret kapitalizmi olarak ifade edilen bu doktrin, ulusalcı bir boyutta müdahaleci devlet anlayışını savunarak dış ticaret fazlası vermeye odaklanmıştır.

¹⁰ İbid. s. 293.

¹¹ İbid. s. 294.

Bu döneme kadar esaslı bir değişim-dönüşüm yaşamayan üretim yapısı; ticaret kapitalizmiyle yeterli sermaye birikimini sağlayan Batı'da -özellikle de İngiltere'de- Sanayi Devrimi'nin ilk evresini oluşturmuştur. Artık denklemde hesaba katılması gereken bir değişken olarak *işçi sınıfı* da belirginleşmeye başlamıştır. Bu devinim, bir başka Avrupa ülkesi olan Fransa'da da karşılığını bulmuştur ve merkezin izleyeceği *vergi politikasına* önceleri zayıf bir şekilde verilen tepki, her geçen gün artan bir biçimde geniş halk yığınlarının da desteğiyle bir ihtilale dönüşmüştür. Bunun sonucunda da 1789'da ilan edilen ve Fransız Devrimi'nin belgesi niteliğinde olan *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile egemenliğin ulusa ait olduğu, özgürlük, mülkiyet ve baskıya karşı direnmenin vazgeçilemez ve devredilemez en temel haklar olduğu* vurgulanmıştır¹². Ayrıca kitleler tarafından *eşitlik, hür girişim, vergide adaletin sağlanması* gibi kavramların dile getirilmesi ile beraber başta eğitim olmak üzere çeşitli alanlarda toplum, *laisisme* doğru kaymaya başlamıştır¹³.

Gerek İngiltere'deki gerekse de Fransa'daki devrimlerin etkileri başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada hissedilmiştir. Öncelikle merkezi yapıdaki devlete *ulus hüviyeti* kazandırılmıştır. Egemenliğin halklar lehine el değiştirme fikrinin güç kazanmasıyla beraber söz konusu iradenin toplum üzerindeki en ciddi yansıması olan *vergilendirme yetkisi ve buna ilişkin ilkelere yönelik olarak demokratik ve hukuksal* niteliklere sahip bir düzene geçilmesi ihtiyacı doğmuştur. Kısacası her iki devrim de *mali, iktisadi, siyasi ve kültürel* açıdan küresel boyutlarıyla yeni dünya düzeninin hazırlayıcısı olmuştur¹⁴.

Tüm bu gelişmeler ışığında XIX. yüzyıl konjonktörüne bakıldığında özellikle Avrupa'da hala bir dengenin kurulamadığı göze çarpmaktadır. Ekonomik anlamda bir güç unsuru haline gelip pastadan fazla pay almak isteyenler, birlikler kurup antlaşmalar yapmışlardır. Örneğin: Prusya, *Maassen Tarifesi* ile iç gümrükleri bütünüyle kaldırırken 1834 yılında Alman Gümrük Birliği (*Zollverein*) kurulmuş ve 1860 yılında *İngiliz-Fransız Ticaret Antlaşması'nın* imza edilmesi ile taraflar arasında karşılıklı olarak

¹² Ibid. s. 296.

¹³ Ibid. s. 297.

¹⁴ Ibid.

gümrükler indirilmiştir¹⁵. Diğer yandan 1860'ların ortalarında *Fransa, Belçika, İsviçre, İtalya, Yunanistan* ilk kez döviz kurlarını ayarladıkları ortak bir model geliştirmişlerdir. 1865'te de *Latin Para Birliği (Latin Monetary Union)* hayata geçirilmiştir. 1876'da ise *İsveç, Danimarka ve Norveç* arasında *İskandinav Para Birliği (Skandinavian Monetary Union)* kurulmuştur. Tesis edilen bu ortaklıklar uzun ömürlü olmamışlarsa da beyhude bir çabadan da ibaret kalmamışlardır. Zira 1870'te *Almanya ve İtalya'nın* siyasi birliğini sağlaması gibi sonuçlarının yanında ileride yaşanacak gelişmeler için de azımsanmayacak ölçüde bir tecrübe sağlamışlardır¹⁶.

2.2. Ara Dönem

Buhar gücünün makineye uyarlanmasıyla birlikte üretimde kullanılmaya başlanması, bazı teknolojik-mekanik gelişmelerin önünü açmıştır. Bu da yeni bir toplum modelinin oluşmasına neden olmuştur. Şöyle ki: Makineli üretim yapısını etkin kullanmak için teçhizat ve donanımına sahip olmak gerekmektedir. Bunun için de ülkede yeterli sermaye birikiminin bulunması lazımdır ki İngiltere'de bu atılımın yapılması da buna önemli bir delil niteliğindedir. Bu yeni modelin uygulandığı ilk sektör ise tekstil olmuştur. Daha sonra da ulaşım sektöründe hayata geçirilmiştir. Buhar gücüyle çalışan lokomotiflerin sayısı artırılıp demir yoluna ağırlık verilmesiyle birlikte ulaşım hız kazanmış ve demir ağ kısa sürede Avrupa'nın en ücra köşelerine bile gitmiştir. *Seri üretim ya da kitlesel üretim* olarak ifade edilen makineli imalat, ekonomik göstergelerde sermaye stokunu sağlamış ülkeler lehine ve doğal olarak burjuvazinin yararına bir tablo ortaya koymuştur. Sağlanan bu ekonomik başarı ile beraber kitlesel üretime hız verilmeye başlanmıştır ve bunun sonucunda da iktisatta *ölçek ekonomisi* olarak ifade edilen durumun ortaya çıkmasıyla birlikte maliyetler azalmıştır. Artık *üretim yapmak* o kadar önemli bir unsur haline gelmiştir ki ne üretildiğinin dahi önemi kalmamıştır. *Her arz kendi talebini yaratmış* ve üretim ile doğru orantılı bir biçimde kazanç da artmıştır. Diğer bir ifadeyle üretim artışının maliyetleri aşağı çekmesi ve buna karşın kar marjlarını yükseltmesi ile beraber döngüsel bir üretim artışı meydana gelmiştir. Üretim yapılabilmenin son derece cazip kazançlar ve fırsatlar sunduğu bu dönemde -1760'ların

¹⁵ İbid. s. 298.

¹⁶ İbid. s. 299.

Avrupa'sında- ufak ufak üretim yerleri, atölyeler... vb. sınai faaliyet yapan merkezler hızla yayılmış ve sanayi kentleri ortaya çıkmıştır. Bu modelde üretilen nihai çıktının niteliğini ve niceliğini, esnaf ve zanaatkarlar tutturamamıştır ki zaten bu çok zordur. Dolayısıyla bu alanlarda yoğun bir işsizlik meydana gelmiştir. Diğer yandan bu yeni yapıda, özellikle imalat ayağında, üretim bandının başında duracak emek gücüne ihtiyaç duyulmuştur. İşsiz kitle bu şekilde istihdam edilmiş ve belirli bir ücret karşılığında emeğini sunan *proleter sınıf* bu süreçle beraber etkisini artırmaya başlamıştır.

Tüm bunlara ilave olarak dönemin sınai üretim yapısına ayak uydurmuş ülkeler arasındaki rekabetin kızışması da uluslararası oyunun kurallarını belirlemiştir. Artan girdi ihtiyacı için hammadde pazarlarına ihtiyaç duyulmuş ve nihai çıktının da sunulacağı bir piyasa gerekmiştir. Bu da kitlesel üretime geçen devletler arasında yeni bir *sömürgecilik eğilimi* başlatmıştır ve bu ikinci sömürgecilik dalgası, ilk döneme göre daha şiddetli ve rekabetçi olmuştur. Bu yarışta gelişmiş ülkeler tarafından uygulanan politikaların ulusal ve uluslararası alanda ekonomik meşruiyet kaynağı *klasik iktisat* olurken; siyasal anlamda meşruiyet kaynağı da daha çok askeri bağlamda ifadesini bulan zor kullanma gücü olmuştur.

Büyük güçler arasındaki mevcut nedenlere dayanan söz konusu uyuşmazlıklar nedeniyle dünyada gerilimin artmış olmasının yanı sıra XX. yüzyıla girilmiş olmasına rağmen hala gelişmiş ülkelerden birinin, rüştünü ötekiler nezdinde ispat edememesi başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada yıkıcı etkiler doğuracak gelişmelerin hazırlayıcıları olmuşlardır. Çalkantılı şekilde ilerleyen bu sürecin sonunda büyük güçler arası diyalog tıkanınca harp kaçınılmaz olmuştur. Beklenildiği üzere ve klasik şekilde taraflar belirmiş ve saflar arası sürtüşmeler neticesinde *I. Dünya Savaşı [I. World War (1914-1918)]* patlak vermiştir. *İttifak Devletleri*¹⁷ ile *İtilaf Devletleri*¹⁸ arasında gerçekleşen savaş, ilk grubun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Avrupa'nın bütünü bu savaştan büyük bir yara alırken özellikle Almanya uğradığı yıkımın yanında ciddi bir savaş tazminatına da mahkum olmuştur¹⁹.

¹⁷ Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya- Macaristan, Almanya, Bulgaristan

¹⁸ İngiltere, Fransa, Rusya, ABD, İtalya, Belçika, Sırbistan, Romanya, Karadağ, Yunanistan, Portekiz ve Japonya

¹⁹ Ibid. s. 300.

Savaş neticesinde dünyanın çehresi değişmeye başlamıştır ve Doğu’da yeni ulus devletler oluşmuştur. Öte yandan küresel olarak yükselen yeni aktör *United States of America (USA)* [*Amerika Birleşik Devletleri (ABD)*], Avrupa açısından kısa vadede karşı bir denge oluşturulması gereken bir unsur haline gelmiştir²⁰.

I.Dünya Savaşı’nın iki önemli sonucu daha vardır. Bunlardan ilki: Barış zamanında kurulan ilk örgüt olan, sadece Avrupa’dan değil dünyanın öteki kıtalarından da üyeleri bulunan ve 1919’da hayata geçirilen *Milletler Cemiyetinin (League of Nations)* kuruluşudur²¹ (Türkiye, Temmuz 1932’de üye olmuştur²²).

İkinci gelişmenin ise oldukça geniş bir ideolojik arka planı mevcuttur. Şöyle ki: Avrupa’da *vahşi bir kapitalizmin* yaşandığı dönemin öteki yüzünde ona karşıt ya da ondan farklı olarak ifade edilebilecek bir akım doğmuştur. Bu düşünce önceleri *ütöfik* olarak değerlendirilmiştir. Ütöfik yakıştırmasının yapılmasına neden olan durum ise öncü düşünürleri tarafından sıkı bir sistem eleştirisi olarak kurulan düzene tümünden karşı çıkılması ve yıkılmasının istenmesidir. Bu öğretisi, sonraları bazı temsilcilerinin *anarşizme* kaydığı *sosyalizmdir*.

Sosyalizm -ileriki aşamasında *komünizm* adını alan- doktrininin ilk dönem temsilcileri tarafından hayali olarak değerlendirilebilecek kuramlar geliştirilmiştir. Ancak ikinci dönem temsilcileri (*bilimsel sosyalistler*), tutarlı ve açıklama gücü yüksek bir düşünceyle dünyayı ele alıp yorumlamışlardır. Ayrıca *iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel* yönüyle mevcut toplum yapısına alternatif bir model de geliştirmişlerdir. Aynı yaklaşımı tarih alanında da sürdüren bir ideoloji ortaya koymuşlardır. Sosyalist ideoloji ya da ideolojiler, tarihsel sürecin gelişimini toplumsal sınıfların çatışmasıyla açıklamışlardır. Devleti, ekonominin temeline oturtup işçi sınıfının üretim araçlarına sahip olmasını sağlayan ve bu konuda bir uzlaşma mekanizması olmaktan öteye gitmeyen bir yapı olarak tarif etmişlerdir. Merkezden planlanan, yürütülen ve konsolide edilen bir piyasa geliştirerek sınıf farklılıklarının önüne geçmeyi hedef edinmişlerdir.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Ekrem Uykucu, *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi*, Kordinasyon Yayınları, İstanbul, 1983, s. 179.

Bu fikirlerin hayata geçirilebileceği coğrafya olarak Avrupa öngörülmüştür ancak sosyalist ideoloji kendisine Asya’da vücut bulmuştur ve I. Dünya Harbi sırasında Rusya’da iyice şiddetlenen sivil savaş neticesinde, Ekim 1917’de, bu ülke topraklarında sosyalizm hakim kılınmıştır²³.

Asya’da bu gelişmeler yaşanırken öte tarafta yani savaş sonrası Avrupa’ında yeni birlikler oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle bütünleşme arayışları ve çabaları içerisinde yaralar sarılmaya çalışılmıştır. Bu dönem Avrupa’ında, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden (SSCB) [Union of Soviet Socialist Republics (USSR)]* ziyade ABD’ye karşı bir denge oluşturmak daha mühim bir konu olarak algılanmıştır. Bu dengeyi bütünleşmeyle sağlamak isteyen Avrupa’daki birlik amacına hizmet eden en önemli birleşme hareketi ise *Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında 1932’de yapılan Ouchy Sözleşmesi ile altyapısı tesis edilen²⁴ BENELÜKS²⁵ olmuştur²⁶.*

2.3. Son Dönem

Avrupa’daki ortamın sakinleşmesi ile birlikte ülkeler arası görüşmeler başlamıştır ve önceki dönem girişimlerine ek olarak bazı bütünleşme hamleleri de yapılmıştır. Bu da Batılı halklarda uzun süreli bir barışın sağlanabileceği izlenimini uyandırmıştır. Lakin dünya ilk olarak 1929’daki *Büyük Buhran* ile sarsılmıştır ve uzun süredir ulusal ve uluslararası ekonominin en büyük dayanağı olan *klasik iktisat* doktrini, talep yetersizliği -harcanabilir gelirin düşük olması- yüzünden çökmüştür. Bugüne kadar işleyen ekonomik düzen yıkılmıştır ve bunun siyasi alana sirayet etmesi de gecikmemiştir.

Bir başka taraftan planlı ekonomilerin yani sosyalist rejimlerin en büyük temsilcisi SSCB, yükselişe geçmiştir. Henüz ilk savaşın yaralarını tam olarak saramayan Avrupa’da, Birinci Cihan Harbi’nin sonuçları yeni bir savaşın hazırlayıcısı olmuştur. Özellikle Almanya, savaş sonrasında kendisine çıkarılan ağır faturayı hala

²³ Alganer ve Çetin, s. 300.

²⁴ Ibid. s. 302.

²⁵ *Belgium-Netherlands-Luxembourg* arasında 3 Şubat 1958’de Lahey’de 50 yıllığına *Ekonomik Birlik* adı verilen bir anlaşma yapılmıştır. Mevcut Anlaşma, 2008 yılında süresiz hale getirilirken Birliğin adının da *Benelüks Ekonomik Birliği* yerine *Benelüks Birliği* olması kararı alınmıştır.

²⁶ Rıdvan Karluk, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, s.38-39.

içine sindirememiştir ve tüm gücüyle silahlanmaya başlamıştır. Bu kaotik ortamın getirisi olarak 1 Eylül 1939'da Alman ordularının Polonya'ya girmesiyle II. Dünya Savaşı [II.World War (1939-1945)] patlak vermiştir. Hemen ardından yani 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa, Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Akabinde diğer Avrupalı devletlerin de harbe katılmasıyla birlikte Avrupa yıkıcı bir savaşa daha ev sahipliği yapmıştır²⁷.

Tarihin gördüğü en büyük yıkımlardan birine sebep olan İkinci Dünya Savaşı'nı 7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın teslim olması²⁸ bile durduramamıştır. ABD'nin, *Hiroşima* ve *Nagazaki*'ye Ağustos 1945'te atom bombası atması ve hemen sonrasında da Japonya'nın mağlubiyeti kabul etmesiyle *Savaş* son bulmuştur.

Avrupa, İkinci Cihan Harbi'nden viraneye dönmüş bir biçimde büyük yaralar olarak çıkmıştır. Dolayısıyla Avrupa, bu dönemde dünya politika sahnesinde kısa da olsa edilgen bir konuma gelmiştir. Bu dönemin belirleyicileri ise yeni ve yükselen küresel aktör *ABD* ile altın dönemini yaşayan *SSCB* olmuştur²⁹.

Öte yandan edinilen acı tecrübelerin bir daha yaşanmaması için bir düzenin tesis edilmesine yönelik girişimler daha savaş bitmeden başlamıştır. *Milletler Cemiyetinin* kendiliğinden son bulması ve savaşın da sona ermesiyle beraber uluslararası ilişkilerde meşruiyet ve hukuk bağlamında bir otorite boşluğu ve diyalog eksikliği doğmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Milletler Cemiyetini tüm varlığıyla devralan *Birleşmiş Milletleri (BM)* [*United Nations (UN)*] kuran Antlaşma, 26 Haziran 1945'te imzalanmış ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir (Türkiye 15 Ağustos 1945'te onaylamış ve 24 Ağustos 1945'te Resmi Gazete'de yayımlayarak yürürlüğe koymuştur³⁰). .

²⁷ Alganer ve Çetin, s. 302.

²⁸ Ibid. s. 303.

²⁹ Ibid.

³⁰ Birleşmiş Milletler Ankara Ofisi, Birleşmiş Milletler Türkiye, 2011, <http://www.un.org.tr/BMAnkaraweb.pdf> (12 Mart 2015) .

Kurucu üye sayısı 51 olan³¹ örgüt, bugün itibariyle 193 üyeye³² sahiptir. Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılmasını küresel seviyede yasaklayan ilk Antlaşma ile kurulan BM'nin amacı: Uluslararası insani sorunların çözümünde dayanışmayı sağlayarak barışı ve güvenliği koruma altına alan ve insan hak ve özgürlüklerine saygı duyulmasını prensip haline getiren milletler arası bir düzen tesis etmek olarak özetlenebilir³³.

Sıcak savaş son bulmuş ancak mücadele henüz bitmemiştir. Kendilerini iyiden iyiye dünyanın jandarması olarak gören iki kuvvet, yeryüzünde otorite kurmak için etrafına topladıkları ülkelerle beraber rekabete tutuşmuşlardır. Bir taraf; ABD önderliğinde, serbest piyasa taraftarı olan, neo-klasik iktisat okulu politikalarını destekleyen, söz konusu okulun siyasi uzantısı olan liberal görüşü benimseyen³⁴ ve NATO³⁵ şemsiyesi³⁶ altında toplanan ülkelerin³⁷ meydana getirdiği³⁸ Batı Bloğunu temsil etmiştir. Diğer kesim ise SSCB liderliğinde, uzaktan kumanda edilen ekonomi yanlısı, sosyalist rejim taraftarı³⁹ ve Varşova Paktı⁴⁰ ile bir grup oluşturan Doğu Bloğu olmuştur⁴¹.

Başta Avrupa olmak üzere tüm dünya bu iki gücün etrafında kümelenmiştir. Bu dönemde Batı Avrupa, SSCB'ye karşı ABD'ye yanaşmıştır. Doğu Avrupa ise tam tersini yapmıştır. Ancak bu iki kuvvet sadece birbirleriyle ya da Avrupa ile değil tüm öteki ülkelerle de yakından ilgilenmişlerdir. Zira herkese gücünü ispat etmek çabası

³¹ United Nations, Growth in United Nations Membership [1945-Present], 2015, <http://www.un.org/en/members/growth.shtml> (12 Mart 2015) .

³² United Nations, Member States of the United Nations, 2015, <http://www.un.org/en/members/> (12 Mart 2015)

³³ Birleşmiş Milletler Ankara Ofisi, Birleşmiş Milletler Türkiye, 2011, <http://www.un.org.tr/BMAnkaraweb.pdf> (12 Mart 2015) .

³⁴ Alganer ve Çetin, s. 304.

³⁵ North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü) ; Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İngiltere, ABD, Norveç ve İzlanda arasında 4 Nisan 1949'da imzalanan Antlaşma'ya dayanarak üyelerini dış saldırılara karşı korumak amacıyla kurulmuş olan uluslararası bir askeri ittifak örgütüdür.

³⁶ NATO, A Short History of NATO, 2014, <http://www.nato.int/history/nato-history.html> (12 Mart 2015) .

³⁷ NATO'nun merkezi, örgütün Kuzey Amerika ve Avrupa'daki 28 üyesinden (Türkiye NATO'ya 18 Şubat 1952 tarihinde katılmıştır.) biri olan Belçika'nın Brüksel kentindedir.

³⁸ NATO, NATO Member Countries, 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/nato_countries.htm (12 Mart 2015) .

³⁹ Alganer ve Çetin, s. 304.

⁴⁰ 14 Mayıs 1955'te SSCB'nin yanında Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Doğu Almanya ve Arnavutluk'un (1968'de çekildi.) birlikte oluşturdukları; SSCB'li yetkililere göre bir NATO saldırısına karşı Doğu Avrupa ülkelerini korumak ve üyeler arasında birleşik bir askeri komutanlık oluşturarak Doğu Avrupa ülkelerine Sovyet ordu birliklerinin konuşlandırılmasını amaçlayan fakat 1991'de dağılan yapıdır.

⁴¹ The Cold War Museum, The Warsaw Pact, 2008, <http://www.coldwar.org/articles/50s/TheWarsawPact.asp> (12 Mart 2015) .

içerisinde olmuşlardır. Büyük bir güvensizlik ve güçlü bir husumet içeren bu dönemin etkisi, 1970'lerin sonuna kadar şiddetli bir biçimde sürmüştür. Ancak sonraki dönemlerde tedrici olarak azalarak ortadan kalkmıştır. Soğuk Savaş dönemi olarak ifade edilen bu devrin, bugünü meydana getiren gelişmelerin miladı olarak görülmesi yanıltıcı olmaz⁴².

Bu dönemde ABD, kısa ve uzun vadede geçerli olmak üzere birbirini tamamlayıcı biçimde iki girift strateji oluşturmuştur. Bunlardan ilki: Savaştan ağır yaralar alarak çıkan Avrupa'yı yeniden imar etmek adına literatürde *Truman Doktrini*⁴³ olarak anılan çerçeve dahilinde⁴⁴ ve *Marshall Planı*⁴⁵ kapsamında Batı Avrupa'ya yapılacak yardımları (hibe, kredi, şartlı kredi, borç... vb. isim ve biçimlerle) konsolide ve kanalize etmektir.⁴⁶ Söz konusu Plan'ın içeriğine sonraları Türkiye de dahil edilerek etki alanı genişletilmiştir⁴⁷.

Avrupa, yürütülmeye konan bu ilk strateji kapsamındaki uygulamaya örgütlenerek cevap vermiştir. Şöyle ki: Bir an önce kalkınıp canlanmak isteyen Avrupa, söz konusu yardımlardan etkin bir şekilde faydalanabilmek için 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı⁴⁸ tesis etmiştir⁴⁹.

Avrupa, başarıya giden yolun kurumsallaşmaktan geçtiği ve bu yolla bütünleşmenin de olabileceği fikri ile kendi coğrafyasında birlik tesis etme girişimlerine hız vermiştir. Önce 17 Mart 1948'de Brüksel'de; İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın yaptıkları *Ekonomik Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Savunma*

⁴² Alganer ve Çetin, s. 304.

⁴³ Dönemin ABD Başkanı Truman tarafından 12 Mart 1947'de ABD Kongresi'nde okunan mesaj ve bu mesaj kapsamında alınan ve verilen başta askeri olmak üzere siyasi, iktisadi, lojistik... vb. yardımlarla birlikte ABD'nin takınmış olduğu tavır ve izlemiş olduğu politikalar.

⁴⁴ Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12.Cilt, 21.Sayı, Haziran 2009, s. 387.

⁴⁵ Harvard'da dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan George Marshall tarafından 5 Haziran 1947'de açıklanan ve Marshall Planı olarak da bilinen *Avrupa'yı İyileştirme Planı*'dır (European Recovery Plan). Marshall Planı, 16 Avrupa ülkesinin de bu öneriyi kabul etmesiyle oluşmuştur.

⁴⁶ Alganer ve Çetin, s. 304.

⁴⁷ Ertem, s. 389.

⁴⁸ Organization of European Economic Co-operation (OEEC) ; Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Batı Almanya arasında oluşturulmuştur. Örgütün hiç de azımsanmayacak derecede katkılar yapmasıyla beraber ABD ve Kanada, 14 Aralık 1960 tarihinde güncel Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development-OECD) sözleşmesini imzalayarak OEEC ülkeleri arasına katılmışlardır. Bugün itibarıyla 34 üyesi bulunan OECD, 30 sözleşmenin yürürlüğe girdiği Eylül 1961 tarihinde resmen kurulmuştur.

⁴⁹ OECD, About the OECD, 2015, <http://www.oecd.org/about/history/> (12 Mart 2015) .

*Antlaşması*⁵⁰ ile *Batı Avrupa Birliği'ni*⁵¹ (BAB) kurmuşlardır⁵². BAB'ın sosyal ve kültürel alanlarla ilgilenen kurullarının üstlendiği görevler ve kullandıkları yetkiler, 21 Ekim 1959'da alınan karar ile 1960 tarihinden itibaren *Avrupa Konseyi'ne* (Council of Europe) devredilmiştir⁵³. Avrupalı devletlerin bir diğer girişimi olan Avrupa Konseyi; 5 Mayıs 1949'da Londra'da merkezi Strazburg olmak üzere İngiltere, Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, İsveç ve İrlanda arasında kurulmuştur. İnsan hakları, çoğulcu demokrasi, hukukun üstünlüğü, üye ülke vatandaşlarının daha iyi hayat standartlarına sahip olması, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele edilmesi, çevre sorunlarına çözüm getirilmesi, Avrupa kültürel kimliğinin oluşturulmasına ve geliştirilmesine katkı yapılması gibi amaçlara hizmet eden Avrupa Konseyi (Türkiye, 9 Ağustos 1949 tarihinde üye olmuştur.) , *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini* (European Court of Human Rights) bünyesinde barındırmaktadır⁵⁴. Avrupa Konseyi, an itibariyle 47 üyeye sahip bulunmaktadır⁵⁵.

Batı'da bunlar yaşanırken okyanusun öte tarafındaki ABD; ticaret serbestisini sağlayan, yatırım özgürlüğünü garanti altına alan ve uzun vadede kendisinin nihai hedeflerine hizmet edebilecek şekilde değişim dönüşüm gösterebilme kabiliyetine sahip bir uluslararası para ve finans sistemini hayata geçirmek niyetindeydi. Bu istek doğrultusunda ikinci stratejisini oluşturmuştur ve henüz savaş tam anlamıyla son bulmamışken planını uygulama girişimlerini başlatmıştır. İlk adım olarak ABD, kendi sınırları içerisinde yer alan New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kentinde 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında 44 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen ve *Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı* (United Nations Monetary and Financial Conference) olarak anılan Konferansın düzenlenmesine öncülük etmiştir⁵⁶. Söz konusu Konferans boyunca katılımcılar, para ve finans konularını içeren iki tasarıyı görüştü. Bunlar: John Maynard Keynes tarafından hazırlanan Keynes Planı ile dönemin ABD

⁵⁰ WEU, History of WEU, 2001, <http://www.weu.int/History.htm#1/> (12 Mart 2015) .

⁵¹ Western European Union (WEU) , Almanya ve İtalya'yı 1954 tarihinde üyeliğe kabul ederken Türkiye'yi de 20 Kasım 1992'de resmen ortak üye olarak tanımıştır.

⁵² WEU, History & Objectives, 2005, <http://www.weu.int/weag/weag.htm#3> (12 Mart 2015) .

⁵³ Kamuran Reçber, "Batı Avrupa Birliğinin Uluslararası Hukuk Kişiliği", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2002, 57/1.Sayı, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/464/5301.pdf> (12 Mart 2015) , s. 100.

⁵⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Konseyi, 2011, <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> (12 Mart 2015) .

⁵⁵ Council of Europe, Our Member States, 2014, <http://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states> (12 Mart 2015) .

⁵⁶ The Bretton Woods Committee, Transcript of 1944 Bretton Woods Conference Found at Treasury, 2012, <http://www.brettonwoods.org/node/596> (13 Mart 2015) .

Hazine Bakan Yardımcısı Harry Dexter White'in oluşturduğu White Planı idi. Kabul edilen ikinci plan doğrultusunda *Uluslararası Para Fonu [International Monetary Fund (IMF)]*, *Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası [International Bank for Reconstructon and Development (IBRD)]* ve *Uluslararası Ticaret Örgütü [International Trade Organization (ITO)]* organizasyonlarının kurulması kararı alındı⁵⁷. Gerek Avrupa gerek ABD ve gerekse de dünya konjonktüründeki birtakım sorunlar ve sebeplerden ötürü ITO kurulamamıştır. Ancak bu organizasyonun yerine *GATT [General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)]* düzenine geçilmesi uygun görülmüştür⁵⁸.

Anılan kararlar doğrultusunda 28 müttefik ülkenin, IMF ve IBRD'nin ana sözleşmesini imzalamasıyla beraber her iki kurum da Aralık 1945 tarihinde kurulmuştur. Bu sebepten ötürü söz konusu iki örgüte de *Bretton Woods İkizleri* ya da *Bretton Woods Kurumları* denilmektedir⁵⁹. Bu kurumlardan ilki olan IMF'in kuruluşundaki temel amaç; uluslararası parasal işbirliğinin geliştirilmesini sağlamak, uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde gelişmesine yardımcı olmak, ödemeler dengesi sıkıntısı çeken üye devletlere gerekli geri dönüş ödemelerinin taahhüdünü alarak yeterince parasal destek vermek, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorunlarının derecesini ve süresini azaltmaktır⁶⁰. Diğer yandan IBRD olarak kurulan ancak sonraki süreçte IBRD'yi de kapsayan ve hatta bünyesinde yeni birkaç organizasyon [*International Development Association (IDA) - Uluslararası Kalkınma Örgütü gibi*] oluşturulan Dünya Bankası'nın [World Bank (WB)] temel kuruluş amacı ise dünya genelinde hayat standardını yükseltmek ve fakirliği azaltmak için gelişmiş ülkelerin mali olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere yönlendirip az gelişmiş ülkelere proje ve program kredileri vermektir⁶¹.

⁵⁷ Tuğrul Arat ve Rıfat Erten, "DTÖ Hukuku ve Türkiye'ye Etkileri", Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye** içinde (355-419) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008, s. 356.

⁵⁸ Ibid. s. 357.

⁵⁹ The World Bank, Bretton Woods Monetary Conference [July 1-22, 1944], 2015, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/EXTARCHIVES/0,,contentMDK:21826676~page PK:36726~piPK:437378~theSitePK:29506,00.html> (13 Mart 2015) .

⁶⁰ IMF, Cooperation and Reconstruction (1944-71) , 2015, <http://www.imf.org/external/about/histcoop.htm> (13 Mart 2015) .

⁶¹ The World Bank, International Reconstruction and Development, 2015, <http://www.worldbank.org/en/about/what-we-do/brief/ibrd> (13 Mart 2015) .

Bugün itibariyle her iki kurumun da 188 üyesi bulunmaktadır. Türkiye, bu kurumların oluşum aşamasının her evresinde yer almıştır ve her ikisine de 1947 yılında üye olmuştur⁶².

Kurulma kararı, IBRD ve IMF ile birlikte Uluslararası Ticaret Örgütü olarak alınan ancak sonradan forum benzeri bir yapıya dönüştürülen GATT'in kuruluş amacı da uluslararası ticareti -özellikle gümrük trafiğini- düzenleyen kurallar oluşturmaktır. Diğer bir ifadeyle ticaretin ekonomi hudutlarına gelmesiyle beraber başlayan süreçte kullanılmak üzere ortak bir dil tesis etmektir. GATT'in kurulduğu günden itibaren ve hatta daha sonra dönüştüğü yapı olan WTO da dahil olmak üzere temel amacı ise çok taraflı ticaret sistemini oturtmaktır. Ne kadar mümkün olduğu bilinmese de GATT'in megali ideası da tüm dünya ülkeleri gümrüklerinin yani ekonomik sınırlarının bütün taraflar için karşılıklı biçimde tarife ve tarife dışı engeller olmaksızın açık olmasıdır. 1947 yılında hazırlanıp 1948'den itibaren yürütülmeye başlanan GATT, Dünya Ticaret Örgütü'ne [*World Trade Organisation (WTO)*] dönüştüğü 1 Ocak 1995'e kadar 8 müzakere turu geçirmiştir ve nihai hedefi doğrultusunda zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak değişim ve dönüşümlere maruz kalmıştır. Buna paralel olarak dış ticaret yoğunluğuna orantılı biçimde yaptığı düzenlemeler⁶³ artmıştır. Öyle ki GATT uygulamaya konduğu andan itibaren geçirdiği değişim sonucunda örgütlenmesi için temel olarak düzenlemesi gereken iki alan (hizmet sektörü ile ticari ve fikri mülkiyet hakları) ve kurumsal yapısı eksikti.⁶⁴ Tabi bu doğrultuda yeni bir amaç tanımlamasının da yapılması gerekmiştir. Örgütün kuruluş metninde söz konusu amaç; ülkeler arasındaki ticari akımların mümkün olduğunca öngörülebilir, serbest ve olağan biçimde seyretmesi için gerekli çerçeveyi oluşturmak ve bu amaca yönelik kuralları koymak olarak belirtilmiştir⁶⁵.

⁶² IMF, Countries, 2015, <http://www.imf.org/external/country/index.htm> (13 Mart 2015).

⁶³ Gerekli belgeler, bu belgelerin hangi dilde oluşturulacağı, hangi bilgileri içereceği, verilen bilgilerin doğruluğunun nasıl test ve tespit edileceği ile bunlara ilişkin hususlar gibi.

⁶⁴ WTO, The GATT Years: From Havana to Marrakesh, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm (13 Mart 2015).

⁶⁵ WTO, What is the WTO?, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm (13 Mart 2015).

Türkiye, 17 Ekim 1947 tarihinde GATT düzenine geçmiştir⁶⁶ ve WTO'ya dönüştüğünde ise hiç zaman kaybetmeden 26 Mart 1995'de örgüte üye olmuştur. WTO 26 Nisan 2015 tarihinden beri 161 üyeye sahiptir⁶⁷. Ayrıca AB'nin 28 ortağının WTO'ya üyelikleri saklı kalmak kaydıyla AB Komisyonu (European Commission) ; ortak bir ticaret politikası ile beraber ortak gümrük tarifesinin de uygulanmasını kapsayan gümrük birliğini içeren AB'yi temsilen 28 üye ülke adına tüzel kişiliğiyle 1 Ocak 1995 tarihinden beri üye sıfatıyla tüm WTO görüşmelerine katılmaktadır⁶⁸.

İkinci Cihan Harbi'nden sonra tüm gelişmeler çok hızlı bir şekilde yaşanmaya başlamıştır. İletişim, ulaşım ve haberleşmenin eskiye nazaran çok daha kolay ve çabuk olmasının da bunda etkisi vardır. Ancak tüm bu uluslararası kurum, kuruluş ve kurullar; devletlerin uzun süreli, seri ve farklı seviyelerde yaptıkları görüşmelerin, müzakerelerin ve toplantıların bir sonucudur. Her bir konferans ya da oturum; o dönemin ihtiyacına göre diğer uluslararası organların, müesseselerin ve yapıların oluşma serüvenini başlatmıştır. Tüm bu mekanizmaların en basitinin bile en azından ayrı bir sekreteryası vardır. Devamlılık arz edecek şekilde zamanın gereksinimlerine uyum sağlamak amacıyla kendilerini güncellemişlerdir. Bu doğrultuda görev ve misyon tanımlamaları da değişmiştir. Doğal olarak düzenleme getirdikleri alanların sayısı da artmıştır. Sorumlulukların artması kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir⁶⁹.

Her ne kadar bu kurumlar uluslararası olarak anılsa da bugünkü algıladığımız formata 1980'lerden sonra kavuşmuştur. Bu dönem için Batı Bloğu ulusları arası demek yanıltıcı olmaz. Zira Soğuk Savaş Dönemi'nde bu kesimin argümanlarını benimsemiş ve geçerlilik kazandırmak için çaba harcamıştır ki zaten yapılarda etkin rol oynayan aktörler, söz sahibi olanlar ve bu örgütleri tasarladıkları ideolojiye göre diğer üye ülkeleri yönlendirme aracı olarak görenler de ABD ve bu dönemde onun yanında yer alan Batı Avrupa'nın sermayedar devletleridir. Westphalia'da başlayan konferanslar yapma, müzakerelerde bulunma ve ortak müesseseler tesis etme geleneği de bu süreçte

⁶⁶ WTO, The 128 Countries That Had Signed By GATT by 1994, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/gattmem_e.htm (13 Mart 2015) .

⁶⁷ WTO, Members and Observers, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (26 Eylül 2015) .

⁶⁸ WTO, The European Union and the WTO, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/european_communities_e.htm (13 Mart 2015) .

⁶⁹ Özlem Diriöz, "Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri", *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/2.html#> (28 Şubat 2015) .

kemikleşmiştir ve adeta bir teamül halini almıştır. Bugün itibariyle Batı kültürünün etkin ve egemen olmasının temel dinamikleri bu dönemlerde yatmaktadır.

Söz konusu tablo dahilinde sadece uluslararası ya da devletler arası ilişkileri değil çok taraflı dünya ticaretinin tesis edilmesinde ve akabinde ilerleyip gelişmesini sağlaması noktasında da etkin olan bu kurumların, gücünü nereden aldığı ya da diğer bir ifadeyle üyesi olan devletlerin egemenlik sahası üzerinde otorite oluşturmayı nasıl başardığı sorusu akla gelmektedir⁷⁰. 1648 tarihi (Westphalia Barışı) milat kabul edildiği takdirde uluslararası alanda kurulan düzeni, BM Kurucu Antlaşması çok taraflı hukuksal zemine oturtmuştur. Hukukun bir anlam ifade etmesi için gereken yaptırım gücünün de söz konusu BM metnini esas alarak oluşturulan ve 22 Mayıs 1969 tarihinde taraf devletlerce imza edilen *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi* sağlamıştır. Bu Sözleşme; devletlerin uluslararası hukuk sistemini işletme yöntemleri ile kendilerinin ve uyruklarındaki vatandaşların davranışlarını yönlendirme biçimlerini ortaya koymuştur. Ayrıca ilişkiler ağının çıkmaza düştüğü durumlara çözüm getirecek birtakım ilke, karine ve kurallar da belirtmiştir. İlaveten devletlerin taraf olduğu uluslararası andlaşma, anlaşma, sözleşme, mutabakat, pakt, konvansiyon... vb. gereği doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesi de bahsi geçen Sözleşme ile zorunlu kılınmıştır⁷¹.

Tüm bunlara paralel olarak anılan Sözleşme'nin 27 ve 47.maddeleri incelendiğinde ise devletlerin uluslararası yapılanmalara taraf olmasından ötürü üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek için iç hukuklarında yani ulusal hukuk sistemlerinde gereken düzenlemeleri yapmaları da ek bir mecburiyet olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca burada belirtilmesi gereken bir diğer durum ise söz konusu Sözleşme'nin; bu Sözleşme'ye taraf olan devlet için bağlayıcılığı sabitken taraf olmamalarına rağmen bu uluslarla ilişki geliştiren ülkeler için her ne kadar doğrudan bir hak ya da yükümlülük doğurmuyor olsa da dolaylı olarak kurulan ilişkinin muhteviyatına ve boyutuna göre kendisini konumlandırması açısından üçüncü ülkeleri

⁷⁰ Özlem Diriöz, "Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri", *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/2.html#> (28 Şubat 2015) .

⁷¹ BM Enformasyon Merkezi [UNIC-Ankara], *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi [22 Mayıs 1969]*, Mayıs, Ankara, 2007, s. 1-22.

de kısmen ilgilendirdiği bir gerçektir⁷². Kısacası etki gücü sadece altına imza koyan devletlerle sınırlı değildir.

Böylesine geniş bir uygulama alanına sahip olan sistemin olası arızaları nasıl giderilecektir sorunsalı da burada yanıt bekleyen bir başka konudur. Diğer bir ifadeyle devletlerin uluslararası hukuka riayet etmemeleri yani üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmemeleri veyahut kendilerine tanınan hakların kötüye kullanılması halinde ortaya çıkacak ya da oluşabilecek durumun tespitinin ve yaptırımının belirlenmesi sorunu doğmaktadır. Uluslararası sistemin ihlal edilmesine sebebiyet veren hükümet politikalarını veya uygulamalarını yargılama yetkisi kimde olacak, bu yargılamanın yöntem ve esasları nasıl belirlenecek veyahut daha da önemlisi olası bir aykırılık tespitinde cezai müeyyidesi nasıl işletilecektir gibi sualler de yanıt beklemektedir. Uluslararası toplum; söz konusu sorun ve sorulara, dünya halklarının büyük çoğunluğu tarafından meşru ve hukuki şartlar altında genel kabul gören örgütlenmelere giderek cevap vermiştir. BM Adalet Divanı ve AİHM gibi uluslararası yargı yapılanmaları, bu stratejinin birer ürünüdür⁷³.

Tüm bu gelişmelerin sonucunda artık Batı'nın çözüme kavuşturamadığı birkaç tane konu kalmıştı. Ancak bu sorunlar öyle kilit bir öneme sahipti ki Avrupa'da bütünleşme ve birleşmenin sağlanmasının önündeki en büyük engellerdi. Fakat sonunda *Monnet Planı* (4 Mayıs 1950) ve *Schuman Deklarasyonu'nun* (9 Mayıs 1950) devreye girmesiyle beraber bütünleşmenin önündeki o dönem için en büyük engel olarak bilinen problem, Fransız-Alman kömür çelik üretimlerinin birleştirilmesini öngören 18 Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşması ile çözülmüştür. Bahse konu Antlaşma; 24 Temmuz 1952 tarihinde 50 yılına *Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg* arasında yürürlüğe konulmuştur. Antlaşma ile kurulan *Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) [European Coal and Steel Community (ECSC) -Avrupa Birliği (European Union)]*, kömür ve çelik sektörlerinde sağlanan bütünleşmeyi, *Yüksek Otorite* adı verilen bir organ tarafından yönetecekti. *Yüksek Otorite*, üye devletlerin temsilcilerinden

⁷² Ibid.

⁷³ Erdem Denk, "Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens [Üstün/Öncelikli]Kurallar", **Ankara SBF Dergisi**, 56/2. Sayı, Ankara, 2001, s. 69.

oluşmasına karşın *uluslarüstü* (supranational) bir yetkiye sahip olmuştur ki buna paralel olarak sektörü yönlendirme ve denetleme görevini de üzerine almıştır⁷⁴.

2.3.1. Son Dönemin Ekonomi Politikası

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iktisadi düşünceleri belirtmek hem yeni dönemi hem de ardından gelen küreselleşme safhasını özümsemek için elzemdir. Söz konusu iktisadi ideolojileri uygulandıkları öncül devletler üzerinden değerlendirmek daha anlamlıdır. Öncelikle SSCB'nin temsil ettiği Doğu Bloğu, sosyalist ekonomi politikalarını hayata geçirmiştir. Bu uygulama tüm iktisadi yaşamın kamu eliyle düzenlenmesini öngörüyordu. Kamu, ekonominin tüm alanlarını içeren ve dizayn eden bir plan çerçevesinde hareket etmek zorundaydı. Bu modelin altın çağını yaşadığı dönemlerinde söz konusu planlar aşağıdan yukarıya doğru hazırlandığı için geniş halk yığınlarının talepleri, büyük oranda merkezde karşılığını bulmuştur ki bu sayede ihtiyaçların tespitinin yapılması ve karşılanmasına yönelik olarak toplumun sahibi olduğu üretim araçlarının, hangi ürünlerin üretimine konsolide edileceğinin kararlaştırılması mümkün olabilmektedir. Diğer yandan toplum, bu alternatif modelin başarıya ulaşması için sistemin üretim sahasında mücadele eden bir asker gibi davranmıştır ve sonuç olarak uygulamanın başarıyla hayata geçirilmesine katkı sağlamıştır⁷⁵.

Bu ülkeler topluluğu ithalata mesafeli durmuştur. Kendi kendine yetebilmek ve ihtiyaç duyulan her şeyi içeride üretmek, bu grup için özellikle bu dönemde önem arz etmiştir. İhracat açısından bakıldığında Birlik dışarısına mal gönderilmesi, karşı tarafın gereksiniminin karşılanması gibi ticari bir amaçtan ziyade söz konusu tarafın para birimine ulaşmak için bir yöntem olarak görülmüştür. Dış ticaret, sınırlı bir şekilde siyasi-fonksiyonel amaçlarla yapılmıştır ki Birliğe giren yabancı paralar merkezi bürokrasi tarafından kontrol edilmiştir. Dolayısıyla halk arasında mübadele aracı olarak işlem görmemiştir ki Birlik, kendi para birimine de pasif bir rol vermiştir.

⁷⁴ Alganer ve Çetin, s. 305-306.

⁷⁵ Alkan Soyak, *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.19.

Bu koşullar altında belirli bir süre geçtikten sonra iktisadi planların kimyası değişmeye başlamıştır. Çevreden merkeze doğru hazırlanıp tam tersi istikamette de yürürlüğe konması gerekirken ilk basamak atlanmış ve planlar, merkezden çevreye doğru dikte edilme aracı haline dönüşmüştür. Merkezdeki bürokrasinin buyurganlığı artmıştır. Artık ihtiyaçları dikkate almayan bir anlayış içerisinde ve Batı Bloğu ile rekabet eden bir üretim yapısı oluşturma gayretine girişilmiştir. Rejimin dışarıdaki itibarı ierdekenden üstün tutulmuştur. Sistemin giderek katılaşması, seçkin-bürokratik zümre ve onlara yakın olanlarla toplumun geri kalanı arasındaki uçurumu gittikçe derinleştirmiştir. Ayrıca Birlik içindeki bölgelerin gelişmişlik düzeyi merkez lehine dengesiz bir hal almıştır. Tüm bu etkenlere Batı Bloğunun uğraşları da eklenince SSCB, parçalanma sürecine girmiştir ve 1991’de daęılmıřtır⁷⁶.

Bu dönemin bir diğer iktisadi ideolojisi ise Batı Bloğunun temsil ettiği ve özel kesimin belirleyicisi olduğu serbest piyasa ekonomisini öngören liberal & neo-klasik doktrindir. Bu iktisat okulu için söz konusu dönemle sınırlı kalmak kaydıyla ABD’nin Avrupa’yı Truman Doktrini kapsamında yeniden imar ederken para ve mal trafiğinin dayandığı teori olarak bahsetmek daha doğru bir ifadedir. Aynı doğrultuda daha önce bahsettiğimiz uluslararası kurum ve kuruluşlar da iki kıta arasındaki mevcut ilişkiye, liberal görüşe dayanarak oluşturdukları siyasi-iktisadi teorilerle meşruluk katmaya çalışmışlardır. Bu öğretinin, dönemin genelinde (1980’lerin ortasına kadar) tam anlamıyla uygulanamadığını ancak gelecek dönemde büyük oranda hayata geçirilmiş olduğunu belirtmek gerekir.

Sermaye birikimini sağlamış ülkeler tarafından adım adım yürürlüğe konulan ve sonraki dönemde Soğuk Savaş silahı olmaktan çıkıp yeni ekonomik düzene - 1990’lara- yön veren neo-klasik iktisat okulunun ekonomi uygulamaları ise dış ticaret serbestisi, girişim özgürlüğü, hr piyasa ekonomisi, zelleştirme, özel kesim, kur ve faizin dahi belirleyicisinin arz-talep dengesinin olduğu bir düzen üzerine kurulu olan mübadele ortamı⁷⁷ve özellikle ekonomide kamunun doğrudan ya da dolaylı olarak karar mekanizmalarını etkileyemeyecek ölçüde küçük ve sınırlı yapıda olduğu bir devlet

⁷⁶ Alkan Soyak, “Rusya’da Geçiş Ekonomisinin Sonu: Hollanda Hastalığı”, **Ekonomi ve Politikada Ulusal Tavrı**, Derin Yayınları, İstanbul, 2011, s. 93.

⁷⁷ Abdullah Mesud Küçükkalay, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 232-233.

modelini öngören politikalar olarak ifade edilebilir. Ayrıca bahsi geçen devletin, temel altyapı yatırımlarını ve hizmetlerini yaparak ticarete uygun bir zemin yaratmasının yanında ekonomide bir hakem rolünü üstlenmesi de öngörülmüştür ve bu devlet, kendisinden beklenenleri yerine getirirken denk bütçe ve tarafsız vergilendirme ilkelerinden de ödün vermemesi gerekmektedir⁷⁸.

Belirtilen politikalar; iktisadi hayatı organize etmenin yanında insan haklarına vurgu yapan, demokrasiyi etkin kılan, hukukun üstünlüğüne önem veren ve bireyi merkeze koyan yaklaşımıyla siyasi ve sosyal hayatı konsolide eden liberal araçları kullanmak zorunda olan bir devlet yapısı da ortaya çıkarmıştır⁷⁹. Söz konusu devlet modelinin yaygınlaşması ile geleceğin uluslararası ilişkileri ve iktisadi etkileşimleri şekillenmiştir. Başta IMF, WB ve WTO olmak üzere birbiriyle ilintili olarak Savaş sonrası kurulan bütün kurum ve kuruluşlar, tesis edilen küresel düzende tamamen değişen misyon ve görevlerle sistemin dayanak noktaları olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu iki taraf haricinde belirtilmesi gereken bir topluluk daha vardır. Bu topluluk; Soğuk Savaş Dönemi'nin asıl mücadele sahası ve iki bloğun da tarafına çekmek istediği üçüncü dünya ülkeleridir ki *gelişme yolundaki ülkeler, geç kapitalist ülkeler ya da az gelişmiş ülkeler* olarak anılan ve bu dönemde edilgen bir konumda olan söz konusu devletler, iki büyük gücün izlediği stratejiye göre tavır almışlardır. Diğer bir ifadeyle bir tür denge siyaseti izlemişlerdir. Az gelişmiş ülkelerin ekonomi grafiği ortaya konduğunda söz konusu devletlerin izlediği politikaların, aslında o dönemki koşulların birer getirisi olduğu görülür. Şöyle ki: 1929 Ekonomik Krizi, sermayedar ülkelerin üretim sorununu büyük oranda çözmüş olduklarını göstermiştir. Dolayısıyla artık gelişmek ve ilerlemek için daha fazla üretmeye değil daha fazla satmaya yani daha fazla talebe ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmıştır. Zira vahşi kapitalizmin vardığı nokta üretim çılgınlığı olmuştur. Arz, talebi geçmiştir. Temel meselenin düşük maliyetli üretim olması, gelir yönünün göz ardı edilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla az bir kesim refah içindeyken geniş halk yığınlarının alım gücü yoktur. Diğer bir ifadeyle talep yetersiz düzeylerde seyretmiştir ki bunu artırmak için Keynes tarafından ekonomiye devlet müdahalesinin gerekliliğinden dem vuran kısmi bir eleştiri klasik iktisada

⁷⁸ Ibid. s. 240.

⁷⁹ Ibid. s. 238.

yöneltmiştir. Bunun sonucunda da devlet, vergilerin azaltılması ve kamu harcamalarının artırılması şeklinde geleneksel maliye politikası araçlarını kullanarak müdahalesini gerçekleştirmiştir.⁸⁰ Böylece harcanabilir gelirdeki artış, talep yetersizliğini ortadan kaldırmıştır. Ancak 1970'lerin ortalarına gelindiğinde bu sefer de özellikle gelişmiş ülkeler için talebin kamu harcamalarıyla (Keynes'in öngördüğü şekilde) desteklenmesiyle birlikte harcanabilir gelirde aşırı bir yükselme olmuştur. Bu parasal genişlemenin sonucunda fiyat enflasyonu meydana gelmiştir. Öte yandan kamu kesimi, aşırı bir şekilde büyümüştür ve bu da kaynakların verimsiz kullanılmasına yol açmıştır⁸¹.

Tüm bu deneyimler, klasik iktisadı revize edip neo-klasik iktisat haline dönüştürmüştür. Bu öğretinin sanayileşmiş ülkeler tarafından rağbet gören dış ticaret teorisi doğrultusunda gelişmiş ülkeler, dış talebe yani dış pazara yönelmişlerdir. Böylece katma değeri yüksek, maliyeti düşük (ölçek ekonomisi, teknolojik seviye, uzmanlaşma... vb. nedenlerden dolayı) , kalitesi iyi ve fiyatları da göreceli olarak (az gelişmiş ülkelere göre) daha uygun olan ürünler; yabancı pazarlarda (gelişme yolundaki ülkelerde) rekabet üstünlüğünü ele geçirmiştir. Sadece satım yapılan pazarlarda değil alım yapılan pazarlarda da gelişmiş ülke firmaları avantajlı konumdadır. Hammadde pazarlarında az gelişmiş ülkelerin üreticileri kısıtlı fiyat politikası ile mücadele verirken gelişmiş ülke üreticileri, sermaye gücüne dayanarak kendileri için daha ucuza girdi temin edebilmiştir ve hammaddelerin fiyatlarında da belirleyici olabilmişlerdir⁸².

Sanayileşmiş ülkeler tarafından mevcut avantajlı konumlarını sürdürmeye yönelik olarak neo-klasik iktisadın dış ticaret teorisine dayanan politikaları biraz daha yumuşatılmış biçimde kurtuluş reçetesi olarak gelişme yolundaki ülkelerin önüne konmuştur. Özetle sermayedar ülke grubu tarafından üçüncü dünya ülkelerine şu tavsiyelerde bulunulmuştur: Üretiminde uzmanlaşmış olduğunuz malları imal edin ki bu ürünlerde düşük olan maliyeti daha da aşağı çekip karlılığı artırabilesiniz. Böylece kaynaklarınızı israf etmemiş olmanızın yanında minimum giderle maksimum getiriye elde edersiniz. Gereksinim duyduğunuz diğer ürünleri de uluslararası işbölümü ve

⁸⁰ Küçükcalay, s. 302-303.

⁸¹ Ibid. s. 389-390.

⁸² Soyak, *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, s. 28.

uzmanlaşmanın bir gereği olarak düşük maliyetle üreten ülkelerden en uygun fiyatla alırsınız. Ayrıca bunun için ihtiyaç duyduğunuz döviz de dahil olmak üzere karşılaşıcağınız her türlü finansal zorlukta en uygun koşullarda dış kaynağı size temin ederiz. Böylelikle az gelişmişliğin kısır döngüsel akımından da kurtulursunuz denmiştir. Bu söylemleri temel alan Batılı önerilerden müteşekkil *Ortodoks Teorilerle* sömürgeci anlayış farklı bir kaba konularak gelişme yolundaki ülkelere sunulmuştur. Ancak az gelişmiş ülkelerin hemen hepsi, Batı'nın söz konusu politikalarını içeren reçetelerinin kendilerini açmazdan kurtarmaması nedeniyle *Ortodoks teoriler* olarak ifade edilen bu önerilere tepki duysalar da Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlardan faydalanmak istemelerinden dolayı Batı'ya sıcak bakan bir tarafsızlık içerisinde olmuşlardır.

Tüm bu gelişmeler ışığında 1960'lara gelindiğinde üçüncü dünya ülkelerinden çıkan iktisatçılar tarafından *Heterodoks Teoriler (Bağımlılık Ekolü)* olarak adlandırılan ve bu başlık altında toplanan pek çok model geliştirilmiştir. Hemen hepsinde ortak olan bazı noktalar vardır. Tarife ya da tarife dışı engellerle iç piyasanın müdafaasını amaçlayan korumacı tedbirler, bunlardan bir tanesidir ki gelişmiş ülkelerin malları, kendi piyasalarını istila edip yüksek oranda bir kaynak çıkışı olmasın düşüncesiyle oluşturulmuştur. Öte yandan ekonomi dışarıya kapalıysa iç talebin ülke içerisinde yapılan üretimle karşılanması söz konusudur. Ancak gelişme yolundaki ülkelere üretime yönlendirilebilecek kaynak da bireylerde bulunmadığından ki söz konusu ülkelerin temel sorunu zaten sermaye yokluğudur (kaynak yetersizliği, tasarruf eksikliği) . Dolayısıyla geriye sadece kamu tasarrufları (vergiler) kalmaktadır. Ancak Heterodoks uygulamalarda (Farklı yönleri olsa da temelde ithal ikameci modele dayanmaktadırlar) da hangi modelin tercih edildiğinin bir önemi olmaksızın az da olsa ithal mala ihtiyaç duyulmaktadır. Bu mallara sahip olabilmek için de yabancı kaynak gerekmektedir. Bu noktada en katı korumacı ekonomiye sahip bir ülkenin bile yoğun bir şekilde olmasa da başka ülkelerle alışverişi olduğunu söylemek yerindedir⁸³. Zaten o dönem için eğer bir ülke, petrol sahalarına sahip değilse ne kadar korumacı olursa olsun en temel girdi olan petrole ulaşmak için ithalat yapmak zorundadır ki söz konusu dönemin koşullarında petrole erişmek hem ciddi bir maliyet unsuru hem de önemli

⁸³ Ibid. s. 29-30.

ölçüde döviz cinsinden kaynak gerektiren bir olaydır. Üçüncü dünya ülkeleri, bu ve benzeri ihtiyaçların karşılanmasında kamunun sübvansiyon araçları sayesinde sıkıntı çekmemişlerdir. Ancak bu durum, gelişme yolundaki ülkelerin birçoğu için uyguladıkları planların finansman boyutunun eksik kaldığının fark edilmeme sebebidir. Diğer bir ifadeyle kamunun ekonomideki varlığı, böyle bir sorunun mevcudiyetini hissettirmemiştir.

Ancak 1970’lerde *petrol krizi* patlak verince tablo netleşmiştir. İçer dönük kapalı ekonomiler; enflasyon, dış açık ve bütçe açığı sarmalına kapılmış ve zamanında ufak tedbirlerle önlenebilecek krizler, siyasal sebeplere dayanan popülist politikalar yüzünden ertelenmiştir. Bu da felaketin boyutunu artırmıştır. Yaklaşık yirmi yıllık dönemde sistemin finansmanın büyük oranda dış borçla sağlanması da soruna uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Türkiye, Arjantin ve Şili gibi pek çok ekonomi çökme noktasına gelmiştir (Öte yandan Hong Kong, Güney Kore ve Singapur gibi bazı Doğu Asya ülkeleri başarmıştır ve çizginin öteki tarafına geçmiştir⁸⁴).

Gelişme yolundaki pek çok ülkede, Türkiye’nin 24 Ocak Kararları ile birlikte yaşamaya başladığı dönem benzeri süreçler yaşanmıştır. Bu korumacı ülkeler tarafından ipler yavaş yavaş gevşetilmiştir ve aşamalı olarak dışa açık ekonomiye dönüş başlatılmıştır. Diğer yandan kapitalist blok, söz konusu devletlerin bu geçiş dönemlerini daha az sarsıcı atlatabilmesi için uluslararası kurum ve kuruluşlarda lehlerine düzenlemeler yapmalarına razı gelmiştir ki gelişme yolundaki ülkelerin liberal sisteme entegre olması demek sermayedar ülkeler için yeni pazarların ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Az gelişmiş ülkeler tarafından bu dönüşüm sürecinde *karma ekonomi* denilen kendine özgü bir yapı geliştirilmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin etkin olduğu, özel kesimin kabul edildiği ve kamu kesiminin; özendirici, teşvik edici, tavsiye edici ve yol gösterici bir aktör olarak yer aldığı (Bir plan dahilinde ya da yasal, anayasal... vb. kurumlar ve yapılanmalar aracılığıyla olabilir.) bir iktisadi sistem ortaya çıkmıştır. SSCB’nin dağılmasından sonra benzer durum bu parçalanmadan çıkan ülkeler için de geçerli olmuştur.

⁸⁴ Ibid. s. 30.

Tarihsel sürecin devletler arasında meydana getirdiği bu ayırım, onların farklı saiklerle hareket etmesinin de temel sebebidir. Gümrük vergileri ve eş etkili tedbirler hem koruyucu yönüyle hem de gelir yaratıcı tarafıyla az gelişmiş ÷lke ekonomileri için hayati önem taşımaktadır. Uluslararası ticaretten alınan dolaylı vergiler de eklenince dış ticaret rejimi, önemli bir vergi tahsilat mekanizmasına dönüşmektedir. Sanayileşmiş ÷lkeler için ise bir maliyet unsuru ve ticaretin önündeki bir engel görünümündedir. Bu durum, 1990’lardan itibaren iyice belirginleşmiştir ve gümrük sahalarında yürüt÷len uygulamalar, üçüncü dünya ÷lkeleri için önemi giderek artan bir koz haline gelmiştir.

3. ULUSLARARASI TİCARET TERİMLERİ VE OLUŞUMU

3.1. Dış Ticaret Rejimleri

Bir malın, dış ticarete ve dolayısıyla da uluslararası ticarete konu olabilmesi için gümrük sınırını aşması gerekmektedir. Bu, bir tarafın ithalat ya da ihracat yapmasıyla mümkün olur. Ayrıca ihraç ülkesi ile ithal ülkesi arasındaki şartlara ve durumlara göre mal, transit olarak farklı ülke topraklarının ekonomik sınırlarını geçmeksizin siyasi sınırlarını geçebilir⁸⁵. Şöyle ki: Ülke dışında veya serbest bölgede⁸⁶ bulunan bir firmada ya da antrepoda⁸⁷ olan bir malın, ülkenin ekonomik sınırlarını geçmeden yani ilgili ülkenin gümrük işlemlerine tabi tutulmadan üçüncü bir ülkeye gönderilerek satılmasıdır. Bazı hallerde serbest bölgelerdeki işletmeler veya antrepolar arası nakil de transit geçiş ya da transit ticaret olarak değerlendirilir.

Bu şartlar altında ülkelerin dış ticaret rejimi; ihracatı, ithalatı ve transit ticareti düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Aynı doğrultuda devletlerin; ithalat gümrük vergisi, ihracat gümrük vergisi veya transit ticaret gümrük vergisi ve benzeri isim ve uygulamalarla uluslararası ticaretten kamu kesimine kaynak aktarması beklenebilir ki böyle de olmuştur. Transit ticaretten sembolik olarak, ihracat muaf ve/veya istisna tutularak⁸⁸ ve asıl ağırlık ithalata verilerek kamuya kaynak transferleri gerçekleştirilmektedir⁸⁹.

Ancak bugünkü gümrük vergileri, geçmişteki gibi spesifik⁹⁰ temelli değildirler. Genel olarak advalorem⁹¹ vergilerdir. Bunun sonucunda da dolaylı vergiler sınıfına

⁸⁵ Mircan Yıldız Tokathoğlu, “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 10.Sayı, 2005, s. 48.

⁸⁶ Ülkeler tarafından ulusal mevzuatlarında dış ticaret rejimlerine göre siyasi sınırlarının içerisinde fakat ekonomi sınırlarının dışarısında kabul edilen *gümrüksüz sahadır (duty free area)*. Bu bölgelerdeki eşyalar, siyasi sınırları içerisinde bulundukları ülkenin dışında kabul edilirler ve buna göre muamele görürler.

⁸⁷ Kamuya ait olanı olduğu gibi özel teşebbüslere de ait olabilen serbest bölgelerdeki istifleme alanı ya da serbest bölge kurallarının hakim olduğu bir çeşit depodur.

⁸⁸ Ülkeler, kimi durumlara özgü olarak ihracata gümrük vergisi getirebilmiştir. Genelde ciddi meblağlar tutmamaktadır ancak bazı istisnai acil eylem gerektiren hallerde önemli yükler getirilebilmektedir.

⁸⁹ Ibid. s. 49.

⁹⁰ Vergi, mal ya da hizmetin fiziki ölçü birimlerine (uzunluk, ağırlık gibi) dayalı olarak alınır.

⁹¹ Matrah olarak mal ya da hizmetin değeri alınır.

girmektedirler. Dolayısıyla bu vergileri ödeyen yükümlüler, kolaylıkla bunları tüketiciye yansıtabilmektedir⁹². Ancak yine de bir maliyet unsurudur. Sonuçta fiyata az ya da çok dahil olmaktadır ve bu da alıcılar tarafından ürünün tercih edilmemesi noktasında büyük ya da küçük etkiler yaratabilmektedir.

Gümrük vergilerinin toplanması, diğer vergi türlerinin tahsil edilmesine göre daha kolaydır. Zira ister ihracat ister ithalat ya da transit geçiş şeklinde olsun ülkeye gelen tüm mallar, belirli ve az sayıda olan gümrük kapılarından geçerler. Dolayısıyla tespiti de tahsili de göreceli olarak özellikle vergi idareleri yönüyle kurumsallaşmasını sağlayamamış az gelişmiş ülkeler için daha kolaydır⁹³. Ayrıca aşırıya kaçılmadığı müddetçe bir hükümet açısından dış ticaret vergilendirmesinin taşıdığı siyasi risk de iç piyasanın vergilendirilmesinden daha azdır. Demogojik siyasi söylemlerle belirli bir orana kadar rahatlıkla savunulabilir.

Bu kavramsal açıklamaların ardından devletlerin dış ticarete (İthalat, ihracat ya da transit ticaret) doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale eden politika araçlarına başvurmasının gerekçelerini belirtmek gerekmektedir. Söz konusu sebepler şunlardır:

- ✓ İç piyasanın dış rekabetten korunması
- ✓ Kalkınma (Özellikle üçüncü dünya ülkeleri açısından)
- ✓ Ülke içinde ekonomik istikrarın tesis edilmesi
- ✓ Hazineye gelir yaratmak
- ✓ Ekonominin liberalleştirilmesi
- ✓ Serbest piyasa aksaklıklarının düzeltilmesi
- ✓ Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi
- ✓ Birtakım sosyal ve siyasal amaçlar da güdülebilir⁹⁴.

Belirtilen hususların her biri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre artan veya azalan önemlere sahiptir. Diğer yandan bugün itibariyle gümrük vergileri, ülkelerin serbest ticaret politikalarına yönelmesi ve bunlara dayalı olarak akdedilen uluslararası antlaşmalar ile dünyada yaratılmak istenen küresel bütünleşme havası içerisinde

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid. s. 48.

devletlerin elindeki önemli bir mali araç olma niteliğini giderek yitirmektedir⁹⁵. Buna paralel olarak da devletlerin elindeki en ciddi dış ticaret vergi müessesesi, ithalat üzerinden alınan vergiler olmaktadır. Bundan dolayı da söz konusu vergilerin gerekçelerinin temel olarak belirtilmesi gerekmektedir. Bunlar: İç piyasayı korumak ve/veya yerli sanayinin kurulmasını teşvik edip desteklemek, gelir dağılımındaki adaletsizlikten kaynaklanan döviz israfına neden olan ve mecburi olmayan ithal mal taleplerini kısmak, bazı durumlarda ithalatı kısip ihracatı artırmak, yurtiçindeki vergileri ithal ürünlerin maliyetine katmak ve tabi ki de devlete gelir yaratmak olarak ifade edilebilir⁹⁶.

Günümüzde dış ticaret rejimi denildiğinde ya da ithalat, ihracat veya transit ticaret kavramları geçtiğinde akla ilk gelen örgütler ise *Dünya Ticaret Örgütü*, *Dünya Gümrük Örgütü*, *Uluslararası Ticaret Odası* [*International Chamber of Commerce (ICC)*], *Birleşmiş Milletler* ve hatta ihtiva ettiği özel anlamı ile beraber en ileri bütünleşme örneği olan *AB* olmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda ele alınıp incelenen meselenin tam olarak aydınlatılması için mevcut kurumların bazılarının oluşumlarının ve bugün itibarıyla bulundukları konumu belirtmek elzemdir.

3.2. GATT'den WTO'ya Uluslararası Ticaretteki Düzenlemeler ve Değişimler

Genel olarak 1945-1980 arası dönem devlet eliyle düzenlenen ekonomilerin olduğu bir dönemdir. Uluslararası ticaret henüz yoğunluk kazanmamıştır. Ülkeler arası anlamda yoğunluk olarak nitelendirilebilecek sadece ABD ile Avrupa arasındaki para ve mal transferleri vardır. Uluslararası ticaretin artık ivme kazanmaya başladığı 1980 sonrası dönemde birtakım gereksinimler ortaya çıkmıştır ki dili, dini, siyaseti, geleneği, kültürü, değer yargıları... vb. pek çok ögenin birbirlerinden tamamen farklı olan toplumlar arasında gelişen iktisadi ilişkilerden bahsedildiği düşünüldüğünde bu ihtiyaçların neler olabileceğini tahmin etmek aslında pek de güç değildir. Bu gereksinimlerin kısaca ürünlerde uluslararası bir standart (ağırlık, uzunluk gibi) belirlemek, enternasyonal bir değerlendirme ölçüsü ve yöntemi tesis etmek, dış ticarete

⁹⁵ Ibid. s. 50.

⁹⁶ Ibid. s. 48.

konu mamullerin test ve tespitine ilişkin usulleri saptamak, ortak bir belge düzenin oluşturmak... vb. birçok düzenleme olarak belirtilmesi yeterlidir. Ancak Batı, bunları önceden görüp teknik ve kurumsal zemini hazırlamıştır. Daha önce tesis edilen uluslararası kurum ve kuruluşlar (IMF, IBRD, GATT gibi) öncülüğünde kendi ticari dilini, tekniğini, teamülünü.... vb. unsurlarıyla tepeden tırnağa birçok detayı uluslararası ticaretin lisansı haline getirmiştir. Günümüzde AB mevzuatı da büyük oranda söz konusu yapıdan oluşmaktadır ki zaten karşılıklı ve eş zamanlı şekilde gelişmişlerdir.

Bu noktada Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması [General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)] kilit öneme sahiptir. GATT, 30 Ekim 1947 tarihinde 23 devlet tarafından imzalanmıştır. Uygulamaya konulmasına ilişkin protokol 15 Kasım 1947 tarihinde sekiz devlet tarafından imza edilmiştir⁹⁷. 1 Ocak 1948 tarihinden itibaren uluslararası ticaretin kurallarını ve disiplinlerini iyileştirme ve güçlendirme amacıyla faaliyet göstermiştir⁹⁸. Önceleri geçici olarak nitelendirilmiş ve bu doğrultuda sadece sınırdaki ticaretle ilgilenmiştir. Diğer bir ifadeyle uluslararası ticaretin ekonomik hudutlardaki (gümrüklerde) kısmını düzenlemiştir (gümrük tarifesı, kota...vb. şekillerde⁹⁹) . Geçici olarak düşünülen ve yürütölen GATT, uluslararası ticaretin gelişmesinin önündeki en büyük güçlük olarak görönen tarife dışı engellerin kaldırılması ya da tarifeye dönüştürölmesi (tarifikasyon) , tarifelerin karşılıklı şekilde indirilmesi ve ortak gümrük kurallarının oluşturulup uygulanmasını sağlayarak ölkeler arasındaki ticareti 1994 yılına kadar yönetmiştir. Dönemin şartlarının daha kurumsal ve kapsamlı yapılanmaya müsaade etmemesi dikkate alındığında GATT'ın gördüğü vazife ve doldurduğu boşluk daha belirgin hale gelmektedir¹⁰⁰.

1994 yılına kadar GATT, konusu mal olan ticari işlemleri düzenlemiştir. Dolayısıyla GATT 1947, mal ticaretine ilişkin temel ilke ve prensipleri belirlemiştir. Ayrıca taraf devletlerin davranış kurallarını da ortaya koymuştur. Tüm bu düzenlemeler, GATT çerçevesinde gerçekleştirilen sekiz tane tarife indirim turu aracılığıyla yapılmıştır. Bu turlara literatürde *Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri (Bilateral Trade*

⁹⁷ Arat ve Erten, s. 357.

⁹⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara, 2009, s. 5.

⁹⁹ Şahin Yaman ve Sait Akman (giriş) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**, Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008, s. 1.

¹⁰⁰ Arat ve Erten, s. 358.

Round) de denmektedir¹⁰¹. Bu süreçte yani GATT sistemi oluşturulurken birtakım kurallar ve prensipler ortaya çıkmıştır. Bunlar üzerinden hareket edilerek esaslar belirlenmiştir. Söz konusu ilkeler:

MFN [Most Favoured Nation Clause ya da Non-Discrimination (En Çok Kayrılan Ülke)] Kuralı: Bir üye ülkenin, herhangi bir devlete tanıdığı elverişli uygulamayı şartsız bir şekilde bütün üye ülkeler için yürürlüğe koymak mecburiyetinde olduğunu belirten bir ilkedir. Diğer bir ifadeyle üye ülkelerin ticari ortakları arasında ayırım yapmamasıdır¹⁰². Söz konusu ilkenin istisnaları da mevcuttur. Bunlar: Gümrük birlikleri, serbest ticaret anlaşmaları, genel preferanslar sistemi, az gelişmiş ülkeler lehine uygulanan düşük gümrük vergisi tahsilatı ya da gümrük vergisi alınmaması... vb. uygulamalardır¹⁰³.

National Treatment (Ulusal Muamele Kuralı) : Mevcut kural, bir mal gümrükten geçtiği zamandan itibaren hüküm doğurur. Diğer bir ifadeyle ürün serbest dolaşıma girdiği anda kuralın uygulanma yükümlülüğü doğar. Dolayısıyla ithal mal üzerinden alınan gümrük vergisi ile söz konusu kural çelişmez. Bu koşulda bahsi geçen kural, bir devletin kendi iç pazarını düzenleyen uygulamalara gitmesi halinde yerli ve ithal mallar arasında ayırım yapılmaması mecburiyetini ortaya koyar¹⁰⁴.

Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi: GATT bünyesinde esas olan gümrük tarifelerinin indirilmesidir. Üye ülkeler, taviz listesi olarak adlandırılan bir düzenleme ile ithal edilecek ürünlere uygulanacak gümrük vergilerinin oranlarını [Bağlı Oranlar (Bound Rates)] taraf üye ülkelere bildirirler. Üye devletler uygulamada bu oranın üstüne çıkamazlar¹⁰⁵ yani kendilerini bu oranla bağlı kılarlar. Bu dönemde (1945-1990) bazı ülkeler; ithali yasaklı mallar, serbest mallar ya da belirli bir miktara kadar ithaline müsaade edilen mallar şeklinde ithalat-ihracat ürünlerinin gümrük pozisyonlarını yansıtır bir biçimde listeler hazırlayıp yürütmüşlerdir. GATT modelinde bu tarz uygulamaların olmaması ya da varsa kaldırılması esastır. GATT hükümlerine göre üye devletler, miktar kısıtlamalarını bir kez kaldırdıktan ve gümrük tarife

¹⁰¹ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, s. 5.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid. s. 6.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

listelerinde bildirdikleri oranları bir kez indirdikten sonra tek yönlü olarak anlaşma dahilinde belirtilen koşullar olmaksızın yükseltmemektedirler. Öngörülemeyen bir durum olduğunda telafi edici bir amaç taşıdığına kanaat getirildiği takdirde ve ticaret ortaklarıyla yapılan müzakereler nihayetinde devletler, bağlı oldukları oranları yükseltebilmektedir¹⁰⁶. Ancak bu uygulama istisnai ve geçici olarak yürütülebilir. Kısacası her zaman başvurulabilecek bir yöntem değildir.

Tarifeler Yoluyla Koruma: Tarife, ithalat esnasında ithal edilen emtianın değeri veya miktarı üzerinden alınan vergi olarak ifade edilebilir. Özde ihracata dayalı büyüme modellerinin geçerli olduğu günümüz ekonomilerinde ihracatın artırılması istenen bir durum olduğu için dış satıma herhangi bir vergi veya benzeri tedbir uygulanması sıklıkla söz konusu olan bir şey değildir. Bu, olmadığı ya da olmayacağı anlamına gelmemektedir. Zira geçmişte olduğu gibi bugün de örnekleri mevcuttur.

Spesifik bir zaman zarfı için veyahut özel hassasiyetlerin olması halinde sürekli olarak ithalata ya da ihracata konu olabilecek malların miktarları veya değerleri esas alınarak uygulanan kısıtlamalara *kota* denir¹⁰⁷. En bilineni ve en sert olabileni malın miktarını baz alan *miktar kısıtlamalarıdır*¹⁰⁸. Ancak burada değer de esas alınabilir. Böyle bir uygulamanın olması halinde söz konusu ülkenin idaresi; kısıtlamaya konu olan malın, belirli bir miktarının ya da değerinin üzerindeki girişlerine müsaade etmez.

Bugün için en çok tercih edilen tarife ve kota uygulamasını bir potada eriten *tarife kotası* modelidir. Bu sistemdeki bir ülke, tanımlanmış bir malın belirli miktara ya da değere kadar vergisiz veya düşük oranda bir vergi ile girmesine müsaade eder. Söz konusu değer ya da miktar aşıldığı takdirde de giderek artan oranda bir vergi yüküne tabi tutabilir ithalatçı firmayı¹⁰⁹.

Bu kapsamda bir diğer uygulama ise ilgili ülke idaresi; ithalatçı firmalara, belirlenmiş birtakım kıstaslara göre ithal lisansları diye bilinen özel izin belgeleri dağıtır ve söz konusu ithalatçı firma, belirtilen belge kapsamında kendisine tahsis edilen kota

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri**, Binhan Oğuz (hızl.), İstanbul, 2004, s. 31.

¹⁰⁸ Ibid. s. 34.

¹⁰⁹ Ibid. s. 32.

kadar ÷lkeye mal getirebilir ki bundan ötürü bu modele *tahsisli ithal kotası* denmektedir¹¹⁰.

Hangi yöntemin ne şekilde tercih edilip uygulanacağı ise ÷lkelerin içerde ve dışarıda geliştirdiğı ilişkilere göre belirlenir. Eş zamanlı şekilde ÷lkelere ya da mallara göre yapılacak bir sınıflandırma doğrultusunda farklı rejimler de uygulanabilir. Her bir yöntemin artıları ve eksileri mevcuttur.

Bu yöntemlerin dışında kalan ama sonuç olarak aynı amaca hizmet eden bir diğ er yol daha vardır. Söz konusu yöntem, tarife dışı engeller olarak ifade edilse de belirli bir tanıımı yoktur. Ancak örnekleri bulunmaktadır. Bundan dolayı karşı yaptırım geliştirilmesi ve böyle bir engellenmenin olduğ unun tespit edilmesi zordur. Anılan sebeplerden ötürü bir kalıba oturtulup düzenlenebilmesi için mümkün olduğ unca tarifelendirilmeye çalışılmaktadır ki bu güçlüklerden dolayı ticarete şeffaflığın etkin kılınması için korumaların tarife yoluyla yapılmasının temel bir anlayış halini alması istenmektedir. İstisnalar hariç olmak üzere GATT 1947, tarife dışı tedbirleri tümüyle yasaklamıştır. Tarife kapsamında olanların da kaldırılmasa bile azaltılması öngör÷lmüştür¹¹¹.

Tarife dışı engellere örnek olarak ithal mallar gümrükten geçerken prosedürün uzatılması, görevli memurların işlemleri ağırdan alması ya da aksatması (Amirlerin bu yönde yazılı olmayıp sözlü olarak verdikleri telkinler etkilidir.) , ilave evraklar istemek ve kırtasiyecilik yaratmak (Güvenlik, sağlık... vb. nedenlerle ya da muğlaklık içeren maddeleri zora koşucu şekilde yorumlayarak tetkik ve araştırma istemek şeklinde olabilir.) biçiminde ithalatçı firmaya beyhude yere maliyet artırıcı iş yükü getirmek gibi uygulamalar verilebilir. İthal malların fişlenmesi sonucuna yol açabilecek gayri resmi işlem ve/veya söylemde bulunmak da birer tarife dışı engeldir. Bazı durumlarda özellikle gelişmiş ÷lkeler; ithal mallarda sağlık, çevre, güvenlik gibi konulara yönelik olarak gereğ inde fazla ve/veya yüksek standartlar arayarak bir çeş it tarife dışı koruma sağlamaktadırlar.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, s.6.

Söz konusu ilkelerin yanında birtakım davranış kuralları da gelişmiştir ve GATT metninde ifadesini bulmuştur. Bu kurallar:

Saydamlık (Şeffaflık) Kuralı: Kural öncelikle korumaların tarifeler yoluyla yapılmasını öngörmektedir. Üye devletlerin ticarete uyguladıkları veya yürürlüğe koyacakları bütün kural, düzenleme, yöntem ve sair mevzuatı tüm diğer taraflara bildirmesi; bu ilke kapsamında zorunluluk haline getirilmektedir. Böylece mevcut düzenlemelerin dış ticaret serbestisi aleyhine değiştirilememesi de büyük oranda teminat altına alınmaktadır. Ayrıca müzakereler ve sonuçları da aleniyet ve bildirim kapsamında bulunmaktadır¹¹². Sadece GATT çerçevesinde yapılanlar değil sonucu itibarıyla en az iki ülke arasındaki ticari durumu etkileyebilecek düzeydeki tüm görüşme ve toplantıların neticeleri de bu kural kapsamındadır.

Danışma (Consultation) Kuralı: GATT'in uygulanması ve geliştirilmesi amacıyla taraf ülkeler arasında çıkabilecek her türlü problemin, danışılarak çözüme kavuşturulması esastır¹¹³.

Karşılıklılık (Karşılıklı İşlem) Kuralı: GATT kapsamındaki tüm düzenlemeler karşılıklı fayda esasına göre işlemektedir. Bir ülkenin yönetimi/idaresi/hükümeti, tarifesini ne kadar azaltırsa yani tarifesinden ne ölçüde ödün verirse karşı taraftan da o oranda imtiyaz tanınmasını ister ve bekler¹¹⁴.

Müzakere Kuralı: GATT 1947'den itibaren gelenek haline gelmiş bir uygulamadır. GATT bünyesinde oluşturulan organların faaliyetleri kapsamındaki görüşmeleri hariç tutarak çok taraflı ticaret sisteminin gelişmesini amaçlayan *tarife müzakereleri/taviz müzakereleri, ticaret müzakereleri ya da turlar* olarak ifade edilen taraf devletlerin toplandığı görüşmeleri esas alan kuraldır¹¹⁵. Zaten GATT modeli de bu şekilde artan ihtiyaçlara cevap verebilmiştir ve dolayısıyla da gelişebilmiştir¹¹⁶.

Bazı temel ilke/kavram/kuralları belirten, esas alınacak prensipleri tespit eden, anlaşmanın hedefi doğrultusunda genel hükümleri ve istisnaları oluşturan GATT 1947;

¹¹² Arat ve Erten, s. 376.

¹¹³ Ibid. s. 377.

¹¹⁴ Ibid. s. 378.

¹¹⁵ Ibid. s. 380.

¹¹⁶ Ibid. s. 379.

bir çerçeve düzenleme niteliği taşımıştır. Çok taraflı ticaret sisteminin dayanak noktalarını oluşturmuştur. Bu kapsamda tesis ettiği sistemi, işletip geliştirmiştir¹¹⁷. Bu dönemde GATT dahilinde yürütülen faaliyetlerde elde edilen sonuçlar, diğer tüm uluslararası kurum ve kuruluşlarda karşılığını bulmuştur ve doğrudan metinlerine eklenmiştir ya da dolaylı olarak GATT 1947'ye atıfta bulunulmuştur. Dolayısıyla bunlar birlikte değerlendirildiğinde WTO'nun tesis ettiği çok taraflı uluslararası ticaret sisteminin kurulmasında rol oynayan araç ve hatta iskeleti GATT 1947'dir. Dolayısıyla GATT bünyesindeki bütün karakteristik özelliklere devamı olan WTO'da da rastlamak mümkündür.

3.2.1. Diğer Teknik ve Kurumsal Gelişmeler

GATT'e paralel şekilde ve karşılıklı etkileşim içerisinde sistemi oluşturan gelişmeler birbirini takip etmiştir. Bu dönemde Avrupa'da gümrük birliğinin uygulanabilirliğini tartışmak üzere toplanan Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi, yaptığı görüşme ve çalışmalar sonucunda 1948'de Ekonomik Komite ve Gümrük Komitesi yapılarını oluşturmuştur. Ekonomik Komite, ilerleyen süreçte önce OEEC ardından da OECD olmuştur¹¹⁸.

Gümrük Komitesi ise ortak bir tarife nomanklatürünün oluşturulması, ortak bir kıymet tanımının geliştirilmesi ve gümrük işlemlerinin basitleştirip yeknesak bir yapıya kavuşturulması görevini üstlenmiştir. Bu vazifelerinin üstesinden başarı ile gelebilmesinin sonucu olarak 1949 yılında alınan bir karar doğrultusunda 15 Aralık 1950 tarihinde Brüksel Sözleşmesi ile *Gümrük İşbirliği Konseyi [Custom of Cooperation Council (CCC)]* kurulmuştur. Konsey bünyesinde ikisi nomanklatür, biri kıymet değerlemesi ve bir diğeri anılan konularla ilgili iki sözleşmenin uygulanmasına ilişkin usul ve yöntemleri tespit eden üç sözleşme hazırlanmıştır. Bu kapsamda ve kararlaştırıldığı doğrultuda Konsey, 4 Kasım 1952 tarihinde göreve başlamıştır. Gümrük sistemleri arasında uyum ve tutarlılığın sağlanması, gümrük düzenlemeleri arasında senkronizasyon oluşturulup geliştirilmesi ve bu alandaki genel sorumluluğun kurumsal

¹¹⁷ Ibid. s. 371.

¹¹⁸ Özlem Diriöz, "Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri", *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/2.html#> (20 Mart 2015) .

bir çatı altında örgütlenme yoluyla yönetilmesi gibi ihtiyaçlar; Konsey¹¹⁹ tarafından görülmüştür¹²⁰. Ayrıca o dönemin dünyasında uygulanan birbirinden farklı nomanklatür (Eşya tanımlamalarını ve kodlamalarını gösteren dizindir.) sistemlerini tek çatı altında toplamıştır ve bir tane ortak uygulama oluşturup çok taraflı şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Şöyle ki: 1913 yılında Brüksel’de yapılan İkinci Uluslararası Ticari İstatistik Konferansında, 186 ürünü 5 grupta toplayan ilk tek tip istatistik nomanklatürü (*Brüksel Nomanklatürü*) , uluslararası sözleşme ile onaylanarak 29 ülke tarafından 31 Aralık 1913 tarihinde kabul edilmiştir. Öte yandan Milletler Cemiyeti çerçevesinde 1927’nin Mayıs ayında toplanan Dünya Ekonomik Konferansında, gümrük tarifelerinin ortak bir çatıya oturtulmasına ilişkin bir tavsiye karar sunulmuştur. Bunun üzerine 1931 yılında tamamlanıp 1937 yılında revize edilen ve sonradan *Cenevre Nomanklatürü* olarak anılan¹²¹ Nomanklatür; 21 bölüm, 86 fasıl ve 991 pozisyon düzenlemiştir¹²².

Bu dönemde Avrupa Toplulukları; 3600 pozisyonu kapsayan, esas olarak ithal mallarda geçerli olan gümrük vergi oranlarını saptayan ve alfa nümerik sistem kullanan *Ortak Gümrük Tarifesi* ile istatistiki pozisyonlar da dahil olmak üzere toplamda 8000 pozisyondan oluşan ve dış ticaret verilerini içeren *NIMEXE* adı verilen karmaşık bir nomanklatür sistemi kullanmıştır¹²³. Ayrıca Kuzey Amerika’da tüm bunlardan bağımsız olarak yürütülen *Kanada Gümrük Tarifesi* ve *ABD Gümrük Tarifesi* de mevcuttur¹²⁴.

Söz konusu CCC’nin en önemli çalışmalarından hatta belki de en mühimi söz konusu nomanklatür sistemlerinin yerine geçecek bir model tasarlaması olmuştur. 11 Eylül 1959’da yürürlüğe giren *Gümrük Tarifelerinde Mal Sınıflandırma Nomanklatürü* ve *Kodlama Sistemi*¹²⁵; 21 bölüm, 99 fasıl, 1.011 pozisyon ve 1.083 istatistik alt pozisyonundan oluşmaktadır¹²⁶. Söz konusu Nomanklatür üzerinde sürekli çalışmalar yapılmıştır ve zamanının gereksinimlerine göre uyumlaştırılması devam ettirilmiştir. 1974 yılına kadar *Brüksel Nomanklatürü* olarak anılmıştır. Ancak ilerleyen süreçte

¹¹⁹ Türkiye’nin Gümrük İşbirliği Konseyine resmen katılımına dair Anlaşma’nın uygulamaya konması ise 20 Ocak 1953 tarihli ve 8321 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6021 sayılı Kanun ile olmuştur.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ İstanbul Ticaret Odası [ITO], *Armonize Sistem Nomanklatürü’ne İlişkin Açıklamalar*, İstanbul, 1989, s. 3.

¹²² Ibid. s. 4.

¹²³ Ibid. s. 27.

¹²⁴ Ibid. s. 10.

¹²⁵ Ibid. s. 4.

¹²⁶ Ibid. s. 5.

karışıklıklara neden olmamak ve ihtiva ettiği farklılığı isme de taşımak için *Gümrük İşbirliği Konseyi Nomanklatürü [Customs Cooperation Council Nomenclature (CCCN)]* olarak adı değiştirilmiştir. Bu arada Türkiye, hazırlık aşamasından beri bu sistemin bir parçası olmuştur ve 7 Ocak 1955 tarih ve 6449 sayılı Kanun ile de onaylamıştır¹²⁷.

1987 yılına gelindiğinde 52 ülke Nomanklatür Sözleşmesi ile kendisini bağlı kılmıştır ve gümrük tarifelerini belirtilen şartlar doğrultusunda mevcut Nomanklatüre göre düzenlemiştir. İlaveten 150 ülke de kendi gümrük tarifesini, CCCN'yi örnek alarak dizayn etmiştir. CCCN, bahsi geçen dönemde dünya ticaretinin %80'nini düzenleme alanı içerisine almıştır¹²⁸.

Artık uluslararası geçerliliği olan ve dünyanın her yerinde kullanılabilecek yapıda bir nomanklatürün temeli atılmıştır. Sonrasında GATT, CCC ve *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının [United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)]* ortaklaşa yaptıkları çalışmalar sonucunda *Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemine (The Harmonized Commodity Description and Coding System) İlişkin Sözleşme* oluşturulmuştur. *Armonize Sistemin [Harmonized System (HS)]*, 1 Ocak 1987 tarihinden önce olmamak koşuluyla yürürlüğe girmesi CCC tarafından kararlaştırılmıştır¹²⁹. HS, her beş altı yılda bir güncellenmektedir. Bugün gümrük tarifelerinde ve uluslararası ticaret standartlarında, 200'den fazla ülke/ekonomi HS'yi kullanmaktadır. An itibarıyla her biri altılı kodda olmak üzere 5.000 ürün gruplanmıştır. Günümüzde uluslararası ticaretin %98'inin üzerinde bir kısmını düzenlemekte olan söz konusu sistemin güncellenmesine devam edilmektedir¹³⁰.

Avrupa Toplulukları, söz konusu Sözleşme'yi 10 Haziran 1985'te imzaya açmıştır ve 22 Eylül 1987'de bu işlemi tamamlayıp 1 Ocak 1988'den itibaren yürürlüğe koymuştur. Birlik; Armonize Sistemi baz alan bir *Bileşik Nomanklatür* ya da *Kombine Nomanklatür [Combine Nomenclature (CN)]* denilen bir Nomanklatür ile Armonize Sistem Nomanklatürü¹³¹ ve bazı Topluluk kurallarını kapsayan liste hükümlerini içeren

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid. s. 11.

¹³⁰ World Customs Organization (WCO) , What is the Harmonized System (HS) ?, 2015, <http://www.wcoomd.org/en/topics/nomenclature/overview/what-is-the-harmonized-system.aspx> (20 Mart 2015) .

¹³¹ İTO, Armonize Sistem Nomanklatürü'ne İlişkin Açıklamalar, s. 28.

Avrupa Toplulukları Entegre Tarifesi [Integrated Tariff of the European Communities (TARIC)] adlı yeni bir düzenlemeyi gümrük rejimi olarak uygulamaktadır¹³².

Türkiye, 10 Kasım 1988 tarihinde Armonize Sistemi kabul etmiştir ve 22 Kasım 1988 tarihli 1997 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3501 sayılı Kanun ile 1 Ocak 1989’dan itibaren yürürlüğe koymuştur¹³³. İlaveten Türkiye, AB ile Gümrük Birliği tesis ettikten sonra AB’nin dış ticaret mevzuatını da gümrük rejimi kapsamına almıştır. Diğer bir ifadeyle Türk Gümrük Tarife Cetveli; üçüncü ülkelere uygulanacak gümrük vergileri, tarife kotaları ve tercihli tarifeler gibi Gümrük Birliği dolayısıyla Türkiye’yi bağlayan konularda varılan mutabakatlar doğrultusunda TARIC’e uyumlaştırılmıştır¹³⁴.

Kısaca Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi; ilk iki rakamı fasıl kodu olan, daha sonraki iki hane baştaki iki rakamla birlikte eşyanın pozisyon kodu olan ve son iki sayı ise baştaki dört rakamla beraber malın alt pozisyon kodunu oluşturduğu bir sistemdir. Bu altı hanelik kısım *Armonize Sistem* olarak adlandırılmaktadır. Sonrası ise söz konusu ülkenin AB’ye üye olup olmadığı ya da AB ile Gümrük Birliği tesis edip etmediğine göre değişir. Şöyle ki: Eğer AB ile Gümrük Birliği kuran bir ortaklık tesis etmişse bahse konu ülke, ilave olarak AB’nin Kombine Nomanklatürü esas alınarak seçilen iki rakam, yedi ve sekizinci hanelere gelmektedir¹³⁵. Ayrıca bahse konu ülke kendi gümrük rejiminde belirlediği doğrultuda ek rakamları da hanelere ekleyebilir. Bu yüzden Türk Gümrük Tarife Cetveli 12 rakamdan oluşmaktadır. Örneğin: Türkiye’de, ham veya suda ıslatılmış ketenin AS kodu 5301.10.00.00.00’dır. Tüm dokumaya elverişli ipliklerin fasıl kodu 53’tür (En baştaki iki rakam) . Söz konusu ipliklerin içinden ilk sırada olan ise 01 ile belirtilmiştir. Böylece pozisyon numarası 5301 olarak saptanmıştır. Alt pozisyon kodu ise 5301.10 olarak ifade edilmiştir. Böylece Armonize Sistem Kodu tamamlanmıştır. Bundan sonra AB Kombine Nomanklatürü’nden 00 gelmiştir. Hemen ardından da *Türk Gümrük Uygulaması* gereği milli alt açılım kodu (Farklı vergi uygulamaları nedeniyle açılan pozisyonları gösterir. Eğer alt açılım kodu

¹³² Ibid. s. 27.

¹³³ “Uyumu Sağlanmış (Armonize) Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (3501 S.K.) “, **Resmi Gazete** 1997, 22 Kasım 1988.

¹³⁴ Sefa Yayla, “Dünya Ticaretindeki Gelişmelere Bağlı Olarak AB ve Gümrük Birliği”, *Gümrük Dünyası*, 2007, 57. Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/3.html> (20 Mart 2015) .

¹³⁵ İTO, *Armonize Sistem Nomanklatürü’ne İlişkin Açıklamalar*, s. 13.

yoksa çift sıfır konur.) olan 00 ile beraber istatistik kodu olarak 00 gelmiştir¹³⁶. Bu 12 haneli rakamı ifade etmek için *Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP)* tabiri de Türkiye’de kullanılmaktadır.

CCC’deki bu teknik gelişmelere koşut bir biçimde lakin hukuksal zeminde mevzuat yönüyle yansımaları çok geçmeden GATT’de de kendini göstermiştir. GATT adına yeni bir dönem açan Uruguay Turundan önce 1973-1979 arası dönemde *Cenevre’de Tokyo Turu* düzenlenmiştir. CCC ile başlayan akıma uygun olarak *Gümrük Rejimlerinin Basitleştirilmesi ve Ahenkleştirilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme (Kyoto Sözleşme olarak da bilinir.)* 18 Mayıs 1973 tarihinde imza edilmiş ve 27 Eylül 1974 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Bu Sözleşme ile ülkelerin gümrük uygulamaları arasındaki farklılıkların uluslararası ticareti ve başka şekillerde gelişen beynelminel alışverişi engelleyebilme ihtimalinin olduğu vurgulanmıştır ve çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesinin herkesin menfaatine olacağı hatırlatılarak uluslararası işbirliğinin teşvik edilmesi sağlanmıştır¹³⁷.

Tokyo Turunda GATT hükümlerini yorumlayan *kodlar (code)* geliştirilmiştir. Bahse konu kodlar ile tarım ve sanayi alanlarındaki ticareti tarife dışı tedbirlerle engelleyen uygulamalar düzenlenmiştir. Sübvansiyon ve telafi edici vergiler kodu, ticaretteki teknik engeller kodu (standart kod) ... vb. kodlardan oluşun bir yapı tesis edilmiştir¹³⁸. Kodlama Sistemi, CCC’nin hazırladığı Armonize Sisteme uygun şekilde ve ona eklenilebilecek biçimde oluşturulmuştur.

GATT içerisinde yer alan az gelişmiş ülkeleri sisteme kazandıran ve sadık kalmalarını sağlayan en büyük etkenlerden bir tanesi olan *Dayanak Hükümü (Enabling Clause)* , Tokyo Turunda uluslararası resmiyete kavuşmuştur. Söz konusu hüküm, *özel ve lehte muamele kuralı* olarak da bilinmektedir. Bu kural ile taraflarca GATT uygulamalarındaki yükümlülüklerin üstlenilmesi açısından ve faydalarından

¹³⁶ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2014 Türkiye Gümrük ve Ticaret Cetveli [TGTC], 2014, <http://www.gtb.gov.tr/data/52c52d7c487c8eca94a7c642/tarife%20cetveli.rar> (25 Şubat 2015) .

¹³⁷ Özlem Diriöz, “Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri”, *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/2.html#> (20 Mart 2015) .

¹³⁸ WTO, The GATT Years: From Havana to Marrakesh, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm (20 Mart 2015) .

yararlanılabilmesi bakımından sorumlulukların, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre belirlenmesini öngören birtakım hak ve öncelikler saptanmıştır¹³⁹.

Kyoto Sözleşmesi, *menşe (origin)* tanımlaması yapan ilk uluslararası metin olmasının yanında menşe ile ilgili konularda başta GATT olmak üzere bütün milletler arası organlarda esas alınan bir açıklama ile birlikte ölçütler belirlemiştir. İlerleyen süreçte değişen dünya koşullarına göre bazı ilaveler ve düzeltmeler yapılmıştır. Ancak menşe tespitine dayanak olan kriterler ve *tercihli-tercihsiz menşe* ayırımının belirleyicileri, Kyoto Sözleşmesi'nin getirdiği hükümler ile şekillenmiştir. İlaveten *menşe ispat belgeleri* ve söz konusu belgelerin kontrolüne ilişkin düzenlemeler de Kyoto Sözleşmesi ile saptanmıştır. Aynı doğrultuda uluslararası ticarete kullanılan ya da kullanılacak ifadeler *Gümrük Terimler Sözlüğü* ile matbu hale getirilmiştir¹⁴⁰.

Bu gelişmelerle birlikte CCC'de değişim başlamıştır. Zira artık gördüğü fonksiyon itibariyle kalıbına sığmamaktadır. Gümrüğe gelen bir eşyanın girişinden çıkışına kadar tüm formaliteleri, geçici olarak depolanmasını, acil sevkiyatını; gümrük antrepolarını, ithalat ve transit geçiş işlemlerini kapsaması ve içeriğindeki çok ve karmaşık tavsiye kararlar nedeniyle anlaşmanın revize edilme ihtiyacı doğmuştur. Bunun üzerine daha üst kurumsal bir yapı olan Dünya Gümrük Örgütüne (DGÖ) [*World Customs Organization (WCO)*] geçilmiştir. 1994 yılında başta örgütün adının değiştirilmesi ile beraber içerdiği metinlerin ve onların eklerinin güncellenmesiyle gerçekleştirilen bu geçiş sonucunda kurulan WCO; gümrük işlemlerinin uyumu, tarife, kıymet ve menşe saptaması ile gümrük suçları ve kontrol yöntemlerinin geliştirilerek kaçakçılığın önlenmesi gibi geleneksel görevlere sahiptir. Bunların yanında fikri mülkiyet hakları, soyu tükenmekte olan hayvanların korunması, çevre, insan güvenliği ve sağlığı, kara para ile mücadele ve gümrük bilgi teknolojilerinin güncellenmesiyle ilgili görev, sorumluluk ve yetkileri de bulunmaktadır¹⁴¹.

¹³⁹ Sait Akman, "Doha 'Kalkınma' Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları", Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye** içinde (16-55) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008, s. 24.

¹⁴⁰ Özlem Diriöz, "Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri", *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/2.html#> (20 Mart 2015) .

¹⁴¹ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, World Customs Organization [WCO], 2013, <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/dunya-gumruk-orgutu> (20 Mart 2015) .

Türkiye'nin 6 Haziran 1951'de katıldığı örgütün, bugün itibariyle AB tüzeli kişiliği de dahil olmak üzere 179 tane üyesi bulunmaktadır. Bu da dünya ticaretinin %98'nin de üstünde bir oranda örgütün düzenleme alanının içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu da demek oluyor ki dünyanın farklı kıtalarındaki farklı ilerleme seviyesindeki ülkelerin gümrük yönetimleri WCO dahilinde organize olmaktadır¹⁴².

Burada Türkiye'ye ayrı bir başlık açılması gerekmektedir. Çünkü Türkiye, CCC-WCO sürecinin en başından beri içinde yer alsa da tüm mutabakatlara imza koymamıştır. Türkiye; Gümrük İşbirliği Konseyi Kuruluş Anlaşması, Eşyaların Geçici Kabulü için ATA Karnesi Hakkındaki Gümrük Sözleşmesi, İstanbul Sözleşmesi (Geçici İthalat Sözleşmesi) , Revize Kyoto Sözleşmesi, Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Uluslararası Sözleşmesi, Nairobi Sözleşmesi (Gümrük Mevzuatına Aykırılıkların Men'i-Takibi-Tahkiki için Karşılıklı İdari Yardım Uluslararası Sözleşmesi) ve SAFE Standartlar Çerçevesi gibi temel metinlere taraftır¹⁴³.

Benzer bir dönüşüm ihtiyacı GATT için de belirmeye başlamıştır. 1986 yılına gelindiğinde GATT metni hem yetersiz hem de karmaşıktır. İçeriğindeki konular önemli başlıklara göre tarife indirimleri, ithalat-ihracat harçları ve formaliteleri, gümrük değerlemesi, sübvansiyonlar, yasaklı mallar, ticareti serbest mallar, özel ve genel istisnalar, iç vergilendirme ve düzenlemede ulusal muamele, MFN kuralı, miktar kısıtlamalarının kaldırılması, gümrük birlikleri/serbest ticaret bölgeleri/sınır trafiği, metin hükümlerinin yürürlüğe/konulması/kaldırılması/onaylanması/tescili ve uygulanmaması halleri, ortak harekete ilişkin usuller, ortak hedefler, ilkeler, taahhütler, tarife müzakereleri, menşe işaretleri, ödemeler dengesi tedbirleri, anti-damping ve eş etkili vergiler, ticaret ve kalkınmaya ilişkin hükümler, uyuşmazlıklar, tamamlayıcı ve yorumlayıcı hükümler ile geçici uygulamaya ilişkin protokol şeklinde ayrılabilir¹⁴⁴. Buradan da görüldüğü üzere ilkeler, davranış kuralları, çalışma

¹⁴² World Customs Organization [WCO], **List of Members with Membership Date**, Ekim, Brüksel, 2013, s. 1-8.

¹⁴³ T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, World Customs Organization [WCO], 2013, <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/dunya-gumruk-orgutu> (20 Mart 2015) .

¹⁴⁴ World Trade Organization [WTO], Text of General Agreement on Tariffs and Trade, 1986, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_e.pdf (25 Şubat 2015) .

prensipleri ve düzenlemeler tek metinde toplanmıştır. İlaveten içeriğinin mal ticaretine göre biçimlendirildiği de dikkatlerden kaçmamalıdır.

Dünya Ticaret Örgütü [World Trade Organization (WTO)]: Bu gelişmeler ışığında CCC'nin yaşadığı dönüşüme benzer bir değişim hem de aynı sebeplerden ötürü 1947 yılından beri yürürlükte olan GATT için de gerekli hale gelmiştir. Tam da bu dönemde ihtiyaç duyulduğu üzere *Uruguay Turu (1986-1994)* görüşmeleri başlamıştır. Bu tur kapsamında yapılan görüşmelerde, GATT'in kapsamadığı konular ile birlikte ileride ortaya çıkması muhtemel görünen çok taraflı küresel ticareti kapsayan ekonomik düzenin hem teorik hem de pratik kısmının nasıl bir hukuksal zeminde işleyeceği sorunsalı tartışılmıştır. Bu süreçte ihtiyaç duyulabilecek araçlar ve devletlerin söz konusu modele entegre olmasına ilişkin meseleler de görüşülmüştür¹⁴⁵. GATT sisteminin ortaya koyduğu ilke ve kurallar, imar sürecinde olan WTO'nun temel dinamikleri olmuşlardır ki Uruguay Turu müzakerelerinin sonuçlarına 1994 yılında 128 GATT üyesinin imza koymasıyla birlikte WTO düzenine geçilmiştir¹⁴⁶. GATT'in genetik kodlarının üzerine bir WTO kurulmuştur da denebilir. Diğer bir ifadeyle özü aynı kalmak kaydıyla farklı bir kurumsal yapı ortaya konmuştur.

WTO, GATT tecrübesine dayanılarak saptanan kuralların oluşturduğu bir sistemdir. Bu sistemin temelinde devletler tarafından müzakere edilerek oluşturulan anlaşmalar yatmaktadır¹⁴⁷. Şöyle ki: WTO, Uruguay Turu sonuçlarını içeren *Nihai Senet (Final Act)* kapsamında yer alan *Kuruluş Anlaşması [Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization (Kısaca Marakeş Anlaşması ya da Dünya Ticaret Örgütünün Kuruluşuna İlişkin Marakeş Anlaşması olarak da bilinmektedir)]* ile kurulmuştur ki söz konusu Anlaşma, 28 tane *Çok Taraflı ve Çoklu Ticaret Anlaşmaları* ile ilgili metinleri içermektedir. Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları olarak anılan söz

¹⁴⁵ WTO, The GATT Years: From Havana to Marrakesh, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm (23 Mart 2015) .

¹⁴⁶ WTO, The 128 Countries that had signed GATT by 1994, 2015, https://www.wto.org/english/thewto_e/gattmem_e.htm (23 Mart 2015) .

¹⁴⁷ Armağan Vurdu, “Küresel Yönetişim ve Dünya Ticaret Örgütü”, Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye** içinde (71-81) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008, s. 74.

konusu metinler, örgüt hukukunun temel kaynağını teşkil etmektedir. Kuruluş Anlaşması, dört ek ve bunların alt başlıklarından meydana gelmektedir¹⁴⁸. Bunlar:

EK1: Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları

EK 1A: Mal Ticaretinde Çok Taraflı Anlaşmalar

1. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT 1994)
2. Tarım Anlaşması
3. Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması
4. Tekstil ve Giyim Anlaşması
5. Ticarete Teknik Engeller Anlaşması
6. Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması
7. GATT 1994'ün VI. Maddesinin Tatbikine İlişkin Anlaşma (Anti-Dumping)
8. GATT 1994'ün VII. Maddesinin Tatbikine İlişkin Anlaşma
9. Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması
10. Menşe Kuralları Anlaşması
11. İthalat Lisansları Anlaşması
12. Sübvansiyonlar ve Telif Edici Önlemler Anlaşması
13. Koruma Önlemleri Anlaşması

EK 1B: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması [General Agreement on Trade in Services (GATS)]

EK 1C: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması [Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)]

EK2: Anlaşmazlıkların Çözülmesi Konusunda Kural ve Yöntemleri Belirleyen Mutabakat Metni

EK3: Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması [Trade Policy Review Mechanism (TPRM)]

¹⁴⁸ Arat ve Erten, s. 363.

- EK4: 1. Çoklu Ticaret Anlaşmaları
2. Sivil Uçak Ticaret Anlaşması
3. Devlet Alımları Anlaşması
4. Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması
5. Uluslararası Sığır Eti Anlaşması¹⁴⁹

Öncelikle GATT 1947'nin yürürlükteki son halinin GATT 1994 tarafından kapsandığını belirtmek yerindedir. Zira GATT 1947 artık uygulanmamaktadır. Kurucu Anlaşma'nın ilgili maddesinde de belirtildiği üzere GATT 1994, hukuki açıdan GATT 1947'den tamamen ayrıdır¹⁵⁰.

Marakeş Anlaşması, ekinde çok taraflı ticaret anlaşmalarını bulunduran bir paket halinde 15 Nisan 1994'te Marakeş'te imzaya açılmıştır. Böylece bahsi geçen Anlaşma'yı imzalayan devletler, söz konusu Anlaşma ile bir bütün oluşturan EK1, EK2 ve EK3'te yer alan çok taraflı ticaret anlaşmalarının hükümleriyle de bağlı hale gelmiştir¹⁵¹. Tüm bu ifade edilenlerden yola çıkarak 1 Ocak 1995 itibariyle faaliyete geçen WTO'nun, dünya ticaretinin *temel* kanunlarını diğer bir ifadeyle *ana* yasalarını oluşturan bir organ hüviyetine büründüğünü söylemek yanıltıcı olmaz.

WTO, GATT'in meydana getirdiği tüm ilke ve davranışları bünyesinde barındırmakla beraber gerekli gördüğü noktalar itibariyle düzeltme, ilave veya istisna hükümler getirmiştir. Genel itibariyle büyük çoğunluğu aynen muhafaza edilen söz konusu kurallara ek olarak getirilen ya da pasif bir yapıdayken aktif hale getirilen ilke ve prensipler şunlardır:

Damping Yasağı: Ayrımcılığa sebep olan ve rekabet eşitliğini bozan damping uygulamasına yasak getirilmesindeki amaç; bir malın, üçüncü bir ülkenin (WTO üyesi) piyasasında, o piyasadakinden (Bahse konu ülkenin içerisindeki piyasa) daha ucuza satılmasının önlenmesi olarak ifade edilebilir ki GATT 1994'ün ilgili maddesi,

¹⁴⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, s. 7.

¹⁵⁰ Arat ve Erten, s. 365.

¹⁵¹ Ibid. s. 360.

dampingi, bir ülke mallarının normal fiyatlarından aşağıda bir değerle başka bir ülke piyasasına sürülmesi şeklinde açıklamıştır¹⁵².

Tanımlandığı şekilde ortaya çıkması şartı koşulan dampinge karşı uygulanacak olan yaptırım; sadece damping uygulamasına karşı yürütülebilen ve de bu uygulamanın karşılığı olarak ortaya çıkan zararın telafisi halinde geçerliliğini yitiren *anti-damping vergisidir (damping karşılayıcı vergi)* . Bu durumda anti-damping vergi miktarı, malın içerideki fiyatı ile söz konusu mal ithal edildiğinde yani varış ülkesine geldiğinde uygulanan fiyat arasındaki farkı aşmamalıdır¹⁵³.

Sübvansiyon Yasağı: Sübvansiyonun devlet yardımı ya da teşviki olarak ifade edilmesi yanlış olmaz. Söz konusu yardım ve teşviklerin malın maliyetini aşağı çektiği de yadsınamaz bir gerçektir ki zaten istenilen de budur. Dolayısıyla daha ucuza üretilen bir malda fiyat avantajı üreticinin elindedir. Satıcının/üreticinin bu üstünlüğü, söz konusu malın ihraç edilmesi halinde varış ülkesindeki yerli üretici/satıcı aleyhine haksız bir rekabet ortamı doğurmaktadır. Her ne kadar yöntemi değişik olsa da sonuç itibariyle damping uygulamasına benzer bir durum belirmektedir¹⁵⁴.

Tüm bunlardan hareket edilerek oluşturan GATT 1994, ihracata yönelik sübvansiyonların önlenmesini asli bir amaç olarak benimsemiştir. Anlaşma kapsamında yapılan düzenlemeler doğrultusunda hedef alınan sübvansiyonlar ise devletin yaptığı doğrudan yardımlar, vergi imtiyazları, kamu garantili borçlar, düşük faizli ve borcun maliyetinin bir kısmının kamu tarafından karşılandığı imtiyazlı krediler ile devletin ortağı olmasıyla beraber özellikle ihracata yönelik olarak fiyat üstünlüğünü eline alan ticaret şirketleri olarak belirtilebilir. Burada asıl dikkat çeken nokta ise uygulanan bir sübvansiyonun yaptırıma tabi olması için ihracat fiyatını etkilemesi gerekliliğidir. Bu da WTO'nun asli görevinin uluslararası ticareti düzenlemek olduğunu göstermektedir.

Sübvansiyonun varlığına kanaat getirildiği takdirde uygulanacak olan yaptırım, *telaî edici vergidir*. Söz konusu sübvansiyon uygulaması ortadan kalktığında geçerliliği son bulacak olan telaî edici verginin miktarı, sübvansiyonun parasal değerini aşamaz.

¹⁵² Ibid. s. 382.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

Telafi edici vergiye ilişkin olarak mal ve hizmet sektöründe daha sert ve kararlı biçimde oluşturulup yürütülen düzenlemelerin olmasına karşın tarım sektöründe daha esnek bir yapı mevcuttur¹⁵⁵.

Miktar Kısıtlamaları Yasağı: Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere miktar kısıtlamaları da dahil her türlü tarife dışı engel, GATT 1947 kapsamında yasaklanmıştır. Asli amaç tüm engellerin bir tarife dahilinde düzenlenmesidir. İstisnaları saklı kalmak kaydıyla GATT 1994; WTO bünyesinde, tarife dışı engel yasağının kapsamını ilkesel bağlamda ithalat ve ihracatı da içerecek şekilde genişletmiştir¹⁵⁶.

Gümrük Değerlemesi: Değerlendirme prosedürü ile değerlendirme standartları arasındaki farkın belirtilmesi bu noktada bir zarurettir. Gümrük idaresinin ya da memurunun, malın kıymetinin tespit ederken esas alacağı değer in saptanması aşamasına gelinceye kadar yapılması gereken işlemleri kapsayan iş bütününe *değerlendirme prosedürü* denilirken; değerlendirmenin gerçekleştirilmesinde kullanılacak yani esas alınacak değer, kriter veya ölçütler *değerlendirme standardı* olarak ifade edilir¹⁵⁷.

Gümrüklere gelen mallarla ilgili olarak bu iki kavramın uygulanmasını içeren ulusal gümrük mevzuatları tatbik edilirken gecikmeler (tutarsızlık, hata, eksik, fark gibi sebeplerle) yaşanmaktadır. Bu da uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilemektedir¹⁵⁸.

Genel itibariyle söz konusu meseleye ilişkin olarak detaylı bir düzenleme yapmayan GATT, değerlendirme standardıyla ilgili olarak net bir tablo ortaya koymuştur. İthal edilen eşyanın gümrük değeri; söz konusu malın veya benzer ürünlerin tam rekabet piyasasında normal günlük bir ticari işlem esnasında satılmak ya da satışa sunulmak suretiyle arz ettiği fiyattır yani gerçek değeridir diyen GATT tarafından bu tanımlama ile birlikte söz konusu değer in saptanamaması halinde izlenecek yol da belirtilmiştir¹⁵⁹.

Devlet Ticaretinin Eşitlik Esasına Uygun Olması: GATT Anlaşması ya da bu Anlaşma ile tesis edilen sistem, daha önce de belirtildiği gibi neo-klasik iktisat

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid. s. 383.

¹⁵⁷ Ibid. s. 384.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid. s. 385.

okulunun Batı tarzıyla algılanan anlamı üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla öngörülen model de konulduğu kabın şeklini almış ve özel kesimi merkeze alarak ticarete konu olan malların fiyatlarının piyasa güçleri tarafından belirlendiği bir yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Ancak söz konusu sürecin ağır aksak işlediği ülkelerde genel olarak devletçi ekonomiler ya da karma ekonomiler etkindir. Bu ülkelerde kamu, ekonomide önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra Eski Sovyet ülkeleri, liberal ekonomiye geçişi bu şekilde yaparak *beton etkisinden* kurtulmaya çalışmışlardır ki zaten şartlar da bu durumu gerekli kılmıştır. Söz konusu ülkelerin GATT bünyesinde barınabilmeleri ancak uluslararası rekabetin de zarar görmemesi için belirtilen ilke öngörülmüştür¹⁶⁰. Bu ilke uyarınca, kamu alımları hariç olmak üzere özellikle uluslararası ticarette kamu iktisadi teşebbüsleri, firmaların uyması gereken kurallara tabidir¹⁶¹.

İlave edilen ya da geliştirilen kurallara ek olarak GATT 1947'de mevcut olan ancak işlevsiz olan iki müessese de etkin hale getirilmiştir. Söz konusu mekanizmalar:

Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması (TPRM) : WTO'ya üye ülkeler; ticaretle ilgili aldıkları tüm kararları, yürütmeye koydukları bütün politikaları ve uygulanan/uygulanması düşünülen mevzuat hükümlerini (kanun, tüzük, yönetmelik... vb.) WTO'ya bildirme yükümlülüğü altındadırlar. Böylece üye ülkelerin yürürlüğe koydukları ticaretle ilgili prosedür ve politikalarla çok taraflı ticaret düzeninde yarattıkları etkinin boyutları saptanabilmektedir. Bunun bir gereği olarak da söz konusu üye ülkelerin, küresel mal ve hizmet ticaretinden aldıkları paylara göre belirlenen sürelerde, *Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması* aracılığıyla incelenmesi öngörülmüştür¹⁶².

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid. s. 386.

¹⁶² Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, s. 12.

İktisadi ve ticari politikaların ekonomik yönden irdelenmesi amacını güden söz konusu uygulamanın neticesi itibariyle hukuki açıdan ya da yaptırıma tabi tutulmaları bakımından üye devletler herhangi bir yükümlülük altına girmemektedir¹⁶³.

Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması: GATT 1947’de yer almasına rağmen uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin olarak etkin bir yol ya da mekanizma tesis edilememiştir¹⁶⁴. Ancak WTO kapsamında eskiye nazaran daha işlevsel bir sistem kurulmuştur. *Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması (AHM) [Dispute Settlement Mechanism (DSM)]* ile WTO anlaşmalarına ve kurallarına uyulması konusunda üye devletleri bağlayıcı karar alabilen bir yapı oluşturulmuştur. WTO, üyelerinden biri kural ihlali yaptığında doğrudan o üye devleti cezalandıramamaktadır. Ancak söz konusu ihlalden dolayı zarar gören üye devletin, mevcut ziyanını telafi edecek bir yaptırım uygulamasına yetki tanıyabilmektedir¹⁶⁵. Belirtilen sürecin yaşanabilmesi için telafi edici vergi ya da anti-damping vergisini konu alan bir uyuşmazlığa ilişkin soruşturma açılması gerekliliği de ifade edilenlerin doğal bir sonucu olarak belirmektedir.

WTO sisteminde uyuşmazlığın tarafları (davacı, davalı, üçüncü taraf) sadece üye devletlerdir. Diğer bir ifadeyle üye ülkelerin uluslararası ticarete taraf olan satıcı ve/veya alıcı firma ve/veya bireyleri, WTO nezdinde uyuşmazlık tarafı olarak kabul edilmemektedir¹⁶⁶.

GATT düzeninde olmayan ancak WTO sisteminde kapsama alanı içine alınan iki konu vardır. Bunlar:

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) : Uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel disiplinleri (kavram, kural, ilke... vb.) belirleyen ilk çok taraflı anlaşmanın GATS olduğunu söylemek yerindedir. GATS, uluslararası hizmet ticaretini sektörel bazda 11 başlıkta düzenlemiştir. Bunlar: Profesyonel hizmetler, iletişim hizmetleri, mühendislik ve müteahhitlik hizmetleri, çevre hizmetleri, dağıtım hizmetleri, eğitim hizmetleri, kültürel hizmetler, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler, ulaştırma hizmetleri,

¹⁶³ Ibid. s. 13.

¹⁶⁴ Arat ve Erten, s. 387.

¹⁶⁵ Vurdu, s. 73.

¹⁶⁶ Arat ve Erten, s. 389.

mali hizmetler, turizm ve seyahat hizmetleri ile başta enerji dağıtımı olmak üzere diğer hizmetler şeklinde belirtilmiştir¹⁶⁷.

GATS; MFN, saydamlık, şeffaflık, müzakere, danışma ve uyuşmazlıkların çözümü müesseselerine dayalı olarak tesis edilmiştir. Ayrıca GATS kapsamında hizmet sektörüne ilişkin olarak ulusal muamele ilkesi, üye devletlerin oluşturdukları *taahhüt listeleri* doğrultusunda yüklendikleri özel yükümlülükler çerçevesinde işlemektedir¹⁶⁸. Söz konusu taahhüt listeleri ile WTO üyesi ülkeler, hizmet sektörleriyle ilgili olarak WTO üyesi yabancı devletlerin hizmet üreticilerine/satıcılarına kendi ülkelerinde bildirdikleri sektörlerdeki kısıtlamaları ve son durumları iletmektedir. Ayrıca GATS kapsamında WTO üyesi devletler tarafından oluşturulan taahhüt listeleri, Pazara Giriş ve Milli Muamele başlıkları altındaki hükümler esas alınarak hazırlanmaktadır. İlâveten bahse konu listeler hazırlanırken başta mal ticareti olmak üzere diğer alanlardan farklı olarak hizmet sektörünün muhteviyatı ve özelliğinin de gerektirdiği şekilde dört tane hizmet sunum biçimi tanımlanmıştır. Bunlar:

- Sınır ötesi arz ya da ticaret (cross border trade) olarak ifade edilebilir. Uluslararası telefon görüşmeleri buna örnek gösterilebilir.
- Yurtdışında tüketim (consumption abroad) yine bir hizmet sunum şeklidir. En bilinen örneği turizmdir.
- Ticari varlık (commercial presence) diğer bir hizmet sunum biçimidir. Para ya da para ile ifade edilebilen değerleri yabancı bankalarda tutmak bu kapsamda değerlendirilebilir.
- Gerçek kişilerin hareketliliği (movement of natural persons) tanımlanan son hizmet şeklidir. Danışman, uzman... vb. kişilerin iş dolayısıyla uluslararası seyahatleri gibi¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, s. 14.

¹⁶⁸ Arat ve Erten, s. 368.

¹⁶⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, s. 15.

İkili anlaşmalarla sağlanan ve başka bir üçüncü ülkeye uygulanmayan hizmet sektörüne ilişkin ayrıcalıkların listelendiği *derogasyon listeleri* kesinlikle taahhüt listeleri ile karıştırılmamalıdır¹⁷⁰.

Sosyal güvenlik planları, kolluk güçlerinin asayiş ve güvenliği sağlamak adına sunduğu hizmetler ya da bazı sağlık ve eğitim hizmetleri gibi ticarete ya da rekabete konu olmayan pazar-dışı koşullarda tedarik edilen ve sağlanmasında devlet egemenliğine dayalı bir yetkinin kullanılmasının gerekli olduğu hizmetler, GATS kapsamında değildir. Ayrıca hava ulaştırma hizmetleri ve kuralların uygulanmasıyla doğrudan ilgili olan hava trafik kural ve hizmetlerindeki önlemler de GATS kapsamından hariç tutulmuştur¹⁷¹.

Tüm bunlardan hareketle WTO üyelerinin tamamının aynı zamanda GATS'in de birer tarafı olduklarını söylemek gerekir. Zira her üye, farklılaşan seviyelerde, her bir hizmet sektörü esas alınarak oluşturulan liste doğrultusunda taahhütler üstlenmiştir¹⁷². Diğer bir ifadeyle WTO üyeleri, taahhütte bulundukları sektörler kapsamında yükümlülük almışlardır.

Ticarette Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) : Mucitlerin, patent ve telif hakkı sahiplerinin; söz konusu hakları istedikleri gibi kullanmaları, ticari olarak kiralamaları veya satmaları halinde mevcut durumu düzenleyen ve hak sahiplerinin menfaatlerine uluslararası düzeyde koruma sağlayan kurallar bütünüdür¹⁷³. Marka, coğrafi işaretler, endüstriyel tasarım ve modeller, patentler ve know-how (Kısaca ticari sır ya da formül olarak ifade edilebilir.) başlıkları TRIPS kapsamına alınan haklardır¹⁷⁴.

¹⁷⁰ Ibid. s. 16.

171 T.C. Ekonomi Bakanlığı, GATS: Amaç, Kapsam ve Disiplinleri, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/Hizmet%20Ticareti/Uluslaaras%c4%b1%20%c4%b0li%c5%9fkiler/01.Hizmet%20Ticareti%20Anla%c5%9fmalar%c4%b1/GATS/2.1.1.1.amc.kapsam.ve.disiplinler.docx> (24 Şubat 2015) .

172 Ibid.

¹⁷³ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, s. 16.

¹⁷⁴ Ibid. s. 17.

İki kısımdan oluşan TRIPS, ilk kısmı ile belirtilen işlevi görmesinin yanında MFN ve ulusal muamele ilkesi üzerine imar edilen ikinci bölümü ile de devletlerin bu alanla ilgili politika uygulamalarına bir çerçeve oluşturmuştur¹⁷⁵.

İstisnalar: WTO sisteminin içerisinde yer alan tüm kural, düzenleme ve ilkelerin birtakım istisnaları mevcuttur. Söz konusu istisnaların bazıları, örgütün politika uygulamalarının negatif dışsallıklarını önlemeye yöneliktir ki bunlar *genel istisnalar* olarak ifade edilir. Ağırlıklı olarak sosyal konuları amaç edinen söz konusu istisnalar, insan onur ve haysiyetini piyasa ekonomisi karşısında korur. *Genel sağlık, genel ahlak, insan-hayvan-bitki sağlığının korunması, ulusal varlıkların korunması, ulusal ve uluslararası güvenlik* başlıkları altında toplanabilen konulardır ve bu alanlarla ilgili olarak sosyal değerleri muhafaza etme adına WTO üyesi devletler, uygulamakla mükellef olduğu yükümlükleri yerine getirmeyebilir¹⁷⁶.

Genel istisnalara ilave olarak fakat bu sefer piyasa ekonomisi çerçevesinde düşünülen ve örgütün çok taraflı ticaret düzeni kurma idealine hizmet ettiği ölçüde söz konusu sapma uygulamaya müsaade eden hükümler ile metinlerde belirtilen şartların gerçekleşmesi halinde iç ticareti; dış ticaretten koruyan ve sadece mevcut durumlara özgü birtakım *özel istisnalar* olarak ifade edilebilen düzenlemeler de bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, gelişmekte olan ülkelere yana pozitif ayrımcılık sağlayan lehte ve özel muamele ilkesini, haklı gerekçelere dayanarak istisna başlığı altında değerlendirmektedir. Söz konusu görüşün de yanlış olmadığı belirtilerek mevcut istisnalar temel olarak 3 maddede toplanabilir ve şu şekilde belirtilebilir:

- WTO düzeninde imza edilen anlaşmaların yürütülmesi neticesinde uygulayan ülkenin yerli üretimi ciddi zarar görüyorsa veya ödeme dengesinde önemli boyutlarda bozulmalar meydana geliyorsa söz konusu durumlarla orantılı, sınırlı ve geçici olmak kaydıyla ilgili anlaşmanın ilişkili maddesi uygulanmayabilir. Eğer mevcut tablo süreklilik arz eden bir

¹⁷⁵ Ibid. s. 16.

¹⁷⁶ Arat ve Erten, s. 386.

nitelikteyse WTO mekanizmaları işletilerek söz konusu düzenlemelerle ilgili değişiklikler de gündeme gelebilir¹⁷⁷.

- Daha önce de belirtilen dayanak hükmü doğrultusunda az gelişmiş ülkeler lehine erteleme, muafiyet, taviz ve birtakım sapmalar şeklinde MFN ve karşılıklılık ilkesine aykırı düzenlemelere müsaade edilmektedir. Daha doğrusu mevcut yöndeki hükümler kural ihlali kapsamında değerlendirilmemektedir¹⁷⁸.
- GATT 1994'ün 24. Maddesi ve GATS'in 5.maddesi uyarınca aralarında gümrük birliği ya da serbest ticaret alanı kuran WTO üyeleri, kendi aralarında tesis ettikleri imtiyazlı rejimi, taraflar harici WTO üyesi ülkeleri kapsamayacak şekilde uygulamaya koyabilir. Oluşturulan bir gümrük birliğinin ya da serbest ticaret bölgesinin, doğduğu andan itibaren kural gereği ya da başka gerekçeler ileri sürülerek bir üçüncü taraf WTO üyesi için geçerli olma mecburiyeti yoktur¹⁷⁹. Lakin daha sonraki süreçte bazı şartların gerçekleşmesi ve en önemlisi tarafların iradesi doğrultusunda gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesi uygulamasının içeriği de tarafları da genişletilebilir.

Son istisna, bugünün trendi haline gelmiş anlaşma modeline ilişkindir. Serbest ticaret bölgesi tesis eden söz konusu anlaşmalarla ilgili olarak makul ve haklı sebeplere dayanarak ciddi eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştirilerin bir kısmı, genel olarak WTO'nun başını çektiği tüm uluslararası kurum ve kurullarla oluşturulan küresel sisteme yönelik olanlardan serbest ticaret anlaşmalarının payına düşendir. Tüm bu düzenek, gelişmiş ülkelerin kendi politika ve isteklerini dünyanın geri kalanına dikte etmek için kurgulanmıştır gibi sert bir biçimde ve tümünden karşı çıkan bir anlayış çevresinde toplanan görüşlerdir ki bunlar, serbest ticaret anlaşmalarını söz konusu duruma hizmet ettiği ölçüde reddetmektedirler. STA'lara yöneltilen ikinci ekol eleştiriler ise sistemin içerisinden olmakla birlikte sistemsel amaçlara dayanmaktadır. Şöyle ki: Bu anlaşmalara istisnai şekilde başvurulması gerekmektedir ki mevcut düzenleme getirildiğinde zikredilen de budur. Ancak geline nokta itibariyle bu

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Ibid. s. 387.

¹⁷⁹ Ibid. s. 386.

uygulama genel bir hal almış ve asli bir unsur biçimine girerek kendisi hariç tüm sistemsel düzenlemeleri teferruat konumuna düşürmüştür. Bu tarz eleştiriye haklı görenler, mesuliyeti paylaştırırken aslan payını AB ve ABD 'ye vermektedir.

4. SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI ÜZERİNE

Serbest ticaret anlaşmalarının iyi analiz edilebilmesi için kavramsal boyutun net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. WTO bünyesindeki anlaşmalarda tanımlandığı üzere *menşe kurallarına* göre menşei saptanan bir eşyanın, taraflar arasında daha önce yapılan anlaşma doğrultusunda tesis edilen tercihli rejimden yararlanmasına *serbest ticaret bölgesi [free trade area (FTA)]* uygulaması denmektedir. Dolayısıyla buna esas teşkil eden anlaşmaya da *serbest ticaret anlaşması [free trade agreement (FTA)]*, *tercihli ticaret anlaşması*, *imtiyazlı rejim anlaşması*, *opsiyonlu ticaret anlaşması ya da ayrıcalık anlaşması...* vb. isimler verilmektedir¹⁸⁰.

Tercihli ticaret anlaşmasıyla kurulan modelin iyi bir şekilde kavranabilmesi için kimi otoritelerce kısmen ikamesi olarak değerlendirilen gümrük birliği uygulamasının somut biçimde tarif edilmesi esastır. Öncelikle gümrük birliği bir entegrasyon modelidir. Malların serbest dolaşımı üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla gümrük birliğine taraf olanlar arasında ortak ticaret politikaları ve ortak rekabet kuralları oluşturmak elzemdir. Bu ifadelerden sonra taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergilerinin, eş etkili vergi ve benzeri araçlar ile miktar kısıtlamaları dahil her türlü tedbirin kaldırıldığı ve üçüncü ülkelere yönelik olarak yani *birlik dışındakilere* karşı ortak gümrük tarifesinin uygulandığı yapı, *gümrük birliği* olarak ifade edilir¹⁸¹.

Serbest ticaret anlaşmalarının en büyük rahatlığı ise üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasını gerektirmemesidir. Dolayısıyla taraflar, kendi iradeleri ve kararları doğrultusunda aralarında mal ve/veya hizmet ticaretiyle sınırlı bir ortak pazar (üretim faktörlerinin serbest dolaşımına izin verilmeksizin) kurabilirken üçüncü ülkelerle de dış ticaret ilişkilerini kendi önceliklerine göre tesis edebilmektedir¹⁸².

¹⁸⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html?#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3D1aj0pz197c_311 (29 Mart 2015) .

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² İstanbul Ticaret Odası [İTO], *AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2*, İnci Taşdemir (hızl.) , İstanbul, 2008, s. 69.

Gümrük birliklerinde *serbest dolaşım* esasken serbest ticaret bölgelerinde *menşe ispat belgelerini* esas alan bir dolaşım vardır. Bu belgeler hem mala uygulanacak gümrük rejimini belirler hem de serbest ticaret bölgesinin aşındırılmasını önler. Şöyle ki: Tercihli ticarete taraf olan ve üçüncü ülkelere karşı yüksek gümrük vergileri uygulayan ülkeye mal sokmak isteyen üçüncü ülke, imtiyazlı rejimin diğer tarafı olan ve göreceli olarak üçüncü ülkelere karşı düşük gümrük vergileri uygulayan ülkeye malı gönderip serbest dolaşıma sokar ve ardından asıl göndermek istediği ülkeye yollar (re-eksport) . Menşe ispat belgeleriyle bu durumun önüne geçilir¹⁸³.

Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta daha vardır. Her ne kadar bugün için pek bir anlam ifade etmese de geçmişte önemli bir detay olan ve literatürde de sıklıkla yer bulan o nokta; eski model anlaşmalarda coğrafi yakınlık kriterinin mühim ve etken bir husus olmasıdır. Dolayısıyla bu dönemde akdedilen serbest ticaret anlaşmaları ya da belirgin olarak bazıları, *bölgesel serbest ticaret anlaşmaları* veya *bölgesel anlaşmalar* olarak anılmaktadır. Artık bölgesel ibaresi, daha çok gümrük birliği gibi bugün itibarıyla coğrafi yakınlığın önemli olduğu uygulamalarda anlam ifade etmektedir. Yeni nesil serbest ticaret anlaşmalarında coğrafi yakınlık bir kriter olma özelliğini neredeyse yitirmiştir. Artık tercihli ticaret anlaşmaları küresel bir etkiye sahiptir. Yeni nesil anlaşmalar, farklı coğrafyalarda ve farklı kıtalarda bulunan ülkeler arasında *serbest ticaret bölgesi* oluşturmaktadır¹⁸⁴.

4.1. Serbest Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Hukuktaki Yeri

Serbest ticaret bölgelerine ya da gümrük birliklerine uluslararası arenada hukuki meşruiyet sağlama işlevini büyük ölçüde Birleşmiş Milletler hukukuna dayanılarak oluşturulan *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*'nin 41.maddesi sağlamaktadır. Söz konusu madde şu şekildedir:

*Çok taraflı andlaşmaları (tarafların sadece bazıları arasında)
değiştirmek için yapılan anlaşmalar*

¹⁸³ Ibid. s.13.

¹⁸⁴ Ulaş Candaş, “ Çok Taraflılık mı İki Taraflılık mı? Tercihli Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişisine Dair Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 6.Cilt, 22.Sayı, 2010, s. 61.

1. Çok taraflı bir andlaşmanın iki veya daha fazla tarafı aşağıdaki şartlarla sadece kendi aralarında andlaşmayı değiştirmek için bir anlaşma yapabilirler:

a- andlaşma tarafından böyle bir değişiklik ihtimali öngörüldüyse; veya

c- sözkonusu değişiklik andlaşma tarafından yasaklanmadıysa ve:

i- bu değişiklik diğer tarafların andlaşmadan doğan haklarından istifade etmelerini veya yükümlülüklerinin yerine getirilmesini etkilemiyorsa;

ii- değişiklik, kendisinden sapılması halinde, bir bütün olarak andlaşmanın konu ve amacının etkin bir şekilde yerine getirilmesiyle bağdaşmayacak bir hükümle ilgili değilse.

2. Paragraf 1 (a) kapsamına giren bir durumda, andlaşma başka türlü öngörmedikçe, söz konusu taraflar, diğer tarafları andlaşma yapma niyetlerinden ve andlaşma için öngördüğü değişiklikten haberdar edecektir¹⁸⁵.

Aynen aktarılan bu madde sabitken benzer doğrultuda düzenlemeler, başta WTO olmak üzere uluslararası ticaretin hamileri olan diğer uluslararası kurum ve kuruluşların sözleşmelerinde de yer bulmuştur ki daha önce de bahsedildiği üzere tüm bu organlar aynı süreçler sonucunda aynı aktörler tarafından aynı hedefe yönelik olarak şekillendirilmişlerdir.

Mesele, ihtiva ettiği anlam yönüyle WTO'nun temel görev alanına girmektedir. GATS V.madde hizmet ticareti yönünden bir hüküm getirmiş olsa da bu doğrultudaki temel düzenlemeler, GATT 1994'ün XXIV.maddesi ile getirilmiştir. İlgili maddenin dördüncü bendi öz itibarıyla önemlidir. Bu hüküm aynen şu biçimde yer almıştır:

Taraf devletler, özgür iradeyle akdedilmiş anlaşmalara taraf olan ülkelerin ekonomileri arasında daha derin bir entegrasyon sağlamak yoluyla, uluslararası ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunulmasının temenni edilir olduğunu kabul ederler. Taraflar aynı zamanda bir Gümrük Birliği ya da serbest ticaret bölgesinin konusunun diğer ülkelerle gerçekleştirilen ticarete engel teşkil etmek değil, birliği ya

¹⁸⁵ BM Enformasyon Merkezi [UNIC-Ankara], s. 12-13.

da bölgeyi oluşturan alanlar arasındaki ticareti kolaylaştırmak olması gerektiğini kabul ederler¹⁸⁶.

Tercihli ticaret anlaşmaları, uluslararası ticaretin gelişmesine katkı yaptıkları ölçüde kabul edilebilirler ve ticaret yaratıcı etkiye (trade creating effects) haiz oldukları kadar da WTO düzenine aykırılık teşkil etmezler. Bu durum her şeyin özü olmakla birlikte imtiyazlı rejime sistemsal bir meşruiyet kazandırmaktadır¹⁸⁷.

Belirtilen maddedeki temel açıklamaya ilaveten aynı düzenlemenin diğer hükümleri; içe yönelik, dışa yönelik ve bildirim zorunluluğu şeklinde birtakım geçerlilik koşulları da getirmiştir¹⁸⁸.

GATT 1994 XXIV/8 gereği gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesi oluşturan taraflar, kendi aralarındaki ticareti tüm sektörleri baz alarak esaslı biçimde etkileyecek ve karşılıklı olarak tanınacak şekilde gümrük vergilerini ve harici kısıtlamaları kaldırmak zorundadırlar. Olmazsa olmaz bu şart ile hem devletler düzeyinde belirli sektörlerde kartel benzeri yapılara zemin hazırlanması engellenmiştir hem de tercihli ticaret müessesesinin tek taraflı olarak işletilmesinin önüne geçilmiştir¹⁸⁹.

GATT 1994 XXIV/5-a uyarınca, gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesi tesis eden taraflar; kurdukları rejime ilişkin hükümleri WTO ile kurulan uluslararası ticari düzeni aksatıcı biçimde işletemezler, milletler arası ticareti engelleyici şekilde yorumlayamazlar ve uluslararası ticarete üçüncü ülkelere yönelik olarak üzerlerine düşen mesuliyetleri yerine getirmemenin bahanesi olarak ileri süremezler¹⁹⁰. Dışa yönelik olan bu koşul ile söz konusu müesseseler üzerinden WTO sisteminin akamete uğratılması da önlenmeye çalışılmıştır.

GATT 1994 XXIV/7, tercihli ticaret düzenine şekli bir şart eklemiştir. Bu hüküm ile taraflara gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesi tesis etmek konusunda

¹⁸⁶ Candaş, s. 64.

¹⁸⁷ Ibid. s. 63.

¹⁸⁸ Ibid. s. 64.

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Ibid. s. 65.

anlaşmaya vardıkları takdirde bu durumu gecikmeksizin WTO'ya bildirme mecburiyetinde oldukları hatırlatılmıştır¹⁹¹.

GATT XXIV.madde, koşulları belirlemesinin yanında kolaylık da tanımıştır. GATT XXIV/5-c uyarınca, gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesini uygun bir süre içerisinde tesis edilmesine yönelik plan ve program içermesi kaydıyla geçici bir anlaşma hazırlama, imzalama ve yürürlüğe koyma imkanı tanınmaktadır. Buradaki amaç ise nihai anlaşma yürürlüğe girdiği vakit geçici anlaşmanın ulusal mevzuatta yapılması gereken düzenlemeleri önceden halletmiş olmasıdır¹⁹².

GATT temelinde yükselen WTO yapısının katları gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi ile çıkmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere GATT'in genetik kodu WTO'nun bünyesinde barınmaktadır. WTO'da bu genetik mirası olduğu gibi tercihli ticaret rejimine aktarmıştır. Uluslararası düzeyde çok boyutlu (hukuki, iktisadi, bürokratik... vs.) olarak tüm ilke, kural, karine ve prensiplerini serbest ticaret anlaşmalarına yansıtmıştır. Çeşitli düzeylerde imtiyazlı ticaret modelleri geliştirmiştir. En basit tarifiyle her serbest ticaret anlaşması, taraf olanlar arasında adeta küçük bir WTO vazifesi görmektedir. Özellikle yeni nesil imtiyazlı ticaret anlaşmaları ile çok kapsamlı ve derin ortaklıklar tesis edilebilmektedir. Olası bir opsiyonlu ticaret anlaşmasında karşılaşılabilecek tüm olgu ve kavramların tamamına yakını belirtilmiştir. Değinilen ama açıklanmayan menşe konusunu aydınlatmak burada kilit önem taşımaktadır.

4.1.1. Menşe Kuralları (Rules of Origin) ve Menşe Kümülayasyonu Sistemi (System of Cumulation of Origin)

Menşe (Origin) Tanımı ve Menşe Kuralları: Serbest ticaret anlaşmaları ile yapılan düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi için mamullerin iktisadi milliyetinin belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla menşe: *Malların iktisadi milliyeti, iktisadi uyruğu, ekonomik milliyeti ve ekonomik uyruğu olarak ifade edilebilir. Menşe kuralları*

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Ibid.

ise eşyanın hangi ülke menşeli olduğunun tespit edilmesini sağlayan özel kurallar olarak belirtilebilir¹⁹³.

Daha önce menşe kurallarına ilişkin temel tanımın Kyoto Sözleşmesi ile getirildiği vurgulanmıştır. Söz konusu tanıma göre menşe kuralı: *Ulusal mevzuat veya uluslararası anlaşmalarla belirlenmiş ilkelerden yola çıkılarak geliştirilmiş olan ve bir ülke tarafından eşyanın menşesini saptamak gayesiyle kullanılan özel düzenlemelerdir*¹⁹⁴. Aynı doğrultuda GATT kapsamında kabul edilen metinlerden biri olan Menşe Kuralları Anlaşması'nda menşe kuralı: *Tarife tercihlerinin verilmesine neden olan akdi ve otonom ticaret rejimleriyle ilgisiz olması şartıyla üyeler tarafından eşyanın menşe ülkesinin saptanması için uygulanan mevzuata (yasa, yönetmelik, genelge... vb.) ilişkin idari tedbirler* olarak ortaya konmuştur¹⁹⁵.

Ayrıca Kyoto Sözleşmesi, Armonize Nomanklatür'deki pozisyon değişikliğine ilişkin olarak aşağıda belirtilen iki temel kriteri getirmiştir. Diğer bir ifadeyle menşe kuralları ile Armonize Mal Tanımlaması ve Kodlaması uyumlaştırılmıştır. Çalışmalar, gelişmelere paralel şekilde sürdürülmüştür. Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütü'nün ortak çabasının bir sonucu olarak *Armonize Menşe Kuralları* oluşturulmuştur¹⁹⁶.

Bir malın menşesinin tespit edilmesinde kullanılan iki temel kıstas vardır. Birincisi: *Malın tamamen bir ülkeden elde edilen ürün olup olmadığının tespit edilmesi şeklindedir. Eşya tamamen bir ülkeden elde edilen ürün kapsamında ise söz konusu ülke menşeli olarak kabul edilir. Eğer mamul bahsi geçen pozisyonda bir ürün değilse ikinci yönteme başvurulur. Bu ikinci yol: Mevcut ürüne yapılan işlem ve işçiliği değerlendirerek menşe statüsünün belirlenmesini kapsar. Diğer bir ifade ile esaslı dönüşüm ölçütü* kullanılarak malın menşei ortaya çıkarılır¹⁹⁷.

¹⁹³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Menşe Kuralları ve Menşe Kümülasyonu Sistemi, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139897&parentPage=dis_iliskiler (29 Mart 2015) .

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Cevdet Bozkurt, "Menşe Kavramı ve Menşe Kazanma Kriterlerinin İlgili Mevzuat Işığında Değerlendirilmesi", **Mali Çözüm**, 104.Sayı, 2011, s. 149.

¹⁹⁶ Özlem Diriöz, "Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri", *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrol.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/2.html#> (20 Mart 2015) .

¹⁹⁷ Bozkurt, s. 150.

Malın menşei tespit edilirken bazı iş ve işlemlerin ürünün menşei etkilemediği varsayılır. Bu faaliyetler, *yetersiz işçilik ve işlemler* olarak kabul edilir. Bu kapsamda değerlendirilen işçilik ve işlemler şu şekildedir: *Ambalajların ayrılması ve birleştirilmesi, basit şişeleme, torbalama, basit karıştırma, yıkama ve toz temizleme ile etiket dikmektir (yapıştırmak)* ¹⁹⁸.

Bir ülkenin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı menşe kurallarının tercihli ve tercihsiz olmak üzere iki türü vardır.

Tercihsiz Menşe Kuralları (Non-Preferential Rules of Origin) : WTO üyesi ülkelerin, *MFN* prensibi gereği asgari olarak birbirlerine tanıdıkları tavizli rejimin uygulanabilmesi için dikkate alınan menşe kurallarıdır. Bu kapsamda belirlenen usullere uygun olarak ve WTO üyesi bir ülkeden gelen mal için ülke ayrımı yapılmaksızın standart WTO rejimi yani WTO üyelerinin birbirlerine sağladıkları asgari düzeydeki tavizli vergi oranının uygulanması esastır ¹⁹⁹.

Burada *tavizli vergi oranı* ile kast edilen, bir ülkenin uyguladığı tercihli rejim doğrultusunda geçerli olan tavizli vergi oranı değildir. Bu noktada GATT kapsamında yapılan ve daha önce belirtilen menşe tanımı doğrultusunda ortaya çıkan kurallardan bahsedilmesi gerekmektedir. GATT 1994 Menşe Kuralları Anlaşması'nda *Tanımlar ve Kapsam* başlıklı birinci bölümde yapılan düzenleme ile tarife tercihlerinin verilmesine sebep olan tercihli ve otonom uygulamalar hariç tutularak ve söz konusu anlaşma ile ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik olarak menşe kurallarının uyumlaştırılması söylenmektedir ²⁰⁰.

Tercihsiz menşe kuralları ile örgüte üye ülkelerin birbirleri arasında tercihli ticaret anlaşması olmadığı durumda bile eşyaya uygulanacak rejimin örgüte üye olmayan bir üçüncü ülke malından farklı olduğunun anlaşılması amaçlanmıştır.

Tercihli Menşe Kuralları (Preferential Rules of Origin) : Özü itibarıyla WTO'nun *MFN* prensibine aykırı olarak bazı ülke ya da ülke topluluklarının özel

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid. s. 151.

düzenlemeler yapmasına olanak tanıyan ve temelleri özel anlaşmalarla saptanan kurallardır²⁰¹.

İki ya da çok taraflı serbest ticaret anlaşması yapan ülkeler, ürettikleri malları karşılıklı şekilde birbirlerinden ithal ettikleri zaman söz konusu ürünleri, anlaşma ile saptanan özel menşe kuralları ile üçüncü ülke mallarından ayırırlar²⁰². Bu kapsamda her serbest ticaret anlaşmasının kendine has *menşeli mal* düzenlemesi olabilmektedir ve bunların uygulanması bazı temel şartların yerine getirilmesine bağlanabilmektedir. Anlaşma ile saptanan koşullar sağlandığı takdirde ithalatçı, tercihli rejimden faydalanabilmekte ve yasada belirlenen vergi yerine anlaşma ile tespit edilen ve genelde daha düşük olan bir vergi ödemektedir²⁰³. Kısacası tercihli rejimden yararlanmak isteyen ithalatçının getirdiği ürünün, tercihli menşe kuralları olarak bilinen ve yapılan serbest ticaret anlaşması ile tespit edilen bu özel kurallara haiz olması gerekmektedir²⁰⁴.

WTO bünyesindeki serbest ticaret anlaşmaları analiz edildiğinde ortaya şu tablo çıkmaktadır: Anlaşmaya taraf olanlar, menşe kısmı ile ilgili hükümlerde örgütün ilişkili anlaşmalarına atıf yapmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle kurumun menşe menüsünden kendilerine uygun olanları seçerek bir menşe mekanizması meydana getirmektedirler. Hatta kolaylık olması açısından yine WTO düzenlemeleri doğrultusunda oluşturulan *menşe kümülasyon sistemlerinden* faydalanılmaktadır.

Malların menşenin tespit edilmesini zorunlu hale getiren pek çok sebep bulunmaktadır. Bu doğrultuda ürünlerin menşenin belirlenmesini gerekli kılan etmenler: *Uluslararası ticarete; malların menşe ülkesine bağlı olarak tabi olacağı gümrük vergisi uygulaması, korunma önlemleri, miktar kısıtlamaları, telafi edici gümrük vergisi veya bazı ülkeler menşeli malların ithalatındaki anti-damping uygulamalarının değişmesi olarak ifade edilebilir*. Eşyanın maruz kalacağı gümrük vergileri ve eş etkili önlemler ile uygulanacak ticaret politikası enstrümanlarının tespitinde malın menşenin

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Ibid. s. 152.

²⁰⁴ Ibid. s. 151.

ve tarife sınıflandırılmasının bilinmesi gerekmektedir²⁰⁵. Kısacası farklı ülkelerden ithal edilen malların ticareti esnasında farklı işleme muhatap olması menşe kurallarına göre hareket edilme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır²⁰⁶.

Buraya kadar belirtilen hususlara ek olarak bir malın *menşe ülkesi* ile *geldiği ülkenin* daima aynı yer olmadığını da söylemek gerekir. Diğer bir ifadeyle söz konusu terimler farklı yerleri işaret edebilir. Dolayısıyla bir ülkede serbest dolaşımda olan mal, her zaman söz konusu ülke menşeli olmayabilir. Örneğin: Fas'ta imal edilen bir malı, Norveç'in Tunus'a ihraç etmesi durumunda ürünün menşei Fas, geldiği ülke Norveç'tir²⁰⁷.

Menşe Kümülasyonu Sistemi (System of Cumulation of Origin) : Aralarında bir serbest ticaret alanı kuran anlaşmaya taraf olan ve/veya bu tür anlaşmaları esas alan bir tercihli ticaret sisteminin içerisinde yer alan ülkelerin, karşılıklı olarak birbirleri menşeli girdileri sınırsız şekilde kullanmalarına imkan veren sisteme *Menşe Kümülasyon Sistemi* denir²⁰⁸. Başka bir deyişle serbest ticaret anlaşmasına taraf olan ülkelerin, karşılıklı olarak birbirleri menşeli mallara kendi ülkeleri menşeli mallar gibi işlemde bulunabilmeleri ve söz konusu mallardan üretim süreci boyunca sınırsız bir biçimde faydalanarak ürettikleri nihai çıktıyı serbest ticaret anlaşmasıyla oluşturulan tavizli rejim kapsamında diğer taraf ülkeye ihraç edebilmeleridir²⁰⁹. Anlaşmanın taraflarından biri menşeli malların, diğer tarafın menşe statüsünü kazanması için orada yeterli işçilik veya işleme tabi tutulmalarına gerek kalmaması kümülasyonun sağladığı temel kolaylıktır. Diğer bir ifadeyle taraflardan biri menşeli girdi, diğer tarafta yetersiz işçilik veya işlemlerin ötesinde bir işçilik veya işleme tabi tutulduğu takdirde o ülkenin menşe statüsünü kazanmış kabul edilir²¹⁰.

²⁰⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Menşe Kuralları ve Menşe Kümülasyonu Sistemi, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=U_CM%23dDocName%3AEK-139897&parentPage=dis_iliskiler (29 Mart 2015) .

²⁰⁶ Bozkurt, s. 149.

²⁰⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Menşe Kuralları ve Menşe Kümülasyonu Sistemi, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=U_CM%23dDocName%3AEK-139897&parentPage=dis_iliskiler (29 Mart 2015) .

²⁰⁸ Bozkurt, s. 152.

²⁰⁹ Ibid. s. 156.

²¹⁰ Ibid. s. 152.

Tüm bunlardan hareketle menş  k m lasyonunun amacı ise serbest ticaret anlaşmasına taraf ülkelerin arasındaki ticaretin arttırılması olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda ikili kümülasyon, çapraz kümülasyon ve tam kümülasyon olmak üzere menş  k m lasyonunun    türü bulunmaktadır²¹¹.

 kili Kümülasyon (Bilateral Cumulation) : Tercihli ticaret anlaşmasına taraf olan iki ülke arasında geçerli olan ve herhangi bir başka anlaşmanın mevcut k m lasyonla ilişkilendirilmedi i kümülasyon türüdür. Kümülasyon türleri içerisinde en klasik ve basit olanıdır. Sadece anlaşmaya taraf olan iki ülke arasında sonuç doğurur. Bu kümülasyon türünde aralarında serbest ticaret anlaşması bulunan ülkelerin karşılıklı şekilde birbirleri menşeli mallar, diğer taraf olan ülkede yetersiz işçilik veya işlem kapsamındaki bir faaliyetin ötesinde bir işleme tabi tutulması durumunda o ülkenin menş  statüsünü kazanmış kabul edilir. Ancak     nc  ülke menşeli mallardan faydalanılması durumunda kullanılan ithal ürünlerin esaslı dönüşüme tabi tutulmaları bir zorunluluktur²¹².

Bu kümülasyon modeline Türkiye-Arnavutluk Serbest Ticaret Anlaşması  rnek verilebilir²¹³.

Çapraz Kümülasyon (Diagonal Cumulation) : Bir imtiyazlı ticaret anlaşmasına ikiden fazla ülkenin taraf olması veya iki taraf arasında yapılan serbest ticaret anlaşmalarının birbirleriyle ilişkilendirilmesi veyahut birbirine bağlı olması halinde meydana gelen kümülasyon türüdür. Bu kümülasyon modelinde mevcut tercihli ticaret anlaşmasına veya sistemine dahil olan bir ülke menşeli mallar, anlaşmaya taraf olan veya sisteme dahil olan bir başka ülkede yetersiz işçilik veya işlem kapsamındaki bir faaliyetin ötesinde bir işçilik veya işleme tabi tutulursa o ülkenin menş  statüsünü kazanmış kabul edilir²¹⁴.

Mesela  apraz kümülasyon türünün bir  rne i olan *Pan-Avrupa Menş  Kümülasyon Sistemine* dahil olan birçok ülkenin benzer nitelikli anlaşmalarla birbirlerine bağlı oldukları durumlarda, söz konusu olan bu ülkelerden herhangi biri

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid. s. 153.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid. s. 154.

menşeli malın nihai çıktının üretiminde kullanılmasına çapraz kümülasyon sisteminde müsaade edilir²¹⁵.

Tam Kümülasyon (Full Cumulation) : Bir serbest ticaret anlaşmasına iki veya daha fazla ülkenin taraf olması veya iki taraf arasında yapılan serbest ticaret anlaşmalarının birbirleriyle ilişkilendirilerek birbirlerine bağlı hale getirildiği durumlarda bir malın menşe statüsünü alabilmesi için birden fazla ülkede yapılan işçilik veya işlemin tümünün bir arada hesaba katıldığı kümülasyon modelidir²¹⁶.

AB ile EFTA arasındaki *Avrupa Ekonomi Alanı Anlaşması* ve AB ile Fas, Tunus ve Cezayir arasındaki tavizli ticaret anlaşmalarının eki olan menşe protokolleri ile oluşturulan kümülasyon modeli tam kümülasyon türüne örnek olarak gösterilebilir²¹⁷.

Avrupa Merkezli Olan Menşe Kümülasyon Sistemleri: 1990'ların ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletler imtiyazlı rejime ağırlık vermiştir. Bunun sonucunda bir menşe kümülasyon ağ sarmalı ortaya çıkmıştır. Ayrıca hemen hepsinin bir tarafında dolaylı olarak Avrupa Ekonomi Bölgesi yer almıştır ve nihayetinde de bu tabloya sistematik bir yapı kazandırılmıştır. Avrupa kıtasını ilgilendiren başlıca en önemli kümülasyon sistemleri aşağıdaki şekildedir:

Pan-Avrupa Menşe Kümülasyon Sistemi (PAMK) [Pan-European System of Cumulation of Origin (PESCO)]: AB, EFTA ve bazı Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında 1 Ocak 1997 tarihinde yapılan serbest ticaret anlaşmalarıyla oluşturulan çapraz menşe kümülasyon sistemidir. Pan-Avrupa Menşe Kümülasyonu Sistemi'nin bugün itibarıyla Türkiye de dahil olmak üzere 32 üyesi bulunmaktadır²¹⁸.

Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülasyon Sistemi (PAAMK) [Pan-Euro-Mediterranean System of Cumulation of Origin (PEMSCO&EURO-MED)]: Türkiye, AB, EFTA (İsviçre, Lihtenştayn, İzlanda, Norveç) , Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Lübnan, Mısır, Tunus, Ürdün ve Faroe Adaları'nın dahil olduğu çapraz menşe kümülasyon

²¹⁵ Ibid. s. 155.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid. s. 156.

sistemidir²¹⁹. PAAMK'ta duruma göre ülkeler, EUR.1 veya EURO-MED menşe ispat belgelerini (Dolaşım sertifikalarıdır aynı zamanda) düzenlerler. Bunlara göre de fatura beyanlarını tanzim ederler²²⁰.

Batı Balkan Menşe Kümülasyon Sistemi (BBMK) (Rules of Origin Restrict Western Balkans) : Türkiye, AB ve Batı Balkan ülkelerinin (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) dahil olduğu çapraz menşe kümülasyon sistemidir. Esas itibariyle Türkiye tarafından 4 Kasım 2011'de *Pan-Avrupa Akdeniz Tercihli Menşe Kuralları Hakkında Çok Taraflı Bölgesel Sözleşme'nin (Bölgesel Konvansiyon)* imzalanmasıyla birlikte *Batı Balkan Menşe Kümülasyon Sistemi, Pan-Avrupa-Akdeniz Menşe Kümülasyon Sistemi'nin* bir parçası haline gelmiştir²²¹.

Avrupa'nın başı çektiği ve sonuç itibariyle Türkiye'nin de rol oynadığı bu süreç *Bölgesel Konvansiyon* ile noktalanmıştır.

Bölgesel Konvansiyon (Regional Convention on Pan-Euro-Mediterranean System of Cumulation of Origin) : Brüksel'de 8-9 Aralık 2009'da yapılan 8. Avrupa-Akdeniz Ticaret Bankaları Konferansı'nda PAAMK ülkeleri arasındaki ikili veya çok taraflı serbest ticaret anlaşmalarına ekli menşe protokollerinin kaldırılması ve PAAMK sisteminde geçerli olan *menşe kurallarının, çok taraflı sözleşme* haline getirilmesi amacıyla oluşturulan *Bölgesel Konvansiyon* kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle uluslararası ticarete Avrupa açısından menşe konusuna ilişkin olarak baz alınacak tek başına yeknesak bir sistem meydana getirilmiştir. İlaveten 2015 itibariyle PAAMK sisteminin yalnızca Bölgesel Konvansiyon zemininde işlemesi kararı alınmıştır²²².

Dolayısıyla 1 Ocak 2015 itibariyle halen onaylamamış bulunan ülkeler, fiilen PAAMK'ın dışında olacaktır²²³.

²¹⁹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Menşe Kuralları ve Menşe Kümülasyonu Sistemi, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139897&parentPage=dis_iliskiler (29 Mart 2015) .

²²⁰ İstanbul İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği [AR-GE ve DİİB Şubeleri], *Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Kılavuzu*, İstanbul, 2010, s. 47.

²²¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Menşe Kuralları ve Menşe Kümülasyonu Sistemi, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139897&parentPage=dis_iliskiler (29 Mart 2015) .

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

Bölgesel Konvansiyon, Avrupa Komisyonunca 15 Haziran 2011 tarihinde imzaya açılmış ve 4 Kasım 2011’de söz konusu imza işlemi tamamlanmıştır. Türkiye ise 1 Şubat 2014 tarihinde yürürlüğe koymuştur²²⁴.

Burada olası bir karışıklığa sebep olmamak için daha önce belirtilen sistemlerle beraber düşünüldüğünde zihin bulanıklığı yaratabilecek *Genelleştirilmiş Tercihler Sisteme (GTS) [Generalized System of Preferences (GSP)]* değinmek elzemdir. Serbest ticaret anlaşmalarıyla tesis edilen sistemde menşe kurallarının gördüğü vazifeye denk bir fonksiyonu karşılamaktadır GTS. Ayrıca GTS modelinde de menşe kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Şöyle ki: Menşe kurallarına göre ithal edilen eşyanın hangi ülke menşeli olduğu tespit edilir ve sonra söz konusu ülkenin GTS kapsamında ayrıcalıklı olup olmadığına bakılarak tabi olacağı muamele saptanır.

Tercihli ticaret rejimiyle doğrudan ya da dolaylı pek çok ilişkisi bulunan GTS’nin gelişimi de uluslararası tüm yapılardakine benzer bir eğilim göstermektedir. İlk olarak Kyoto Sözleşmesi’nde bahsi geçen *otonom rejimler* ile *Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS)* ifade edilmiştir. 1968 yılında yapılan II.UNCTAD Konferansı neticesinde ve *dayanak hükmü (enabling clause)* doğrultusunda gelişmiş ülkelerin, gelişme yolundaki ülkelere ithal edeceği mallarda (özellikle sanayi ürünlerinde) , MFN ve karşılıklılık ilkesinden bir sapma olarak belirli bir taviz marjı tanınması kararı alınmıştır. Anılan karar sonucunda da GTS oluşturulmuştur. Tokyo Turunun ardından uluslararası ticaret sisteminin ayrılmaz bir uzvu olan GTS, az gelişmiş ülkelerin dış ticareti açısından önem arz etmektedir. İlk olarak Avrupa Toplulukları tarafından 1 Temmuz 1971’de yürürlüğe konmuştur. Daha sonra 25 Temmuz 1971 tarihinde GATT bünyesinde on yıllık bir dönem için geçici olarak uygulamaya konulmuştur ancak 28 Kasım 1979 tarihinde sınırsız olarak yenilenmiştir. Uruguay Turu sonucunda da WTO içerisindeki yerini almıştır. Benzer şekilde 1 Temmuz 1971 tarihinde Japonya ve 1976 yılında da ABD uygulamaya koymuştur²²⁵.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, GTS, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/gts?_afLoop=100838001877031&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D100838001877031%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1apkreco9m_2156 (20 Şubat 2015) .

Bugün itibariyle AB, ABD, Japonya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Türkiye olmak üzere tam 11 tane GTS uygulaması vardır. Söz konusu ülke uygulamaları hem imtiyazlı rejim kapsamındaki mallar hem de ayrıcalık tanınan ülkeler bakımından farklılık arz etmektedir²²⁶.

Türkiye, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı doğrultusunda ve Gümrük Birliği kapsamında 1 Ocak 2002 tarihinden beri AB'nin GTS uygulamasına entegredir. Bu durumdan dolayı Türkiye, birçok ülkenin GTS kapsamından çıkarılmıştır. Şöyle ki: AB ile Gümrük Birliği tesis etmesi, EFTA ve diğer pek çok ülke ile yaptığı tercihli ticaret anlaşmaları neticesinde bugün sadece ABD, Japonya, Rusya, Kanada, Yeni Zelanda, Beyaz Rusya ve Avustralya GTS'sinden yararlanabilmektedir²²⁷.

Konunun muhteviyatı gereği AB'nin GTS modeline yer vermek bu noktada önemlidir. AB, otonom olarak uyguladığı GTS'yi belirli dönemler itibariyle yürürlükte bulundurmaktadır. Söz konusu dönemler sonunda sistem, mevcut dönemde ortaya çıkan aksaklıkları ve sorunları giderici biçimde revize edilmektedir²²⁸.

AB, 2009-2011 dönemlerinde, çeşitli kıstasları içeren ve bunlara göre sınıflandırılan birtakım tarifeleri kapsayan üç tür GTS rejimi oluşturmuştur. Daha sonradan aldığı karar doğrultusunda bu uygulamayı 2013 yılının sonuna kadar yürürlükte tutmuştur²²⁹. Bu üç rejim:

Standart GTS: 176 tane gelişme yolundaki ülke ve gümrük bölgesi için geçerli olmuştur²³⁰.

GTS+: Gelişmekte olan 14 zayıf ülke bu sistemden faydalanmıştır. Söz konusu 14 ülkenin tespitinde temel şart olarak GTS rejiminin ekinde sayılan Uluslararası Konvansiyonları onaylayıp uygulaması ileri sürülmüştür²³¹.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid.

Silahlar Hariç Her Şey: En az gelişmiş 50 ülke, vergisiz ve kotasız biçimde yani herhangi bir engelle karşılaşmadan AB pazarına erişebilmiştir²³².

AB, *Yeni Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi Yönetmeliği* ile 1 Ocak 2014 tarihinden itibaren geçerli olacak ticari tavizleri içeren yeni GTS'yi uygulamaya koymuştur. Yeni GTS rejimi ile sistemden faydalanacak ülkelerin tespit edilmesine ilişkin kriterlere ciddi kısıtlamalar getirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere ithal edilen değerli madenleri içerecek biçimde GTS'nin ürün kapsamı genişletilmekle beraber tekstil sanayisini korumayı hedefleyen önlemler güçlendirilmiştir. Otomatik olarak bazı ülkeler, AB'nin GTS rejiminin dışında kalmıştır. Dolayısıyla 176 olan standart GTS kullanıcı sayısı, getirilen düzenlemeler doğrultusunda 75 civarı bir rakama düşmüştür. Dışarıda kalan ülkeler, üç grupta toplanabilmektedir. Bunlar:

1. Avustralya, ABD ve AB'nin denizaşırı toprakları.
2. Dünya Bankası kriterlerine göre üst ve orta-üst gelir grubunda olan ülkeler ile son dört yıl içerisinde kişi başına düşen milli geliri 4.000 ABD \$'nı geçen ülkeler.
3. AB ile tercihli ticaret anlaşması yapan veya benzeri biçimlerde akdedilmiş olan ve imtiyazlı şekilde pazara giriş imkanı sunulan ülkelerdir²³³.

Buraya kadar verilen tüm bilgiler; başta AB ve Türkiye olmak üzere sistemin içerisinde yer alan topluluk ya da ülkelerin akdettiği serbest ticaret anlaşmalarında kullandıkları, faydalandıkları ve en önemlisi de metinlerde yer alan argümanlardır. Bu verilerle tercihli ticaret anlaşmalarını şeklen anlamak mümkün olabilir ama meseleye hakim olmak için imtiyazlı rejimin mevcut konumuna nasıl eriştiğini de bilmek gerekmektedir.

²³² Ibid.

²³³ Ibid.

4.2. Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) Uluslararası Ticaretteki Yeri

Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle beraber dünya, iki taraflılıktan çok taraflılığa geçiş yönünde evrilmeye başlamıştır. Uluslararası sistemin başrol oyuncularını, geliştirdikleri sosyo-ekonomik modelin, diğer ülkelerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmesini istemişlerdir²³⁴. Bu büyük güçlerin kendilerince çok taraflılık adına oluşturdukları taleplerin, WTO aracılığıyla yaygınlaştırıldığı dönemde pek sorun çıkmamıştır ki bu süreçte -AB ve ABD'nin örgütün itici gücü olduğu dönemde- yapılan WTO görüşmeleri başarılı bir grafik sergilemiştir. Uzlaşma fonksiyonu çok yönlü bir şekilde işletilebilmiştir.

Ancak AB ve ABD'nin başı çektiği gelişmiş ülkelerden oluşan blok, WTO'nun bünyesinde artık yeni alanlar ve düzenlemeler görmek istemişlerdir ve bu da yeni dönemi açan gelişmelerin ateşleyicisi olmuştur. Gelişmiş ülkeler grubunun WTO kapsamında düzenlenmesini arzu ettiği konular ise ülkelerin kendi ulusal sınırları içerisindeki rekabet, yatırım, kamu ihaleleri, tüketici sağlığı, gıda güvenliği, çevre, çalışma hayatı ve standartlarına kadar gerek doğrudan ticaretle ilgili meseleler gerek piyasa dışı konular olmak üzere uluslararası ticaretin geleneksel sınırlarını çok aşan mevzulardır²³⁵. Bu tablodan hareketle sermaye birikimini sağlamış ülkeler, dünyayı küresel bir kasaba/köy²³⁶ haline getirmek istiyorlar gibi genel bir yorum getirilebilir. Ancak bu durum gelişme yolundaki ülkeler tarafından temkinle karşılanmıştır. Zira ellerindeki en büyük koz olan kendi ulusal sınırları içerisindeki egemenlik hakkına dayanarak tesis ettikleri politikaları, uluslararası denetime açma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Birinci dünya ülkelerinin bahse konu taleplerine gelişme yolundaki ülkelerin verdiği tepkiler, WTO'nun Doha Turu kapsamında yapılan müzakere görüşmelerini tıkamıştır²³⁷. O ana kadar olan tüm müzakere görüşmeleri, birinci dünya ülkeleriyle üçüncü dünya ülkelerinin çekişmesine sahne olmuştur ki ortadaki güç dengesizliği veriyken bu durum doğaldır. Doha Turuna kadar olan müzakerelerde, karşılıklı

²³⁴ Candaş, s. 60.

²³⁵ Akman, s. 22.

²³⁶ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2, s. 8.

²³⁷ Candaş, s. 61.

menfaatler doğrultusunda ve çok taraflı ticaret düzeni adına dönemin sorunlarına bir şekilde çözümler getirilmiştir. Ancak Doha Turu kapsamında yapılan görüşmelerde, tarafların kendilerine göre haklı gerekçelere dayanan istekleri, karşılığını bulamamıştır.

Bu gelişmelerin sonucundan 1990'lardan itibaren kullanılan ancak Doha sonrası son dönemde bir trend haline gelen imtiyazlı ticaret rejimi (bölgesel ya da iki taraflı) , AB ve ABD'nin önderlik ettiği ülkeler grubu tarafından en çok tercih edilen model olmuştur. Haliyle masanın öbür ucunda oturan gelişme yolundaki ülkeler için de aynı durum söz konusudur²³⁸. Bu durumun çelişki arz ettiğini söylemek yanıltıcı olmaz. Zira WTO bünyesindeki görüşmelerde, gelişmiş ülkeler grubu ile gelişme yolundaki ülkeler topluluğunun menfaat ve güç dengesizliği sebebiyle uzlaşamaması ancak çıkar çatışmasında ve kuvvet dengesizliğinde bir değişme olmaksızın ikili müzakerelerde mutabık kalabilmeleri, tezatlık arz etmektedir²³⁹. Bu şartlar altında yapılacak yorum da WTO içerisinde gerçekleştirilen görüşmelerde tarafların kendi içerisindeki hassasiyet farklılıkları sonuca yansımıştır şeklinde olabilir.

STA'lar döneminin başlamasıyla beraber ülke grupları açısından farklılıklar meydana gelmiştir. Şöyle ki: AB ve ABD gibi maddi güç olarak büyük devletler, sahip oldukları sosyo-ekonomik yapıların uluslararası genel geçerliliğini korumak ve artırmak için en uygun yöntemin tercihli ticaret anlaşmalarıyla kurulan serbest ticaret bölgeleri benzeri alanlar olduğunun artık bilincindedirler. AB'nin, ekonomik etkinliğini genişletmek için tercihli ticaret anlaşmalarından azami ölçüde faydalanma gayreti içinde olduğunu da ayrıca belirtmek gerekmektedir²⁴⁰.

Böylelikle sermayedar ülke grubu, ayrıcalıklı ticaret anlaşmalarını dış siyasette etkin bir politika aracı olarak kullanma eğilimi içerisine girmiştir²⁴¹. Anılan politikalar karşısında konumlarını şekillendiren gelişme yolundaki ülkeler de dolaylı ve edilgen bir biçimde de olsa tercihli ticaret anlaşmalarını, bazı uluslararası meselelerin çözümünde dış destek olarak gelişmiş ülkelerin gücünün kendilerinden taraf olmasına ihtiyaç duyduklarında etkin bir dış siyaset politikası olarak kullanabilmektedirler. Gelişme

²³⁸ Akman, s. 43-44.

²³⁹ Candaş, s. 59.

²⁴⁰ Ibid. s. 60.

²⁴¹ Ibid. s. 57.

yolundaki ülkeler için STA'lar, güvenli ve istikrarlı bir pazar olduklarını göstermek için de bulunmaz bir dış ticaret enstrümanıdır²⁴². STA akdedilmesine neden olan siyasi ve iktisadi sebeplerin karşılıklı etkileşiminin yol açtığı bir durum da gelişmiş ülkelerin dahiliyle gelişme yolundaki ülkelerin kendi aralarında siyasi ve/veya iktisadi entegrasyon içerisine girmeleri olarak ifade edilebilir²⁴³.

Gelişme yolundaki ülkeler, STA'larla imtiyazlı biçimde eriştikleri gelişmiş ülkelerin büyük ve alım gücü yüksek pazarlarından azami ölçüde faydalanmak istemektedirler²⁴⁴. Zira tercihli ticaret modelinin, bu ülkeler lehine en büyük avantajı da budur. Bu uygulamaya esas teşkil eden anlaşmaların müzakerelerindeki güç dengesizliği ortadayken gelişme yolundaki ülkeler daha dikkatli olmak zorundadır. Zira bahsi geçen anlaşma türünün kapsamı, giderek devletlerin egemenlik haklarının en yoğun şekilde görüldüğü alanları içerecek biçimde genişlemektedir. Bu gidişat, az gelişmiş ülkelerin politika oluşturma mekanizmalarını, dikte edilme araçlarına çevirebilir. Dolayısıyla da bu ülkeler, bağımsız biçimde ulusal politikalar geliştirmekten yoksun kalabilir²⁴⁵. Bu da söz konusu devletler için yağmurdan kaçarken doluya tutulmak anlamına gelmektedir. Şöyle ki: WTO kapsamında yapılan müzakerelerde, birtakım politikalarını uluslararası denetime açmamak için masadan kalkmışlardır. Ancak tercihli ticaret rejiminin tam anlamıyla birinci dünya ülkelerinin -özellikle tek uluslarüstü (supranational) kurum olan AB'nin- talepleri doğrultusunda ilerlemesi, az gelişmiş ülkeler açısından uluslararası kontrole açmadıkları politika araçlarını, uluslarüstü denetime açık hale gelmesine neden olabilir.

Burada belirtilmesi gereken bir nokta da AB ve ABD'nin WTO bünyesindeki güçlerinin kırıldığı ve bu sebeplerden ötürü ikili anlaşmalara yöneldikleri anlamının çıkarılmaması gerektiğidir. Zira en çekişmeli müzakerelere sahne olan Doha Turunun sonunda yayımlanan bildiride (Genel olarak her müzakere turunun sonunda yayımlanır.) yer alan önemli hususlar (Özellikle yatırıma ilişkin) , büyük oranda AB'nin görüşleri

²⁴² Ibid. s. 59.

²⁴³ Ibid. s. 57.

²⁴⁴ Ibid. s. 60.

²⁴⁵ Ibid.

doğrultusunda hazırlanmıştır²⁴⁶. Dünya ticaret hacminin yarısını, AB ve ABD gerçekleştirmektedir. Sadece AB, 1/3'nü temsil etmektedir. Buna ilaveten AB'nin 28 üyesi ve kendi tüzel kişiliği de örgüte üyedir. Dolayısıyla örgütün her müessesinde AB ve ABD'nin gücü hissedilmektedir. Ayrıca WTO'nun geçmişten bugüne yaptığı tüm düzenlemeler gözden geçirildiğinde başta AB ve ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin menfaatlerini koruyan hükümler ya ilave edilmekte ya da ayrı bir başlıkta düzenlenmekte veya ek metinler haline getirildiği görülmektedir. Örneğin: Tekstil ve hazır giyim sektörünün WTO metinlerinde kapsam dışı tutulup ayrı birer sözleşme haline getirilmesi gibi.

WTO *plus* olarak da adlandırılan tercihli ticaret anlaşmaları bugün itibarıyla çok taraflı ticaret sistemine büyük katkılar sağlamıştır. Şöyle ki: Taraflar arasındaki (iki, üç ya da daha fazla ülke olabilir.) ticari engeller kalktığında ilgili ülkeler arasındaki ticaret hacmi artmıştır. Dolayısıyla da bu durum, uluslararası ticareti de geliştirmiştir. Diğer bir ifadeyle bir serbest ticaret anlaşmasına taraf olanlar arasında geçerli olan tercihli ticaret rejiminin yarattığı toplam ticaret²⁴⁷, üçüncü ülkelerle yapılan ticaretteki azalmadan fazla olduğu oranda uluslararası ticarete katkı yapmaktadır. Çok basite indirgenen bu hesap yönteminin aksi de mümkündür ki bu teorik ilişkinin sorunsuz işlemediği de görülmektedir. Lakin totalde olumlu sonuç vermesi üzerine iki taraflı ticarete izin verilerek çok taraflı ticaret güvence altına alınmak istenmektedir²⁴⁸. Aslında bölgesel ya da sınıfsal düzeyde ülke gruplarının ilk derece uyumunu sağlayarak çok taraflı ticarete geçişin önündeki bir engeli daha kaldırmış olması bile başlı başına çok büyük bir katkıdır. Öyle ki bu durum, çok taraflı ticaret düzeninin sağlanabileceği yönündeki inancı artırmış ve bu doğrultuda WTO bünyesinde kabul edilen çeşitli ilke, kural ve prensiplerin çoğunluk ülkelerce benimsenmesine vesile olmuştur. Böylelikle uluslararası ticaret düzeni için meşru bir zemin oluşturulmuştur. Öte yandan teknik standartların ve normların tespitine ilişkin olarak tercihli ticaret anlaşmalarının hemen

²⁴⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, AB-DTÖ-Türkiye İlişkileri-Doha Bakanlar Konferansı Sonuçlarının AB Açısından Değerlendirilmesi, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-125648&parentPage=dis_iliskiler (16 Nisan 2015).

²⁴⁷ Candaş, s. 62.

²⁴⁸ Ibid. s. 63.

hepsinde ilgili alanlarla ilişkili WTO düzenlemelerine atıf yapılmıştır. Bu da uluslararası ticaretin işleyişindeki etkinliği artırmıştır²⁴⁹.

Ayrıcalıklı ticaret rejimi uluslararası ticaretin o kadar önemli bir parçası haline gelmiştir ki bugün itibarıyla tercihli ticaret anlaşmasına veya bu şekilde yorumlanabilecek yapılanmalara dahil olmayan WTO üyesi yok denebilir. Hatta STA görüşmeleri, WTO müzakerelerinin önüne geçmiştir de denebilir²⁵⁰. Ancak her STA'nın, WTO'nun bir parçası olduğu da bir gerçektir. En basit STA bile WTO ilke ve düzenlemelerine dayanmaktadır ki zaten meşruiyeti için olmazsa olmaz bir koşuldur. Dolayısıyla bu iki müessesenin başarısı veya başarısızlığı birbirlerinden bağımsız değildir.

Bugünün piyasa sisteminde WTO üyeliği artık şart olmuştur. Çin, Vietnam(Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti), Tayvan... vb. dünya ticaretinden yüksek pay alan ya da giderek artan paylara sahip olan ülkelerin; WTO'ya ilgi duyması ve üye olup dışında kalmak istememesi, pek çok açıdan başarı göstergesidir²⁵¹.

Diğer yandan AB ve ABD'nin, ilk iş olarak kendi menfaatlerini koruma altına alma geleneği, burada da bozulmamıştır. Şöyle ki: Çin, WTO'ya katılabilmek için kendisine şart olarak koşulan ABD ile ikili ticaret anlaşmasını Kasım 1999'da imzalamıştır. Ardından da AB ve WTO'ya tam üye ülkelerle de benzer anlaşmaları Aralık 2001'den önce yani üye olmadan önce imza etmiştir²⁵².

Tercihli ticaret rejimini bugün için yavaşlatmak ya da tümünden yasaklamak uluslararası ticaretin aksamasına yol açar. Gereğinden fazla serbest bırakılması halinde de korumacı bir kutuplaşmanın olması ve bunun sonucunda da ortaya çıkacak olan bloklar arasındaki ticaretin bozularak uluslararası ticareti sekteye uğratması endişesi mevcuttur. Bu kaygıyı giderici bir yanıt verilebilmesi için imtiyazlı ticaret rejiminin

²⁴⁹ Ibid. s. 72.

²⁵⁰ Ibid. s. 56.

²⁵¹ Yaman ve Akman (giriş) , s. 12.

²⁵² İTO, **Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri**, s. 136.

ticaret yaratma ve saptırma gibi etkilerinin, net bir biçimde ortaya konması gerekmektedir²⁵³.

Buraya kadar belirtilenlere ilave olarak tercihli ticaret rejiminden sağlanan faydanın kısa sürede artırılması için anlaşma metnindeki mevcut muğlaklıklar giderilmeli ve sürekli olarak uyuşmazlığa sebebiyet veren ifadeler; açık, somut ve net şekilde belirtilmelidir²⁵⁴. İlave metinlerle tercihli ticaret sisteminin hukuki çerçevesi iyice belirginleştirilmeli ve söz konusu eklemelere paralel şekilde yargı denetimi de güçlendirilmelidir²⁵⁵.

Uzun vade de imtiyazlı ticaret anlaşmalarının, uluslararası ticaretin temel ilkelerine uygunluğunun kontrol edilmesi elzemdir²⁵⁶. Bu, WTO'nun amaçları doğrultusunda ve örgütün siyaset gündemi kapsamında bir denetim olmalıdır. Bu yönde atılan bir adım olarak 6 Şubat 2006 tarihinde *Bölgesel Ticaret Anlaşmaları Komitesi (BTAK)* [*Work of the Committee on Regional Trade Agreements (CRTA)*] kurulmuştur. Bu mekanizmaya akdedilen serbest ticaret anlaşmalarını incelemesi görevi verilmiştir²⁵⁷. 14 Aralık 2006 tarihinde alınan bir kararla WTO bünyesindeki BTAK'a üç aşamalı bir bildirim süreci (STA müzakerelerine başlanacağını ilan etme, onaylamalar tamamlandıktan sonra bildirme ve BTAK içerisinde yapılan incelemenin bitmesinden sonra bildirimde bulunmak şeklindedir.) getiren *Şeffaflık Mekanizması (Transparency Mechanism)* eklenmiştir²⁵⁸.

WTO Bünyesinde Bugünkü STA'lar: WTO'nun temel hedefi çok taraflı ticaret düzenini tesis etmek olduğundan kavramlar da bu yönde şekillendirilmiştir. Bu bağlamda temel düşünce biçimi şu şekildedir: Bir ülkenin WTO'ya üye olması uluslararası ticaret için önemli bir adım ve sisteme eklemlenmenin ilk aşamasıdır. Söz konusu ülkelerin, WTO düzenlemelerini dış ticaretine taşıması ile bu yapının bir parçası haline gelmesi ise amaçlar doğrultusunda bir diğer aşamadır. Örgütün içerisinde ve hedefler doğrultusunda dar kapsamlı da olsa bir serbest ticaret anlaşmasına taraf olması

²⁵³ Candaş, s. 62.

²⁵⁴ Ibid. s. 67.

²⁵⁵ Ibid. s. 62.

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Ibid. s. 65.

²⁵⁸ Ibid. s. 66.

da ilk kısmın son aşamasıdır. İleri aşamada gümrük birliği bulunmaktadır. Taraflar, kısıtlamaları kaldırdıktan sonra ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamalarını takiben üretim faktörlerinin üyeler arasında serbest dolaşımına karar verdikleri takdirde ileri bir bütünleşme olan *ortak pazara (common market)* geçmiş olurlar. Daha da ilerisi vardır ki bu; ortak ticaret, ekonomi ve para politikalarının izlenmesini gerektiren *ekonomik ve parasal birliktir (economic and monetary union²⁵⁹)* .

Tüm bu aşamalardan geçip son adımı atabilen tek örnek AB'dir. Diğer bir ifadeyle AB, tüm bu birleşme modellerini bünyesinde barındırmaktadır²⁶⁰ . Bunun yanında Topluluk, tüzel kişiliğiyle bu tarz tercihli ticaret anlaşmalarına da taraf olmaktadır. AB, *Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi/Topluluğu [European Free Trade Association (EFTA)]* ile 1970'lerin başında STA yapmıştır. Bünyesinde hem bir *Serbest Ticaret Anlaşması* hem de *Ekonomik Entegrasyon Anlaşması [Economic Integration Agreement (EIA)]* bulunduran EFTA'dan zamanla AB'ye geçenler olduysa da her iki taraf için ciddi bir değişim olmamıştır. Zira bu iki grup genel olarak ortak hareket etmişlerdir ve en başından beri birbirlerine sıfır oranlı vergi uygulamışlardır. Bunun sonucunda da *Avrupa Ekonomi Alanı (AEA) [Europe Economic Area (EEA)]* oluşmuştur²⁶¹ . Çok sayıda bu tarz anlaşmalara taraf olan AB, dolaylı yoldan da olsa çok taraflı ticaret düzenine en az WTO kadar katkı yapmıştır.

WTO bünyesinde ticaretin serbestleşmesine yönelik iki temel anlaşma modeli vardır. Bunlardan bir tanesi: Tek taraflı olarak tarife tercihlerini kapsayan ve opsiyonlu ticaret hükümlerini içeriğinde barındıran *Tercihli Ticaret Düzenlemeleri [Preferential Trade Arrangements (PTAs)]* olarak ifade edilir. Kalkınma yolundaki ülkelerden yapılan ithalatta uygulanmak üzere kalkınmış ülkeler tarafından kabul edilmiş bulunan tarife tercihlerine ilişkin düzenlemeleri kapsayan ve daha önce de belirtilen *GSP (GTS)* sistemi, bunlardan sadece bir tanesidir ki WTO bünyesinde mevcut olan bu

²⁵⁹ İTO, **AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri** Cilt-2, s. 12-15.

²⁶⁰ İbid. s. 16.

²⁶¹ Aylin Ege, "AB Ortak Dış Ticaret Politikası", **Perşembe Konferansları**, Ankara, 18 Mayıs 2000, s. 80.

tarz anlaşmaların da gündeme geldiği andan itibaren örgüte bildirilmesi gerekmektedir²⁶².

Diğeri ise *Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA) [Regional Trade Agreements (RTAs)]* olarak ifade edilir. İki ya da daha fazla ülke/bölge/topluluk arasında karşılıklı olarak mal, hizmet ve/veya ekonominin diğer alanlarını da kapsayıcı şekilde birbirlerinin pazarlarına imtiyazlı erişime ilişkin meseleler üzerinde varılan mutabakatlardan oluşan BTA'lar, serbest ticaret anlaşmalarını ve gümrük birliklerini bünyesinde barındırır. Diğer bir ifadeyle WTO çatısı altında *BTA (RTA)* tabiri, serbest ticaret anlaşması ve/veya gümrük birliği anlamına gelmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bunların da WTO'ya bildirilmeleri gerekmektedir²⁶³. Çalışma boyunca bölgesel ticaret anlaşması tabiri pek tercih edilmemiş olsa da kullanıldığı yerlerde serbest ticaret anlaşması ve türevleri anlamına gelmiştir. Ayrıca ileri entegrasyon modelleri olan gümrük birlikleri de ya bu şekilde özgün ve özgül ifadesi ile ya da kendilerine verilen isimlerle anılmıştır.

8 Ocak 2015 itibariyle WTO'ya 604 tane BTA/RTA (Gümrük Birliği+STA) bildiriminde bulunulmuştur. Bunların %10'luk bir kısmını gümrük birliği oluştururken gerisi *Kısmi Çerçeve Anlaşmaları [Partial Scope Agreements (PSAs)]* gibi tercihli ticaret anlaşmalarının türevlerinden yani STA'lardan oluşmaktadır. Bunların 398'i (GB+STA) şu an itibariyle yürürlüktedir. Bunlardan 422 tanesinin bildirimi, GATT 1947 & 1994'ün XXIV.maddesine dayanılarak yapılmıştır. Dayanak hükme istinaden 39 tanesi bildirilmiş olup geri kalan 143 tanesinin bildirimi ise GATS V.maddeye dayanmaktadır. STA olarak yorumlanabilecek anlaşmaların sayısı toplamda 446 adettir. Bunların 259'u yürürlüktedir²⁶⁴. Şu an için müzakere aşamasına geçilmiş olan 38 tane RTA (GB+STA ve türevleri) vardır (Bunlardan ikisinin imza aşaması tamamlanmıştır). 24 Ocak 2011'de müzakere edilmeye başlanılan Ukrayna-Türkiye STA'sı da bunlardan bir tanesi olarak görüşülmeye devam edilmektedir. AB'nin 12 STA'sının müzakeresi

²⁶² WTO, Regional Trade Agreements and Preferential Trade Arrangements, 2015, https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_pta_e.htm (1 Nisan 2015).

²⁶³ WTO, Regional Trade Agreements, 2015, https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm (1 Nisan 2015).

²⁶⁴ Ibid.

devam ederken bunlardan 3 tanesi *Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA) [Economic Partnership Agreement (EPA)]* olarak ifade edilenlerdendir²⁶⁵.

4.2.1. İşletmelerde STA'ların Yeri

Devletler ya da devletlerden oluşan toplulukların yaptıkları tüm düzenlemeler, mikro düzeyde şirketlerin faaliyetlerini ilgilendirmektedir. Bugünün neo-liberal düzeninde kamu, kendisinden beklenen doğrultuda özel kesimin önünü açmaktadır. Uyruklarında şirketler için daha doğrusu yerli ya da bölgesel sermaye grupları için (Zira çok uluslu şirketler hem örgütlenme hem de faaliyet olarak ülkesel sınırları aşmışlardır.) ticareti, her coğrafyada karlı ve cazip hale getirmeye çalışan bir devlet modeli ve sistem kurmuştur.

Özetle işletmeler için karı azaltan yegane unsur maliyetlerdir. Bu maliyetlerin en önemli kalemlerinden bir tanesi de vergilerdir. Bu yüzden çoğu firma; vergi planlamasını, ekonomik planlamanın bir ayağı olarak görür ve risk almak istemediği varsayımı altında yasaların izin verdiği ölçüde ağır bir vergi yükü ile karşılaşmama eğilimi içerisinde. Şirketler, cari ve gelecek dönemlere ilişkin doğacak vergi borçlarının miktarını ve ödenme zamanını da hesaba katarak minimum vergi harcaması yapmanın yollarını ararlar²⁶⁶.

Maliyetleri etkileyen tek unsur vergiler değildir ancak mal ya da hizmetin kalitesini, miktarını ya da satışı gibi unsurları artırmadığı savıyla vergi harcamaları salt maliyet artıran bir kalem olarak değerlendirilir. Ayrıca bugünün dünyasında firmaların üretim ve/veya satışlarının farklı coğrafyaları kapsayıcı şekilde gerçekleşmesi de dış ticarete özellikle ithalat esnasında gümrüklerde ödenen vergileri, işletmelerin maliyet hesaplamalarında üst sıralara taşımıştır²⁶⁷.

İhracatla ilgili ciddi bir vergi uygulaması olmadığı varsayımı altında ithalat vergilerinden kaçınma yolları: Mal ya da hizmetin kıymet unsurlarını bilmek ve düşük

²⁶⁵ WTO, List of All Early Announcements Made to WTO, 2015, <http://rtais.wto.org/UI/PublicEARTAList.aspx> (1 Nisan 2015)

²⁶⁶ Sezai Kaya, "Gümrükte Vergi Planlaması", **Mali Çözüm**, 105.Sayı, 2011, s. 109.

²⁶⁷ Ibid.

kıymetli mal bulmak, ithal lisansı almak, dahilde ya da hariçte işleme rejimi kapsamında olmak, serbest bölgelerde faaliyette bulunmak, teşvik, istisna ve muaflıklardan yararlanmak şeklinde ortaya konabilir. Konunun muhteviyatı gereği ilave edilebilecek iki seçenek daha vardır. Birincisi: Serbest dolaşıma girmiş malları tercih etmektir. Örneğin: Türkiye ile AB arasında kurulan Gümrük Birliği doğrultusunda sanayi mallarından ve işlenmiş tarım ürünlerinde sanayi payına denk gelen kısım üzerinden gümrük vergisi tahsil edilmemektedir. Dolayısıyla her iki tarafın birinde faaliyet gösteren firma, mal teminini, söz konusu bölgelerden sağlayarak vergi avantajı elde edebilir. İkinci yöntem: Düşük vergiye tabi ülke menşeli malları tercih etmektir. İmtiyazlı ticaret anlaşması yapan taraflardan herhangi birinde faaliyet gösteren şirket için diğer değişkenlerin sabit olduğu varsayımı altında karşı taraf menşeli malları tercih etmek akılcı olur. Örneğin: 2011 yılında Türkiye'ye Çin'den bebek arabası getirmek isteyen bir işletme, her bir tanesi için 12\$ anti-damping vergisi ödemek durumundaydı²⁶⁸.

Firmalar; faaliyetlerine, sektörlerine, bölgelerine... vb. pek çok kritere göre ya vergi yükünü azaltmak ya teşvik veya aynı etkiyi yaratacak uygulamalardan faydalanarak maliyetlerini düşürmek veyahut ekstra bir amme alacağı kapsamına girip de rekabet gücünü kaybetmemek adına belirtilen yollardan bir ya da daha fazlasını tercih edebilirler.

²⁶⁸ Ibid. s. 111.

5. HAZIRLIK AŞAMASINDAN YÜRÜRLÜĞE GİRENE KADAR AB’NİN STA SÜRECİ

5.1. AB’nin STA Yaparken İzlediği Üst Politikalar ve Alt Uygulamalar

5.1.1. Avrupa Komşuluk Politikası

AB, bir taraftan üye sayısını artırırken diğer yandan da günün gelişen koşullarına uyum sağlamaya çalışmaktadır. AB, bu hususta son derece dinamik ve aktif bir yapıya sahiptir. Bu durum, izlediği politikalarda da kendini göstermektedir. Tüm stratejilerini, nihai hedefe ulaşacak biçimde birbirini bütünleyici bir tarzda şekillendirmektedir. Tüm politika araçlarını da mevcut şartlara göre ve güncellenebilecek yapıda konsolide etmektedir. Hiçbir zaman durağan bir seyir izlemeyen Topluluk olduğunu, her fırsatta göstermektedir. Örneğin: *Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) [European Neighbourhood Policy (ENP)]*, son dönemde etkinleştirilmiş bir politika aracıdır. Bir yönüyle cazip fırsatlar yaratmaya uygun şekilde oluşturulurken diğer yönüyle *Avrupa Güvenlik Stratejisi*’ni destekleyecek biçimde organize edilmiştir. İlerleyen süreçte yeniden şekillendirme ihtiyacı duyulmuştur. Bunun sonucunda da *Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve* tasarısı oluşturulmuştur. Buna istinaden *Daha Geniş Avrupa Görev Gücü* tesis edilmiştir²⁶⁹.

Bu politikalar, AB’nin başta STA’lar olmak üzere tüm dış ticaret yol haritasını belirlemektedir. Şöyle ki: AB, aday statüsünde olmayan ancak komşuluk ilişkisi içerisinde olduğu ülkelerle (İsrail, Ürdün, Tunus, Fas, Filistin, Lübnan, Cezayir, Mısır, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna gibi toplamda 16 ülke) Ortaklık *Anlaşması (Association Agreement)* ya da *İşbirliği Anlaşması (Cooperation Agreement)* gibi siyasi-politik konuları içeren ikili anlaşmalar yaparak *Eylem Planları* hazırlamaktadır²⁷⁰. Aslında bu strateji, söz konusu anlaşmaları gelecekte STA’ya

²⁶⁹ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri Cilt-2, s. 119.

²⁷⁰ Ibid.

çevirme niyetiyle oluşturulmuştur. Ancak öncelikle kurulacak serbest ticaret bölgelerinin selameti için komşu bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve bağların sağlamlaştırılması gerekmektedir²⁷¹. Hem teknik açıdan hem de siyasi açıdan tasarlanan normların hayata geçirilebilmesi için gereken altyapı bu şekilde oluşturulmaya çalışılmaktadır. Zira ilerisi için düşünülen serbest ticaret bölgesinin bir ucu Rusya diğer ucu Ortadoğu'dur. Dolayısıyla ilk olarak siyasi, politik ve hatta askeri açıdan güvenliğin sağlanması gerekmektedir²⁷². Ticari olarak bakıldığında AB'nin enerji ihtiyacı ve AB'li şirketlerin hammadde gereksiniminin ilerisi için yine bu pazarlardan karşılanması da yüksek oranlı bir ihtimaldir. AB'li işletmelerin, üretim faaliyetlerini, oluşacak ortama göre bu bölgeye kaydırmaları yine ihtimal dahilindedir.

AB, 4 Mart 2015'te *Komşuluk* politikasının gözden geçirilmesi kararını aldı. Geçmiş dönemde edinilen tecrübeler ve ileriye dönük beklentilerin yer aldığı bir belge düzenlendi. Bu güncel yaklaşım doğrultusunda AB'nin izleyeceği yol, şu şekilde özetlenebilir: *AB Komşuluk Politikası'nın*, komşuluk ilişkisi geliştirilen ülkeler üzerinde bir dayatma algısı yaratmaması ve tek perspektif yerine ilişki kurulan ülkelere göre görüş farklılaştırılması yapılmasına kanaat getirilmiştir. Ayrıca komşuluk ilişkisi içerisinde olunan ülkeler arasında yeterli potansiyele sahip olanlarla *Ortaklık Anlaşması (Association Agreement)* ve *Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması [Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA)]* yapılması gibi çok geniş yelpazeye yayılan seçenekler de değerlendirmeye alınmıştır. Bunlara ek olarak *ticaret ve dolaşımın (hareketliliğin) yanında enerji* alanında işbirliğinin tesis edilmesi de görüşülecek konular arasında yer almıştır²⁷³.

Belirtilen hususlar nazara alınarak oluşturulan *Komşuluk Politikası Paketi*, 25 Mart 2015 tarihinde açıklanmıştır. Beklendiği üzere iktisadi kalkınma ile enerji ve ulaştırma gibi alanlarda sektörel işbirliği öne çıkan başlıklar olmuştur²⁷⁴.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Ibid. s. 33.

²⁷³ İktisadi Kalkınma Vakfı [IKV], Avrupa Komşuluk Politikası Yeniden Gözden Geçiriliyor, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=694&id=792 (22 Nisan 2015) .

²⁷⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı [IKV], 2014 Yılı Avrupa Komşuluk Paketi Açıklandı, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=694&id=792 (22 Nisan 2015) .

Bir tarafta bunlar yaşanırken öte yandan son derece dinamik bir yapısının olduğu belirtilen AB ve onun tercihli ticaret sistemi, farklı platformlarda değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir. Bir yandan yeni STA'lar yapılmakta diğer yandan da mevcut STA'ların kapsamı genişletilmektedir²⁷⁵. Ayrıca AB, GTS ile tek taraflı olarak tanıdığı tavizleri, iki taraflı bir imtiyazlı rejime yani STA'ya çevirmek istemektedir²⁷⁶. Nitekim daha önceki kısımlarda belirtildiği üzere AB'nin, güncel GTS uygulamasının kapsamını daraltması da ileri sürülen savı desteklemektedir.

5.1.2. Vergilendirme Politikası

AB'nin genel bir vergi sistemi yoktur. Kistasları ve yetki dağılımı vardır ve AB'de vergilendirmeye ilişkin kararlar ancak oybirliğiyle alınabilmektedir. Şöyle ki: Bireysel vergilere ilişkin hükümler ve oranlar, uluslararası ya da sınır ötesi kazanımları etkilemediği müddetçe AB üyesi devletlerin ulusal yetki tanımlaması içerisinde kalmaktadır. Bu doğrultuda gelir vergisi uygulaması her üye ülkenin kendi insiyatifindedir. Buradan da anlaşılabacağı üzere AB üyesi ülkeler vergi oranlarını tespit etme ve vergi tahsil etme yetkisine sahiptirler. Ancak bu sınırsız bir yetki değildir. Şöyle ki: Üye devletlerin izleyeceği vergi politikaları; kişilerin ortak pazardan faydalanmasına mani olmayacak, iktisadi etkinlikleri negatif biçimde etkilemeyecek ve vergi kaçakçılığı ile mücadele edecektir. Söz konusu olan bu şartlar, tanınan yetkinin kullanılabilmesi için gereklidir²⁷⁷.

Bunun yanında vergilendirme politikasının sonuç doğurabilmesi için yani yarattığı etkilerle birlikte AB'nin uyumsuzluk organları tarafından kaldırılmaması için birtakım amaçlara da hizmet etmesi gerekmektedir. Söz konusu amaçlar: İstihdam yaratmak; mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımına katkı yapmak, işletmeler arasındaki rekabet ortamını iyileştirmek; tüketiciler, şirketler ve çalışanlar arasında ayırım yapmayan bir yapı kurmak olarak belirtilebilir²⁷⁸.

²⁷⁵ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2, s. 54.

²⁷⁶ Ege, s. 80.

²⁷⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı [IKV], Vergilendirme Politikası, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=251 (22 Nisan 2015).

²⁷⁸ Ibid.

Tüm bu şartlar ve hedefler; AB üyesi devletlerin keyfiyetine bırakılan ancak dolaylı yoldan Topluluğun iç ve dış ticari ilişkilerini etkileyen vergi uygulamaları içindir. Belirtilen hassasiyetleri doğrudan ilgilendiren konular AB'nin yetki alanındadır. Bundan dolayı gelir vergisi, üye ülkelerin yetkisi altındayken türevi olan kurumlar vergisi; diğer üye ülkelerdeki işletmelerin, bir üye devlete çekilmesinde araç olarak kullanılıp haksız rekabet ortamı oluşturulmasına müsait bir yapısının olması ve üye ülkeler arasında vergi matrahını erozyona uğratabilecek şekilde kullanılma riski taşımamasından dolayı AB'nin yakın takibindedir ki bu vergi, AB içerisinde geçerli olan *davranış kurallarına (code of conduct)* tabi tutulmuştur²⁷⁹.

Dolaylı vergilerde de aynı mantık geçerlidir. Şöyle ki: AB, üye devletler arasındaki rekabetin bozulmasına engel olmak amacıyla *KDV* ve petrol, tütün, alkollü içkilere yönelik olarak uygulanan *ÖTV* için AB üyesi 28 ülkede minimum vergi oranlarının geçerli olmasını kararlaştırmıştır. Ayrıca bu iki vergi için ilave bazı kurallar da öngörülmüştür²⁸⁰.

Burada enerji ve finans sektörünün vergilendirilmesinde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Şöyle ki: Enerji verimliliğinin teşvik edilmesi adına ortak bir tavır sergilemek ihtiyacı hissedilmiştir ve bu alanın vergilendirilmesinde müşterek kurallar tesis edilmiştir. Finansal faaliyetlerin vergilendirilmesine yönelik çalışmaların sürmesinin yanında 17 AB üyesi devlet, bu sektörünün vergilendirilmesine ilişkin ortak bir sistem üzerinde uzlaşma sağlamışlardır. İlaveten AB üyesi devletlerin önemli bir kısmı kendi sınırları içerisinde mukim olmayan bireylerin tasarruflarına ilişkin olarak diğer ülkelerle bilgi paylaşımında bulunulması konusunda anlaşmışlardır²⁸¹.

5.1.3. AB'nin Ortak Ticaret Politikası (OTP)

OTP'nin hayata geçirilme amacı üye devletlerin birbirinden bağımsız ve kopuk hareket etmelerini engellemektir ve bunu sağlamak adına OTP'ye ilişkin meseleleri düzenleme yetkisi, görevi ve gerekli araçlar; Kurucu Antlaşma'da da yer aldığı şekilde

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Ibid.

AB'ye verilmiştir²⁸². Ancak AB, OTP'sini hem üyelerinin hassasiyetlerini hem de WTO'nun belirtilen ilke, kural ve prensiplerini dikkate alarak oluşturmaktadır. Hassasiyetler ve öncelikler konusunda, sanılanın aksine ciddi bir aykırılık yaşanmamaktadır. Zira hem AB tüzel kişiliği hem de 28 AB üyesi WTO'nun içerisinde yer almaktadır. AB'nin tüm talepleri, WTO bünyesinde karşılığını bulamasa da AB'nin şiddetle karşı çıktığı teklifler, WTO nazarında düzenlemeye dönüşmemektedir. Dolayısıyla uyumlaştırmada çözülemeyecek sorunlarla karşılaşılmamaktadır²⁸³.

OTP, birbirini tamamlayan iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi: Ekonomik entegrasyonun sağlanması için iç pazarın bütünleştirilmesidir. Diğer bir ifadeyle üye ülkeler arasında gümrük vergileri ve kotalar gibi mal, hizmet ve yatırımların Birlik içerisinde serbestçe dolaşımını engelleyen iç unsurların kaldırılmasıdır. Yani gümrük birliğinin sağlanmasıdır. Bu kısım, ikinci bölümü de büyük oranda şekillendirmektedir. Şöyle ki: Ortak bir iç pazar, dış pazarlara yönelik olarak yani üçüncü memleketlere karşı ortak bir politika tesis edilmesini ve uygulanmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede ikinci kısım da gümrük vergileri, haksız rekabete karşı tedbirler ve teknik engeller gibi üçüncü ülkelere karşı koruma duvarı oluşturan unsurları kapsamaktadır ve bunların iç piyasadakine eşit veya yakın seviyelere çekilmesini hedeflemektedir²⁸⁴.

Burada da devreye Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) girmektedir. Üçüncü ülkelere yönelik olarak ithalata ilişkin konularda AB bünyesinde ortak bir tavır takınılmasını mümkün kılan OGT, bu noktada çok önemli bir rol oynamaktadır. Şöyle ki: AB üyesi devletler, OTP doğrultusunda bir OGT meydana getirirler ve tüm üye devletler, üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta aynı vergi oranını uygular ki bu oran tarife ile ilan edilendir. Aynı doğrultuda bu oranla ilgili olarak oranın değiştirilmesi de dahil olmak üzere tüm koşullarına AB üyeleri ortaklaşa karar vermektedirler. Sadece tarifedeki oran değil aynı zamanda *korunma önlemleri, telafi edici vergi, ithalatın gözetimi, yapılacak olan imtiyazlı ticaret anlaşmaları ve bunlarda verilecek tavizler ile anti-damping uygulamaları*; AB'nin OTP'sinin içeriğini oluşturmaktadır ve AB üyeleri,

²⁸² İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], Ortak Ticaret Politikası, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=230 (22 Nisan 2015) .

²⁸³ Ege, s. 74-75.

²⁸⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], Ortak Ticaret Politikası, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=230 (22 Nisan 2015) .

bu alanlara ilişkin olarak kolektif bir karar alma mekanizması işletmektedir. Dolayısıyla tüm üyelerin katılımıyla esaslar tespit edildiğinden dolayı hepsi için bağlayıcı bir hüviyeti de olmaktadır²⁸⁵.

AB, teorik olarak üçüncü ülkelere ithalatta OGT'yi yürütmektedir. Ancak bugüne kadar imzalamış ya da tanımış olduğu gümrük vergi tavizleri (*GTS, STA ve türevleriyle*) nedeniyle AB ithalatının önemli bir kısmı OGT'de belirtilen hadlerin çok altında hatta neredeyse sıfıra eşit olabilmekle beraber muaf ya da istisna kapsamına da girebilmektedir²⁸⁶. Aslında fiili durum şu şekildedir: AB, OGT'sini daha doğrusu üçüncü ülkelere karşı kayda değer ithalat gümrük vergilerini; *ABD, Kanada, Avustralya ve Japonya* gibi ithalatının büyük oranda gerçekleştirildiği ülkeler grubuna uygulamaktadır²⁸⁷.

OTP, AB'de üçüncü ülkelere karşı uygulanacak tüm kuralları içermektedir. Dolayısıyla son derece teknik bir husustur²⁸⁸. OTP kapsamında ihracatla ilgili politikalar da yer almaktadır. Dış satım konusunda hem AB üyeleri tarafından benimsenen hem AB'nin tüzel kişiliğince de kabul gören hem de WTO'da hakim olan görüş doğrultusunda bir temel kural tesis edilmiştir. İhracata devlet yardımlarının parasal şekilde yapılmamasını öngören bu kural, ihracata destek verilmesi kaçınılmaz ise ihracat kredisi şeklinde bir yardım verilmesini belirtmektedir. Her kural gibi bu kuralın da istisnası mevcuttur. Şöyle ki: *AR-GE faaliyetlerine ya da bölgeler arası kalkınma farklılıklarını gidermeye yönelik* olması şartıyla parasal yardıma müsaade edilir²⁸⁹. Ayrıca bir ülke, AB'nin belirli bir sektörünü olumsuz şekilde etkileyebilecek boyutta AB'ye ihracat yaptığı takdirde AB, birtakım korumacı önlemlere başvurabilir²⁹⁰.

OTP'nin ikinci kısmı, bugün itibarıyla daimi gündem maddesidir. Zira AB; OTP'yi, ikinci bölümünün kapsadığı alanlara ağırlık vererek işletmektedir ki son dönemde küreselleşmeyi yönlendirmede temel araçtır. Şöyle ki: *Fikri mülkiyet hakları, yatırımlar ve serbestleşme tedbirlerinde uyum, damping ve sübvansiyon uygulamalarına*

²⁸⁵ Ege, s. 78.

²⁸⁶ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2, s. 53.

²⁸⁷ Ege, s. 79.

²⁸⁸ Ibid. s. 74.

²⁸⁹ Ibid. s. 83.

²⁹⁰ Ibid. s. 82.

karşın ticaretin muhafaza edilmesi, ihracatla ilgili müşterek kuralların oluşturulması ve ticarete etkili olan standartlar (menşe kuralları, taklit ve korsan imalatla ilgili düzenlemeler) tesis edilmesi gibi meseleler OTP'nin temel bileşenleri olmuşlardır. Bu doğrultuda Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership) , Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Euro-Mediterranean Partnership) ve Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) [Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)] gibi stratejik partnerleriyle geliştirdiği ticari ilişkileri de kapsayan AB'nin STA ajandası, artık OTP'nin ana unsurlarından biridir²⁹¹.

OTP; AB'nin, uluslararası arenada takip edeceği politikaları da belirlemektedir. Şöyle ki: WTO bünyesinde yürütülen çok taraflı ticaret müzakerelerinde serbestleşmenin sağlanması, AB'nin öncelikli amacıdır. Ancak buna ulaşamaması halinde mal ve hizmetlere ilişkin ikili ve bölgesel anlaşmalara ağırlık verilmesi de OTP aracılığıyla hem AB'nin hem de WTO'nun gündeminde tutulmaktadır²⁹².

5.1.4. Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB)

AB üyesi ülkelerin ekonomi politikalarının koordine edilmesi, kamu borcu ile bütçe açığını kontrol altına alarak üye ülkelerin tasarrufunda bulunan maliye politikaları arasında senkronizasyonun sağlanması ve *Avrupa Merkez Bankası (AMB) [European Central Bank]* tarafından ortak para biriminin yönetilmesi de dahil olmak üzere AB içerisinde bağımsız bir para politikasının izlenmesini sağlayan EPB; sermaye, mal, hizmet ve kişilerin AB'de serbest dolaşımını konu alan tek pazar anlayışının tamamlayıcısıdır. Bundan dolayı da Gümrük Birliği'nden sonra hayata geçirilebilmiştir. Tüm üyeler tarafından ortak para birimi kullanılmasa da hepsi EPB'nin bir parçasıdır. AB, EPB sayesinde küresel ticaret karşısında kendisini daha rahat konumlandırabilmektedir²⁹³.

Bugün itibariyle *AB Tek Pazarı, İç Pazarı ya da Ortak Pazarı* olarak ifade edilen ve Avrupa kıtasında yer alıp AB'ye üye olan 28 devlet arasında her türlü *fikri*,

²⁹¹ İktisadi Kalkınma Vakfı [IKV], Ortak Ticaret Politikası, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=230 (22 Nisan 2015) .

²⁹² Ibid.

²⁹³ İktisadi Kalkınma Vakfı [IKV], Ekonomik ve Parasal Birlik, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=230 (22 Nisan 2015) .

*maddi, teknik ve ticaret dışı engellerin kaldırılarak AB'nin 507 milyon vatandaşı için tüm düzenlemelerin sadeleştirilip basitleştirilerek standartizasyona uğrayan piyasa, dünyanın en büyük pazarlarından birisidir*²⁹⁴. Ancak Ortak Pazar, günümüzde tüketim yönüyle değil de üretim ve yatırım açısından akıllara gelmektedir. Belirli bir refah seviyesi ile birlikte yeterli sermaye birikimini sağlamış Avrupalı halklar ki burada öz itibarıyla kast edilen Batılı kapitalist kesimdir. Bu gruplar, daha fazla kazanmak ve büyümek adına üretim ve satış faaliyetlerini küresel ölçekte gerçekleştirmektedir. Şöyle ki: Doğrudan yabancı yatırımları çekmek isteyen gelişme yolundaki ülkeler, yabancı sermaye için kar marjını artıracak biçimde üretim maliyetlerinin kamuyu ilgilendiren kısmını olabildiğince düşürmektedir. Bu ülkeler topluluğu, bir yandan da AB gibi gelişmiş ülke ya da ülkeler bloğuyla tavizli ticaret müzakerelerini sürdürmekte ve pazarlarına ayrıcalıklı şekilde erişmelerini sağlayan imtiyazlar vermektedir. Bunların sonucunda da üretim maliyetlerinin çok düşük olduğu yerde imal edip en avantajlı ayrıcalıklarla pazara giriş imkanı sunan ülke piyasalarına da arz etmek cazip hale gelmektedir. Bunun devam etmesi için hatta bu ortamdan sağlanan kazanımların artırılması için sermayenin bütüncül bir hareket sergilemesi gerekmektedir. Batılı kapitalist grup AB şemsiyesi altında “Ortak” olup dünyanın geri kalan kısmını *pazar (hammadde ve işgücü temini ile nihai ürünün sunulduğu piyasa olarak)* olarak görmektedir.

5.1.1.1. AB Yeni Pazara Giriş Stratejisi

AB'nin STA politikalarının teknik, teorik ve hatta teknolojik boyutunu; 1996 yılında başlatılan *Avrupa Birliği Pazara Giriş Stratejisi* şekillendirmiştir. Bu kapsamda AB ihracatçılarının; üçüncü ülke piyasaları hakkında yeterli bilgiye erişmeleri, fikri mülkiyet hakları ve yatırım konularında önlerinde engel teşkil eden uygulamalarla ilgili durumdan haberdar edilmeleri için tüm bu alanlarla ilgili verileri içeren *AB Pazara*

²⁹⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], İç Pazar, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=31&id=233 (22 Nisan 2015).

Giriş Veri Tabanı oluşturulmuştur. Bu dijital ağ, AB’li ihracatçılara, 100 kadar ülkede pazara erişim olanaklarıyla ilgili ücretsiz bilgi sunmaktadır²⁹⁵.

Bu sistem, 2006 yılında, *Küresel Avrupa: Dünya Rekabet Bildirisi* adını almıştır ve kabuk değiştirmiştir. AB’li şirketlerin, üçüncü ülke pazarlarına erişmesinde Ortak Ticaret Politikası’na (OTP) kilit bir rol vermiştir. Ayrıca spesifik olarak bazı politikalarda değişim ve dönüşüm öngörülmüştür. Bunlar: Ticari araçların gözden geçirilmesi, AB’nin Çin stratejisinin yenilenmesi ve fikri mülkiyet hakları konusunda ikili işbirliklerinin geliştirilmesidir²⁹⁶.

Komisyon, 18 Nisan 2007 tarihinde *Küresel Avrupa: Pazara Giriş İçin Daha Güçlü Bir Ortaklık* adı verilen yeni bir tamamlayıcı strateji yayımlamıştır. Bu strateji, ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve pazarlara giriş serbestisinin sağlanması açısından hem ikili ilişkilerde (STA müzakerelerinde) hem de uluslararası örgütlerde (WTO, WCO, ISO... vb.) AB’nin etkin rolünün artırılarak sürdürülmesini vurgulamıştır²⁹⁷.

5.1.1.2. AB’nin Dış Ticaret Rejimi

AB’nin üyeleri arasında yani AB iç pazarında vergi alanında uygulanan çok yıllık Topluluk programı Fiscalis, geçerliliğini 2013 yılı sonunda yitirmiştir. Bu program yerine Ocak 2014’te 7 yıllığına Fiscus programı yürütülmeye konmuştur. Fakat uygulamada kopukluluk olmaması için Fiscalis, Fiscus programına aktarılmış ve alt programı haline getirilmiştir²⁹⁸.

Fiscus’un temel amacı ise vergilendirme alanında işbirliği ve koordinasyonunu geliştirerek Gümrük Birliğini dolayısıyla iç pazarı desteklemektir. Ayrıca Fiscus; dolandırıcılık ve vergi kaçakçılığıyla mücadele edebilecek, gümrük idarelerinin

²⁹⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, AB Yeni Pazarlara Açılma Stratejisi, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-125611&parentPage=dis_iliskiler (17 Nisan 2014).

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Avrupa Birliği Müdürlüğü, **Vergilendirme [Taxation]**, Ocak 2012, Ankara, s. 11.

kapasitesini geliştirebilecek ve ticareti kolaylaştıracak yapıda tasarlanmıştır. Bu doğrultuda üye devletler arasında bilgi havuzu oluřturulmuřtur²⁹⁹.

Tüm bunların paralelinde üye devletlerin ulusal vergi ve/veya gümrük kurumlarını e-idare haline getiren ve IT [Information Technology (Bilgi Teknolojisi)] alanında üst seviye bilgi paylaşımı sağlayan Avrupa IT sistemleri tesis edilmiştir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta vardır. Bu husus da gümrüklerin, AB'nin yetki alanının dışında kalması lakin gümrük faaliyetlerinin de genel olarak uluslararası niteliğe sahip olmasıdır. Diğer yandan vergi politikası, üye devletlerin ulusal yetki alanının dışındadır daha doğrusu bazı ticari faaliyetlerin vergilendirilmesi, Birlik bünyesinde ihtiva ettiği anlam ve özellik nedeniyle bu alanlara ilişkin olarak üyelerin işbirliği ve koordinasyon içerisinde olması gerekmektedir. Bu da vergiye ilişkin meseleleri AB bünyesine taşıtmaktadır. Dolayısıyla haksız vergi rekabeti, vergi yapılanması, vergiden kaçınma ve ifte vergilendirme doğrudan AB'yi ilgilendirmektedir. Bu bağlamda AB, üyelerinin uygulayacağı politikaların etkinliğini ve verimliliğini sağlamak için Fiscus programına, vergilendirmeye ilişkin olarak *KDV*, *ÖTV*, *gelir vergisi (kısmen)* , *kurumlar vergisi* gibi AB mevzuatına tabi olan tüm vergileri dahil etmiřtir³⁰⁰.

AB'nin dış ticaret vergi sistemi uygulaması, söz konusu programa dahildir ama süreç içerisinde önemli ayrımlara uğramıştır. şöyle ki: Kömür ve elik üzerinden alınan ithalat vergileri istisna olmak üzere AB, 21 Nisan 1970 tarihinde aldığı bir karar ile gümrük vergilerini, AB'nin ortak harcamalarının finansmanı için AB bütçesinin gelirlerinden birisi olmasına hükmetmiştir. 1988 yılında yapılan *Bütçe Reformu* ile istisna edilenler de genel bütçeye aktarılmıştır. Bugünkü uygulama şu şekilde işlemektedir: Bir firma, kendi önceliklerine göre tespit ettiği bir AB ülkesi üzerinden mallarını AB'nin serbest dolaşımına sokar. Bu esnada ilgili üye ülke, tüm AB içinde uygulanan ve *OGT* ile tespit edilen gümrük vergisini alır. Tahsil edilen vergi, söz konusu üye ülkenin ulusal bütçesinde görülür. Daha sonra bu ulusal hükümet, gümrük vergi gelirinin %10'nu tahsilat masrafı olarak alır ve kalan kısmı AB bütçesine

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

aktarır³⁰¹. Eşya, serbest dolaşıma girdikten sonra Gümrük Birliği sınırları içerisinde başka herhangi bir gümrük vergisi ödenmeksizin gezebilir. Tek, ortak ve iç pazar gibi adlandırmaların sebebi de bir yönüyle buna dayanmaktadır.

5.2. AB'nin STA Prosedürü

AB, kendisine özgü olan yetkiye dayanarak oluşturduğu Birliğin ortak ticaret politikası doğrultusunda Topluluk dışındaki ülkelerle ticari ilişkiler geliştirir ki yerine getirmesi beklenen ve istenilen en önemli fonksiyonudur. Dolayısıyla uluslararası ticaret anlaşmalarını, üye ülkelerin her biri ayrı ayrı müzakere etmezler daha doğrusu edemezler³⁰². Bu görüşlerinin alınmadığı ya da sürece dahil olmadıkları anlamına gelmez. Zira AB organlarının, üye ülkelerinin temsilcilerinden oluşmasının yanında üzerinde uzlaşılan bir anlaşma metni ortaya çıktığı takdirde yürürlüğe konmadan önce devletlerin her birinin onayının alınması gerekmektedir.

Öncelikle AB adına ticari ortaklarla müzakereyi, *Komisyon (European Commission)* yürütür. Ancak *AB Konseyi (European Council)* ve *AB Parlamentosu (European Parliament)* tarafından anlaşmanın bütünüyle nihayete erdirilmesinin ardından ortaklık sağlanır. Komisyonun merkezde olduğu, Konsey ve Parlamentosunun ise denetleyici ve onaylayıcı olarak yer aldığı bir prosedür izlenmektedir³⁰³. Diğer bir ifadeyle AB'nin üç organının şekillendirdiği bir süreçtir. AB'nin çizdiği çerçeve dahilinde Komisyon, Konsey ve Parlamento; uluslararası ticareti konu alan özellikle serbest ticarete odaklanan bir anlaşma akdedileceği zaman kendi aralarında düzenli olarak görüşmeler yaparlar³⁰⁴.

Prosedür şu şekildedir: Komisyon, AB ve AB'ye üye devletlerin çıkarları ile anlaşma yapılması düşünülen ülkenin menfaatlerinin olası bir tercihli ticaret

³⁰¹ Tokathoğlu, s. 51.

³⁰² European Commission, Trade Negotiations Step by Step, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149616.pdf (26 Kasım 2014) , s. 2.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid. s. 3.

anlaşmasıyla nasıl bir hal alacağının belirlenmesi amacıyla karşı tarafla gayr-i resmi olarak görüşmeye başlar³⁰⁵.

Sonraki aşamada, imtiyazlı rejime tabi olacak alanların tespit edilebilmesi için yani hangi konuların ne oranda dahil olacağının saptanması amacıyla Komisyon, *kapsam belirleme çalışmasını (scoping exercise)* hazırlar. Buna koşut ve paralel olarak Komisyon, yapılması düşünülen STA'nın içeriğindeki hükümlerin yani oluşturulan tavizli rejim kapsamındaki alışverişin olası sonuçlarının ortaya konduğu bir *etki değerlendirmesi (assessment of the impact)* raporu da hazırlar. Akabinde de imtiyazlı rejimin kapsayacağı tarife tercihlerini belirleyerek içerik üzerine bir *genel konsültasyon (public consultation)* düzenler³⁰⁶.

Komisyon, söz konusu STA ile erişilmesi düşünülen nihai hedeflerin yer aldığı bir teklif hazırlayarak Konseye sunar. Komisyon, durumdan Parlamentoyu da haberdar eder. Bu adım; müzakereleri başlatmak için gereken ve Komisyonun bu konuda resmi olarak yetkilendirildiğini gösteren *müzakere direktiflerinin (negotiating directives)* , Komisyon tarafından Konseyden talep edildiğini gösterir. Konsey, Komisyonun talebi üzerine görüşme yapar ve gerekli görüldüğü takdirde de Komisyonun, AB adına müzakere yapmak için yetkilendirildiği anlamına gelen *müzakere direktiflerini* kabul eder. Böylece müzakereler resmen başlamış olur³⁰⁷.

Görüşmelerde AB'yi Komisyon adına temsil edecek olan heyet, müzakere başlığı altındaki konuların uzmanları ile *baş müzakereciden (chief negotiator)* oluşur. Görüşülecek konuya bağlı olarak Komisyon tarafının üye sayısı 20'ye çıkabilir. AB adına müzakereleri, *Ticaret Genel Direktörü [Directorate General for Trade of European Commission (DG Trade)]* yönetir fakat düzenlemeler uzmanların görüşü üzerine Komisyondan geçer³⁰⁸. Diğer ilgili ülke/bölge/topluluk tarafının heyeti ise kendi mevzuatına göre biçimlenir.

Tarafların baş müzakerecileri, değişen sayıda farklı müzakere turları düzenleyebilirler. Bir müzakere turu, görüşülen tüm konuları kapsayabileceği gibi

³⁰⁵ Ibid.

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ Ibid.

³⁰⁸ Ibid. s. 4.

sadece belirli sayıdaki konu üzerine de odaklanabilir. Müzakerelerin sona ermesi, ilerleme hızına göre değişir. İki, üç ya da daha fazla yıl sürebilir. Buna bağlı olarak müzakere turlarının sıklığı da değişim gösterir³⁰⁹.

Tarafların baş müzakerecileri düzenli olarak iletişim halindedir ve resmi müzakere turları haricinde de görüşebilirler. Görüşmelerin kilit noktalarında ve/veya gerektiği takdirde ilgili ülkenin ticaret bakanı (veya yetkilisi) , AB Ticaret Komiseri ile görüşebilir. Ayrıca periyodik takvim dışında da bakanlar düzeyinde ya da tüm üyelerin hazır bulunduğu toplantılar yapılarak gelişmeler değerlendirilebilir. Müzakereler süresince meydana gelen mühim hadiseler ve/veya özel öneme sahip gelişmeler, eş zamanlı şekilde Konsey ve Parlamentoya da paylaşılarak mevcut durum hakkında bilgi verilir³¹⁰.

Müzakereler boyunca oluşturulan metinler, taslak çalışmalar, uzlaşılan bölümler ve kapanan konular; kamuoyuyla paylaşılmaz yani açıklanmaz. Teknik olarak müzakerelerin sonuna gelindiğinde, Konsey ve Parlamentoya bildirimde bulunularak mutabık kalınan metin ya da metinler iletilir. Aynı zamanda bu taslaklar üye devletlere de gönderilir³¹¹.

Gelinen aşama tarafların üzerinde uzlaştığı anlaşma metninin hukuksal taramasının ve incelemesinin yapılmasını gerektirir. Bu safhanın süresi, 3 ile 9 ay arasında değişmektedir³¹².

İngilizce olarak oluşturulup üzerinde uzlaşma sağlanan ve son olarak yasal taraması yapılan metin, baş müzakereciler tarafından paraf edilir. Bu durum, Parlamento ve Konseye bildirilir ve paraf edilen metinler gönderilir³¹³.

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ Ibid.

³¹¹ Ibid. s. 5.

³¹² Ibid.

³¹³ Ibid.

Paraf edilme işleminden sonra Komisyon, uluslararası hukukta karışıklığa sebebiyet vermemek için bir açıklama metni ile beraber anlaşmayı internetten kamuoyuyla paylaşabilir³¹⁴.

Anlaşma, AB'nin resmi dillerine ve ilgili ülkenin ulusal diline tercüme edilir. İzleyen aşamada Komisyon, Konseyden anlaşmanın imza edilmesiyle birlikte sürecin sonuçlandırılmasına ilişkin nihai kararın verilmesini talep eder. Konsey, Komisyonun teklifi üzerine AB yasalarına uygun şekilde oluşturulan anlaşma metnini görüşür ve imza yetkisini verir (Anlaşmaların yürütülebilmesi için AB'de yasa teklifi halinde sunulmuş olmasının yanı sıra Konsey ve Parlamento tarafından onaylanması zorunludur³¹⁵).

Anlaşma, resmi olarak iki bölümde imza edilir. Birinci bölüm: Konseyin, Komisyona imza yetkisi vermesini takiben Başkanlık tarafından seçilen kişinin (Genellikle ticari işlerle ilgilenen Komiser olmaktadır.) imza etmesidir. Her iki tarafın da imzalamasından sonra Konsey, tüm metinleri, tam ve eksiksiz olarak kendi nihai kararını da içerecek şekilde onaylanması talebiyle Parlamenta gönderir³¹⁶.

Parlamenta öncelikle metinleri kabul etmesi gerekmektedir. Ardından iç onay prosedürünü takiben Uluslararası Ticaret Komitesinde (Committee for International Trade) anlaşma metinleri gündeme alınır ve resmi olarak tüm üyelerin hazır bulunduğu ilk Parlamento toplantısında da anlaşma ele alınıp onay için oya sunulur³¹⁷.

Anlaşma hükümlerinin uygulanması, üye devletlerin sorumluluğunda olacağından AB üyesi ülkeler de onaylama hakkına sahiptir. Bunun bir gereği olarak da ikinci bölüme geçilir ve üye devletler, anlaşmaya kendi ulusal onay prosedürünü uygularlar [*Karma anlaşma (mixed agreement)* olarak bilinir³¹⁸].

Parlamento ve üye devletlerin anlaşmayı onaylamasını takiben Konseyin süreci sonlandıran nihai kararını vermesiyle beraber STA metni, AB'nin resmi gazetesinde (Official Journal) yayımlanarak kamuoyuna duyurulur ve yürürlüğe girer. Belli

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Ibid. s. 6.

³¹⁶ Ibid.

³¹⁷ Ibid.

³¹⁸ Ibid.

dönemler itibariyle STA sürecine dair gelişmelerin, WTO'ya bildirilmesi gerekliliği de unutulmamalıdır. Öte yandan anlaşma, belirli bir günde uygulamaya konulur fakat anlaşma hükümleri (ulusal tarifelerin düşürülmesi... vb.) zamanla hayata geçirilebilir. Bu süre her bir anlaşmanın müzakere sonuçlarına göre değişir. Yeryüzünde anlaşmanın etkilerinin tam olarak hissedilmesi uzun yıllar alabilir³¹⁹.

5.2.1. Müzakerelerin İçeriği

STA müzakerelerinin içeriği; AB'nin ortak ticaret politikası ile diğer tarafın ihtiyaçlarını dikkate alan ve ortakların kalkınma seviyelerini de hesaba katan esnek bir yaklaşım içerisinde oluşturulur. Aynı doğrultuda AB'nin nihai hedefi de muhatap alınan tarafa göre değişim gösterir. AB'nin gelişmiş ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmaları; karşılıklı pazarların (özellikle korunan sektörler açısından) açılmasına, dış ticarete rekabetçi bir ortam kurulmasına ve piyasa ekonomisinin güçlendirilmesine yönelmekle beraber geri kalmış ülkelerle (Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri gibi) yapılan serbest ticaret anlaşmalarının öncelikli amacı kalkınmanın desteklenmesidir³²⁰.

STA müzakereleri; WTO prensiplerinden hareket ederek ithalat-ihracat serbestisini, tarife indirimlerini, istisnaları ve muaflıkları düzenleyerek taraf ülkelerin birbirlerinin pazarlarına karşılıklı olarak imtiyazlı erişimini sağlamayı hedefler. GATT'ın 24.maddesi ile GATS'in 5.maddesindeki hükümler, müzakerelerin içeriğini büyük oranda şekillendirmektedir. Müzakereler kapsamında yapılan görüşmelerde genel olarak sektörel bazda ve karşılıklı hassasiyetleri de dikkate alarak dış ticaret tarifelerinin liberalleştirilmesi üzerinde durulur³²¹.

Müzakerelerin ana gündemlerinden bir tanesi menşe kurallarına ilişkin hususlardır. Zira tarife dışında kalan ya da kapsamında bulunan ürünler, söz konusu kurallara göre saptanan pozisyonları dikkate alınarak imtiyazlı rejimden faydalandırılır. Bununla taraflar arasındaki kazanımlar bir yönüyle teminat altına alınır³²². Genel olarak

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Ibid. s. 4.

³²¹ Ibid.

³²² Ibid.

anlaşmaların bu kısımlarında WTO'nun menşe hükümlerine ve menşe kümülasyon sistemlerine atıflar yapılmaktadır.

AB, STA akdederken belirli konular üzerinde durarak uluslararası ticaretin gelişmesine yönelik fırsatlar yaratmaya çalışır. WTO bünyesinde de mevcut olan söz konusu alanlar:

- Mallar ve hizmetler için yeni pazarlar açılması
- Yatırım olanaklarının artırılması ve korunması
- Gümrük vergilerinin büyük oranda kaldırılması ve şayet varsa kırmızı şeritleri (belirli ülke ya da ürünlere karşı uygulanan katı miktar kısıtlamaları/kotalar/yasaklar şeklinde) ortadan kaldırarak ticaretin daha az maliyetli hale getirilmesi
- Gümrüklerden transit geçişlerin kolaylaştırılması ve teknik sıhhi standartlara ilişkin ortak kurallar oluşturarak ticaretin daha hızlı hale getirilmesi
- Fikri ve sınai mülkiyet hakları, rekabet koşulları ve kamusal satın alım kararlarına yönelik çerçeve oluşturulması gibi bölgeler üzerinde ticari etki yaratan konularda müşterek taahhütler alarak daha öngörülebilir bir politik çevrenin oluşturulması
- Sosyal ve çevresel sorunlara ilişkin olarak ortaklarla şeffaflık içerisinde diyalog kurmak ve işbirliğini teşvik ederek sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi³²³

5.2.2. STA'ların Şekli ve Türleri

Tercihli ticaret anlaşmalarının şeklini ve içeriğini belirleyen çerçeve hükümler, WTO bünyesinde tesis edilmiştir ki daha önce de belirtildiği üzere AB mevzuatı ile WTO mevzuatı eş güdümlü olarak oluşturulduğu için yüksek bir düzeyde birbirlerine uyumludurlar.

³²³ Ibid s. 3.

STA'lar, her bir konu ile ilgili ayrı ayrı bölümlerden oluşur. Birkaç tane de eke sahiptir ki bu eklerde yer alan düzenlemeler; istisnaları ve/veya muaflıkları, metinde geçen ifadelerin açıklamaları ve rejim kapsamında düzenlenmesi ve bulundurulması gereken evraklar ile bunların örneklerine ilişkindir. İlaveten bünyesinde listeler halinde tercihli/tavizli tarife oranlarını gösteren tablolar vardır. Bu çizelgeler, söz konusu STA ile tanımlaması yapılmış rejim ve menşe kurallarına göre düzenlenmiş Armonize Nomanklatürü kapsar. Ayrıca sektörel anlaşmalar ve protokoller yapılmışsa onlar da anlaşma metninde ya da duruma göre ekinde bulunur³²⁴.

STA'ların adları, tercih edilen ortaklık ilişkisine göre değişir. STA bağlamında kapsamı geniş olanlar: *Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması [Comprehensive Free Trade Agreement (CETA)]* ile *Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması [Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA)]* gibi adlar almaktadır. Bazı ticaret anlaşmaları, siyasi boyutları da olan ve politik amaçlarla tesis edilen *İşbirliği Anlaşmasının (Association Agreement)* bir parçasıdır. Diğer bir ifadeyle ticaret, söz konusu anlaşmanın ortaklık kurduğu alanlardan sadece bir tanesidir. AB'nin yaptığı *Orta Amerika İşbirliği Anlaşması (Associaton Agreement with Central America)* , bu modele örnek gösterilebilir. Burada AB'nin iradesi ve ilgili ülke/bölge ile yakalanılan hava önemlidir. Bazen dar kapsamlı olarak yapılan politik anlaşmalar, yakınlaşmaya sebebiyet vererek ya ayrı ve bağımsız olarak ya bir protokol ile ekli hale getirilerek veyahut anlaşmanın bizzat kendisi, siyasi ve ticari unsurları kapsayan derin bir serbest ticaret anlaşması şeklini alabilmektedir³²⁵.

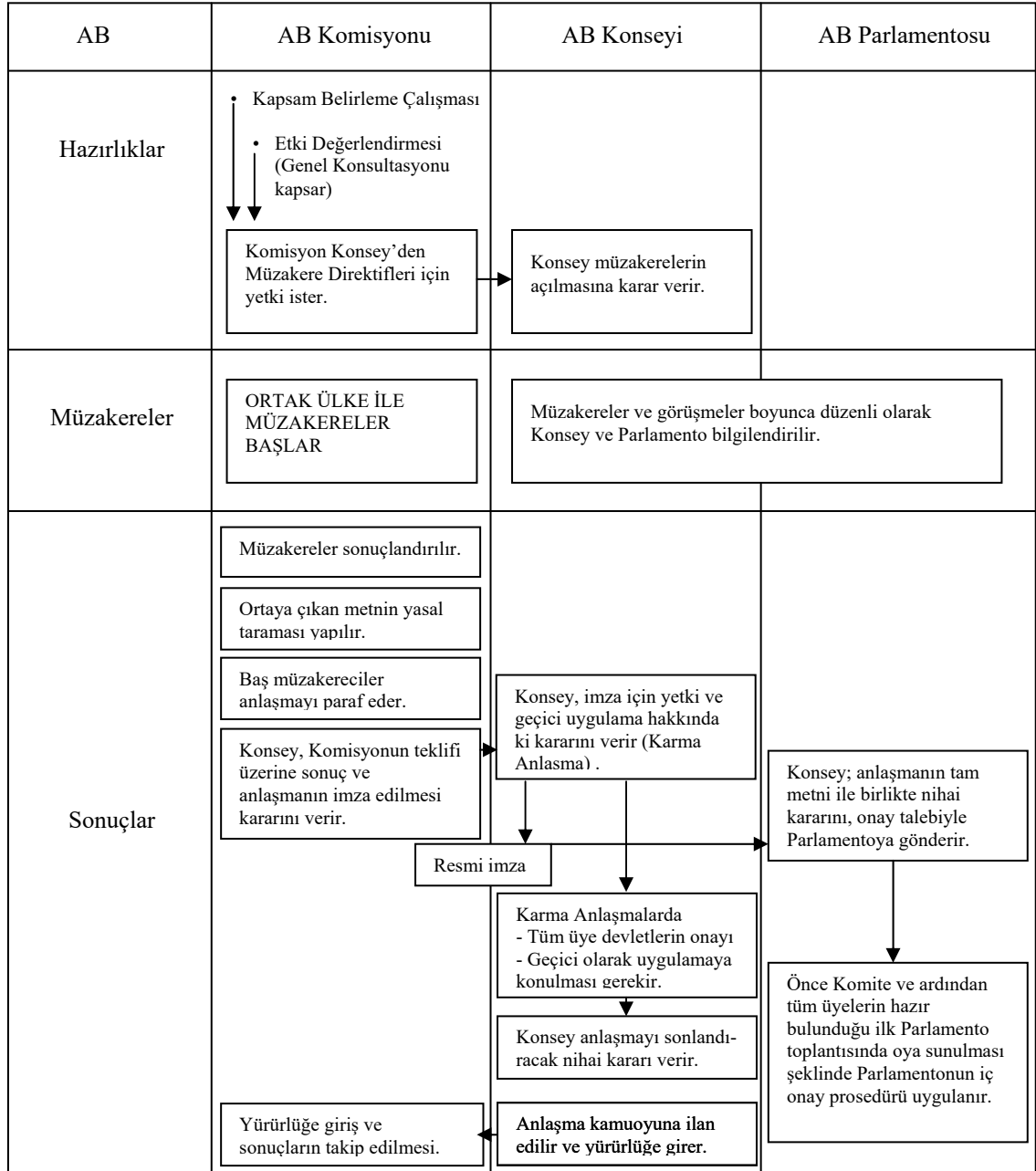
AB; *Karayip, Afrika ve Pasifik (AKP) [Africa, Caribbean and Pacific (ACP)] ülkeleriyle kalkınmayı hedefleyen ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA) [Economic Partnership Agreement (EPA)]* olarak anılan ticari işbirliği anlaşmaları yapmaktadır³²⁶. Burada belirtilmesi gereken nokta ise literatürdeki bazı kesimlere göre AB, söz konusu anlaşmaları yaparken piyasa güdülerinden ziyade ekonomi dışı saiklerle hareket etmektedir. Dolayısıyla söz konusu anlaşmaların, tercihli ticaret anlaşmaları kapsamında değerlendirilemeyeceği ileri sürülmektedir. Ancak bu görüş çok kısmidir.

³²⁴ Ibid. s. 5.

³²⁵ Ibid. s. 4-5.

³²⁶ Ibid. s. 4.

İlk olarak tüm teknik yönleriyle EPA'lar, bir STA formatındadır ve tüm ilkesel koşulları da ihtiva ederler. Ayrıca AB'nin, EPA'ları, piyasa koşullarını gözeterek uygulamasının önünde hiçbir engel de bulunmamaktadır ki bunun örnekleri mevcuttur. Dolayısıyla EPA'lar, birer STA'dır denilebilir.

Şekil 1: AB'nin Şematik STA Prosedürü³²⁷

³²⁷ Ibid. s. 7.

5.3. AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları ile İlgili Genel Durum

AB'nin STA'ları, oluşturuldukları stratejiye göre iki döneme ayrılabilir. 1973 yılından başlayıp 1990'ların ikinci yarısına kadar AB'nin akdettiği STA'lar, birinci nesil olarak tanımlanmaktadır³²⁸. AB, birinci nesil STA'ları, yakın bölgesi ile yapmıştır. *Güney Afrika Cumhuriyeti, Meksika, Şili, Fildişi Sahili ve Kamerun* gibi uzak coğrafyalarda yer alan ülkeler haricinde yakınında olmayan memleketlerle yaptığı STA'lara pek rastlanmamaktadır. Aynı doğrultuda *Karayip ve Pasifik*'te yer alan ada ülkeleriyle yapılanlar hariç tutulduğunda AB, bu dönemde hiçbir bölgesel topluluk/yapı/örgüt ile tavizli ticaret anlaşması yapmamıştır³²⁹. Bugün itibariyle birinci nesil anlaşmaların revize edilmesi, AB'nin gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Zira bunların kapsamının dar olmasının yanında ihtiyaca cevap vermeyen bir yapıdadırlar. Ayrıca birtakım yeni müesseselerin de eklenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda birçok anlaşmaya ilişkin olarak karşı tarafla görüşmelere başlanmıştır.

AB'nin yeni nesil STA'ları, ilk jenerasyondan çok farklı bir atmosfer içerisinde pazarlara imtiyazlı erişimi merkeze koyan bir yaklaşımla ve kararlı bir biçimde oluşturulmuştur ve hatta oluşturulmaya da devam etmektedir. Bu kapsamda doğrudan pazarlara ulaşma ilişkin meseleler, AB'nin ticari ortaklarının seçiminde tek kriter halini almıştır. Diğer bir ifadeyle ülkelerin iktisadi güçleri, AB'nin ehemmiyet verdiği hususlara ilişkin korunma seviyeleri ve iç piyasalarının potansiyelleri gibi kıstaslar; STA ve türevi olan anlaşmaların yapılacağı ülke/ülke gruplarını belirlemektedir³³⁰ ki AB, bu dönemde ilk kez bölgesel nitelikteki topluluk ya da organizasyonlarla STA yapma girişimlerine başlamıştır³³¹. *ANDEAN*³³² *Topluluğu* [*ANDEAN Community (Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru*³³³)], *MERCOSUR*³³⁴ [*Güney Amerika Ortak*

³²⁸ İstanbul Ticaret Odası [İTO], *Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin Dahil Edilmesi*, Can Fuat Gürlele ve Kerem Alkin (haz.), İstanbul, 2010, s. 37.

³²⁹ Ibid. s. 39.

³³⁰ Ibid. s. 41.

³³¹ Ibid.

³³² İspanyolca orijinal adı COMUNIDAD ANDINA olan Topluluk, And Milletler Topluluğu olarak da bilinir. 1969 yılında Cartagena Anlaşması'na dayanılarak *Gümrük Birliği* olarak oluşturulan ticari blok, And Paketi olarak da anılmaktadır.

³³³ Cominidad Andina, *Reseña Histórica*, 2010,

<http://www.comunidadandina.org/Seccion.aspx?id=195&tipo=QU&title=resena-historica> (1 Temmuz 2015) .

³³⁴ İspanyolca orijinal adı Mercado Común del Sur (MERCOSUR) olan Güney Amerika Ortak Pazarı için Portekizceden kısaltması olan MERCOSUL da kullanılmaktadır. Arjantin, Paraguay, Brezilya ve Uruguay tarafından 1991'de kurulan bölgesel entegrasyona sonradan Venezuela ve Bolivya katılmıştır.

*Pazarı*³³⁵, *ASEAN*³³⁶ *Topluluğu*³³⁷ gibi topluluklarla tercihli ticaret anlaşması akdedilmesine ilişkin girişimlerin yanında kimi Afrika ve Pasifik ülkeleri ile beraber *CARIFORUM*³³⁸ olarak anılan Toplulukla³³⁹ da EPA müzakerelerinin bir kısmına hız verilirken bir kısmına da bu dönemde başlanmıştır.

Ortaya çıkan tablonun da gösterdiği üzere AB, yeni nesil STA'lar ile gelecek dönemlerde ticari yoğunluk kazanarak cazibe merkezi haline dönüşebilme ihtimali olan ülkelerle ya da bölgesel bloklarla bağlarını iyileştirmek niyetindedir³⁴⁰. Bu şekilde ileriye dönük hareketler içerisinde olan AB, bir anlamda öngörülerine dayanarak bugünden geleceği biçimlendirmektedir.

AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı yeni nesil STA'lar, WTO bünyesinde değinilmeyen ya da ele alınmasında eksiklikler bulunan meseleleri de kapsamaktadır. Şöyle ki: WTO içerisinde yapılan anlaşmalarla bazı alanlara ilişkin olarak yeterince düzenleme getirilememiştir. Bunlar: *Sanayi ve tarım mallarındaki tarife kısıtlamalarının daha da düşürülmesi, teknik standartlar, ticari korunma tedbirleri, yatırımlar, hayvan ve bitki sağlığı tedbirleri, kamu alımları, hizmet ticareti, devlet yardımları ve ticarete ilişkin fikri mülkiyet hakları* olarak ifade edilebilir³⁴¹. Ayrıca WTO bünyesinde hiç ele alınmayan konular da yeni nesil tercihli ticaret anlaşmalarında mevcuttur. Söz konusu edilen bu alanlar: *Rekabet politikası, çevre standartları, enerji, çocuk işçilik, işgücü standartları, vize ve göç gibi WTO-X (ekstra) olarak belirtilebilir*³⁴².

IMF'nin hesaplamalarına göre gelecek yıllarda AB hariç olmak üzere dünya üzerinde talep %90 oranında artacaktır. Dolayısıyla AB'nin mevcut serbest ticaret

³³⁵ MERCOSUR, En pocas palabras, 2014,

http://www.mercosur.int/innovaportal/v/3862/2/innova.front/en_pocas_palabras (1 Temmuz 2015) .

³³⁶ Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ; Kamboçya, Endonezya, Lao, Malezya, Myanmar/Burma, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam ve Brunei-Darussalam'dan müteşekkildir.

³³⁷ Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) , ASEAN Member States, 2014,

<http://www.asean.org/asean/asean-member-states> (1 Mayıs 2015) .

³³⁸ AKP/ACP ülkeleri Karayip Forumu; Dominik Cumhuriyeti, Trinidad ve Tobago, Küba, Haiti, Surinam, Bahamalar, Jamaika, Saint Lucia, Saint Christopher ve Nevis, Grenada, Belize, Antigua ve Barbuda, Barbados, Guyana, Saint Vincent ve Grenadines olmak üzere toplam 16 üyeden müteşekkildir.

³³⁹ Caribbean Community Secretariat, What is CARIFORUM?, 2011,

http://www.caricom.org/jsp/community_organs/cariforum/cariforum_main_page.jsp?menu=cob (1 Mayıs 2015) .

³⁴⁰ ITO, *Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin Dahil Edilmesi*, s. 42.

³⁴¹ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması [Rapor-Haziran 2013] , Sait Akman (hzl.) , 2013, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1371828341_5.AB_ABD_Transatlantik_Ticaret_ve_Yatirim_Ortakligi_TTIP_ve_Turkiye.pdf (28 Nisan 2015) , s. 11.

³⁴² Ibid. s. 12.

anlaşmalarıyla birlikte müzakeresi devam edenler bittiğinde AB, amacı doğrultusunda yeni pazarlar edinmiş olacaktır. Tablo netleştirildiğinde geleceğe ilişkin olarak AB açısından ortaya çıkan görüntü şu şekildedir: Müzakeresi devam eden serbest ticaret anlaşmalarının başarıyla sonuçlandırıldığı varsayımı altında AB'nin GSYİH'si %2,2 artacaktır ki bu da 275 milyar €'luk bir artış demektir. Başka bir ifadeyle AB ekonomisinin, Avusturya ya da Danimarka ekonomisi kadar büyümesidir. İstihdam açısından 2,2 milyon kişiye yeni iş sahası açılacak yani AB'nin toplam işgücüne %1 katkı sağlayacaktır³⁴³.

5.3.1. AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (TTYO) [Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)]

AB ve ABD arasındaki ilişkilerin tarihsel seyri malumken böylesi bir anlaşma yapmak için bekleme sebepleri ya da bu dönemi tercih etme nedenleri, yanıt bekleyen sorulardır. Ancak bu suallere verilebilecek tek bir cevap yoktur. Belli başlı faktörler belirtildiğinde ortaya şu tablo çıkmaktadır:

- Enternasyonel üretim, ticaret ve tüketim ilişkilerinin yaşadığı değişim ve yükselen ekonomilerin pastadan aldıkları payın giderek artması.
- Özellikle ABD'nin, Çin'e karşı denge kurma arayışları ki *TTIP* ile beraber *Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve Güney Kore* gibi ülkelerle *Trans-Pasifik Ortaklığı [Trans-Pacific Partnership (TPP)]* içerisinde yer alması da buna delil olarak gösterilebilir³⁴⁴.
- AB ve ABD'nin, en başında beri hedeflediği ama özellikle son dönemdeki kriz ve durgunluk süreçlerinin etkisini bir an önce sonlandırmak için istihdam ve büyümeyi tekrar rayına oturtmak istemeleridir³⁴⁵. Bu politikaların temelleri hem AB'de hem de ABD'de yıllar öncesine dayanmaktadır. Şöyle ki: Avrupa Komisyonunun 2010 yılında açıkladığı *Trade, Growth and World Affairs (Ticaret, Büyüme ve Dünya ile İlişkiler)*

³⁴³ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (26 Kasım 2014) , s. 1.

³⁴⁴ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması [Rapor-Haziran 2013] , Sait Akman (hızl.) , 2013, [http://www.tepav.org.tr/upload/files/1371828341_5.AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı TTIP ve Türkiye.pdf](http://www.tepav.org.tr/upload/files/1371828341_5.AB-ABD%20Transatlantik%20Ticaret%20ve%20Yatirim%20Ortakligi%20TTIP%20ve%20Turkiye.pdf) (28 Nisan 2015) , s. 4.

³⁴⁵ Ibid. s. 5.

belgesinde, hızlı ve sürdürülebilir kalkınma ile istihdama vurgu yapılmıştır ki *Avrupa 2020 Stratejisi'nin* ticaret ve yatırıma ilişkin hükümleri de bu çerçevede şekillenmiştir. Benzer şekilde *ABD Ticaret Temsilcisi (USTR)* tarafından açıklanan *2013-2017 Strateji Belgesi'nde* de söz konusu politikalar ifadesini bulmuştur³⁴⁶.

- Çok taraflı ticaret müzakerelerinde yaşanan sorunlar da burada etkili olmuştur³⁴⁷.

TTIP ile hemen hemen aynı dönemde yaşanan bir gelişme daha vardır. AB ile ABD arasında birbirlerinin ticari ortaklıklarının tanınmasına yönelik olarak 4 Mayıs 2012'de bir Karar imzalanmıştır. Bu Karar, ABD ve AB'de farklı adlar taşımakla beraber farklı amaç ve işlevler görmektedir. Şöyle ki: ABD'de *Terörizme Karşı Gümrük Ticari Ortaklık Programı [Customs-Trade Partnership Against Terrorism (C-TPAT)]* olarak anılan Karar, ABD Hükümeti ile ABD'li iş çevreleri arasındaki işbirliğini sağlamlaştırmak ABD'nin sınır güvenliğinin sağlanması ile bütün uluslararası tedarik zincirini geliştirmeyi hedeflemektedir. Diğer bir ifade ile ABD'deki ithalatçılar, üreticiler, taşımacıya ilişkin iş ve işlemleri gerçekleştirenler, lisanslı gümrük aracıları gibi milletler arası tedarik zincirinin nihai halkaları kendi aralarında ileri bir işbirliği tesis ederek en yüksek seviyede kargo güvenliğini temin etmeyi amaçlamaktadır³⁴⁸.

AB'de *Yetkili Ekonomik Operatörler [Authorised Economic Operator (AEO)]* adını alan Karar, risk değerlendirme aracı olarak kullanılmasının yanında WCO standartlarına göre uygulanan bir ortaklık programı olma özelliği arz etmektedir. AEO'nun amaçlarını: Ortak standartlar ve kurallar tesis ederek ticareti kolaylaştırmak, gümrük idareleri arasında yakın bir dayanışma ortamı sağlamak ve gümrük idareleri ile AEO'nun üyeleri arasında işbirliği kurmak biçiminde belirtmek son derece yerindedir³⁴⁹.

AB ve ABD haricinde dünyanın geri kalanında *AB ile ABD Arasındaki Gümrük İşbirliği Kararı* olarak nitelenen bu Karar, 31 Ocak 2013'ten itibaren

³⁴⁶ Ibid.

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, *Vergilendirme [Taxation] Bülteni*, Ankara, Nisan 2013, s. 6.

³⁴⁹ Ibid.

yürürlüktedir. Böylece taraflar arasındaki ticari ortaklık programının birbiriyle uyumlu yapıda olduğu tanınmıştır³⁵⁰.

Bu program kapsamında her bir gümrük idaresi, öteki gümrük idaresi programına kendininkiyle aynı prosedürü uygulayacaktır. Bu kapsamda işletmelerin, tedarik zincirlerindeki ülkelerin talep ettiği farklı ölçütlerin hepsini tek tek uygulamak yerine yalnızca müşterek biçimde tespit edilen şartlara uyması kafi gelecektir. Söz konusu program sayesinde operatörün ismi, adresi, üyelik durumu, kimlik numarası gibi veriler; düzenli olarak her 24 saatte bir şifreli biçimde ve muhtelif veri koruma tekniklerinden yararlanılarak gümrük idareleri arasında bilgi paylaşımına ve değişimine konu olabilecektir³⁵¹.

Burada geliştirilen yakın ilişkiler hemen sonuç vermiştir. 2011 sonlarından itibaren AB ve ABD arasında geleceğe yönelik olarak istihdam ve büyüme konularına ilişkin çalışmalar yapması ve tavsiyelerde bulunması için *Yüksek Seviyeli Çalışma Grubu [High Level Working Group (HLWG)]* kurulmuştur. Bu grubun çalışmalarının sonucunda 8-12 Temmuz 2013'te yani HLWG'nin oluşturulmasından iki yıl sonra yaklaşık 20 farklı konuya ilişkin birbirinden değişik yaklaşım ve istekleri barındıran bir ajanda ile Washington'da yapılan bir görüşme ile müzakere turları başlamıştır. İlk turdan itibaren temel amacın; Atlantik'in her iki yakasında üretilen ürünlerin teknik standartları da dahil olmak üzere gümrük vergisi, resim ve harçlarını içeren konularda düzenleme yapılması olduğu söylenebilir³⁵².

Brüksel'de 11-15 Kasım 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen ikinci müzakere turu kapsamındaki görüşmelerde ise TTIP'nin düzenleyici bölümü ile ticaret kuralları üzerine odaklanılmıştır. Burada alınan karar doğrultusunda Şubat 2014'te bir politik değerlendirme yapmak amacıyla görüşülmüştür ki 16 Aralık 2013 tarihini de içeren hafta boyunca Washington'da üçüncü müzakere turu kapsamında görüşmeler yapılmıştır³⁵³.

³⁵⁰ Ibid.

³⁵¹ Ibid.

³⁵² European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (26 Kasım 2014), s. 1.

³⁵³ Ibid.

TTIP'nin kapsamı aslında ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmiştir. Müzakereler boyunca ortaya çıkan tablo şu şekildedir: En başta iki taraf arasında mal ve üretim süreçlerine ilişkin standartlar konusunda farklılıkların mevcut olduğu ve benzer biçimde ticaret ve yatırımı direkt ilgilendiren birçok alandaki farklı iç hükümlerin uyumlaştırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Taraflar arasında ticaretin artırılması için öncelikle söz konusu engellerin kaldırılması lazım gelmektedir ki bu kısıtlamalar pazara erişime mani olmaktadır. İki taraf arasında, bilhassa sanayi ürünlerinde, birbirlerine yönelik olarak uygulamaya koydukları gümrük tarife oranları düşük seviyededir. Dolayısıyla tarife dışı engellerin kaldırılması, asıl mesele olarak karşımıza çıkmaktadır³⁵⁴. Belirtilen genel tablonun haricinde özel önem arz eden sektörler halinde detaylandırılması gerekmektedir ki HLWG'nin de talebi bu doğrultuda olmuştur.

Hizmet Ticareti: Dünyanın en büyük iki hizmet ihracatçısının da bu sektörün alt dallarında hem birbirlerine karşı hem de üçüncü ülkelere yönelik olarak yoğun korumacı politikalar izlediği bir gerçektir. Bankacılık, sigortacılık gibi mali hizmetlerde ya da iletişim, ulaştırma, inşaat ve ticaret hizmetleri gibi alanlarda tarife dışı kısıtlamalar özellikle birbirlerine karşı olarak ciddi bir orana tekabül etmektedir. Bu oran, tarım ve üretim sanayisindekinden bile fazladır. Tüm bu engellerin kaldırılmasının yanında yeni düzenlemeler getirilmesi de gerekmektedir³⁵⁵.

Fikri Mülkiyet Kuralları: Bu alana ilişkin olarak mutlak uyum, temel şart olarak değerlendirilmemektedir. Taraflar, üçüncü ülkelere karşı haklarını muhafaza ederken ortak hareket etmelerini sağlayacak müşterek hükümler oluşturulması gerektiği konusunda mutabıktırlar³⁵⁶.

Yatırımlar: Bu konuya ilişkin olarak tarafların gündemi; sebepsiz el koymaları önlemek, adilane biçimde ve hakkaniyetli şekilde davranmak ve işletmelere tanınacak fırsat eşitlikleri gibi meselelerden oluşmaktadır. Geline nokta ABD ve AB,

³⁵⁴ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması [Rapor-Haziran 2013] , Sait Akman (hzl.) , 2013, <http://www.tepav.org.tr/upload/files/13718283415.AB-ABD-Transatlantik-Ticaret-ve-Yatirim-Ortakligi-TTIP-ve-Turkiye.pdf> (28 Nisan 2015) , s. 6.

³⁵⁵ Ibid. s. 7-8.

³⁵⁶ Ibid. s. 8.

birbirlerine karşı yatırımlarda üst düzey serbestleşme sağlayacakları ve ileri seviye koruma temin edecekleri hususunda sözler vermişlerdir³⁵⁷.

Kamu Alımları: Taraflar, kamu ihalelerinde şeffaflığın artırılması hususunda mutabık kalmışlardır. Bu doğrultuda ihalelerde ulusal (yerli) işletmelerini koruyan ayırıcı politikaların tedricen yumuşatılmasını da gündeme almışlardır. Yerli ürün kullanma mecburiyetinin kaldırılması da buna dahildir³⁵⁸.

Söz konusu sürecin sorunsuz şekilde ve tamamıyla öngörülen ve beklenen doğrultuda ilerlediği söylenemez. Anlaşma sağlanmasının önünde bazı engeller de bulunmaktadır. TTIP yolundaki belli başlı problemler şunlardır: TTIP ile düzenleme getirilerek teknik engellerin ortadan kalkmasıyla beraber iç piyasada olumsuz etkilenecek olan AB’li ve ABD’li firmalar karşı çıkmaktadır ki her iki taraf için de geçerli olmak üzere bazı sektörlerde ülke sınırları içerisinde faaliyet gösteren yerli işletmeler (KOBİ’ler) , bu anlaşmadan zarar görecektir³⁵⁹.

Birbirlerinin piyasalarında etkin şekilde faaliyet göstermek niyetinde olan firmaların, kendi piyasalarındaki pazar paylarını yitirmemek için TTIP karşıtı duruşları da ciddi bir sorundur. Bu doğrultuda tarafların en bilinen hava yolu araçlarını üreten Boeing ve Airbus şirketlerinin çekişmesi buna örnek olarak gösterilebilir.³⁶⁰

Genetiği değiştirilmiş organizma (GDO) içeren ürünlerin; AB’de kesinlikle yasak olmasına karşın ABD’de kabul görmesi ya da AB’nin REACH yönetmeliğinde yer alan hükümlerin, ABD’li şirketler için ciddi bir maliyet yükü olması veyahut mevzuat uyumsuzluğu, tüketici sağlığı ve geçici işgücünün dolaşımına ilişkin bazı meseleler de taraflar arasında sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca kendi içlerinde de TTIP’ye ilişkin birtakım sorunlar vardır. Örneğin: Fransa’nın, görsel-işitsel hizmetlere ilişkin olarak istisna getirilmesi isteği AB açısından bir sorun teşkil etmektedir. Burada AB için daha da önemli olan geri kalan üye ülkelerin de benzer taleplerde ısrarcı

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Ibid. s. 9.

³⁶⁰ Ibid. s. 10.

davranması olasılığıdır. Aynı şekilde ABD’de kabotaj kanunun gevşetilmesine ilişkin çeşitli kesimlerden tepkiler gelmektedir³⁶¹.

2013 itibarıyla ABD’nin anti-damping uygulamalarının %16’sı AB’den ithal edilen mallara karşı yürütülmüştür³⁶². Taraflar, WTO bünyesinde anti-damping uygulamasını veya telafi edici vergiyi konu olan uyuşmazlıklara pek çok kez taraf olup Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasını işletmişlerdir ki bazı davalar hala devam etmektedir. Bunlar TTIP’nin önünde engel olabilecekleri gibi TTIP ile çözülmesi muhtemel konular arasında da yer almaktadırlar.

5.3.1.1. TTIP’nin Taraflar Arasında ve WTO Düzeyinde Çok Taraflı Ticaret Düzeninde Yaratabileceği Etkiler

AB, ihracatının %17’lik bir kısmını ABD’ye gerçekleştirmektedir ki ABD’nin ithalat ve ihracat yaptığı bölgeler içerisinde ikinci sırada yer almaktadır. Taraflar arasında 2012 yılında 650 milyar dolarlık mal ticareti yapılmıştır. Hizmet sektöründe de durum benzer şekildedir. Ayrıca AB ve ABD, dünyadaki toplam sermaye yatırımlarının %71’ini gerçekleştirmesinin yanında %57’sine de ev sahipliği yapmaktadır. Dolayısıyla TTIP’nin yatırımlarla ilgisi adı ile sınırlı değildir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta vardır ki çok çarpıcı boyutları da olan bir durumdur aynı zamanda. Bu ilginç tablonun en kısa tasviri ise şu şekilde yapılabilir: ABD’nin 2012 yılındaki yatırımlarının yaklaşık %56’sı Avrupa’ya gitmektedir ki bu da 206 milyar dolar demektir. Ancak ABD, AB’den yaptığı ithalatın %61’ini, AB bölgesindeki yatırımları ve bağlı işletmeleri aracılığıyla yapmaktadır. Daha da ilginç olanı ise aynı durumun AB için de geçerli olmasıdır. Şöyle ki: ABD’den AB pazarına gelen malların en az %30’u, ABD’de yatırımları bulunan Avrupalı şirketlerden (iştirakler) gelmektedir. Karşılıklı olarak gerçekleşen bu ticari yoğunluğun yaklaşık olarak yarısını hizmet sektörünün kapsadığı da unutulmamalıdır³⁶³.

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Ibid. s. 7.

³⁶³ Ibid. s. 3.

Birbirlerinin bölgelerine yaptıkları doğrudan yabancı yatırım miktarı, her iki tarafın da Çin'e yaptığı yatırımlardan fazladır. Bu da birbirlerinin sermayelerinin karşılıklı olarak her iki taraf için de arz ettiği önemi göstermektedir³⁶⁴.

AB ve ABD, dünyanın en büyük ikili ticaret ağını temsil etmektedir³⁶⁵. Şöyle ki: AB ve ABD, dünya hasılasının yarısına yakını demektir ki bu da dünya ticaretinin üçte birine tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu iki devin anlaşmaya varması, taraf olmasalar dahi doğrudan ya da dolaylı olarak tüm üçüncü ülkeleri ilgilendirmektedir. Zira bu iki güçlü bloğun işbirliği yapması, onları kural koyucu bir konuma yükseltmektedir³⁶⁶. Diğer bir ifadeyle AB ve ABD, WTO bünyesinde rıza gösterilmeyen taleplerini, dolaylı yoldan TTIP aracılığıyla üçüncü ülkelere dikte ettirebileceği bir noktaya gelebileceklerdir³⁶⁷. Dolayısıyla bu iki gücün etkisiyle devletler arası ticaret, kurallardan kurumlara değin bugüne kadar ilerleme sağlanamayan konular da dahil olmak üzere yeniden şekillendirilecektir³⁶⁸.

En iyimserden en kötüsere doğru bütün tahminleri dikkate alarak yapılan çalışmalarda ve bunlara istinaden kurulan senaryolarda ortaya çıkan tek bir sonuç vardır. Bu mühim netice ise TTIP hem ABD için hem de AB'ye üye devletler için ülkeler bağlamında konjonktüre göre artan ve/veya azalan oranda ama muhakkak olumlu yönde etki yaratacağıdır. Ancak dünyanın geri kalanı için de tam tersi şekilde değişen oranlarda tesiri olacaktır³⁶⁹. Özellikle de AB ve ABD'nin daha önce STA akdettiği ortakları, TTIP'den negatif şekilde etkilenecektir. Zira imtiyazlı ve öncelikli olarak pazara giriş olanakları, değer kaybı yaşayacaktır³⁷⁰.

TTIP'nin hayata geçmesi halinde hem AB piyasasında hem ABD piyasasında faaliyet gösteren üçüncü ülkelerin firmaları, rekabet etmede dezavantajlı olacaklardır.

³⁶⁴ Ibid. s. 4.

³⁶⁵ Ibid. s. 3.

³⁶⁶ Ibid. s. 2.

³⁶⁷ Ibid. s. 12.

³⁶⁸ Ibid. s. 2.

³⁶⁹ Ibid. s. 11.

³⁷⁰ Ibid. s. 13.

Bunun sonucunda da AB’li ve ABD’li şirketler, üçüncü ülke işletmelerinin AB ve ABD’deki pazar paylarını alacaktır³⁷¹.

5.3.1.2. TTIP’de Son Durum

TTIP müzakerelerinin sekizinci turu 2-6 Şubat 2015 tarihleri arasında yapılırken eş anlı olarak *paydaşlar (AB ve ABD’deki iş çevrelerinin temsilcileri)* da toplanmıştır. Burada tekstil sektörü temsilcileri, bu alanla ilgili her iki tarafın (AB ve ABD) uyguladığı standartların ve kuralların karşılıklı biçimde birbirleri tarafından tanınmasını talep etmişlerdir. Otomotiv sektörü temsilcileri, *ticari otomobiller için egzoz gazı emisyonu ve yolcu araçlarına ilişkin mevcut hükümlerin* AB ve ABD tarafından karşılıklı olarak kabul görmesini istemişlerdir³⁷².

Diğer yandan hükümetler; *tarifeler, hizmet pazarları, kamu alımları ve yasal uygulamalarla* ilgili işbirliğini görüşmüşlerdir. Ayrıca hükümetler düzeyinde gerçekleşen görüşmelerde Amerikalı temsilciler, *enerji ve hammadde* meselelerine ilişkin olarak TTIP’ye yeni bir kısım eklenmesi talebinde bulunmuşlardır ki bununla ilgili istişareler de gerçekleştirmişlerdir. Değinilmesi gereken diğer bir önemli mesele ise TTIP kapsamındaki müzakerelerde yatırımcılarla devlet arasındaki uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasıyla ilgili olarak yürütülen görüşmelerin sonunda yatırımların korunmasına yönelik müzakerelerin askıya alınması olarak ifade edilebilir³⁷³.

Kamusal meselelere ilişkin konular son dönemde taraflarca çok sık dillendirilmektedir. 20 Mart 2015 tarihinde taraflar toplanıp bir görüşme yaptılar ve sonucunda da bir açıklamada bulundular. Bu beyanın uyandırdığı izlenim, TTIP kapsamında kamu hizmetlerinin korunacağına ilişkindir. Şöyle ki: *Sağlık, güvenlik ve çevre* gibi alanlarda hem yüksek kaliteli hizmet sunumuna hem de kamu menfaatlerini korumaya ilişkin olarak mevcut kanuni hükümlerin muhafaza edilmesinin yanında bu hususlarda yeni düzenlemeler de getirilmiştir. Ayrıca kamu tarafından verilen *sosyal hizmetler, eğitim, su ve sağlık* gibi hizmetlerle beraber söz konusu hizmetlerden

³⁷¹ Ibid. s. 10.

³⁷² İktisadi Kalkınma Vakfı [IKV], TTYO Müzakerelerinin Sekizinci Turu Tamamlandı, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=694&id=754 (22 Nisan 2015) .

³⁷³ Ibid.

yapılmakta olanlarının kapsamının genişletilmesinin TTIP kapsamında engellenmeyeceği belirtilmiştir. Dolayısıyla önceleri özel kesim tarafından sunulan bazı hizmetlerin kamu tarafından devralınması da söz konusu olabilir³⁷⁴.

Öte yandan müzakerelerin başladığı günden itibaren yani Temmuz 2013'ten beri toplam 11 müzakere turu yapılmıştır. Her iki taraf da bu zamana kadar yapılan görüşmelerde üzerinde uzlaşılan konularda özellikle pazarlara erişim, mevzuat ve kurallara ilişkin olarak yeterli derecede ilerleme sağlandığı ve gereken mesainin harcandığı hususunda hemfikirdirler. Bu doğrultuda her iki taraf da 12. müzakere turunun 2016 yılının başlarında Brüksel'de yapılması konusunda uzlaşmışlardır. Ayrıca resmi toplantılar arasında teknik meseleler üzerine odaklanılan ve *serbest görüşme* olarak anılan bir dizi görüşme de gerçekleştirilecektir³⁷⁵.

AB için belirtilen derecede etkiler yaratacak olan serbest ticaret anlaşmalarını; coğrafi bölgelere, ülkelere, gruplara ya da alanlara göre müzakeresi devam eden veya müzakeresi sonuçlandırılmış fakat hala masada olan veyahut da yürürlüğe konmuş ancak bir takım gelişmeler ışığında askıya alınmış olan ve tabi ki muntazam şekilde yapıлып yürürlüğe konulmuş olanlar şeklinde belirtilmesi elzemdir. İlaveten ilgili ülkelerle gelecek olası bir serbest ticaret anlaşmasının temeli olabilecek gelişmelere de yer vermek gerekmektedir. Tüm bunlardan hareketle AB'nin bütün serbest ticaret anlaşmaları (müzakeresi devam eden, müzakeresi sonuçlanmış ancak geri kalan prosedürü işleyen, hali hazırda yürürlükte bulunan olmak üzere) ve diğer ticaret müzakereleri (gelecekte olası bir serbest ticaret anlaşmasına dönüşebilme ihtimali olanlar) Ek1'de yer almaktadır.

³⁷⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı [IKV], TTYO Kapsamında Kamu Hizmetlerinin Korunacağı Açıklandı, 2015, http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=694&id=792 (22 Nisan 2015) .

³⁷⁵ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 1.

6. AB-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

6.1. AB-Türkiye İlişkilerinin Gelişimi

Türkiye, Cumhuriyet'in ilanından itibaren felsefesini *Batılılaşma* üzerine inşa etmiştir ve bu bağlamda uluslararası camiadaki gelişmelere de kayıtsız kalmamıştır. Bu doğrultuda başta OECD ve NATO gibi uluslararası kurum, kuruluş ve yapılanmalara üye olmuş, etkin bir rol üstlenmiş ve gerektiğinde benzer şekilde örgütlenmelerin kurulmasına öncülük etmiştir. Türkiye, sergilediği bu duruş doğrultusunda 1958 yılında kurulan *Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET-bugünkü adıyla AB)* 31 Temmuz 1959'da ortaklık başvurusunda bulunmuştur³⁷⁶.

Bu kısa açıklamaya ve önceki bölümlerde belirtilenlere ek olarak belirtilmesi gereken iki nokta bulunmaktadır. Birincisi: Türkiye'nin akdettiği STA'ları anlamak için 1959 öncesine de hakim olmak gerektiğidir. Cumhuriyet öncesi Türk tarihi hem Batı ile kurulan ilişkilere hem de Türkiye'nin bugünkü ekonomik yapısına ışık tutar. Dolayısıyla Türkiye'nin yaptığı STA'larda yer alan düzenlemeler, daha kolay şekilde anlaşılıp özümselebilir. İkincisi: Türkiye ile AB arasında kurulan Gümrük Birliği, doğrudan doğruya Türkiye'nin, STA müessesini nasıl işleteceğini ilgilendirmektedir. Gümrük Birliği ise öncesindeki siyasi ve diplomatik süreçten arındırılarak anlaşılamaz. Çalışmanın kapsamı doğrultusunda Türkiye'nin AET'ye yaptığı resmi başvurudan itibaren ele alınması elzemdir.

6.1.1. Ankara Anlaşması (Ortaklık Anlaşması)

Türkiye'nin Topluluğa ortaklık başvurusunun ardından 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahale³⁷⁷, süreci biraz duraksatsa da birkaç ay sonra AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin başvurusunu kabul etmiştir ve üyelik gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir *Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması)* yapılmasını önermiştir.

³⁷⁶ T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (9Aralık 2014).

³⁷⁷ T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, *Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılım Sürecinde MASAK*, Havva Börekçi ve Mehmet Onur Yurdakul (haz.), Ankara, 2011, s. 117.

Türkiye-AB ilişkilerinin hukuki zeminini temsil eden Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmıştır ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir³⁷⁸.

Söz konusu Anlaşma'nın ikinci maddesinde de vurgulandığı şekliyle Anlaşma'nın amacı: “*Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gerçeğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeye özendirir*”³⁷⁹.

İlaveten Anlaşma'da, Türkiye'nin üyeliğini düzenleyen kısım, ilgili maddede (28. madde) şu şekilde yer almıştır: “*Anlaşma'nın işleyişi Topluluğu kuran Antlaşmalar'dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluk'a katılma olanağını incelerler*”³⁸⁰.

Tüm bunlardan hareketle nihai amaç olarak Türkiye'nin Topluluğa tam üye olması hedeflenmektedir denilebilir. Ayrıca Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin AET bütünleşmesi için üç dönem (*Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem*) öngörülmüştür. Bunlardan ilki olan *Hazırlık Döneminin* amacı ise Türkiye ile AET arasındaki farklılıkları azaltmaktır. Söz konusu dönem, Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte yani 1 Aralık 1964 yılı itibariyle başlamıştır. Bu dönemde Türkiye, herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir³⁸¹.

Öte yandan taraflar arasındaki ilişkilerin sorunsuz ve düzgün işleyebilmesi için iki taraf arasında bazı kurumlar oluşturulmuştur. Bunlar:

Ortaklık Konseyi: Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini, AB üyesi ülkelerin hükümetlerini ve AB Konseyi ile AB Komisyonunu temsil eden üyeler; Ortaklık Konseyini oluşturmaktadır. Genel olarak bu üyelerden AB Konseyi dönem başkanı olan üye devletin Dışişleri Bakanı, AB Komisyonunun Genişlemeden Sorumlu Üyesi ile Türk Hükümetinin Dışişleri Bakanı, Devlet Bakanı ve Başmüzakerecisi; Ortaklık Konseyinde, belirli süreler dahilinde görüşmeler yapmaktadır ki Ortaklık Konseyi İç

³⁷⁸ T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (9 Aralık 2014).

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Ibid.

³⁸¹ Ibid.

Tüzüğü, en az altı ayda bir Bakanlar düzeyinde toplanılmasını öngörmektedir. Ortaklık Konseyi Dönem Başkanlığı görevini, AB temsilcileri ile Türk temsilcileri altı aylık sürelerle sırayla üstlenmektedir. Kararların oybirliği ile alındığı Ortaklık Konseyinde, Türkiye'nin de AB'nin de birer oy hakkı bulunmaktadır³⁸².

Ortaklık Konseyi, Türkiye-AB ilişkilerini düzenleyen en temel karar organıdır. Görevleri ise uyuşmazlıkların çözümü, Ankara Anlaşması ile belirlenen amaçlara ulaşmak için tavsiyelerde bulunmak, gerekli görüldüğü takdirde lüzum olan alanlarla ilişkili komiteler kurmak, faaliyetlerinin sonuçlarını belirli dönemler itibariyle incelemek ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi için her türlü tedbiri almak olarak tanımlanabilir. Gümrük Birliği dahil olmak üzere ortaklıkla ilgili her konu Ortaklık Konseyinin yetki alanı içerisindedir ve Ortaklık Konseyi, düzenli olarak her yıl *Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonuna* rapor vermektedir³⁸³.

Ortaklık Konseyinin yetki alanı içerisinde olan Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, *1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK)* doğrultusunda tesis edilmiştir³⁸⁴. Ortaklık ilişkisine ve Gümrük Birliği'ne dair tüm hususlar OKK'ler ile belirlenmiştir. Örneğin: Türkiye'nin *Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)* kapsamında üçüncü ülkelere yönelik olarak uyguladığı geçici istisnalara ilişkin hükümler 2/95 sayılı OKK'de³⁸⁵, *Ortaklık Konseyi İç Tüzüğü'nün* onayına ilişkin düzenleme 1/64 sayılı OKK'de³⁸⁶ ve OGT'de yer alan vergilerin yüzdesine ilişkin esaslar 2/71 sayılı OKK'de³⁸⁷ yer almaktadır. Ayrıca *Ortaklık Komitesi* de 3/64 sayılı OKK kapsamında oluşturulmuştur³⁸⁸. Bu ve benzeri pek çok hüküm, esas ve kural; OKK ile belirlenmiştir.

Ortaklık Komitesi: Ortaklık Konseyi, AB Komisyonu ve üye ülkelerin temsilcileri ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti temsilcilerinden oluşmaktadır. Bürokratlar düzeyinde toplanan Ortaklık Komitesinin, Başkanlığına ve sekreteryasına ilişkin esaslar Ortaklık Konseyindeki gibidir. Zira Ortaklık Konseyi tarafından Ortaklık

³⁸² T.C. AB Bakanlığı, Ortaklık Konseyi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=272&l=1> (16 Nisan 2015) .

³⁸³ Ibid.

³⁸⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], *Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları [Turkey-European Union Association Council Decisions] 1964-2000 Cilt I*, Ankara, 2001, s.177.

³⁸⁵ Ibid. s. 243.

³⁸⁶ Ibid. s. 1.

³⁸⁷ Ibid. s. 51.

³⁸⁸ Ibid. s. 11.

Konseyinin üzerine düşen vazife ve sorumlulukların aksatılmadan yerine getirilmesinde Ortaklık Konseyine yardımcı olmak için tesis edilmiştir. Diğer bir ifadeyle Ortaklık Komitesinin en önemli misyonu, yükümlülüklerini ifa ederken Ortaklık Konseyine destek olmaktır. Örneğin: Ortaklık Konseyinin toplanmadığı zamanlardaki temaslar, Ortaklık Komitesi aracılığıyla sürdürülür. Bunun doğal bir getirisi de Ortaklık Konseyinin gündeminin, Ortaklık Komitesi tarafından oluşturulmasıdır. Anca Ortaklık Komitesinin karar alma yetkisi yoktur³⁸⁹.

Taraflar arasındaki ilişkilerin bir gereği olarak Türkiye-AT (AB) Ortaklık Konseyinde, 11 Nisan 2000 tarihli 3/2000 sayılı Karar alınmıştır ve söz konusu karara dayanarak AB müktesebatının analitik tetkikini yapmak için 8 alt komite oluşturulmuştur. Ortaklık Komitesinin altında faaliyet gösteren, her toplantısından sonra Ortaklık Komitesine rapor veren ve karar alma gücü olmayan bu alt komiteler şu şekildedir:

- Tarım ve Balıkçılık
- İç Pazar ve Rekabet
- Ticaret, Sanayi ve AKÇT Ürünleri
- Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik
- Yenilikçilik
- Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika
- Ulaştırma, Çevre ve Enerji (Trans-Avrupa Ağlarını da içermek üzere)
- *Gümrük, Vergilendirme, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklaması*³⁹⁰

Alt Komiteler, Ortaklık Komitesinin ve taraflar arasında akdedilen temel belgelerin oluşturduğu çerçevede söz konusu metinlerin önceliklerini irdeler. Ayrıca tespit edilen sektörlerde olası her türlü problemi inceler ve uygulanması muhtemel politikalar için tavsiyelerde bulunur³⁹¹.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından koordinasyonu sağlanan alt komiteler, genel olarak yılda bir ya da iki defa toplanırlar. Bu görüşmelerdeki

³⁸⁹ T.C. AB Bakanlığı, Ortaklık Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=273&l=1> (16 Nisan 2015) .

³⁹⁰ Ibid.

³⁹¹ Ibid.

katılımcılar, Türkiye’deki ilgili kamu kurum ve kuruluşlardaki sektör uzmanları ile AB Komisyonundaki mevkidaşlarıdır³⁹².

Karma Parlamento Komisyonu (KPK) : TBMM’nin ve AB Parlamentosunun eşit sayıdaki temsilcisinden oluşur. TBMM ve AB Parlamentosuna tavsiye kararlarda bulunabilir ve bu iki meclis tarafından yetkilendirildiği takdirde her konuyu inceleyebilir. Bunların yanında Ortaklık Konseyinin sunduğu yıllık raporları tetkik eder. Temel kuruluş amacı ise Ankara Anlaşması ile taraflar arasında tesis edilen ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak siyasi danışmanlık yapmaktır³⁹³.

Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi: AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi ile Türkiye’nin farklı ekonomik ve toplumsal çıkar kesimlerini temsil eden ve iki yıllık süreler için seçilen üyelerden oluşur. Bu Komite, yılda iki defa toplanır ve Ortaklık Konseyine verilmek üzere görüş oluşturur. Bu Komitenin bağlayıcı olmayan söz konusu görüşleri, Türk ve AB’li üyelerin ayrı ayrı oy çokluğu ile alınır. Bu kapsamda Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, taraflar arasında kurulan sosyal ve ekonomik ilişkilerde yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamlaştırmayı hedeflemektedir³⁹⁴.

Gümrük İşbirliği Komitesi: Karar alma yetkisi olmayan Gümrük İşbirliği Komitesi, Ortaklık Konseyi tarafından Ortaklık Komitesine bağlı olarak tesis edilen teknik bir komitedir. Dolayısıyla Ortaklık Komitesi, Gümrük İşbirliği Komitesinin tüm icraatlarından haberdardır ve Gümrük İşbirliği Komitesi, görüşme gündemini her toplantıdan önce Ortaklık Konseyi üzerinden Ortaklık Komitesine iletir. Bu Komite, üye ülkelerin gümrük uzmanları, AB Komisyonunda gümrükle ilgilenen memurlar ile Türk gümrük uzmanlarından oluşmaktadır. Gümrük İşbirliği Komitesi, Ankara Anlaşması’nın da öngördüğü şekilde gümrük uygulamalarının doğru ve yeknesak biçimde yürütülmesiyle ilgilenmiştir. Gümrük Birliği tesis edildikten sonra da Gümrük İşbirliği Komitesi, bu alanla ilişkili sorunların çözümüyle uğraşmıştır³⁹⁵.

³⁹² Ibid.

³⁹³ T.C. AB Bakanlığı, Karma Parlamento Komisyonu, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=271&l=1> (16 Nisan 2015).

³⁹⁴ T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46236&l=1> (16 Nisan 2015).

³⁹⁵ T.C. AB Bakanlığı, Gümrük İşbirliği Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=274&l=1> (16 Nisan 2015).

Gümrük Birliği Ortak Komitesi: Anlaşma taraflarının temsilcilerinden oluşur ve bürokratik seviyede görüşme yapar. Türkiye ile AB Komisyonu, altı ayda bir el değiştirerek Başkanlık görevini dönüşümlü olarak yürütür. Yılda bir ya da iki kez düzenli şekilde toplanan Komite, İç Tüzük gereği Başkanın isteği veya taraflardan herhangi birinin talebi ile de toplanabilir³⁹⁶.

1/95 sayılı OKK ile kurulan Gümrük Birliği'nin yürütülmesiyle direkt olarak ilgili olan ortak ticaret ve rekabet politikası ile gümrük mevzuatı gibi konularda Türk mevzuatını AB mevzuatına uyumlaştırmak için Gümrük Birliği Ortak Komitesi kurulmuştur. Teknik konularla ilgilenen ve Gümrük Birliği'nin uygulanmasına dair Ortaklık Konseyine görüş sunan bu Komite, kendisine yardımcı olacak alt komiteler ya da çalışma grupları oluşturabilir. Gümrük Birliği Ortak Komitesi altında kurulan *Teknik Mevzuat Uyum Alt Komitesi*, buna örnek gösterilebilir³⁹⁷.

6.1.2. Katma Protokol (KP)

Ankara Anlaşması'nın öngördüğü şekilde ve Anlaşma'nın yürürlüğe girmesiyle beraber başlayan *Hazırlık Dönemini* sona erdirip *Geçiş Dönemine* ilişkin koşulları belirleyen *Katma Protokol*, 13 Kasım 1970'te imzalanmış ve 1973'de yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol ile *Geçiş Dönemine* ilişkin olarak taraflar arasında ticarete konu olan sanayi malları, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımı ile *Gümrük Birliği*'ne dair hususlar belirlenmiştir³⁹⁸.

Topluluk, bazı petrol ve tekstil mamulleri haricinde Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak 1971 yılı itibarıyla *Katma Protokol* kapsamında tedricen sıfırlamıştır. Buna karşın *Gümrük Birliği*'nin hayata geçirilmesi için yani fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık

³⁹⁶ T.C. AB Bakanlığı, Gümrük Birliği Ortak Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46237&l=1> (16 Nisan 2015) .

³⁹⁷ Ibid.

³⁹⁸ T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (9 Aralık 2014) .

bir süre tanınan Türkiye'nin, AB menşeli sanayi ürünleri için uyguladığı gümrük vergilerini kademeli olarak sıfırlaması öngörülmüştür³⁹⁹.

1970'li yıllar, Türkiye'de siyasi çalkantılarla geçmiştir. Bunun sonucunda önce Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti (Demirel, Erbakan, Türkeş) , Katma Protokol'ün verdiği yetkiye istinaden 25 Aralık 1976'da ve sonrasında Ecevit Hükümeti, 1978'den itibaren beş yıllık bir süre için Topluluk ile olan ilişkilerin dondurulmasına karar vermişlerdir⁴⁰⁰. Hemen arkasından da 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi gelmiş ve ordunun yönetime el koymasıyla ilişkiler resmen askıya alınmıştır⁴⁰¹.

6.1.3. Tam Üyelik Başvurusu

12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri müdahaleden sonra askıya alınan Türkiye'nin Topluluk ile olan ilişkileri, 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye'nin, Ankara Anlaşması ile belirlenen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden üyelik başvurusunda bulunmasıyla yeniden canlanma süreci içerisine girmiştir⁴⁰².

Komisyon, 18 Aralık 1989 tarihinde söz konusu başvuruya ilişkin olarak Topluluğun kendi iç bütünleşmesini sağlamadan yeni bir üyenin kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin, Topluluğa katılmaya ehil olduğunu ancak ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda ilerlemesi gerektiği ve bu sebeplerden ötürü üyelik müzakerelerinin başlaması için bir tarih verilemeyeceğine ilişkin görüş beyan etmiştir. Ancak Ortaklık Anlaşması kapsamında ilişkilerin geliştirilebileceğini belirterek açık kapı bırakmayı da ihmal etmemiştir⁴⁰³.

Bu gelişmeler, Türkiye tarafından müspet karşılanmıştır ve Katma Protokol kapsamında Gümrük Birliği'nin 1995 yılında tamamlanmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Türkiye-AB ilişkilerini farklı bir noktaya taşıyan, bütünleşmeye yönelik olarak en önemli aşamalardan biri olarak gösterilen ve *Geçiş Dönemini* bitiren *Son*

³⁹⁹ Ibid.

⁴⁰⁰ Nurettin Bilici, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Seçkin Yayınevi, 6.Baskı, Ankara, 2013, s. 80.

⁴⁰¹ T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (9 Aralık 2014) .

⁴⁰² Ibid.

⁴⁰³ Ibid.

Dönemi başlatacak olan Gümrük Birliği; 6 Mart 1995'te yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan 1/95 sayılı Karar doğrultusunda tesis edilmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren Türkiye ile AB arasında yürürlüğe konmuştur⁴⁰⁴.

AB, tarihinde ilk kez tam üye olmayan bir üçüncü ülke ile Gümrük Birliği kurmuştur ve bu, o güne kadar AB ile bir üçüncü ülke arasında tesis edilmiş en derin ve kapsamlı bütünleşme örneğidir⁴⁰⁵. Daha önce yürütülmeye konan ancak Türkiye ile yapılan Gümrük Birliği uygulaması kadar geniş olmayan Andora ile yapılan Gümrük Birliği ile 1996 sonrası San Marino ile yapılan Gümrük Birliği⁴⁰⁶, AB açısından Türkiye ile tesis edilen kadar anlamlı ve önemli değildir. Türkiye'yi öne çıkaran nokta; Gümrük Birliği'nin, tam üyelik yolunda bir basamak teşkil etmesidir. Ayrıca Türkiye'nin AB'ye tam olarak katılımı ile birlikte kapsam dışı tutulan sektörler de aksi yönde bir karar alınmazsa Gümrük Birliği'ne dahil olacaktır.

6.1.4. Türkiye'nin Aday Ülke İlan Edilmesi

Helsinki'de 10-11 Aralık 1999'da yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin, öteki aday ülkelerle aynı pozisyonda olacağı net bir şekilde belirtilerek adaylığı resmen onaylanmıştır. Söz konusu Zirvede, diğer aday ülkeler gibi Türkiye için de *Katılım Ortaklığı Belgesi* hazırlanması kararı verilmiştir ve 8 Mart 2001 tarihinde Türkiye için hazırlanan ilk *Katılım Ortaklığı Belgesi*, AB Konseyi tarafından onaylanmıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi kapsamında getirilecek düzenlemelerin uygulanmasına yönelik olarak oluşturulan program ve Türkiye'nin uyacağı takvimi içeren *Ulusal Program*, 19 Mart 2001 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından onaylanarak 26 Mart 2001 tarihinde AB Komisyonuna sunulmuştur⁴⁰⁷. AB; 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında *Katılım Ortaklığı Belgesi*'ni

⁴⁰⁴ Ibid.

⁴⁰⁵ Dilek Temiz, "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8.Cilt, No:1, Ankara, 2009, s. 116.

⁴⁰⁶ WTO, Regional Trade Agreements Notified to the GATT/WTO and in force A-Z Table, 2015, <http://rtais.wto.org/UI/PublicPreDefRepByRTAName.aspx> (1 Nisan 2015).

⁴⁰⁷ T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1> (9 Aralık 2014).

tekrar gözden geçirmiştir. Bu kapsamda *Ulusal Program* da 2003, 2005 ve 2008 yıllarında güncellenmiştir⁴⁰⁸.

17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Brüksel Zirvesinde, 3 Ekim 2005 tarihinden itibaren Türkiye ile müzakerelerin başlanmasına yönelik karar alınmıştır⁴⁰⁹.

6.1.5. Müzakereler

Lüksemburg'da 3 Ekim 2005'te yapılan Hükümetlerarası Konferans ile Türkiye, resmi olarak AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Aynı tarihte AB, Türkiye için *Müzakere Çerçeve Belgesi* yayımlamıştır⁴¹⁰. Müzakerelerin başlamasından bu yana 14 başlık açılmış ve sadece *Bilim ve Araştırma* faslı tamamlanıp geçici olarak kapatılmıştır. Müzakereler 13 başlık üzerinde devam etmektedir. 11 Aralık 2006 tarihli Konsey Kararı ile Türkiye'nin Güney Kıbrıs'a Gümrük Birliği'ni uygulamaması gerekçe gösterilerek 8 başlığın müzakeresi dondurulmuştur. Bu sorunun, açılmayan başlıkların açılması ve açık olan başlıkların nihai olarak kapatılması için çözülmesi gerekmektedir⁴¹¹. Dolayısıyla Türkiye, Gümrük Birliği kapsamında üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesine rağmen Gümrük Birliği faslı henüz açılmamıştır ki dondurulan başlıklardan bir tanesi de Gümrük Birliği'dir.

Ayrıca Fransa'nın, 5 başlığa bloke koyması⁴¹² (Son dönem itibariyle Fransa, Ekonomik ve Parasal Politika başlığındaki blokeyi kaldırmıştır ve bloke konulan başlık sayısı 4'e inmiştir. Bloke konulan başlıklardan olan Tarım ve Kırsal Kalkınma, dondurulan başlıklar arasında da yer almaktadır⁴¹³.) nedeniyle söz konusu başlıkların müzakereleri açılmamaktadır ki toplamda 35 başlık olduğu düşünüldüğünde geriye müzakereye açılacak 10 başlık kaldığı görülür.

⁴⁰⁸ Ibid.

⁴⁰⁹ Ibid.

⁴¹⁰ Ibid.

⁴¹¹ T.C. AB Bakanlığı, Müzakere Sürecinde Mevcut Durum, 2013, http://www.abgs.gov.tr/files/KAPB/web_tr_yatay_tablo_05_11_2013.pdf (16 Nisan 2015).

⁴¹² Bilici, s. 91.

⁴¹³ T.C. AB Bakanlığı, Müzakere Sürecinde Mevcut Durum, 2013, http://www.abgs.gov.tr/files/KAPB/web_tr_yatay_tablo_05_11_2013.pdf (16 Nisan 2015).

6.2. Türkiye-AB Gümrük Birliği İlişkisi

Ankara Anlaşması ve Katma Protokol, Türkiye ile AB arasında 1996'da yürürlüğe konulan *Gümrük Birliği'nin* hukuki zeminini oluşturmaktadır. Türkiye, söz konusu Anlaşma ve Protokol'den doğan yükümlülüklerini özellikle gümrük vergisi indirimlerini 1976 yılına kadar sorunsuz şekilde yerine getirmiştir. Bu tarihten sonra içinde bulunduğu zor koşulları (başta ekonomik güçlükler olmak üzere) ileri sürerek ve söz konusu Protokol'ün ilgili maddesinin (*Katma Protokol Madde 60*) kendisine verdiği yetkiye dayanarak indirim ve yükümlülüklerini erteleme yoluna gitmiştir⁴¹⁴.

Ancak Türkiye'nin, AB'ye tam üyelik başvurusu yapması ve sonrasındaki gelişmeler ışığında Katma Protokol'de öngörülen ve düzenlenen Gümrük Birliği, temelde Ankara Anlaşması'nın 10.maddesine dayanmaktadır. Bu madde:

1. Anlaşmanın 2 nci maddesinin 2 inci fıkrasında öngörülen gümrük birliği, mal alış verişlerinin tümünü kavrar.

2. Gümrük Birliği:

– Topluluk üyesi Devletlerle Türkiye arasında, ithalatta olduğu gibi ihracat gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar kısıtlamalarının, millî üretime, Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözetken eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını;

– Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde, Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesinin kabulünü ve Toplulukça dış Ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı

*kapsar*⁴¹⁵.

Ankara Anlaşması'nın belirtilen maddesine istinaden hazırlanan Katma Protokol, üyeliğin yanında Gümrük Birliği'nin işleyişine dair esasları da düzenlemektedir. Anlaşma ve Protokol'de yer almayan kısımlar (Öngörülen çerçeve dahilinde) ile bu metinlerde amil olarak gösterildiği konular, Ortaklık Konseyinin kararları ile yürütülmektedir. Bu bağlamda 1/95 sayılı OKK, 2/95 sayılı OKK ve 2/71 sayılı OKK doğrudan Gümrük Birliği'nin uygulanmasına yön vermektedir.

⁴¹⁴ T.C AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1> (16 Nisan 2015) .

⁴¹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], *Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler Cilt II*, Ankara, 1993, s. 10.

6.2.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK)

Ortaklık Konseyinin Mart 1995’de yapılan 36. toplantısında alınan ve Gümrük Birliği’nin uygulamaya konulmasına ilişkin usulleri belirlemesi dolayısıyla Gümrük Birliği Kararı olarak da bilinen karardır⁴¹⁶.

1/95 sayılı OKK, Ankara Anlaşması’nın ilgili maddesinde (madde 10) belirtilen gümrük birliği yapılanmasının ötesine geçerek Türkiye açısından *rekabet kuralları, devlet yardımları, ticari tekeller, fikri ve sınai mülkiyet hakları, ortak ticaret politikası ve Topluluk mevzuatına uyum* konuları ile ilgili düzenlemeler yapma yükümlülüğü getirmiştir. Ayrıca 1/95 OKK’de yer verilen bölümlere bakıldığında: *Malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası, tarım ürünleri, gümrük hükümleri, kanunların yakınlaştırılması, genel ve son hükümler* başlıkları öne çıkmaktadır⁴¹⁷.

Söz konusu kararın içeriğine bakıldığında ise Türkiye’nin düzenleme yapacağı iki temel alan ortaya çıkmaktadır. Bu alanların *malların serbest dolaşımı ve mevzuat uyumu* ile ilgili konular olduğu görülür⁴¹⁸.

Malların Serbest Dolaşımı

Türkiye-AB Gümrük Birliği uygulamasında serbest dolaşım hakkına sahip olan ürünler, sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleridir⁴¹⁹. 1/95 sayılı OKK ile resmileştiği şekilde Gümrük Birliği, sadece sanayi mallarını içermektedir. Diğer bir ifadeyle GTİP’in 25 ve sonrasındaki kategoriler belirtilmektedir⁴²⁰. Klasik anlamda tarım ürünleri ve kömür-çelik ürünleri kapsam dışı tutulmakla birlikte geleneksel tarım ürünlerinin tabi olacağı rejim, Ortaklık Konseyi kararlarına bırakılmıştır⁴²¹. Kömür ve Çelik ürünlerine ilişkin olarak ise Türkiye ile AB arasında bir serbest ticaret anlaşması

⁴¹⁶ T.C AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1> (16 Nisan 2015) .

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ Ibid.

⁴¹⁹ Ibid.

⁴²⁰ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri Cilt-2, s. 25.

⁴²¹ T.C. AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1> (16 Nisan 2015) .

(25 Temmuz 1996'da Brüksel'de imzalanan ve 1 Ağustos 1996'da yürürlüğe konan Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması) yapılmıştır⁴²².

Gümrük Birliği tesis edilirken AB içerisindeki birtakım sermaye grupları, OTP aracılığıyla sektörlerini Türkiye üzerinden gelebilecek rekabet gücü yüksek mallara karşı korumak istemişlerdir. AB'deki söz konusu çıkar grupları tarafından baskılar sonuç vermiş ve 2/95 sayılı OKK'de listelenen mallar (hassas ürünler) için OGT'ye uyum adına gümrük tarifelerinin indirilmesini içeren süreç 5 yıla yayılmıştır. Diğer bir ifadeyle bahsi geçen süre kadar ertelenmiştir⁴²³. Bu durumun, Türkiye açısından faydaları olsa da meydana gelmesini sağlayan temel motivasyon AB'li işletmelerdir. Söz konusu Karar ile belirtilen ürünler: Otomotiv (*motorlu ve motorsuz bisikletler dahil*) , *bazı madenler, seramik ve porselenden mutfak eşyaları, çanta-bavul, ayakkabı ve aksesuarları* olarak ifade edilebilir⁴²⁴.

Diğer yandan *bazı petrol ürünleri, perakende olarak satılmayan pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar ve ince hayvan kılından yapılan makine halıları* olmak üzere 4 çeşit ürün, gümrük vergilerinin kaldırılmasında istisna kapsamına alınmıştır. Sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı da Gümrük Birliği'nin kapsamı dışındadır. O gün için kapsam dışı tutulan kişilerin serbest dolaşımına⁴²⁵ ilişkin meseleler, tam üyelik sürecine paralel şekilde halledileceği belirtilse de bu konuda hala somut adımlar atılmamıştır ve bu alanla ilgili henüz bir serbestlik yoktur.

Katma Protokol'ün 50/2 ve 3. maddeleri gereği olarak Türkiye, AB kaynaklı dış sermayeye karşı uyguladığı sınırlamaları kolaylaştırmakla mükelleftir. Türkiye ve AB, aralarında gerçekleşen sermaye dolaşımını ve bununla ilgili olan ödemeleri olumsuz şekilde etkileyecek yeni kısıtlamalar getirmekten ve eskilerini yürürlükten kaldırmaktan muafırlar. Söz konusu maddelerle birlikte ortaya çıkan tablo, malların özellikle sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin dolaşım serbestisini destekleyen ancak istisna tutulanlar hariç olmak üzere üretim faktörlerinden olan sermaye için dolaşıma tek yanlı olarak kısıtlama getiren bir Gümrük Birliği uygulamasıdır. Özellikle

⁴²² T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması, 2011, http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/akct_serbest_ticaret_anlasmasi.pdf (18 Aralık 2014) .

⁴²³ Ege, s. 86.

⁴²⁴ DPT, Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları 1964-2000 Cilt I, s. 243-246.

⁴²⁵ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2, s. 25.

Protokol'ün 50/2 ve 3. maddeleri, Türkiye'ye gelen sermayenin, Türkiye'nin üretim faktörleri ile doyurulduktan sonra ana yurduna dönüşünü kolaylaştırmaya yöneliktir⁴²⁶. Türk ekonomisinin sıcak paraya bağlı yapısı ve sermaye (özellikle dış kaynaklardan gelenler) ihtiyacı, Türkiye'yi, bu hükümlerin altına imza atmaya itmiştir.

Aynı yaklaşım, Protokol'ün 41/1.maddesinde de kendini göstermektedir. Şöyle ki: Türkiye ve AB, kişilerin ve hizmetlerin dolaşımına ilişkin olarak yeni sınırlamalar getirememelerinin yanında taraflar arasında yürürlükte bulunan kısıtlamalar da tedricen kaldırılacaktır⁴²⁷. AB hem malların hem de kişilerin dolaşımında buna uymamaktadır. Şöyle ki: Mallar, Türkiye'den AB'ye tırlarla yani kara yolu ile gelmesi halinde kota sınırı ile karşılaşmaktadır. Zira belirli sayıda Türk yük aracının AB'de dolaşmasına izin verilmektedir. Dolayısıyla bu durum, AB tarafından Türkiye'ye uygulanan bir çeşit tarife dışı engel halini almaktadır. İlave olarak Türk vatandaşları (*iş adamları, işçiler ve özellikle şoförler*) vize engeline takılmaktadır. Yani kişilerin serbest dolaşımına ilişkin olarak AB üzerine düşen yükümlülüğü çeşitli sebepler ileri sürerek yerine getirmekten kaçınmaktadır⁴²⁸.

Tüm bunlardan hareketle ve belirtilenler doğrultusunda 1/95 sayılı OKK ile Türkiye'nin, Gümrük Birliği kapsamındaki serbest dolaşım hakkından yararlanabilmesi için yerine getirmesi gereken sorumluluklar da şu şekilde sıralanabilir:

- Türkiye, 31 Aralık 1995 itibariyle 12 ve 22 yıllık listeler halinde belirlenen malların, AB'den ithalatında uyguladığı gümrük vergisi ve eş etkili vergileri kaldıracaktır.
- Üçüncü ülke menşeli mallar için uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler, 31 Aralık 1995 tarihi itibariyle AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyumlaştırılacaktır.
- İşlenmiş tarım ürünlerinin ticareti için AB'de geçerli olan sistem getirilerek 1/95 sayılı OKK'nin 1 Nolu ekinde belirlenen söz konusu emtiaların üretimindeki tarım ve sanayi payları tespit edilerek uygulanan

⁴²⁶ Ibid. s. 26.

⁴²⁷ Ibid.

⁴²⁸ Bilici, s. 160.

toplam korumanın sanayi payı kadar kısmının, AB'ye karşı sıfırlanması öngörülmüştür.

- Türkiye ve AB, ithalat ve ihracatta uyguladıkları miktar kısıtlamalarını kaldıracaklardır. Fakat Türkiye menşeli tekstil ürünleri için uygulanan miktar kısıtlamalarının kaldırılması için Türkiye'nin, AB'nin bu alanda uyguladığı mevzuata uyum göstermesi gerekmektedir.
- 1/95 sayılı OKK'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 5 yıl içerisinde Türkiye, ticarete teknik engellerin kaldırılması hususundaki AB araçlarını kullanacaktır⁴²⁹.

Belirtilen hususların çizdiği çerçeve dahilinde Türkiye'de ve AB'de üretilen mallar ile üçüncü ülke çıkışlı olup Türkiye ve AB'de ithal işlemleri tamamlanarak serbest dolaşıma sokulan ürünler (Gerekli görülen gümrük vergisi, resim ve harçları tahsil edilen ve söz konusu vergi, resim ve harçların tam veya kısmi bir iadesinden faydalanmamış mallar) Gümrük Birliği gümrük bölgesinde (AB+Türkiye) dolaşım serbestisini kazanmış demektir⁴³⁰.

Burada belirtilmesi gereken bir husus daha vardır. Türkiye, AB'ye tam üyelik sürecini kısaltmak adına ciddi tavizler vermiştir. Zira verilen tavizlerin niteliği ve niceliği göz önünde tutulduğunda koşullar değişmeksizin çok uzun süre yürütülmesi mümkün değildir. Kısa vadede piyasaya bir standart ve yabancı sermaye gelir, AB'ye üyeliğin süresi kısılır, dış meselelerde lehimize AB desteği temin edilir ve üçüncü ülkelerle doğrudan ya da dolaylı olarak ticari ilişkiler geliştirilir gibi siyasi, iktisadi ve bürokratik sebepler; Türkiye'nin, metinlerde ifade edilenlerden de öte düzenlemeler getirilmesine sessiz kalmasında etkili olmuştur. Aynı tablo mevzuat uyumu için de geçerli olmuştur.

Mevzuat Uyumu

1/95 sayılı OKK'nin 8 maddesi ve 2/97 sayılı OKK'de belirtilen müktesebat kapsamında Türkiye'nin, 1/95 sayılı OKK'nin yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere beş yıl içerisinde ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılması hususundaki 2/97

⁴²⁹ T.C AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1> (16 Nisan 2015) .

⁴³⁰ Ibid.

sayılı OKK’de tespit edilen müktesebatı, iç hukuk haline getirmesi öngörülmüştür. 1/95 sayılı OKK’nin 54.maddesi; Türk mevzuatının, Gümrük Birliği’nin işleyişi ile doğrudan ilgili olduğu alanlarda AB mevzuatı ile olabildiğince uyumlaştırılmasını vurgulamıştır. Aynı maddenin ikinci paragrafında söz konusu alanlar şu şekilde sıralanmıştır:

- AB Ortak Ticaret Politikası ve AB’nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmaları
- Rekabet politikası
- Fikri ve sınai mülkiyet hakları mevzuatı
- Gümrük mevzuatı
- Sanayi malları ticaretinin önündeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuat⁴³¹

Türkiye, Gümrük Birliği’nden önce başlattığı rekabet politikası ve fikri mülkiyet hukukuna uyum çalışmalarına *Rekabet Kurumu ve Türk Patent Enstitüsü*nün kurulmasıyla hız vermiştir. *Fikri mülkiyet hakları* ile ilgili olan uluslararası standartlara uyulmasına yönelik olarak sanat ve edebiyat eserlerinin, icracı sanatçıların ve yayın kuruluşlarının korunması alanlarını içeren uluslararası anlaşmalara imza atmıştır. Söz konusu alanlarla ilgili AB mevzuatının yanında WTO külliyatı da içselleştirilmiştir. Buna paralel olarak TRIPS metnine uyulması amacıyla *patent, endüstriyel tasarımlar, markalar ve coğrafi işaretlerin korunması* ile ilgili düzenlemeler yapmıştır⁴³².

Türkiye, AB Gümrük Kodu olan 2913/92 (EEC) *Konsey Tüzüğü* ile yürütmeye ilişkin düzenlemeleri kapsayan 2454/93 sayılı *Komisyon Yönetmeliği*’ne ciddi oranda entegre olmuştur. Dolayısıyla Gümrük Birliği’nin uygulanması bakımından bütüncül ve tutarlı düzenlemeler gerektiren; *Menşe, gümrük kıymeti ve değerlemesi, malların gümrük birliği bölgesine girişi, gümrük beyannamesi, gümrük borcu/mükellefiyeti, itiraz hakkı ve malların serbest dolaşımı* gibi hususlarda uyum sağlanmıştır⁴³³.

AB müktesebatı kapsamında ürünlerin; bitki, hayvan ve insan sağlığı, can ve mal güvenliği ile çevrenin ve tüketicinin korunması esaslarına uygunluğunu gösteren

⁴³¹ Ibid.

⁴³² Ibid.

⁴³³ Ibid.

CE ibaresini taşıması gerekmektedir. Ayrıca AB ile uyumlu biçimde risk tasniflendirmesini yapabilecek düzeyde AB onaylı kurumlara ihtiyaç vardır ki *Türk Standartları Enstitüsü*, bu yönde uyumlaştırmaya tabi tutulmuştur⁴³⁴. Bu tarz yapıların sayısı Türkiye’de henüz yeterli değildir. Ancak oluşturulma çalışmaları sürmektedir.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus ise Türkiye’nin, bugün itibarıyla AB’nin teknik mevzuatına %90’dan fazlasına uyum sağladığıdır⁴³⁵. Buradaki başarı tamamen kendi çabasının ürünüdür. Zira Türkiye, WTO ve WCO nezdinde gelişme yolundaki ülkeler arasındadır. Ancak AB ile de Gümrük Birliği tesis etmiştir. Bu durum, Türkiye açısından çelişkilere yol açmaktadır. Şöyle ki: Türkiye, dış ticaret mevzuatını (teşvik ve koruma sistemleri gibi) hem WTO & WCO hükümlerine hem de AB’nin kurallarına uyumlaştırmak durumundadır. Burada Türkiye’nin bir kaybı da söz konusudur. Zira WTO ve WCO gibi örgütler, gelişme yolundaki ülkelere pek çok kolaylık ve avantaj sağlamaktadır⁴³⁶. Ancak bu tarz uygulamalardan faydalanabilme hakkı, AB ile Gümrük Birliği tesis etmiş olmasından dolayı Türkiye’ye tanınmamaktadır. Tüm bunlara rağmen Türkiye, bu uğurda dış ticaret rejimini reforme etmeyi gerekli görmüş ve gümrük uygulamasının modernizasyonuna karar vermiştir. Bu doğrultuda verilen tavsiye kararlar üzerine *Türk Gümrük İdaresi, GİMOP* uygulamasını (*Gümrük İdaresinin Modernizasyonu Projesi*) hazırlamıştır. Bunun uygulanabilmesi için de 1995’de Dünya Bankası’ndan 45 milyon \$’lık bir kredi almıştır. Fransızların *SOFİX* Gümrük Otomasyon Sistemini⁴³⁷, *BİLGE* adı ile yürürlüğe koymuştur⁴³⁸.

⁴³⁴ İTO, *Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, s. 122.

⁴³⁵ T.C AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1> (16 Nisan 2015) .

⁴³⁶ Gelişme yolundaki ülkeler grubuna mevzuatlarını uyumlaştırmaları için faizsiz ya da geri ödemesiz krediler veya da ücretsiz danışmanlık ve teknik yardım gibi destekler verilmektedir.

⁴³⁷ WCO bünyesinde 1997 Nisan’dan itibaren *Fransız Gümrük İdaresi*’nin kullandığı bilgisayar yazılımı SOFİX, bilgi sistem programı olarak kabul edilmiştir. Bu sistem ile bir gümrük memuru ya da bir şirketin gümrüklerden sorumlu personeli, gümrüğe gelmeksizin ya da gümrük idaresinde yerinden kıpırdamaksızın bütün işlemleri dijital ortamda gerçekleştirebilmektedir. Örneğin: İthalat yapan bir firma; herhangi bir ülkeden gelen malı için sanal ortamda gümrüğü ile iletişim kurup *beyannamesinin tescil* işlemini gerçekleştirebilmekte ve *malının taşıdığı risk faktörleri* ile maddi kontrollerine ilişkin bilgileri, önceden tespit edilmiş ölçütlere göre öğrenebilmektedir. Ayrıca tarh edilen *gümrük vergilerine* ilişkin iş ve işlemler de sistem aracılığıyla halledilebilmektedir.

⁴³⁸ Özlem Diriöz, “Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri”, *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/2.html#> (28 Şubat 2015) .

6.2.2. Türk Dış Ticaret Rejimi

WTO ve Gümrük Birliği kapsamında olan Türkiye'nin dış ticaret rejimi için belirtilmesi gereken birkaç nokta vardır ki bu meseleler, Türkiye'nin STA'larına ilişkin de önem arz etmektedir. İlk husus: Türkiye, WTO'ya üye olmaklar birlikte AB'ye aday ülke statüsünde ve Gümrük Birliği içerisinde. Buradan doğan yükümlülükler, Türk dış ticaret rejimini özellikle STA'larını tepeden tırnağa dizayn etmektedir. Buna paralel olarak Türkiye'nin söz konusu bağlılıkları, dış ticaretinin ve STA rejiminin yarısından fazlasını şekillendirmektedir. İkinci husus: Türkiye'nin imtiyazlı ticaret rejimine etki eden faktörler ki bunlar, doğrudan ya da dolaylı olanlar şeklinde iki kısımda incelenmektedir. Bürokratik süreç ve evrak prosedürü olarak da ifade edilebilen mevzuat, *dolaylı* bir etkiye sahiptir. Tüm bu dış ticaret müesseselerinin; neler olacağı, nasıl uygulanacağı, hangi ölçütleri esas alacağı ve ne çeşit hukuki düzenlemelerle bağlı olacağı meselelerinin çözüme kavuşturulması ise *doğrudan* etkilidir ve temel anlaşma metinlerinde daha çok ifadesini bulur. Dış ticaret üzerinden alınan vergiler de bu kısım içerisine konulabilir.

Dış ticaret üzerinden alınan vergi ve bu vergilere esas teşkil eden daha doğrusu malın tabi olacağı rejimi ve bu rejim kapsamında geçerli olan vergi oranlarının saptanmasında Türk Gümrük İdarelerinin muhatap aldığı temel belgeler şu şekildedir:

A.TR Dolaşım Belgesi: Gümrük Birliği kapsamındaki ülkeler arasında emtia, A.TR Dolaşım Belgesi ile serbest dolaşımdan faydalanır. AB üyesi ülkelere Türkiye'ye gelen mal, A.TR Dolaşım Belgesi'ne sahip değilse üçüncü ülkeden gelen eşya kapsamında değerlendirilerek bu ülkelere uygulanan gümrük vergisi oranı uygulanır. Bu belgenin, gümrük idaresi ya da gümrük idaresi tarafından yetkili kılınmış kişi ve kuruluşlar tarafından düzenlenip gümrük idaresine vize ettirilmesi gerekmektedir⁴³⁹.

Menşe Şahadetnamesi: Bağlı olunan ticaret ve/veya sanayi odalarından temin edilen, firmalar tarafından tanzim edilen ve yine söz konusu odalar tarafından onaylanan *Menşe Şahadetnamesi; Türkçe, İngilizce ve Fransızca* olmak üzere üç dilde

⁴³⁹ İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi I [Sorularla A.TR Dolaşım Belgesi]**, Gülfem Halilbeyoğlu Erkan ve Tezer Palacıoğlu (hızl.), İstanbul, 2010, s. 9.

üç nüsha olarak basılmaktadır. İthalatçı firmanın isteği doğrultusunda hazırlanan bu belge, *eşyanın tercihsiz menşei*ni gösterir ve söz konusu ürüne ilişkin olarak gümrük vergilerinin hesaplanmasında kullanılır⁴⁴⁰. *EUR.1 ya da EUR-MED* belgeleri ile karıştırılmamalıdır. Zira bu belgeler, *malın tercihli menşei*ni gösterir⁴⁴¹. Şöyle ki: Müsteşarlıkça yetkilendirilmiş gerçek ve tüzel kişiliklerce usulüne göre düzenlenmiş ve Gümrük İdareleri tarafından onaylanan EUR.1 ve EUR-MED Dolaşım Belgeleri, Türkiye menşeli ürünlerin, STA'lardan ve/veya STA'larda yer alan hükümlerden yararlanabilmesi için menşe ispatını sağlayan ve dolayısıyla da ihracatta gümrük vergilerinin indirilmesine esas teşkil eden belgelerdir⁴⁴².

- EFTA ülkeleriyle yapılan ihracatlarda
- AB üyesi ülkelere, Tarım Ürünleri Listesi'nde yer alan malların ihracatında
- AB'ye AKÇT kapsamındaki ürünlerin ihracatında
- PAAMK'a dahil olan ülkelere yapılan ihracatlarda

EUR.1 veya EUR-MED tanzim edilebilir⁴⁴³.

- Batı Balkan Menşe Kümülyasyon Sistemi'ne dahil olan ülkelerle ticarete
- STA kapsamında olan ülkeyle gerçekleştirilen ticarete
- GTS kapsamında sistemden yararlanan ülkelere Türkiye menşeli

ürünlerin ihracında sadece EUR.1 belgesi düzenlenebilir⁴⁴⁴.

EUR.1 ve EUR-MED arasındaki temel fark ise Türkiye'den PAAMK dahilinde (İsrail hariç olmak üzere) STA kapsamında bulunan bir Akdeniz ülkesine EUR.1 Dolaşım Sertifikası ile ihracat yapıldığı takdirde işletmeler tarafından imalat

⁴⁴⁰ İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi III [Sorularla Menşe Şahadetnamesi ve Form A Belgesi]**, Gülfem Halilbeyoğlu Erkan ve Tezer Palacıoğlu (hızl.), İstanbul, 2010, s. 9.

⁴⁴¹ Ibid. s. 19.

⁴⁴² İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi II [Sorularla EUR.1 ve EUR-MED Dolaşım Belgesi]**, Gülfem Halilbeyoğlu Erkan ve Tezer Palacıoğlu (hızl.), İstanbul, 2010, s. 9.

⁴⁴³ Ibid.

⁴⁴⁴ Ibid. s. 9.

faydalanmak üzere ithal edilen üçüncü ülke menşeli mallar için öngörülen/ödenen gümrük vergileri, geri alınabilmektedir (Dahilde İşleme Rejimi kapsamındaki saklı kalmak kaydıyla) . İhracatta EUR-MED düzenlendiği takdirde şirketler, söz konusu malın üretiminde kullandıkları üçüncü ülke menşeli girdiler için öngörülen gümrük vergilerini ödemek durumundadır. Bunun sonucunda da EUR.1 Sertifikası'na sahip bir mal, ihraç edildiği bir ülkeden sonra bir PAAMK mensubu ülkeye kümülasyon dahilinde yeniden ihraç edilemez⁴⁴⁵. Kümülayon dahilinde yeniden ihraç edilebilmesi için EUR-MED Dolaşım Sertifikası olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle ürünün ilk ihracı, EUR-MED ile gerçekleşseydi eğer ikincisinde de EUR-MED geçerliliğini koruyacağı için tek belge ile dolaşım sağlanmış olacaktı⁴⁴⁶.

Form A Belgesi: *GTS (GSP)* çerçevesinde bir emtianın söz konusu sistemden faydalanabilmesi için yani *Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi* kapsamında olabilmesi için bu belgeye sahip olması zorunludur. Dolayısıyla GTS içerisinde yer alan gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yapılan ihracatlarda bu belgenin düzenlenmesi, öngörülen vergi indirimlerinden yararlanabilmek için gerekmektedir. *Kanada, Yeni Zelanda ve özellikle Japonya, Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna* için zorunluluktur. ABD ve Avustralya için ise ihtiyaridir⁴⁴⁷.

Dış Ticaret Vergileri: Türkiye'deki mali ve iktisadi alana ilişkin mevzuatın karmaşık olmasının yanı sıra çok sık biçimde değiştirilmektedir. Bu durum; gerek gümrük görevlileri gerekse bu alanda çalışma yapması gereken kişiler bakımından vergilendirilme açısından zaten karmaşık olan uluslararası ticari ilişkileri, tümünden sarmala çevirmektedir. Bu sebeplerden dolayı Türkiye'de ithalat üzerindeki mali yükümlülüklerin tam ve eksiksiz bir listesini çıkarmak güçtür. Ancak Türkiye'nin, AB ile kurduğu Gümrük Birliği çerçevesinde dış ticaret rejimine (özellikle ithalat açısından) uyguladığı vergi, fon, resim, harç, kesinti vb. isimlerle alınan vergilerde sadeleşmeye gidilmiştir⁴⁴⁸. Bunun sonucunda da malların gümrükten geçişleri esnasında uygulanan vergi, resim ve harç benzeri mali yükümlülüklerin netleştirilmesi mümkün olmuştur.

⁴⁴⁵ İbid. s. 36.

⁴⁴⁶ İbid. s. 9.

⁴⁴⁷ İTO, *Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi III [Sorularla Menşe Şahadetnamesi ve Form A Belgesi]*, s. 22.

⁴⁴⁸ Tokathoğlu, s. 55.

İthalattan Alınan Vergi/Resim/Harç ve Fonlar

Gümrük Vergisi: 1972 yılından 2000 yılına kadar *Gümrük Vergisi, 1615 sayılı Gümrük Kanunu* uyarınca tahsil edilmiştir. Ancak AB ile tesis edilen Gümrük Birliği kapsamında Türkiye'nin taahhüt ettiği ithalat rejimi değişikliği, 5 Şubat 2000'de yürürlüğe konulan *27.10.1999 tarih ve 4458 sayılı Gümrük Kanunu* ve bu yasaya istinaden çıkarılan Gümrük Yönetmeliği çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bugün de söz konusu mevzuat kapsamında vergi tahsil edilmektedir. Ayrıca vergi oranları; mallara, özel durumlara, iç ve dış ekonomik ortamda meydana gelen koşullara ve zamana göre değişmektedir. Oranlarda bir değişim olduğu takdirde bu durum, Bakanlar Kurulunun tespit ettiği İthalat Rejimi Kararları eki olarak Resmi Gazete'de yer alır ve duyurusu yapılır⁴⁴⁹.

Gümrük vergisinin matrahı, advalorem esasa dayanarak tespit edilmektedir yani ithal edilen malın *CIF [Cost, Insurance and Freight (Maliyet, Sigorta ve Navlun) : Fiyat, emtianın ithalatçı ülkeye vardığı andaki fiyatı olup maliyetle birlikte taşıma ve sigorta giderlerini de kapsar.]* fiyatıdır⁴⁵⁰.

Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve 1/95 sayılı OKK'den doğan yükümlülükler kapsamında 01.01.1996'dan itibaren Türkiye, Gümrük Birliği'ni uygulamaya başlamıştır. Türkiye; yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla *AB'den gelen sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri* için uygulanan gümrük vergilerini sıfırlamış ve üçüncü ülkelere karşı AB'nin *Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT)* yürürlüğe koymuştur⁴⁵¹. Ayrıca AB ve Türkiye, birbirlerinin mallarına, başka ürünlere dolaylı koruma sağlayacak ölçüde vergi uygulayamazlar. Şöyle ki: Gümrük vergileri dışında taraflar; birbirlerinin ürünlerine, muadili olan ulusal emtialara doğrudan ya da dolaylı olarak uyguladıklarından daha yüksek dolaysız ya da dolaylı bir iç verginin uygulanmaması kararını almışlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak AB ile Türkiye arasındaki ticarete konu olan mallara ödenen ve iç vergilerden kaynaklanan vergi iadeleri, doğrudan ya da

⁴⁴⁹ Tokathoğlu, s. 56.

⁴⁵⁰ Ibid.

⁴⁵¹ T.C AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1> (16 Nisan 2015) .

dolaylı bir şekilde söz konusu ürünler için uygulanan iç vergilerden daha yüksek olamaz⁴⁵².

Katma Değer Vergisi (KDV) [Value-Added Tax (VAT)]: 1984 yılı itibariyle AB vergisi olarak kabul edilen ve tüm üye ülkelerce uygulanan KDV, aynı dönem itibariyle Türk ekonomisinin dış ticarete açılması ve AB ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması gibi nedenlerden dolayı Türkiye tarafından 3065 sayılı Kanun ile çıkarılmıştır. O günden itibaren Türkiye’de bazı mallar istisna olmak üzere her türlü mal ve hizmet ithali KDV’ye tabidir⁴⁵³ ki uluslararası ticarete konu olan mal ve hizmetler, varış ülkesi ilkesi gereği ithal edildikleri ülkede vergilendirilebilirler. Dolayısıyla Türkiye’ye dışarıdan gelen malların KDV’si, Türkiye’de tahsil edilir⁴⁵⁴. Burada belirtilmesi gereken husus ise Türkiye ile AB arasında kurulan Gümrük Birliği kapsamında gümrük vergileri ve eş etkili vergiler kaldırılmıştır. Ancak ithalat esnasında alınan KDV, gümrük vergilerine eş etkili bir sonuç doğurmasına rağmen halen yürürlüktedir⁴⁵⁵.

KDV’nin üç unsurdan oluşan matrahı, bu noktada önemlidir. Bunlar:

1. İthal edilen ürünün gümrük vergisine esas alınan kıymeti, KDV matrahıdır. Söz konusu malın, gümrük vergisinden muaf olması sonucunu doğuracak herhangi bir düzenlemeden dolayı gümrük vergisinin değer esasına göre tahsil edilememesi halinde KDV’nin matrahı; ürünün sigorta ve navlun bedeli de dahil olmak üzere CIF fiyatıdır. Bu da tespit edilemediği takdirde KDV matrahı olarak esas alınacak değeri Gümrük İdaresi saptar⁴⁵⁶.

2. İthalat esnasında ödenen her türlü vergi, harç, resim ve paylar dahildir. Ayrıca yatırım teşvik belgesi kapsamında gerçekleştirilen ithalatlarda herhangi bir nedenden dolayı ödenmeyen gümrük vergisi ve buna bağlı olarak ödenmeyen diğer vergi, harç, resim ve paylar; matrah hesaplanırken dahil edilmezler⁴⁵⁷.

⁴⁵² Tokathoğlu, s. 59.

⁴⁵³ Ibid.

⁴⁵⁴ Menşure Kolçak, “Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkiler”, **Atatürk Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi**, 27.Cilt, 4.Sayı, 2013, s. 196-197.

⁴⁵⁵ Tokathoğlu, s. 60.

⁴⁵⁶ Ibid. s. 59.

⁴⁵⁷ Ibid.

3. *İthalatın fiili olarak gerçekleşene kadar yapılan tüm diğer giderler ve ödemeler ile malın değeri üzerinden hesaplanan fiyat farkı, kur farkı gibi ödemeler de matraha dahildir*⁴⁵⁸.

İthal Harcı: Ülkeye dışarıdan mal getirenler, ithalat tutarının %0,12'si kadar ithal harcı ödemekle yükümlüdürler. Bu harç, 492 sayılı *Harçlar Kanunu*'na göre alınmaktadır⁴⁵⁹.

Tek ve Maktu Vergi: Yolcu beraberinde veya posta yoluyla gelen ticari mahiyette olmayan hediyeelik eşya, radyo, teyp ve televizyon gibi eşyalar üzerinden alınmaktadır. Bu verginin hadleri Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenmekte olup⁴⁶⁰ genel olarak Türkiye'de, ithal edilen malın değeri üzerinden %10 olarak bir defaya mahsus olmak şartıyla alınır⁴⁶¹.

Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) [Excise Duty]: KDV gibi AB'ye özgü vergilerden olan ÖTV, AB'ye uyum adına *Türk Vergi Sistemi* kapsamına dahil olmuştur ve yurtdışından ithal edilen belirli bazı mallar üzerinden alınmaktadır. 4760 sayılı *Özel Tüketim Vergisi Kanunu* ile 01.08.2002 tarihinde Türkiye'de yürürlüğe giren ÖTV'nin konusunu, ilgili Kanun'da dört ayrı liste halinde verilmiş olan malların teslimi, ilk iktisabı veya ithali oluşturmaktadır⁴⁶². Bu listeler:

- Petrol ve Petrol ürünleri (I sayılı Liste ile düzenlenmiştir⁴⁶³.)
- Motorlu Taşıtlar (II sayılı Liste'de yer almıştır⁴⁶⁴.)
- Tütün Mamülleri ile Alkollü İçkiler ve Kolalı Gazozlar (III sayılı Liste kapsamındadır⁴⁶⁵.)
- Lüks Mallar, Beyaz Eşya ve Elektronik Ürünler [IV sayılı Liste ile belirlenmiştir (AB uygulamasında bu listede bulunan mallar, ÖTV kapsamında değildir⁴⁶⁶.)]

⁴⁵⁸ Tokathoğlu, s. 60.

⁴⁵⁹ Ibid.

⁴⁶⁰ Ibid. s. 62.

⁴⁶¹ Kolçak, s. 201.

⁴⁶² Tokathoğlu, s. 62.

⁴⁶³ Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce ve Adnan Gerçek, **Türk Vergi Sistemi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2013, s. 291.

⁴⁶⁴ Ibid.

⁴⁶⁵ Ibid. s. 292.

⁴⁶⁶ Ibid. s. 293.

I sayılı Liste’de belirtilen malların, Türkiye’ye ithalatında *uygulanan Akaryakıt Tüketim Vergisi ve Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu*, ÖTV ile kaldırılmıştır. Benzer şekilde III sayılı Liste’de belirtilen ürünlerin ithalatında tahsil edilen *Toplu Konut Fonu, Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Tütün Fonu ve Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi*; ÖTV ile kaldırılmıştır⁴⁶⁷.

İthalat esnasında alınan söz konusu vergi, harç, fon ve paylar; ÖTV ile kaldırılmıştır⁴⁶⁸. Tüm bu belirtilenlerden hareketle ÖTV ile ilgili olarak Türk uygulamasının, AB’de olduğundan farklı olduğunu söylemek yanıltıcı olmaz.

Toplu Konut Fonu: Bu fon; balık ve diğer su ürünlerinin yanında ülke dışından 0-5 yaş arası ile 6-10 yaş arası eski ve kullanılmış makine ve teçhizatla sınırlı olarak söz konusu ürünlerin yurda sokulması esnasında ödenen mali yükümlülüklerle ek biçimde CIF fiyatının %5’i şeklinde tahsil edilmektedir⁴⁶⁹.

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu: Bütçe dışı kaynaklara sahip olan bu fon; 1980 yılında yürürlüğe girmiştir ve 1986 yılında dış ticaretin, ülke ekonomisinin faydasına olacak biçimde düzenlenmesini temin ederek madde politikasının takibi ile fiyat istikrarını sağlamak gibi bir amaç kendisine yüklenmiştir. Fonun söz konusu kaynakları ise her türlü malın ve emtianın ihraç edilmesi anındaki iç ve dış piyasalarda geçerli olan fiyatlardaki gelişmeler hesaba katılarak bu ürünlerin ihraç fiyatlarından kilo, adet ya da değer esasına göre uygulanacak prim tahsilatı ya da kesintiler; bedelsiz şekilde ithal edilenler de dahil olmak üzere her türlü malın ithalinde CIF bedelinin belirli bir oranında (Para Kredi Kurulu tarafından %10 olarak belirlenmiştir.) alınacak prim tahsilatı ile bedelsiz ithalat işlemlerinde CIF değerine kadar alınacak ek primlerdir⁴⁷⁰.

Kaynak Kullanım Destekleme Fonu (KKDF) : Bütçe dışında ve *T.C. Merkez Bankası* nezdinde 1988 yılında kurulan bu fon; kalkınma planlarında ve yıllık programlarda belirtilen amaçlara uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesini ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin aşağı çekilmesini hedeflemektedir. Kabul

⁴⁶⁷ Tokathıoğlu, s. 63.

⁴⁶⁸ Ibid. s. 62.

⁴⁶⁹ Ibid. s. 63.

⁴⁷⁰ Ibid. s. 64.

kredili, vadeli akreditif ve mal karşılığı ödeme biçimleri ile ithal edilen ürünlerden yapılan kesintiler, *KKDF*'nin en önemli kaynaklarından biridir. Yapılan kesintiler, doğrudan *Hazine* hesaplarına yönlendirilerek genel bütçeye gelir kaydedilmektedir⁴⁷¹.

Maden Fonu: 1985 yılında yürürlüğe konulan *3213 Maden Kanunu*'na dayanılarak tesis edilen *Madencilik Fonu*; enerji, sanayi, metal madenleri ile değerli taşlar olarak sınıflandırılan madenlerin ithal edilmesi esnasında, söz konusu madenlerin gümrük vergilerine temel teşkil eden bedel üzerinden %2,5 oranında yapılan kesintidir⁴⁷². *Maden Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik Değişikliği* ile 23 Şubat 2000 tarihinden itibaren AB dışındaki ülkelere ithal edilen kömür, petro kok ve krom cevherinden %10; demir cevherinden ise %2,5 fon kesintisi yapılması kararlaştırılmıştır⁴⁷³.

9 Nisan 2008 tarihine kadar *Madencilik Fonu* kesintisi yapılmıştır. Ancak bu tarihten sonra (09.04.2008'den sonra) yapılmaması ve daha önce tahsil edilen kesintilerin iade edilmemesi kararı alınmıştır. Tüm bu düzenlemeler yönetmeliklerle gerçekleştirildiğinden dolayı *Maden Fonu*, fiilen kalkmıştır daha doğrusu artık uygulanmamaktadır⁴⁷⁴.

AB'nin OTP'sine uymak için Türkiye, üçüncü ülkelere yönelik olarak uyguladığı ortalama %18 civarlarında olan gümrük vergisi oranını %5'lere düşürmüştür. Dolayısıyla Türkiye'nin vergi gelirlerinin içerisindeki gümrük vergisi gelirlerinin payı azalmıştır⁴⁷⁵. Ancak benzer gelişmeyi yaşayan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de mevcut azalmayı telafi etmek için eş etki yaratan dolaylı vergilere ağırlık verilmiştir⁴⁷⁶. Tabloya bakıldığında ortaya çıkan görüntü şu şekildedir: Dış ticaret üzerinden tahsil edilen vergilerin büyük çoğunluğu ithalatı konu almaktadır. Bu vergi gelirleri içerisindeki aslan payı ise KDV ve ÖTV'ye aittir⁴⁷⁷. Tamamen ya da kısmen veyahut fiilen kaldırılan vergi, resim, harç, pay, fon ve kesintileri belirtmek burada anlam kazanmaktadır. Bunlar şu şekilde maddelendirilebilir:

⁴⁷¹ Ibid.

⁴⁷² Ibid. s. 65.

⁴⁷³ Kolçak, s. 204.

⁴⁷⁴ Ibid.

⁴⁷⁵ Ibid. s. 201.

⁴⁷⁶ Ibid. s. 200.

⁴⁷⁷ Ibid. s. 207.

- Belediye Hissesi⁴⁷⁸
- Damga Resmi⁴⁷⁹
- Ulaştırma Altyapıları Resmi⁴⁸⁰
- Eğitim, Gençlik, Spor ve Sağlık Hizmetleri Vergisi (Hala ÖTV hasılatından pay almaktadır⁴⁸¹.)
- Akaryakıt Tüketim Vergisi⁴⁸²
- Toplu Konut Fonu⁴⁸³ (Kısmen)
- Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu⁴⁸⁴
- Savunma Sanayi Destekleme Fonu (ÖTV hasılatından pay almaya devam etmektedir⁴⁸⁵.)
- Tütün Fonu⁴⁸⁶
- Maden Fonu (Fiilen)

İhracat Üzerinden Alınan Vergiler

İthalat üzerinden alınan gümrük vergileri gibi ihracat üzerinden de gümrük vergisi alınabilmektedir. Sembolik ya da düşük düzeyde alınan ihracat vergileri, kamu kesimine kaynak yaratmak amacıyla kullanılabileceği gibi petrol ve kahve gibi mallarda tekeli konumunda olan ülkeler tarafından söz konusu malların ihracatı vergilendirilerek kamu finansman yükünün, yabancı alıcılar üzerine bırakılması gayesiyle de uygulanabilir⁴⁸⁷.

Bugüne kadar ihracat vergilerinin uygulanmasına en çok savaş dönemlerinde rastlanmıştır. İkinci Cihan Harbi sırasında Türkiye’de Toprak Mahsülleri Çıkış Vergisi olarak uygulamaya konmuştur ve bundan sonra böyle bir vergi türü uygulanmamıştır.

⁴⁷⁸ Tokathoğlu, s. 60.

⁴⁷⁹ Ibid.

⁴⁸⁰ Ibid. s. 61.

⁴⁸¹ Ibid.

⁴⁸² Ibid.

⁴⁸³ Ibid. s. 63.

⁴⁸⁴ Ibid. s. 64.

⁴⁸⁵ Ibid. s. 65.

⁴⁸⁶ Ibid.

⁴⁸⁷ Kolçak, s. 205.

Ancak günümüzde Orta Afrika ve Güney Asya’da yer alan bazı petrol ihracatçısı ülkelerde benzer işlevi yerine getirecek şekilde uygulandığı görülmektedir⁴⁸⁸.

Destekleme Fiyat İstikrar Fonu: 2006 yılına kadar ihraç edilen ürünün CIF bedelinin belirli bir oranı (Para Kredi Kurulu tarafından %10 olarak belirlenmiştir.) şeklinde tahsil edilirken söz konusu yılda yapılan değişiklikle ihraç edilen malların birimi üzerinden belirli meblağlarda maktu bir vergi biçiminde uygulanmaktadır⁴⁸⁹.

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu için ödemenin, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yapılması ve bu ödeme şeklinin de sevk vesaikinin, söz konusu para ve finans kurumunun sisteminden geçmesini sağlayacak türden olması zorunludur. Zira ödemenin yapıldığına dair para veya finans kurumundan alınan dekont sunulmadıkça *Gümrük İdaresi* malın ihracına izin vermemektedir⁴⁹⁰.

Telafi Edici Vergi: Üçüncü ülke menşeli malların, Dahilde İşleme Rejimi kapsamında ithal edilmesinden sonra üretim sürecine tabi tutulması ve gereken evraklarla (*A.TR Dolaşım Belgesi, menşe ispat belgesi, EUR.1 ve EURO-MED*) birlikte AB üyesi ülkelere, STA yapılan bir ülkeye, PAMK ya da PAAMK içerisinde yer alan bir ülkeye ihraç edilmeleri halinde ithal edilen mallara ilişkin gümrük vergileri, ihracat esnasında ödenmektedir. Gümrük vergisinden muaf olarak ithal edilen emtianın ya da hammaddenin veyahut ara malının, üretimde faydalanılması sonucunda elde edilen nihai çıktının, belirtilen ülke/ülke topluluğuna gönderilmesi halinde ihracat beyannamesinin tescili sırasında ödenmektedir ki söz konusu verginin matrahı da ihracata konu olan malın CIF fiyatıdır⁴⁹¹.

Dış ticaretten alınan vergilerin içerisinde ihracat üzerinden alınan vergilerin pek ehemmiyeti yoktur. Zira dış ticarete uyumun sağlanması maksadıyla ılımlı yapıda olan Destekleme Fiyat İstikrar Fonu ve Telafi Edici Vergi alınmaktadır⁴⁹².

⁴⁸⁸ Ibid.

⁴⁸⁹ Ibid. s. 206.

⁴⁹⁰ Ibid.

⁴⁹¹ Ibid.

⁴⁹² Ibid. s. 207.

6.2.2.1. *Türk Dış Ticaret Rejiminde STA'ların Birincil Kaynakları*

Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve 1/95 sayılı OKK; Gümrük Birliği'nin hukuki temelini teşkil etmelerinin yanında işleyişini de düzenlemektedir. Dolayısıyla Gümrük Birliği kapsamında serbest ticaret anlaşmalarının durumu değerlendirildiğinde söz konusu anlaşma, protokol ve kararın; tercihli ticaret anlaşmalarını doğrudan ilgilendiren ve birincil kaynak statüsünde olan ilişkili maddelerine bakmak önem arz etmektedir.

Kronolojik olarak ilk sırada Ankara Anlaşması yer almaktadır ki söz konusu Anlaşma'nın birinci bölümünde *Gümrük Birliği* başlığında ilgili maddeye yer ayrılmıştır. Bu doğrultuda Ankara Anlaşması'nın 10. maddesinin 2. fıkrasının 2. paragrafı şu şekildedir: “*Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulünü ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsar*⁴⁹³.”

Benzer şekilde Katma Protokol'ün ikinci kısmında yer alan *Ortak Gümrük Tarifesi'nin Türkiye Tarafından Kabulü* başlığında bulunan 20.madde şu şekildedir:

*Türkiye'nin ikili ticaret anlaşmalarının işlemesi, bu Protokol hükümleri veya bu Protokolün uygulanması yolunda alınan tedbirler dolayısıyla hissedilir şekilde aksarsa, Türkiye, söz konusu anlaşmalarla bağlı bulunduğu ülkeler çıkışlı bazı maddelerin ithalini kolaylaştırmak için, Ortaklık Konseyinin ön müsaadesi ile sıfır veya indirilmiş gümrük vergili tarife kontenjanları açmaya yetkindir*⁴⁹⁴.

Söz konusu maddenin devamı olan fıkralarda ise bu maddenin işleyişine ilişkin usuller ve bahsi geçen *ön müsaadenin* verilmiş sayılacağı durumlar gösterilmiştir⁴⁹⁵.

Aynı doğrultuda Katma Protokol'ün üçüncü bölümünde *Ticaret Politikası* başlığı altında verilen 54. madde şu şekildedir:

1. Topluluk, Ortaklığın işleyişi üzerinde doğrudan doğruya ve özel bir etkisi olan bir ortaklık anlaşması veya bir tercihli anlaşma akdettiği takdirde, Türkiye ile Topluluk arasındaki Ortaklık

⁴⁹³ DPT, *Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler Cilt II*, s. 10.

⁴⁹⁴ Ibid. s. 59.

⁴⁹⁵ Ibid.

Anlaşmasında belirtilen karşılıklı çıkarların Toplulukça dikkate alınmasını sağlamak üzere, Ortaklık Konseyinde duruma uygun danışmalar yapılacaktır.

2. Ortaklık içinde malların dolaşımında karşılaşılan engellerin kaldırılması için gerekli olduğu takdirde, Türkiye, Topluluğa bir ortaklık anlaşması veya bir tercihli anlaşma ile bağlı ülkelerle olan alışverişlerinin ortaya çıkarabileceği pratik meselelerin çözümünü kolaylaştırmak amacıyla, yararlı bütün tedbirleri almak için çaba gösterir.

Bu tedbirlerin alınmamış olması halinde, Ortaklığın iyi işlemlerini sağlamak için Ortaklık Konseyi gerekli hükümleri tespit edebilir⁴⁹⁶.

Tüm bunlara paralel olarak 1/95 sayılı OKK'nin dördüncü kesiminde yer alan *Ortak Gümrük Tarifesi ve Tercihli Tarife Politikaları* başlığındaki 13. ve 14. maddeler dolaylı olarak tercihli rejim ile ilişkili olmasının yanında 16. madde tam anlamıyla Türkiye'nin serbest ticaret anlaşmalarındaki durumuyla ilgilidir. Bu kapsamda 1/95 sayılı OKK'nin 16. maddesi şu şekildedir:

Türkiye, ticaret politikasını Topluluğun ticaret politikasıyla uyumlu hale getirmek amacıyla, bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içinde, Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlar. Bu uyum, hem otonom rejimleri, hem de üçüncü ülkelerle yapılan tercihli anlaşmaları kapsar. Bu amaçla, Türkiye, gerekli tedbirleri alacak ve ilgili ülkelerle karşılıklı yarar esasına göre müzakerelerde bulunacaktır. Ortaklık Konseyi, kaydedilen gelişmeleri dönemler itibarıyla gözden geçirir.

2. Birinci paragrafta belirtilen durumlarda, söz konusu tercihli tarifelerin tanınabilmesi, malların menşei ile ilgili kuralların, Topluluk tarafından verilen tercihleri düzenleyen kurallar ile uyumlu olması şartına bağlıdır.

3. (a) Birinci fıkrada belirtilen süre içinde, menşe veya ihraç ülkesine bağlı olarak Topluluk tarafından tercihli rejim kapsamında ithal edilen ve serbest dolaşıma giren mallar, Türkiye'ye ithal edilirken, aşağıdaki hallerde telafi edici vergiye tabi tutulur:

– Türkiye'nin aynı tercihli tarifeyi tanımadığı ülkelerden ithal edilmişlerse; ve

– Bu ülkelerden ithal edildikleri belirlenebiliyorsa; ve

⁴⁹⁶ Ibid. s. 73

– Türkiye’de ödenmesi gereken gümrük vergisi, Toplulukta uygulanan vergiden en az yüzde 5 fazla ise; ve

– Bu mallarla ilgili önemli bir trafik sapması gözlenmişse.

(b) Gümrük Birliği Ortak Komitesi, telafi edici vergi uygulanacak ürünleri ve telafi edici vergi miktarlarını gösteren bir liste hazırlayacaktır⁴⁹⁷.

Ayrıca bahsi geçen otonom rejimler ve tercihli anlaşmaların hangileri olduğu 1/95 sayılı OKK’nin EK 10’unda belirtilmiştir⁴⁹⁸.

Tüm bunlardan hareketle Türkiye’nin, özellikle STA’lar konusunda dolaylı ve/veya doğrudan düzenlemelerle hem WTO hem de AB açısından ciddi bağılıklarının bulunduğunu söylemek yerindedir.

6.2.2.2. Türk Dış Ticaret Rejiminde STA’ların Durumu

AB ile Türkiye arasında Gümrük Birliği tesis eden 1/95 sayılı OKK’nin 16.maddesi gereği Türkiye’nin, AB’nin tercihli gümrük rejimine uyumu bazı esaslara bağlanmıştır. Buna göre söz konusu uyum, otonom rejimlerle beraber üçüncü ülkelerle yapılan tercihli ticaret anlaşmalarını da kapsamaktadır. Türkiye’nin bu yapıya eklemlenebilmesi için 5 yıllık bir süre öngörülmüştür. Diğer bir ifadeyle Türkiye’den, 2001 yılına kadar AB’nin ikili imtiyazlı ticaret sistemine uyum sağlaması istenmiştir. Bu doğrultuda AB, o tarih itibariyle akdedilmekte olan anlaşmaların yani müzakereleri tamamlanan ancak henüz yürürlüğe konmayan akitlerin taslak metinlerini Türkiye’ye tevdi etmiştir. Türkiye de AB’nin o ana kadar yaptığı STA’lara taraf olan ülkelerle müzakerelere başlamıştır⁴⁹⁹.

Ancak Türkiye, kendisine tevdi edilen ve kesinleşen STA’ların müzakerelerinde her ne kadar menfaatlerini göz önünde tutsa da bu STA’ları, AB taahhütleri çerçevesinde yapması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye, üye tüm devletlerin altına imza attığı anlaşmalarla müteşekkil olan WTO’nun da içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla

⁴⁹⁷ DPT, Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları 1964-2000 Cilt I, s. 183-184.

⁴⁹⁸ Ibid. s. 206.

⁴⁹⁹ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye’nin Seçenekleri Cilt-2, s. 68.

STA'lara ilişkin olan WTO düzenlemelerine de uyması gerekmektedir⁵⁰⁰. Bu komplike durumun yol açtığı sorun; Türkiye'nin yaptığı ve yapacağı STA'ların, müzakere masasında hem çok başlıklı hem de çok uzun soluklu gümrük tarifeleriyle karşılaşmasıdır⁵⁰¹.

Türkiye'nin, AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliği'nin içerisinde yer alması sadece AB ile değil WTO ile tesis ettiği ilişkide de açmazlara neden olmaktadır. Dolaylı olarak Türkiye'nin içerisinde bulunduğu tüm uluslararası kurumlarda, bu ayrıcalıklı statü, Türkiye açısından olumsuz şekilde ifadesini bulmaktadır. Şöyle ki: Gelişme yolundaki ülkeler ya bir uluslararası örgütün içerisinde ya da bağımsız biçimde güç birliği yaparak gruplar oluşturmaktadırlar. Ancak Türkiye, belirtilen sebeplerden dolayı bu organizasyonların içerisinde etkin biçimde yer alamadığı gibi söz konusu ülkelerin kazandıkları imtiyaz ve avantajlardan da istifade edememektedir. Hatta olumsuz şekilde etkilenmektedir. Çünkü AB'nin OTP'sine uyma yükümlülüğü; sanayi mallarının pazara erişimi konusunda gelişme yolundaki ülkelerin kazandığı imtiyazların, Türkiye'nin menfaatlerine zarar verici şekilde işlemesine sebep olmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin de dahil olduğu gelişme yolundaki ülkelerin her kazanımı, Türkiye'nin kaybı demektir ve AB pazarlarının, STA'lar aracılığıyla gelişme yolundaki ülkelere açılması genişledikçe Türkiye'nin kayıpları artmaktadır. Örneğin: Çin, Hindistan ve Tayvan gibi Türkiye'nin rekabet halinde olduğu ülkeler, iç pazarlarını koruyan tedbirlerin kaldırılmasını zamana yayarken Türkiye, OGT'ye uyum sağlamak adına yaptığı düzenlemelerle hem gelişmiş ülkeler bağlamında hem de rekabet halinde olduğu ülkeler (Çin, Hindistan, Tayvan gibi ülkeler) açısından açık pazar haline gelmiştir⁵⁰².

Öte yandan Türkiye'nin STA süreci kolay bir şekilde ilerlememektedir. Şöyle ki: AB, birçok ülke ve/veya toplulukla STA yapmaktadır. Ancak Türkiye, bunlardan otomatik olarak faydalanamamaktadır. AB'nin anlaştığı devlet ile Türkiye, AB'den

⁵⁰⁰ Ibid. s. 75.

⁵⁰¹ Ibid. s. 76.

⁵⁰² İTO, *Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, s. 62.

sonra ve AB sistemine uygun olarak karşı tarafın da rıza göstermesiyle bir STA yapmaya çalışmaktadır⁵⁰³.

Diğer yandan AB-Türkiye Gümrük Birliği uygulaması geleneksel tarım ürünlerini ve demir-çelik mamullerini kapsam dışı tutmaktadır. Ancak AB'nin yaptığı tercihli ticaret anlaşmaları, söz konusu malları içerebilmektedir⁵⁰⁴. Bu durum, özellikle Türkiye açısından dış ticaret karışıklığına yol açmasının yanında trafik sapmalarına da neden olabilmektedir.

Belirtilen hususları düzeltmek adına AB, üçüncü ülke ya da ülke toplulukları ile yaptığı STA'lara Türkiye ile de benzer bir anlaşmanın müzakerelerine başlanmasına yönelik hükümleri, metinlere işletse de söz konusu üçüncü memleketler nazarında pek bağlayıcılığı yoktur. Ayrıca AB, üçüncü bir ülke ya da ülke topluluğu ile STA yapmadığı müddetçe Türkiye, AB'nin izni olmaksızın kendi başına söz konusu ülkelerle anlaşma akdedemez. Örneğin: Türkiye, Makedonya ile STA yapmak istemiştir. Ancak AB, bu ülke ile tercihli bir ticaret anlaşması yapmadığını ileri sürerek bu duruma karşı çıkmıştır ve Türkiye-Makedonya STA'sını geciktirmiştir⁵⁰⁵.

Ortaya çıkan bu tablo, AB açısından bir hassasiyet ürünüyken Türkiye bakımından bir maliyet görünümündedir. AB'nin hassasiyeti, Gümrük Birliği kurduğu Türkiye'nin; tavizli ticaret anlaşmalarıyla üçüncü ülkelerle mal ticareti ilişkisi içerisine girmesi, Türkiye'yi imtiyazlı bir duruma taşıyacaktır ve bu da Gümrük Birliği'ne zarar verecektir⁵⁰⁶. Şöyle ki: AB'nin yüksek gümrük vergisi uyguladığı ve tercihli ticaret anlaşması yapmadığı bir ülkenin malları; söz konusu ülkenin, Türkiye ile anlaşma yapması halinde Türkiye üzerinden Topluluğa gümrüksüz girebilecektir. Bu AB tarafından istenmemektedir ve hatta bu gibi durumlarda AB, Yüksek Adalet Divanına giderek Türkiye uygulamalarına engel olmaktadır⁵⁰⁷.

Aynı durum, Türkiye açısından maliyet unsurudur. Şöyle ki: OTP doğrultusunda AB'ye uyum kapsamında Türkiye, gümrük tarifelerini ve tarife dışı

⁵⁰³ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2, s. 60.

⁵⁰⁴ Bilici, s. 161.

⁵⁰⁵ İTO, AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2, s. 60.

⁵⁰⁶ İTO, Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri, s. 82.

⁵⁰⁷ Ibid.

kısıtlamaları kaldırmıştır. Hatta bu hususta ABD’yi bile geride bırakacak şekilde liberal bir ekonomi oluşturmuştur. Bunun sonucunda da Türk pazarı, dampingli ve sübvansiyonlu şekilde ihracatı destekleyen Çin ve benzeri ülkelerden yapılan ithalatlara karşı korumasız bir yapıya bürünmüştür. Bu durum; Türkiye’nin rekabet üstünlüğünü elinde tuttuğu emek yoğun sektörlerde özellikle *tekstil, konfeksiyon, ayakkabı, deri, oyuncak, hırdavat ve mobilya* gibi alanlarda Türk ekonomisine ciddi zarar vermektedir⁵⁰⁸.

Belirtilen zararı önlemek için Türkiye; gözetim tedbirleri, anti-damping ve kota vergileri uygulamaya çalışmaktadır. Ancak bu uygulamalar, AB sisteminde özellikle Türkiye’nin hassas olduğu ürünler için söz konusu değildir. Bunun neticesinde iki tane süreç yaşanmaktadır. Birincisi: Türkiye’nin söz konusu tedbirleri uyguladığı mallarda, İtalya ve Hollanda gibi işlek limanları olan AB üyesi ülkelere, emsal piyasa fiyatlarından daha düşük bedellerle Türkiye’ye haksız ve denetimsiz girişler olmasıdır⁵⁰⁹. Örneğin: Çin’den Türkiye’ye ithal edilmesi amaçlanan bir ürün, Hollanda’ya getirilip serbest dolaşıma sokulmakta ve ardından A.TR belgesi düzenlenerek Türkiye’ye getirilmektedir ve böylece Türkiye’de KDV ve ÖTV haricinde herhangi bir vergi ödenmemektedir⁵¹⁰.

İkinci süreçte ise Türkiye ile AB arasında tesis edilen Gümrük Birliği modelinde, Türkiye lehine işlemesi gereken mekanizmanın devre dışı kaldığı görülmektedir. Şöyle ki: 1/95 sayılı OKK’ye göre AB ile Türkiye arasında sanayi ürünlerinin ve işlenmiş tarım ürünlerinin ticaretinde uygulanan gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve eş etkili her türlü kısıtlama kaldırılmıştır. Bu noktada Avrupa Adalet Divanı; *milletler arası ticarete engel oluşturan ve ithalatta ayrımcılığa yol açan tüm idari düzenlemelerin ve yasaların kaldırılması zorunluluğu vurgulanmak istenmiştir, söz konusu eş etkili tedbirler ifadesi* ile demiştir⁵¹¹. Bunun sonucunda da Türkiye tarafından tarım ve tekstil ürünlerinde uygulanan bazı tedbirler; AB tarafından belirtilen yoruma ve 1/95 sayılı OKK’nin ilgili maddesine dayanılarak anti-damping soruşturmalarına konu

⁵⁰⁸ Ibid.

⁵⁰⁹ Ibid. s. 83.

⁵¹⁰ Sefa Yayla, “Dünya Ticaretindeki Gelişmelere Bağlı Olarak AB ve Gümrük Birliği”, *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/52/3.html> (20 Mart 2015).

⁵¹¹ İTO, *Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri*, s. 86.

olmakta veya kısıtlayıcı uygulamalara maruz kalmaktadır⁵¹². Bu gibi durumlarda Türkiye; ekonomisine zarar veren ithalatlara karşı korunma önlemlerini, Katma Protokol Madde 60'a dayanarak uygulama hakkına sahiptir ki 1/95 sayılı OKK'nin 16. maddesinin 3. fıkrası uyarınca ve telafi edici vergi kurumu gereği *Gümrük Birliği Ortak Komitesinin* telafi edici vergi miktarına karar vermesi gerekmektedir⁵¹³. Ancak söz konusu kararın ilgili fıkrasında belirtilen koşulların sağlanması gerektiğinden dolayı bu uygulamanın işletilmesi zordur. Ayrıca ticari hayatın akışı içerisinde makul görülebilecek bir süre ve şekilde hallolabilecek gibi de görünmemektedir. Nitekim Türkiye, bugüne kadar bu yola hiç başvurmamıştır⁵¹⁴.

Gümrük Birliği, Türkiye'nin STA'larına ilişkin olarak dolaylı etkiler yaratabilen bir açmazı da WTO bünyesinde meydana getirmektedir. Şöyle ki: Türkiye ile AB'nin kurduğu Gümrük Birliği ilişkisi; Türkiye'nin dış ticaret rejimini, WTO Anlaşmalarının da ilerisinde düzenlemelere maruz bırakmıştır⁵¹⁵. Ancak bu derin ve kapsamlı ilişki, WTO ile ilgili meselelerde özellikle Anlaşmazlıkların Halli Mekanizmasına (AHM) yansıyan konularda sorun olmaktadır⁵¹⁶. Çünkü AHM'de üçüncü taraf olarak şikayet edenler arasına katılmaya izin verilmektedir. Ancak bir soruşturma ya da davada başka bir ülke ile beraber savunma yapmak yasaktır⁵¹⁷. Bu şartlar altında Türkiye; Gümrük Birliği ilişkisinden dolayı AB'nin tekstil ürünlerine ilişkin olarak koyduğu kotayı üstlenmiştir⁵¹⁸. Hindistan da bu uygulamayı, GATT 1994'ün XI ve XIII.maddeleri ile WTO Tekstil Anlaşması'nın II.maddesine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle AHM'ye götürmüştür. AB ile Türkiye'nin beraber savunma yapmasına müsaade eden bir düzenleme hem WTO'da hem de AB'de olmamasından dolayı Hindistan haklı bulunmuştur. Ayrıca Türkiye'nin, GATT 1994'ün XXIV.maddesinde yer alan istisnaya atıfta bulunan itirazı da AHM tarafından kabul görmemiştir⁵¹⁹. Türkiye tarafından bu karar temyiz edilse de sonuç değişmemiştir.

⁵¹² Ibid. s. 87.

⁵¹³ Ibid. s. 88.

⁵¹⁴ Ibid.

⁵¹⁵ Mesut Aydın, "Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması, Gelişme Yolundaki Ülkeler ve Türkiye", Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye** içinde (294 319) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008, s. 306.

⁵¹⁶ Ibid. s. 307.

⁵¹⁷ Ibid. s. 310.

⁵¹⁸ Ibid. s. 306.

⁵¹⁹ Ibid. s. 307.

Kotaların üstlenilmesi mutlak şart değilken ve alternatif yollar mevcutken GATT 1994 Madde XXIV'e dayanılarak yeni kısıtlamalar getirilemez savıyla anılan karar onanmıştır. Benzer şekilde ABD ile AB arasında yaşanan çelik ürünlerinin ticaretine ilişkin ihtilafta da Türkiye açısından benzer süreç yaşanmıştır⁵²⁰. Bu tarz örnekler çok sayıda mevcuttur.

Türkiye tarafından duyulan tüm rahatsızlıkların her platformda dile getirilmesi sonuç vermiştir. AB'li yetkililer tarafından AB için Türkiye çok önemli bir ticaret ortağıdır ve AB de Türkiye için vazgeçilmeyecek derecede önemli bir ticari partnerdir vurgusu yapılmıştır. Bu büyük potansiyel dolayısıyla ticari ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir ki taraflar, aralarındaki ticari ilişkileri geliştirmek için yirmi yıldır yürürlükte olan Gümrük Birliği uygulamasını modernize etmek hususunda uzlaşmışlardır. Resmîyete de dökülen bu mutabakatın 2016'da hayata geçirilmesi kararı alınmıştır. Bu 12 aylık süre zarfında ise tarafların istek ve beklentilerine dair meselelerin tartışıldığı teknik boyutları içeren görüşmeler yapılacaktır. Ayrıca söz konusu modernizasyon işleminin, AB'ye aday ülke olan ve tam üyelik yolunda ilerleyen Türkiye'ye alternatif bir ortaklık modeli sunulmasını içermeyeceği kesin bir dille belirtilmiştir ve bu güncellemenin tamamlayıcı bir unsur olarak görüldüğü daha şimdiden duyurulmuştur⁵²¹.

Diğer yandan Gümrük Birliği, Türk imalat sektörüne teknik mevzuat kazandırması ve birtakım standart düzenlemeler getirmesi yönüyle üretim yapısının verimlilik düzeyini artırıp rekabetçi bir duruma yükseltmiştir ki bunun sonucunda da Türkiye'deki iç piyasa ve tüketiciler, kalitesiz mamullerden korunmuştur. Gümrük Birliği ile beraber Türkiye; AB de dahil olmak üzere tüm yabancı sermaye grupları için öngörülebilir olmasının yanında ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan güvenilir ve istikrarlı bir ülke haline gelmiştir. Sadece sermaye hareketlerinde değil ticari faaliyetlerde de Gümrük Birliği hem AB hem de AB dışındaki üçüncü ülkelerle ya da ülke topluluklarıyla iktisadi yoğunluğu üst seviyelere taşımıştır ve geleneksel çizgilerin

⁵²⁰ Ibid. s. 310.

⁵²¹ European Commission, EU and Turkey Announce Modernisation of Custom Union, 2015, http://ec.europa.eu/commission/2014-2019/hahn/announcements/eu-and-turkey-announce-modernisation-custom-union_en (24 Haziran 2015) .

ötesine geçirmiştir⁵²². Burada Gümrük Birliği; ticari anlamda Türkiye'yi, AB'den ziyade üçüncü ülke/ülke topluluklarıyla yoğun ilişkiler içerisine sokmuştur yorumu yapılabilir.

⁵²² T.C AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46234&l=1> (16 Nisan 2015) .

7. TÜRKİYE’NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Türkiye ile AB arasında yapılan Gümrük Birliği nedeniyle Türkiye’nin, AB’nin OTP’sini üstlenme yükümlüğü altında olduğunun daha önceki bölümlerde vurgulanmış olmasının yanında STA’lar açısından arz ettiği bağlayıcı çerçeve de belirtilmiştir. Ancak Türkiye’nin, AB tarafından yapılan serbest ticaret anlaşmalarının içeriğini aynen/olduğu gibi kabul etme zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla Türkiye; gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşması müzakerelerinde başta sanayi ve ticari alanlar olmak üzere izleyeceği politika önceliklerini kendi ihtiyaçlarını dikkate alarak belirlemektedir. Bu koşullar altında Türkiye, uluslararası ticari konjonktürde tavizli ticaret anlaşması yapma modasına uygun olarak Gümrük Birliği çerçevesinde AB’nin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle çift taraflı fayda sağlayacak şekilde benzer anlaşmalar yapmaya çalışmaktadır⁵²³.

Türkiye’nin yaptığı serbest ticaret anlaşmaları incelendiğinde ticari olarak *derin bütünleşmeye* gidildiği görülmektedir. Hatta bazı anlaşmaların kapsamı o kadar geniştir ki taraflar arasında serbest ticaret alanı tesis edilmesi, anlaşmanın içerdiği bölümlerden sadece birini ifade etmektedir. Bazı anlaşmalar; sadece bir serbest ticaret anlaşmasıyken taraflara sağladığı fayda, görülen lüzum ve yarattığı ortam dikkate alınarak ekonomik ve ticari ilişkilerin ötesinde siyasi konularda da işbirliğini sağlamak üzere farklı ve çeşitli alanları kapsayıcı bir ortaklık kurulması hususunda tarafları görüşmeye ikna etmiştir⁵²⁴.

⁵²³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html?#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3Dbpmoqyx6y_4 (30 Nisan 2015).

⁵²⁴ Ibid.

Genel olarak Türkiye, serbest ticaret anlaşmalarından şu faydaları beklemektedir:

- Türk ihracatçılarının, başta çevre ve komşu ülkeler olmak üzere hedef pazarlara erişim imkanının artırılması ve Batı Avrupa pazarlarına olan bağımlılığın azaltılmasıdır.
- Türk ihracatçılarının, üçüncü ülke pazarlarında, AB’li girişimciler de dahil olmak üzere tüm rakipleri ile eşit şartlara sahip olmalarıdır.
- Tanınan tavizler sayesinde anlaşma sağlanan ülkelerin, ara malı ve nihai ürünü Türkiye’den ithal etmelerini sağlamak ve aynı şekilde Türk sanayicisine ucuz girdi temin etmektir.
- Türkiye’de dışa açık rekabetçi bir altyapı tesis ederek ülke ekonomisinin uluslararası rekabet gücünün artırılmasıdır.
- İç piyasada olabilecek durgunluğun ülke ekonomisi üzerindeki tahribatını azaltmaktır.
- Tanınan ayrıcalıklardan faydalanmak isteyen doğrudan yabancı yatırımları, Türkiye’ye çekmektir.
- Mallarda olduğu gibi hizmetlerde de pazarlara erişim imkanlarının artırılmasıdır⁵²⁵.

Herhangi bir başlık altında ele alınamayan ancak çalışmanın amacı doğrultusunda incelenmesi elzem olan AB ile ABD arasında müzakere edilen TTIP’nin Türkiye açısından ihtiva ettiği anlamın belirtilmesi bu noktada son derece önemlidir.

7.1. Türkiye ve TTIP

AB ile ABD arasında müzakere edilen TTIP’nin; dünyanın geri kalanı için özellikle de gelişme yolundaki ülkeler bakımından yaratacağı etki ve bunun sonucunda da yaşanılacak refah kaybı, Türkiye açısından da geçerlidir. Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği ve Türkiye ile ABD arasında bir imtiyazlı rejim uygulamasına yol açan herhangi bir anlaşmanın olmayışı, TTIP’nin negatif etkilerini, Türkiye bağlamında daha da ağırlaştırmaktadır.

⁵²⁵ Ibid.

Türkiye yönünden TTIP değerlendirmesini, AB üzerinden değil de ABD bağlamında yapmak daha yerinde bir karar olacaktır. Şöyle ki: 2012 yılı itibariyle AB ve ABD, Türkiye'nin toplam ihracatının %45'i demektir. Ayrıca bu iki güç, Türkiye'ye giren doğrudan yabancı yatırımların beşte dördünden fazlasını temsil etmektedir⁵²⁶. AB ile Türkiye arasında önceki bölümlerde ele alınan ilişkiler sabitken 2012 yılıyla ilgili olarak Türkiye'nin söz konusu dış ticaret oranlarındaki büyük payın AB'ye ait olması hasebiyle konuya ABD üzerinden vurgu yapmak gerekmektedir. İlaveten Türkiye ile ABD arasındaki ticaret hacminin düşük olmasının nedenleri de bu konuda mühimdir. Zira bazı ürünlerde taraflar birbirlerine karşı yoğun korumacı politikalar uygulamaktadır. Ayrıca teknik standartlardan ve mevzuattan kaynaklanan uyumsuzluklar da mevcuttur. Bu aykırılıkların bazıları da ticaret dışı etmenlere dayanmaktadır. Bu sebeplerden ötürü TTIP'ye ilişkin olarak Türkiye'nin içinde bulunacağı statü çok önemlidir.

Türkiye, 2012 itibariyle ABD ile toplam ticareti 19,73 milyar dolardır ki Türkiye'nin toplam ihracatının %4'lük (ABD'ye yapılan ihracat oranı) kısmı, bu tutarın içerisinde. ABD'nin ithalatını gerçekleştirdiği ülkeler arasında Türkiye'nin payı %0,27 dolaylarındadır ki bu oran ile söz konusu ülkeler içerisinde orta sıralarda yer alan bir Türkiye bulunmaktadır. Aynı şekilde ABD'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında da Türkiye, %0,81 seviyelerinde gezinen bir paya sahiptir. Küresel anlamda çok düşük düzeylerde olan bu dış ticaret hadlerinin arz ettiği önemli husus şudur: 2004 yılına kadar Türkiye, ABD ile ticaretinde fazla vermiştir. Ancak 2012 itibariyle bu durum terse dönmüştür. Kabaca ortalama rakamlar üzerinden yapılan bir hesaplama sonucunda ortaya çıkan durum göstermiştir ki Türkiye'den ABD'ye giden her 1 dolarlık mala karşılık olarak 3 dolarlık ürün ithal edilmektedir⁵²⁷.

Belirtilen dış ticaret tablosunun sebepleri, aynı zamanda Türkiye'nin TTIP üzerinden maruz kalacağı negatif etkilerin de birer kalemidir. Şöyle ki:

- Türkiye tarafından tarım sektöründe ABD'ye karşı yüksek gümrük tarifeleri uygulanmaktadır. Örneğin: *Taze meyve, sebze ve meyve sularına*

⁵²⁶ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması [Rapor-Haziran 2013], Sait Akman (hızl.) , 2013, [http://www.tepav.org.tr/upload/files/1371828341_5.AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı TTIP ve Türkiye.pdf](http://www.tepav.org.tr/upload/files/1371828341_5.AB-ABD%20Transatlantik%20Ticaret%20ve%20Yatirim%20Ortakligi%20TTIP%20ve%20Turkiye.pdf) (28 Nisan 2015) , s. 3.

⁵²⁷ Ibid. s. 12.

ilişkin olarak %130-%140 oranlarına varan tarife korumaları söz konusu olabilmektedir. Benzer biçimde alkollü mamullerde %200'leri bulan tüketim vergilerinin uygulanmasının yanında *et* ithal edilmesi halinde de bu tarz engeller söz konusudur⁵²⁸.

- Sağlık ve bitki sağlığı tedbirleri konusunda da ABD ve Türkiye arasında aykırılık söz konusudur. Şöyle ki: ABD'de soya, mısır gibi ürünlere ilişkin olarak yürütülen *Bio-güvenlik yasası* ve *genetiği değiştirilmiş organizmalardan* faydalanılarak üretilen gıda ürünlerinin Türkiye'ye ihracatında sorun yaratan meseleler bulunmaktadır⁵²⁹.
- ABD, *patent ve imitasyon ürünler gibi fikri mülkiyet haklarına* dair meseleler üzerinde önemle durmaktadır. Bu kapsamda ABD, elektronik ağ üzerinden telif haklarının Türkiye tarafından çiğnendiğini öne sürmektedir. Ayrıca Türkiye'de korsan ürünlerin yaygın olmasıyla birlikte başta ilaç sektörü olmak üzere düzenlemelerde şeffaflığın bulunmadığı, ABD tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Tüm bunlardan hareketle ABD, 2012'de, *fikri ve sınai mülkiyet haklarını ihlal eden* ülkelere yönelik hazırlanan Rapor'da bulunan *İzleme Listesi'nde (Watch List)* Türkiye'ye de yer vermiştir⁵³⁰.
- Mal ticaretinin yanında hizmet ticaretine ilişkin meseleler de mevcuttur. Özellikle *mali ve hukuksal hizmetler, telekomünikasyon, posta ve dağıtım hizmetleri, görsel ve işitsel hizmetler*; AB ve gelişme yolundaki bir ülke olan Türkiye arasında önem arz eden meselelerdir. Şöyle ki: ABD tarafından tüm gelişme yolundaki ülkelere dikte edildiği şekilde Türkiye'ye yönelik olarak da sayılan hizmet alanlarında yabancı hizmet sunucularına yerli firmalara ve bireylere temin edilen hak ve fırsatların sağlanmasını öngören negatif liste yaklaşımını benimseyen bir tavır sergilenmektedir⁵³¹.
- ABD tarafından kendi işletmelerinin, dışarıdaki kamu ihalelerine mümkün olan en az güçlkle girmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu

⁵²⁸ Ibid. s. 16.

⁵²⁹ Ibid.

⁵³⁰ Ibid.

⁵³¹ Ibid. s. 17.

kapsamda Türkiye'nin izlediği politikalar, söz konusu amaçla çalışmaktadır ki Türkiye ile aynı seviyede olan diğer başka ülkeler, bu alana dair daha korumacı stratejiler uygulayabildikleri de göz önünde bulundurulmalıdır⁵³².

Tüm bunlardan hareketle Türkiye ile Gümrük Birliği ilişkisi içerisinde olan AB ile Türkiye'nin herhangi bir tavizli ticaret rejimi olmayan yani Türkiye ile aralarında STA düzeni tesis edilmeyen ABD'nin yaptığı TTIP'de, Türkiye'nin durumuna ilişkin hangi politika takip edilirse edilsin halledilmesi gereken meselelerin; *Tarım, fikri mülkiyet hakları, hizmet ticareti, yatırımların korunması, devlet yardımları, kamu alımları, ilaç endüstrisi ile tekstil ve hazır giyim ürünlerinin ticaretine yönelik olduğu* söylenebilir⁵³³. Burada tekstil ve hazır giyim ürünlerine yönelik olarak birtakım hususların belirtilmesi elzemdir. Zira Türkiye'nin ABD'ye ihracatında aslan payı, tekstil ve hazır giyim ürünlerine aittir. Bu alanda ABD'nin uyguladığı gümrük tarifeleri yüksektir. 2014 itibarıyla ABD tarafından tekstil mallarına uygulanan bağlı tarife oranı ve MFN düzeyinde yürüttüğü tarifeler %7,9 ve hazır giyim endüstrisinde de sırasıyla %11,14 ve %11,7'dir. İlaveten birkaç tarife satırında da tarife zirveleri diye ifade edilen durum söz konusudur⁵³⁴.

Belirtilen tüm bu meseleler, taraflar arasında bir uzlaşma metnine dayanmadan Türkiye'nin devre dışı kalması halinde yani TTIP'de Türkiye'nin yer almaması durumunda Türkiye, ağır bir maliyet altına girecektir. Şöyle ki: TTIP, ABD ürünlerine AB üzerinden Türk piyasasına serbest bir giriş imkanı sağlarken; Türkiye'nin ABD'ye ihracatı (özellikle tekstil ve hazır giyim ürünleri için) , gümrük vergisi gibi uygulamalara tabi olmaya devam edecektir. Bunun sonucunda da hem ABD ile olan ticaret olumsuz etkilenecek hem de Türk menşeli ürünler, ABD pazarında AB ürünlerine karşı rekabet şansını yitirecektir⁵³⁵. Ayrıca Türkiye açısından dış ticaretinin

⁵³² Ibid.

⁵³³ Ibid. s. 15.

⁵³⁴ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye'nin Katılımı Açısından Bir Değerlendirme [Değerlendirme Notu-Ocak 2014], Sait Akman (hızl.) , 2014, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13891770117.Transatlantik_Ticaret_ve_Yatirim_Ortakligi_TTIP_Turkiye_nin_Katilimi_Acisindan_Bir_Degerlendirme.pdf (30 Nisan 2015) , s. 3.

⁵³⁵ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması [Rapor-Haziran 2013], Sait Akman (hızl.) , 2013, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1371828341_5.AB_ABD_Transatlantik_Ticaret_ve_Yatirim_Ortakligi_TTIP_ve_Turkiye.pdf (28 Nisan 2015) , s. 13.

büyük oranını kapsayan bu iki blok ile mal, hizmet ve yatırımlara ilişkin olarak belirlenecek yeni kural ve standartlara uyum sağlamak da ciddi bir külfet olacaktır⁵³⁶.

Türkiye'nin, TTIP kapsamında belirtilen güçlükleri yaşamaması için TTIP'ye bir şekilde eklemlenmesi gerekmektedir. Bunun alternatif yolları bulunmaktadır. Gündemde olan belli başlı seçenekler şu şekildedir:

Birinci Seçenek: Türkiye, AB ve ABD arasında üçlü şekilde eş zamanlı olarak ya da paralel biçimde müzakereler yapılmalıdır. Bu pek olası değildir. Zira TTIP'ye ilişkin müzakereler, AB ve ABD arasında çoktan başlamıştır ki AB ve ABD, bu yönde çok istekli de görünmemektedirler. Bu yöntem, TTIP'ye eklemlenmek isteyen Gümrük Birliği içerisinde yer alan bir Türkiye için en ideal olanıdır ancak şu an için mümkün değildir⁵³⁷.

İkinci Seçenek (Andora Modeli) : AB, TTIP müzakerelerinde, Gümrük Birliği'nden dolayı Türkiye adına da müzakerelerde bulunacaktır. Diğer bir ifadeyle Ortaklık Konseyinin bu yönde alacağı bir karara istinaden AB Komisyonu, Türkiye'nin menfaatlerini savunacaktır⁵³⁸. Ancak bu durumda Gümrük Birliği kapsamı dışında bulunan ürünlerin akıbeti akla gelmektedir⁵³⁹. Ayrıca Gümrük Birliği'ne dahil olan mallarda bile AB Komisyonunun Türkiye adına yapacağı müzakerelerde, Türkiye'nin çıkarlarını ne kadar savunabileceği belli değilken; kapsam dışı ürünlerin dahil olup olmaması meselesinin bir önemi yoktur⁵⁴⁰.

Gümrük Birliği kapsamında üzerine düşen yükümlülükleri tam manasıyla yerine getirmeyen AB'nin, TTIP'nin müzakere masasında Türkiye için ekstra bir çabanın içerisinde olması da pek akla yatan bir durum değildir ki aynı zamanda pazarlık gücünü kaybetme olasılığı da bu seçeneğin imkansızlığına işaret eder. Ayrıca üçüncü ülkelerle yaptığı STA'lardan Türkiye'nin de otomatik olarak yararlanmasını sağlayacak düzenlemeyi, ilgili müzakere görüşmelerinde gündeme dahi almayan AB'nin, TTIP

⁵³⁶ Ibid. s. 14.

⁵³⁷ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye'nin Katılımı Açısından Bir Değerlendirme [Değerlendirme Notu-Ocak 2014], Sait Akman (hızl.) , 2014, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13891770117.Transatlantik_Ticaret_ve_Yatirim_Ortakligi_TTIP_Turkiye_nin_Katilimi_Acisindan_Bir_Degerlendirme.pdf (30 Nisan 2015) , s. 6.

⁵³⁸ Ibid. s. 6.

⁵³⁹ Ibid. s. 7.

⁵⁴⁰ Ibid. s. 6.

görüşmelerinde Türkiye'nin menfaatleri için gayret sarf etmesi pek olası değildir⁵⁴¹ ki akdettiği tercihli ticaret anlaşmalarında zaten mevcut olan ilgili hükmü, karşı tarafı bağlayıcı konuma yükseltmediği gibi uygulamada da zorunlu tutmamıştır.

AB'nin, böyle bir tasarrufu Andora için kullanmasından yola çıkarak beklenti içerisine girilmektedir ancak Türkiye'nin ekonomik büyüklüğü ve rekabet gücü Andora ile kıyaslandığında, AB kabul etse dahi ABD'nin onaylama ihtimali düşüktür⁵⁴².

Üçüncü Seçenek: Türkiye ile ABD arasında ayrı bir ortaklık ilişkisi kuran STA akdedilmesidir⁵⁴³. Buna yönelik olarak son dönemde bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Ancak kısa vadede sonuç alabilme ihtimali zayıftır ki TTIP müzakerelerinin bu zaman zarfında varacağı nokta da dikkate alınması gereken bir husustur⁵⁴⁴.

Dördüncü Seçenek (Docking) : Türkiye, TTIP'ye bir üye olarak katılabilir⁵⁴⁵. Ancak bunun sağlanabilmesi için TTIP'ye, bu duruma ilişkin bir hüküm konması gerekmektedir. Diğer yandan AB ve ABD, bu katılımı kabul eden iç onay prosedürünü hemen başlatmalıdır. Başta AB ve ABD olmak üzere tüm tarafların istemesi halinde gerçekleşme olasılığı yüksektir. Zira *Trans-Pasifik Ortaklığı'nda (TPP)* müzakerelerin belirli bir aşamasından sonra dahil olma (docking) gerçekleşmiştir⁵⁴⁶.

Tüm bu opsiyonlara ek olarak T.C. Ekonomi Bakanlığı tarafından *Güçlendirilmiş Türkiye Hükümü* adı verilen bir model oluşturulmuştur. Söz konusu uygulamanın öngördüğü süreç şu şekildedir: AB; ABD'yi, Türkiye ile müzakereleri en kısa sürede başlatmaya çağıracaktır. Diğer yandan Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği kapsamında olan ürünler [*Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması'nın (SITC) 25 ile 97.bölümleri* arasında yer alan mallar] için geçerli olmak şartıyla ABD'de, Türkiye menşeli bu mallara karşı yürütülen gümrük vergisi gibi uygulamalar

⁵⁴¹ Ibid. s. 7.

⁵⁴² Ibid.

⁵⁴³ Ibid. s. 6.

⁵⁴⁴ Ibid. s. 8.

⁵⁴⁵ Ibid. s. 6.

⁵⁴⁶ Ibid. s. 7.

sonlandırılacaktır. Böylece ABD ile Türkiye arasında bir STA akdedilene kadar trafik sapmasının önüne geçilmiş olacaktır⁵⁴⁷.

Tüm bu seçeneklerden herhangi birinin uygulanma ihtimali çok düşüktür. Ancak hangisinin tercih edileceğinden ziyade bunların içerisinde veya başka bir şekilde bir yol bulunup süratle çalışmalara başlanması gerekmektedir. Zira hangi seçenek tercih edilirse edilsin zorlu, karmaşık ve uzun süren aşamaları vardır.

Son dönemde TTIP'ye ilişkin olarak Türkiye'de kamuoyuna pek çok açıklama ve haber yansımaktadır. Türk yetkililerin söz konusu meseleyle ilgili beyanatları şu şekilde özetlenebilir: AB, üçüncü ülkelerle hızlı bir biçimde STA akdetmektedir. Bunun sonucunda da bu ülkeler, AB'den elde ettikleri tüm imtiyazları Türkiye'den de kazanmış olmaktadır. Fakat Türkiye, ne bu ülkelerle iletişime geçebiliyor ne de AB'ye tanınan tavizlerden faydalanabiliyor. Dolayısıyla AB ile ABD arasında müzakere edilen ve klasik bir STA'dan öte ekonomik ortaklık tesis eden TTIP'nin içerisinde Türkiye'nin yer almaması, Türkiye açısından Gümrük Birliği'ni sürdüremez hale gelmek demektir. Türkiye, TTIP'ye bir biçimde eklemlenmelidir. Bunun nasıl sağlanacağını Türkiye açısından pek de bir önemi yoktur ki Türkiye yöntemin tespit edilmesi için taraflarla görüşmelere zaten başlamış durumdadır⁵⁴⁸. Bu doğrultuda Türk tarafı; talepleri karşılanmadığı takdirde, AB ile Türkiye arasında akdedilen anlaşmalarda yer almamasına rağmen yani hukuki olmasa bile Gümrük Birliği askıya alınabilir, uyarısında bulunmuştur. Zira aynı gelişmelerin yaşandığı AB-Güney Kore STA'sı, Türk ekonomisinde %8'lik bir piyasa kaybına yol açmıştır⁵⁴⁹ ki yapılan bir çalışmaya göre TTIP'den dolayı Türkiye'nin 20 milyar dolarlık gelir kaybı olacaktır. Bu da 95. 000 kişinin işsiz kalması demektir⁵⁵⁰. Bu şartlar altında Türkiye'nin, TTIP'de yer almadan Gümrük Birliği'ne devam etmesinin sonucunda ekonomisinin çökeceğini tahmin etmek güç değildir. Diğer yandan Türk yetkililer, AB ile NATO'nun, Türkiye'nin kaptan gemisi olduğunu ve bu iki organizasyonda vazgeçilmesinin söz

⁵⁴⁷ Ibid.

⁵⁴⁸ “Türkiye, Gümrük Birliği'nden Ayrılacak mı?”, *Vatan*, 7 Mayıs 2014, <http://www.gazetevatan.com/turkiye--gumruk-birligi-nden-ayrilacak-mi--635116-ekonomi/> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁴⁹ “Gümrük Birliği'ni Askıya Alırız”, *Milliyet*, 5 Kasım 2014, <http://www.milliyet.com.tr/gumruk-birligi-ni-askiya-aliriz/siyaset/detay/1965095/default.htm> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵⁰ “95 Bin Kişiyi İşsiz Bırakacak Anlaşma”, *Milliyet*, 29 Mart 2014, <http://www.milliyet.com.tr/95-bin-kisiyi-issiz-birakacak/ekonomi/detay/1859098/default.htm> (1 Mayıs 2015) .

konusu olmadığını da belirttiler. Ancak talepleri karşılanmazsa Türkiye'nin ağır bir yük altına gireceğini ve bunun sonucunda da ilişkilerin dondurulmasının gündeme gelebileceğinin altını çizdiler⁵⁵¹.

TTIP'ye ilişkin siyasi haberler de medyaya yansımaktadır. Örneğin: ABD Yönetimi tarafından TTIP ve TPP için *Amerikan Kongresi'nden* ihtiyaç duyulan yetki yasasının çıkartılabilmesi adına Türkiye karşıtı grupların faaliyetleri sonucunda Türkiye için kısıtlayıcı ibareler konabileceği meselesinin basına yansması gibi. Ancak söz konusu kısıtlayıcı ifadelerle kast edilenin: *Türkiye'nin, Ermeni Soykırımı'nı (sözde) tanınması ya da Kıbrıs'daki askerini çekmesi* gibi siyasi meseleler olması ve TTIP'ye dahil olmanın şartı olarak ileri sürülmek istenmesi de dikkat çeken bir noktadır⁵⁵².

Tavizli ticaret anlaşmalarıyla ilgili olarak Türkiye'de basına çok sayıda haber düşmektedir. Bunlar: Türkiye'nin, kısa süre içerisinde *Etiyopya* ile STA yapmak için resmi olarak istişarelerde bulunacağına ilişkin haberlerin⁵⁵³ yanında Türkiye'nin STA talebine karşın *Güney Afrika'dan*: Bugünün koşullarında mümkün olmasa da imkansız değil cevabının geldiğine dair havadislerdir⁵⁵⁴. Aynı doğrultuda *Yeni Zelanda* ve Türkiye arasında bir STA olabileceğine ilişkin açıklamalar da iki tarafın yetkililerince dile getirilmiştir⁵⁵⁵. Öte yandan kesin olmamakla beraber önemli bir duyum da Çinli yetkililerce Türk makamlarına iki taraf arasında bir STA akdedilmesinin faydalı olacağını ilişkin görüşler bildirilmiştir⁵⁵⁶. Bu haberlerden iki tanesinin olabilme ihtimali, diğerlerine nazaran daha yüksektir. Birincisi: Türkiye'nin, gümrük işbirliği ve ekonomiye dair yeni anlaşmalar yapmaya çalıştığı (Bu anlaşmaların olası bir STA'ya hazırlık mahiyetinde olduğu vurgulanmıştır.) ve AB'nin de STA müzakere ettiği

⁵⁵¹ “Ana Gemi AB ama Hassas Nokta TTIP”, *Milliyet*, 7 Şubat 2015, <http://www.milliyet.com.tr/ana-gemi-ab-ama-hassas-nokta-ttip/ekonomi/detay/2009888/default.htm> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵² “ABD Kongresi'nden Türkiye'ye Serbest Ticaret Engeli Gelebilir”, Tolga Tanış (hızl.) , *Hürriyet*, 15 Ocak 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27968629.asp> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵³ “Bir Türk Bankası Etiyopya'ya Açılacak”, *Dünya*, 11 Aralık 2014, <http://www.dunya.com/bir-turk-bankasi-etiyopyaya-acilacak-247220h.htm> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵⁴ “Güney Afrika ile STA Gündemde”, *Vatan*, 11 Kasım 2014, <http://www.gazetevatan.com/guney-afrika-ile-sta-gundemde-695843-ekonomi/> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵⁵ “Dış İşleri Bakanı Çavuşoğlu Yeni Zelanda'da”, *Hürriyet*, 14 Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27568205.asp> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵⁶ “Çin'den Türkiye'ye ‘Serbest Ticaret’ Teklifi”, *Milliyet*, 27 Eylül 2014, <http://www.milliyet.com.tr/cin-den-turkiye-ye-serbest/ekonomi/detay/1946923/default.htm> (1 Mayıs 2015) .

Japonya ile STA yapma isteğidir⁵⁵⁷. İkincisi ise *Orta Amerika'nın* güvenliği ve refahı için kurulan SICA'ya bölge dışı üye olan Türkiye, burada geliştirilen ilişkilerin ticaret hacmine de katkı yapması gerekliliğini vurgulamış ve bunun için de STA yapmak gündeme alınabilir şeklinde mesajlar yollaması olmuştur⁵⁵⁸.

7.2. Türkiye'nin Yürürlükte Bulunan Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye, bugüne kadar AB ile AKÇT için yapılan da dahil olmak üzere 37 taraf ile serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Ancak bunlardan *Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan 11 adet serbest ticaret anlaşması*, söz konusu ülkelerin AB'ye katılması ve Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği olması dolayısıyla feshedilmiştir. Üç tane STA, iç onay prosedürünün tamamlanmasını beklemektedir. Bir tanesi sadece Türkiye tarafından yürürlüğe konmuştur. Bir tanesinin de imza aşaması tamamlanmış ve iç onay prosedürünün başlaması beklenmektedir. Müzakeresi tamamlanmış lakin henüz imza edilmemiş olan bir adet STA mevcuttur. Bugün itibariyle AB ile AKÇT'ye konu ürünler için yapılan dikkate alınmaksızın 18 (*1 STA askıda*) tane serbest ticaret anlaşması (*21 ülke ile*) yürürlükte dir. Bunlar: *EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi – Türkiye'nin ilk STA'sıdır ve İzlanda, Norveç, İsviçre, Lihtenştayn ile ayrı ayrı STA'lar da akdedilmiştir. Ancak bunlarda EFTA ile yapılan Anlaşma temel alındığı için 18 adet STA'ya sadece bu dahil edilmiştir. Ayrıca EFTA üyesi olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya da 1995'de AB'ye katılmıştır.) , İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye (Türkiye ile Suriye arasında serbest ticaret alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması politik sebeplerden ötürü 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır) , Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün, Mauritius Cumhuriyeti (Republic of Mauritius-Republique de Maurice), Güney Kore ve Malezya'dır*⁵⁵⁹.

Tüm bunlara ek olarak Türkiye; yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının sorunsuz şekilde işlemesi, anlaşmaların kapsamının genişletilmesi ve tarafların anlaşma

⁵⁵⁷ “Babacan: Japonya ile Paralel Serbest Ticaret Anlaşması İstiyoruz”, *Hürriyet*, 26 Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/27648826.asp> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵⁸ “Türkiye'den Sürpriz Anlaşma”, *Milliyet*, 14 Şubat 2015, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-surpriz-anlasma/ekonomi/detay/2013711/default.htm> (1 Mayıs 2015) .

⁵⁵⁹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html?#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3Dbpmoqyx6y_4 (25 Ağustos 2015) .

kapsamında karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri ticarete ortaya çıkan sorunların çözülmesi amacıyla anlaşma yapılan ülkelerle komite toplantıları yapmaktadır⁵⁶⁰.

Son dönemde Türkiye ile İran arasında akdedilen Anlaşmaya da değinmek gerekmektedir. Zira Türkiye’de bu Anlaşma’dan Türkiye’nin STA haricinde taviz değişimi yaptığı ilk anlaşma olarak bahsedilmektedir. Ayrıca AB tarafından İran’a ambargo uygulanmasının yanında İran’ın WTO üyesi olmayışı da bu Anlaşma’yı önemli ve farklı kılmaktadır. Ancak Anlaşma’nın gerek fiziki açıdan gerek prosedür bakımından bir STA’dan ayrılan yönü yoktur. Türk makamlarınca farklı bir başlık altında değerlendirilmesi dolayısıyla çalışmada STA olarak ele alınmamıştır. Ancak Anlaşma’nın sadece statüsünün tartışma konusu edilmesi incelemede değinilmesine engel değildir.

Türkiye ile İran arasında yaklaşık olarak 10 yıldır müzakere edilen Tercihli Ticaret Anlaşması, 29 Ocak 2014 tarihinde taraflarca imza edilmiştir ve Türkiye Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti Arasında Tercihli Ticaret Anlaşması olarak metinde ifadesini bulmuştur. 1 Ocak 2015’te yürürlüğe giren bu Anlaşma ile 2012’de 22 milyar \$ ve 2013’te de 15 milyar \$ olan ikili ticaret hacminin 2015 yılında 30 milyar \$’a yükseltilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için de Türkiye tarafından İran’a 6’lı gümrük tarife pozisyonu bazında 140 tarım ürünüde tarife indirimi ve/veya kota artırımı yapılmıştır. İran ise Türkiye’ye 6’lı gümrük tarife pozisyonu bazında 125 sanayi ürünüde tarife indirimi sağlamıştır. Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği uygulamasını dikkate alarak oluşturulan bu Anlaşma ile İran’ın WTO’ya katılıma çabaları da desteklenmiştir. Zira Anlaşma metninin içerisinde bu Anlaşma aracılığıyla Türkiye üzerinden Gümrük Birliği’ni aşındırmayı önleyici hükümler yer almaktadır⁵⁶¹.

AB tarafından bu Anlaşma’ya karşı herhangi bir tepki verilmemiştir. AB’yi koruyucu hükümlerin yanında Anlaşma ile Türkiye’nin taviz tanıdığı ürünlerin klasik tarım ürünleri yani Gümrük Birliği kapsamının dışına kalan malların olmasının da AB’nin sessizliğinde payı vardır. İran’ın uluslararası sisteme bir şekilde entegre olması için diğer bir ifadeyle küreselleşmeye bağlılık kazanması için Türkiye ile yapılan bu

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹ “Türkiye Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti Arasındaki Tercihli Ticaret Anlaşması’nın Onaylanmasının Uygunluğuna Dair Kanun (6555 S.K.) “, **Resmî Gazete** 29165, 4 Kasım 2014.

Anlaşma adeta bir ilk adım olarak değerlendirilmesi de tepkisizliğin bir diğer nedeni olabilir. Ayrıca İran ile nükleer konusunda uzlaşmaya varılması beraberinde ABD ve AB tarafından İran'a uygulanan yaptırımların kaldırılmasını da gündeme getirmiştir.

Türkiye'nin yürürlükte bulunan serbest ticaret anlaşmaları askıya alınanlar da dahil olmak üzere yapıldığı birlik, ülke, alan, bölge ile anlaşmaya ilişkin hususlar, imza tarihi ve ekonomik açıdan anlaşma yapılıp yapılmaması yerinde mi, anlaşmalar ile hangi ürünlerin ithalatı-ihracatı kolaylaştı veya hangi mamuller hangi pazardan alınıyor hangi piyasaya sunuluyor gibi konularda ana hatları itibariyle bilgi verecek biçimde yürürlüğe giriş tarihlerine göre sırasıyla Ek 2'de yer almaktadır (Ekonomik göstergelerde hem üzerinden yeterince zaman geçmesi hem de diğer taraf ile karşılaştırmasının yapıp netlik kazandırılma olanağından dolayı dikkate alınan yıl 2012'dir. Gerek görüldüğünde önceki ve sonraki yıla ilişkin rakamlar verilmiştir. Ayrıca 2012 itibariyle ilgili ülkeyle ithalat ve ihracata konu olan mallar da ana kalemler itibariyle belirtilmiştir).

7.3. Türkiye'nin Müzakere Süreci Devam Eden Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye ile AB arasında yapılan Gümrük birliği ile ilgili daha önce belirtilen hususlar dikkate alınarak *Ukrayna, Kolombiya, Ekvator, Meksika*⁵⁶² (2000 yılında AB ile Meksika arasında yapılan Serbest Ticaret Anlaşması (STA) 'nın yürürlüğe konulmasından⁵⁶³ sonra Türkiye de Meksika ile bir serbest ticaret anlaşması yapma girişimlerinde bulunmuştur. Şu an için gelinen noktada serbest ticaret anlaşmasının ilk tur müzakereleri için hazırlıklar yapılmaktadır.), *Japonya, Kongo Demokratik Cumhuriyet, Kamerun, Seyşeller, Körfez İşbirliği Konseyi (Gulf of Cooperation*

⁵⁶² T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139900&parentPage=dis_iliskiler (30 Nisan 2015) .

⁵⁶³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Dış Ticaret Politikası ve Vergiler [Meksika], 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160589&countryName=Meksika&_afLoop=249980620562594&_afWindowMode=0&_afWindowId=1dcdexmr5l_2443#!%40%40%3FcountryName%3DMeksika%26_afWindowId%3D1dcdexmr5l_2443%26_afLoop%3D249980620562594%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160589%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D1dcdexmr5l_2551 (30 Nisan 2015) .

Council-GCC) , *Libya*, *MERCOSUR* (*Güney Afrika Ortak Pazarı*) , *Peru* ve *Çad* olmak üzere 13 ülke/ülke grubu ile serbest ticaret anlaşması müzakereleri devam etmektedir⁵⁶⁴.

İlaveten *ABD*, *Kanada*, *Tayland*, *Hindistan*, *Endonezya*, *Vietnam*, *Orta Amerika Topluluğu*, *AKP Ülkeleri* (*Afrika*, *Karayip*, *Pasifik Ülkeleri*) , *Cezayir* ve *Güney Afrika Cumhuriyeti* olmak üzere 10 ülke/ülke grubu ile serbest ticaret anlaşması müzakerelerine başlanılması için girişimlerde bulunulmuştur⁵⁶⁵.

7.4. Türkiye'nin Müzakere Süreci Tamamlanan Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye'nin, Lübnan ile yapmış olduğu Serbest Ticaret Anlaşması (STA) Türkiye tarafında yürürlüktedir ancak Lübnan tarafının iç onay prosedürünün tamamlanmasını takiben bu ülkede de yürürlüğe konulacaktır⁵⁶⁶. Kosova⁵⁶⁷ ile yapılan serbest ticaret anlaşması, Türkiye ve Kosova tarafının iç onay sürecinin tamamlanmasıyla birlikte yürürlüğe konulacaktır. Taraflar arasında tam anlamıyla karşılıklı olarak yürürlüğe girme noktasına gelen söz konusu anlaşmalara ilişkin net veriler elde edilmesi ve bu doğrultuda birtakım istatistiki bilgiler de mevcut olması dolayısıyla daha detaylı bir perspektifle incelenmesi elzemdir. Bu doğrultuda imza tarihleri, anlaşmaya ilişkin hususlar ve mevcut durumun ehemmiyetini yansıtacak rakamsal veriler Ek 2'dedir.

Öte yandan 19-21 Kasım 2013'te Akra'da IV. tur görüşmeler ile müzakereleri son bulan *Türkiye Cumhuriyeti - Gana Cumhuriyeti Serbest Ticaret Anlaşması* imza

⁵⁶⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139900&parentPage=dis_iliskiler (10 Temmuz 2015) .

⁵⁶⁵ Ibid.

⁵⁶⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye Lübnan STA Bilgi Notu Mayıs 2014, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%20C4%B1%20C5%9F%20%20C4%B0li%20C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%20C5%9Fmalar%20C4%B1/M%20C3%BCzakere%20S%20C3%BCreci%20Tamamlanan%20STA'lar/L%20C3%BCbnan/ekler/Turkiye%20Lubnan%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%20C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Nisan 2015) .

⁵⁶⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Kosova, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139915&parentPage=dis_iliskiler (30 Nisan 2015) .

aşamasına gelmiştir⁵⁶⁸. İlâveten müzakereleri 14 Şubat 2013'te tamamlanan ve 11 Eylül 2014'te imzalanan *Türkiye Cumhuriyeti - Moldova Cumhuriyeti Serbest Ticaret Anlaşması*, tarafların iç onay prosedürünün uygulanması aşamasındadır⁵⁶⁹. *Türkiye Cumhuriyeti-Faroe Adaları Serbest Ticaret Anlaşması*'nın müzakereleri 9-10 Eylül 2014'te tamamlanmıştır ve Anlaşma 16 Aralık 2014 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır⁵⁷⁰. Bir diğer Serbest Ticaret Anlaşması da Türkiye ile Singapur arasında 14 Kasım 2015 tarihinde imzalanmıştır ve her iki tarafın da onay prosedürünün tamamlanmasının ardından yürürlüğe konulacaktır⁵⁷¹.

⁵⁶⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Gana, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139914&parentPage=dis_iliskiler (30 Nisan 2015) .

⁵⁶⁹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Moldova, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-139913&parentPage=dis_iliskiler (30 Nisan 2015) .

⁵⁷⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Faroe Adaları, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewer.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-168090&parentPage=dis_iliskiler (30 Nisan 2015) .

⁵⁷¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Singapur, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/url/btL> (21 Ocak 2016).

8. SONUÇ & DEĞERLENDİRME

STA'lara ilişkin olarak sanayileşmiş ülke ya da gruplar için özellikle de AB için iki aşamalı ve birbirine bağlı bir sorgulama yapmak yerinde olacaktır İlk aşamanın kilit soruları olarak şu sualler karşımıza çıkmaktadır: *Yaratılmak istenen çok taraflı ticaret düzeni özellikle uluslararası ticaret sistemi açısından ideal olan mıdır? STA'lar, uluslararası çok taraflı ticaret mekanizmasının kurulmasında en etkin yol mudur? AB tarafından bunlara müspet yanıt verildiğinde ikinci aşamaya geçilmektedir. Bu safhayı şekillendirecek olan sorular ise şunlardır: STA'ların geçerliliğinin sınırı nedir ve ne olmalıdır? Bu sınırlar; ülkelerin ulusal siyasi/iktisadi hudutlarını ne oranda geçmektedir ve yeni nesil STA'lar ile daha ne kadar aşılabacaktır? AB; refahın eşit paylaşımından yana mı olacak yoksa mevcut durumunu korumak ya da daha da güçlendirmek gibi agresif politika taraftarı mı olacak ya da diğer bir ifadeyle nasıl bir yol izleyerek az gelişmiş ülkelerin kalkınmasına ve ekonomik anlamda gelişmesine katkı sağlayacak?*

İlk basamaktaki suallere olumlu cevap alındığı varsayımı altında ikinci bölümdeki sorulara AB açısından verilebilecek muhtemel yanıtlar önemlidir. Burada tek belirleyici faktörün AB'nin tavrı olmayacağını da belirtmek gerekmektedir. Zira ilk iki sorunun yanıtı, mevcut şartlar altında WTO nezdinde verilir ya da verilmesi gerekmektedir. Bu iki kritik mesele aslında çok taraflı ticaret müzakerelerini açmaza götüren temel konulardır. Çok taraflı ticaret düzenine geçilmesi için öncelikle tüm dünya halklarına pozitif anlamda asgari düzeyde bir hayat standardı sağlanmalıdır. Diğer bir deyişle ülkeler/bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farklılıkları makul seviyelere gelmelidir. Küresel gelirin dağılımındaki adaletsizlik günümüzdeki kadar aşırı boyutlara varmamalıdır. Kökten piyasacı tutum biraz gevşetilerek ekonomi dışı gelişme ve koşullar dikkate alınmalıdır. Nitekim son dönemde hem gelişmiş hem de gelişme yolundaki ülkelerin en bilinen sermayedar grupları da bu hususlara vurgu yapmaktadır. Belirtilen şartlar yerine getirilene kadar uluslararası ticaretin STA'larla işleyeceği kabul edildiğinde sınırlar WTO düzeyinde çizilmeli ancak içerik karşılıklı müzakerelerle doldurulmalıdır. Böylece serbest ticaret alanları işletilirken WTO uluslararası bir hakem

hüviyetiyle denetim görevini yerine getirirken iletim kanallarını da çok taraflı biçimde açık tutacaktır. Diğer taraftan WTO içerisinde sınırlar tespit edilirken nispeten daha zayıf konumda olan gelişme yolundaki ülkeler de tek ses haline gelerek belirleyici olabilecektir. Aksi durumda yani kapsamın belirlenmesine yönelik olarak hudutların ortaya çıkarılması; ikili müzakerelerde tarafların göstereceği yaklaşıma bırakıldığı takdirde aynı sınıfta yer alan ülke grupları arasında akdedilecek imtiyaz anlaşmalarında sorun yaratmayacaktır ancak farklı gelişmişlik seviyesine sahip taraflar arasında umulmadık sonuçlar doğuracağı kuvvetle muhtemeldir. Şöyle ki: Siyasi yapılanmaları ve kurumsallaşmaları da ekonomileri gibi kırılgan ve zayıf olan gelişme yolundaki ülkelerin en büyük dayanakları olan ulusal egemenlikleri; AB gibi sanayileşmiş bloklarla ya da ülkelerle akdedilen ileri düzeyde liberal bir STA ile zedelenirse bunun sadece ekonomik ve ticari sonuçları olmaz. Akabinde gelebilecek siyasal çözülme ve sosyal olaylarla gelişme yolundaki ülkeler açısından çok boyutlu bir felakete dönüşebilir. Yalnızca söz konusu ülke ya da ülkelerle ile sınırlı kalmaksızın uluslararası krizlere de zemin hazırlayan bu durum, küresel sistemi derinden sarsabilir.

Öte yandan STA'ların geçerliliği ve sınırları ile ilgili meseleler, AB'nin kendi içerisinde de tartışmalara sebep olmaktadır. Bunlar arasından AB organlarına taşınan bazı uyuşmazlıklar, ciddi boyutta problemlere dönüşebilmektedir. AB içerisindeki bazı kesimler, Komisyonun üyeler adına STA müzakere etmesine karşı olan bir tavır sergilemektedir. Hatta bu gruplar içerisinde AB'nin üyeleri adına STA akdetmesine sınırlama getirilmesini isteyenler dahi bulunmaktadır. Ancak bu sorun, AB bünyesinde ilgili mekanizmalar işletilerek çözülebilecek bir konudur ki Topluluğun STA stratejisinin sağlığı açısından bir an önce bu ayırımların uzlaşmaya dönmesi gerekmektedir.

Üçüncü soruya verilecek yanıt, AB ile anlaşma yapan tarafa göre değişiklik göstermektedir. Eğer AB, güçlü bir ekonomik ortakla anlaşma müzakere ediyorsa en keskin politikalarla tüm gücünü yansıtan bir yol haritası izleyebilir. Ancak ikili müzakerelerde karşıdaki güçlü partnerden taviz almak için buna başvurmalıdır. Genel tavrı bu olursa ya da karşı tarafla birlikte olup güçlerine güç katıp dünyanın geri kalanına karşı mutlak bir üstünlük kurma çabası içerisine girerse küresel ölçekli

sorunlar kaçınılmaz olur. Özellikle TTIP türevi anlaşmalarda tarafların, dünyanın geri kalan kısmıyla da ilişkilerinin olduğunu unutmaması gerekir. Öte yandan masanın diğer ucundaki taraf eğer gelişme yolundaki bir ülke ya da ülke grubu ise durum değişir. AB'nin, politikalarında esneklik gösteren bir yaklaşım içerisinde olması beklenir ve de gerekir. AB, ortağının mali olanakları ile halkının alım gücünü göz ardı etmemelidir. Politika farklılaştırması yapıp partnerlerine göre seçenekler oluşturmalıdır. Nitekim AB kurulları tarafından son dönemde yayımlanan belgelerde de ilişki kurulan tarafa göre politika çeşitlendirilmesinden bahsedilmektedir. Bu son derece yerinde bir davranıştır. Burada AB'nin, ortağına göre önceliklerini ötelemesi gerektiği anlamı çıkarılmamalıdır. Zira ticari partnerinin dayanma noktasını sınamak hem ilişkileri gerer hem de müzakereleri gereksiz yere uzatır. Karşı tarafın belirli bir refah düzeyine ulaşabileceği yolları kapamak uzun vadede AB'nin ve de uluslararası sistemin zararına olur. Yaşanabilecek siyasi ve sosyal patlamalar; parçalanmalara, çatışmalara, iç ve dış savaşlara neden olabilir. Bu gibi durumlarda uluslararası barış tehlikeye düşer ki küresel güvensizlik ve gerilim ortamı da en çok radikal tutum sergileyen kesimlerin ve terör gruplarının işine gelir.

Tüm bunlara ek olarak belirtilmesi gereken bir nokta da AB'nin STA'ları ile ilgili olan ikincil ve alt politikalarının yerindeliğine ilişkindir. Özellikle AB tarafından IT sistemlerine yönelik olarak oluşturulan model ve uygulama son derece doğru bir stratejidir. Ancak yeterli değildir. Geliştirilmesine ara vermeden devam edilmelidir ve WTO'da da benzer bir modelin hayata geçirilmesine öncülük edilmelidir. Belki AB açısından ilave bir yükümlülük olacak ama üçüncü taraf ülkelere de bu konuda yardımcı olunmalıdır. Bu şekilde tüm ülkelerin ve/veya grupların katılımının sağlandığı bir sistem WTO üzerinden tesis edilebilir ki bunun da çok taraflı ticaret düzenine önemli katkıları olur. Bugünün dünyasında gelişmiş ülke ve topluluklarca bu tarz sorumlulukların alınması gerekmektedir ki uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında başka bir yol da mümkün görünmemektedir.

Üçüncü dünya ülkeleri açısından bakıldığında durum daha da büyük önem arz etmektedir. Zira bu grup, kurallarının oluşumunda pek etkili olmadıkları bir oyunda kural koyuculara karşı mücadele etmektedir. WTO dahilinde ve haricinde kendi

aralarında örgütlenmeye gitmelerinin başarıya ulaşmada önemli bir rolü vardır. Ancak tek başına yeterli değildir. Bu grubun içerisindeki öncelik farklılaştırması, örgütlü hareketin etkinliğini kırmaktadır. Herkesin azami derecede faydasına olacak strateji oluşturulamıyorsa tüm tarafların asgari düzeyde zarar göreceği planlar tesis edilebilir. Diğer bir ifadeyle büyük menfaatler için küçük fedakarlıklarda bulunulabilir ya da çoğunluğun yararına olan bir uygulamada zarar gören küçük kesimin ziyanı paylaştırılarak ya da telafi edici başka bir müessese ile giderilebilir. İlaveten bu gruplarca kurulan yapılanmalarda politika oluşturma yol ve yöntemleri değiştirilmelidir. Zira uzun vadeli ve katı planlardan ziyade kısa vadeli, stratejik ve güncellenebilir yol haritalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca gelişme yolundaki ülkelerin oluşturduğu organlarda karar alma usullerinin ihtiyaca cevap vermediği de ortadadır. Dolayısıyla söz konusu mekanizmanın da reforma gereksinimi vardır.

Gelişme yolundaki ülkeler içerisinde Türkiye'ye ayrıca yer vermek gerekmektedir. Zira AB ile kurulan Gümrük Birliği ilişkisi Türkiye'yi farklı bir konuma taşımaktadır. Özellikle STA'lar açısından Türkiye'nin hareket alanı, aynı düzeyde bulunan öteki ülkeler kadar geniş değildir. Öte yandan AB ile ilişkisinde olan belirsizlikler, Türkiye'nin görüş alanını daraltmaktadır. AB ile Türkiye arasındaki muğlaklıklar ve uyuşmazlıklar, Türkiye'yi hemen her platformda zora sokarken kısıtlı imkanlar dahilinde hatta çoğu zaman lehine olması gerekirken aleyhine olan şartlar altında mücadele veren bir Türkiye meydana getirmektedir. AB ile eksik bir Gümrük Birliği kurması da uluslararası ticarete Türkiye açısından trafik sapmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla milletler arası ilişkilerde en basit meselelerde bile haddinden fazla enerji harcayan bir Türkiye ortaya çıkmaktadır. Özellikle tamamen AB'nin keyfiyetinde olan OGT'yi üstlenme yükümlülüğü ile STA müessesesiyle ilgili bağlayıcı durum, Türkiye'yi çok zorlamaktadır. Özetle Türkiye'nin dış ticaret rejimi büyük oranda kendi yetkinliği içerisinde değildir. Bilhassa STA'lara yönelik olarak AB'nin izni olmadıkça ya da AB'nin STA müzakere etmediği bir ülke ile Türkiye'nin kendi başına STA akdedememesi, AB'nin STA'larını üstlenme yükümlülüğü ve AB'nin STA yaptığı taraflarla kendi çıkarları doğrultusunda STA yapma olanağı bulunsa da bunun sınırlarının AB'nin ilgili ülkeyle yaptığı STA ile belirlenmesi durumu; dış ticaret üzerinden Türk ekonomisine olumsuz etki yapmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle Türkiye'nin ihtiyacı öncelikli olarak AB ile olan durumuna netlik kazandırmaktır. Özellikle GB'nin Türk dış ticaret rejimi üzerindeki kısıtlayıcı durumu en kısa sürede sonlandırılmalıdır. Bunun için tarafların samimi ve kararlı tavır sergilemeleri yeterlidir. Üstelik bunun için GB ilişkisinin sonlandırılması gerekmemektedir. Zira Ortaklık Anlaşması, Katma Protokol ve 1/95 sayılı OKK dahilinde öngörülen şekillerde ilgili müesseseler işletilerek sorunlar çözülebilir. Kısa vadede STA meselesine ilişkin uyuşmazlıkların halledilmesi daha kolay ve muhtemeldir. Zira GB kapsamındaki tüm meselelerin yine GB'nin temel metinlerinde geçen biçimlerde halledilmesi zaman alabilir. Ancak imkansız değildir. Genel olarak Türk dış ticaret uygulamasında GB kaynaklı problemlerin çözümünde GB'yi devre dışı bırakan yani GB kapsamındaki müesseseleri işletmeyip de GB uygulanmasını sonlandıran her çözüm yolu Türkiye açısından kayıptır. Zira bu, 20 yıllık sürecin kazanımlarının bir kenara atılması anlamına gelmektedir. Ayrıca ilerisi için de AB tarafından Türkiye'nin önüne tam üyelik haricinde hangi seçenek konulursa konulsun Türkiye için tatmin edici bir çözüm olmayacağı gibi beklenilerek geçen süreyi de anlamsız kılar. Olası bir kopma durumu ise her iki taraf için kayıp olur. AB de Türkiye de üstlendikleri sorumlulukları harfiyen yerine getirmelidir. Ancak bugüne kadar Türkiye tarafından özellikle ekonomik ve ticaret başlıklarında gerek mevzuat uyumunda gerekse de müesseselerin yakınlaştırılması hususunda potansiyelinin de üzerinde bir çaba gösterilmiştir. Burada gösterilen istek ve gayrete karşın AB de elini taşın altına koyup STA kurumu ve bazı tarife dışı engeller (Karayolu ulaşımında belirli sayıdaki Türk yük aracının Avrupa'da dolaşmasına izin verilmesi ve Türk iş dünyasına ve sürücülerine vizelerle ilgili çıkarılan zorluklar gibi) konusunda daha yapıcı bir tutum gösterebilirdi. Yine de ortada telafisi mümkün olmayan bir durum yoktur.

STA'ların, WTO'nun asli görev tanımlaması içerisinde olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla da WTO nezdinde de yapılması gerekenler vardır. Öncelikle akdedilen STA'lara ilişkin olarak BTAK daha hızlı işler hale getirilmelidir. WTO'nun temel metinleri başta olmak üzere ikincil ve üçüncül kaynaklarında hatta AHM uygulamalarındaki belirsizlikler giderilmelidir. WTO bünyesindeki STA müesseselerinde tüm üye devletlerin temsilcileri bulunmalıdır ve üye ülkelerde merkezle koordineli biçimde çalışan temsilcilikler açılmalıdır. STA'lara ilişkin her türlü

gelişme zaman kaybetmeden merkezden temsilciliklere aktarılmalı ve ilgili üye ülkenin ulusal dilinde duyurusu yapılmalıdır. AB’de yapılmak istenene benzer ancak daha geniş bir veri tabanına sahip dijital ağ tesis edilmeli ve tüm ülkelerin erişimine açılmalıdır. Bu elektronik platforma tüm üye ülkeler kendi ulusal dilinde ulaşabilmelidir. Ayrıca WTO tarafından STA’larla ilgili önemli gelişmelerin bildirisi üye olmayan devletlere de yapılmalıdır.

EKLER

EK 1: AB'nin STA'ları

1. KUZEY AMERİKA

1.1. Kanada: AB ile Kanada arasındaki Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması'na [Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA)] ilişkin müzakere direktifleri Nisan 2009'da kabul edilmiştir⁵⁷². Taraflar; yasal düzenlemeleri, teknik konuları ve politik meseleleri içeren bir serbest ticaret anlaşması müzakere etmişlerdir ki bu kapsamda iki ekonomi arasında yatırım ve hizmetler için uygun koşullarda yeni ve büyük bir pazar yaratmak da mümkün olabilecektir. Taraflar arasındaki tarifelerin %99 oranında kaldırıldığı bir serbest ticaret ortamının hayata geçirilmesi için yapılan görüşmeler de bunun en büyük kanıtıdır⁵⁷³. İngilizce olarak oluşturulan orijinal metnin yasal taramalarının bittiği her iki tarafça birbirlerine bildirilmiştir. Gelineen noktada tarafların resmi dillerine çevrilecek olan anlaşma taslağı, sonrasında AB'nin Konsey ve Parlamentosuna onaylanması için teslim edilecektir⁵⁷⁴. Söz konusu CETA, akdedilmesiyle beraber AB ile G8 ülkeleri arasında yapılan ilk STA olma özelliğini de taşıyacaktır⁵⁷⁵.

CETA müzakerelerinin etkisi hızla hissedilmeye başlanmıştır. Zira tarafların ortaklaşa hazırlattıkları bir çalışma, bu durumu teyit etmektedir. Şöyle ki: AB ile Kanada arasındaki ticaret, CETA müzakerelerinin öncesine göre 25,7 milyar €'nun üzerinde bir artış göstermiştir. İki taraf arasında 2012 yılı itibariyle sadece malı konu alan 61,8 milyar €'luk ticaret yapılmıştır ki söz konusu yıl itibariyle bu rakamlarla

⁵⁷² European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 1.

⁵⁷³ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 2.

⁵⁷⁴ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 1.

⁵⁷⁵ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 2.

Kanada, AB'nin en önemli 12. ticaret ortağı olurken; AB de Kanada için ABD'den sonra en önemli ikinci ticaret ortağı olmuştur⁵⁷⁶.

2. ASYA

2.1. ASEAN: Bölgesel bir grup olan ASEAN ile müzakerelere başlanmasına yönelik müzakere direktifleri Nisan 2007 tarihinde kabul edilmiştir ve Temmuz 2007'de de görüşmelere başlanmıştır. Mart 2009 itibariyle bölgesel müzakerelere ara verilmiştir. Aralık 2009'dan itibaren de AB ile ASEAN üyesi devletlerin her biri, karşılıklı olarak tavizlerin tanındığı anlaşmaları müzakere etmeye başlamışlardır. Bundan sonraki süreç şu şekilde işlemiştir: 2010 yılında Singapur ve Malezya ile müzakerelere başlayan AB, Haziran 2012'de Vietnam ve Mart 2013'te de Tayland ile müzakere masasına oturmuştur. Öte yandan ASEAN üyesi diğer devletlerle de imtiyazlı ticaret anlaşması yapma olanağının olup olmadığına dair gayr-i resmi görüşmelerde bulunmuştur ve diğer üç üye ile müzakereler sürdürülmektedir. Gelecek aylarda olası bir bölgesel anlaşmanın gerçekleştirilmesi için müzakerelerin bir değerlendirmesini yapmak ve buradan elde edilecek sonuçları nihai hedefe göre yorumlamak gerekmektedir⁵⁷⁷.

AB ile ASEAN bölgesi arasında 2011 yılı itibariyle 51 milyar €'luk hizmet ticareti yapılmıştır ve hemen ertesi yıl da 191 milyar €'luk mal ticareti yapılmıştır. Söz konusu rakamlardan çıkan anlam şudur: ASEAN, AB'nin Avrupa kıtası dışındaki ticaret ortakları arasında ABD ve Çin'in ardından üçüncü sırayı almaktadır⁵⁷⁸.

2.1.1. Singapur: Büyük bir kısmı 20 Eylül 2013'te paraf edilen ve taslak metni Ticaret Direktörlüğü tarafından web sayfasında erişime açılan STA'nın müzakereleri, 17 Ekim 2014'te tamamlanmıştır. AB Komisyonu tarafından 30 Ekim 2014 tarihinde Singapur ile STA akdedilmesi için oluşturulan metnin onaylanması ve imzalanması için yeterlilik düzeyine dair bir görüş, AB Adalet Divanından talep edilmiştir. Komisyon tarafından 10 Temmuz 2015 tarihinde AB Adalet Divanından istenilen görüşün kendilerine ulaşmasıyla beraber Anlaşma'nın uygulama prosedürünün başlatılacağı

⁵⁷⁶ Ibid.

⁵⁷⁷ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015,

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 2.

⁵⁷⁸ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 2.

duyurusu yapılmıştır. Şu an için AB Komisyonu tarafından resmen onaylanması beklenmektedir ve akabinde AB Bakanlar Konseyinin kararı gerekecektir. Bu aşamalardan sonra AB Parlamentosunun onayına sunulacaktır⁵⁷⁹.

AB ile Singapur arasında yapılan CETA hükümlerinin etkisi 2015'in sonlarından itibaren iyice hissedilir hale gelecektir⁵⁸⁰. Böylece 900'un üzerindeki AB'li şirket için bir faaliyet üstü vazifesi gören Singapur'un etkinliği artacaktır ve CETA'nın tam olarak tesis edilmesiyle beraber iki bölge arasındaki yatırım stoklarında 3/5 oranında bir artış yaşanacaktır. Dolayısıyla AB ile ASEAN bölgesi arasındaki mal ve hizmet ticareti de bundan olumlu yönde etkilenecektir⁵⁸¹.

2.1.2. Malezya: Malezya ile STA müzakereleri Ekim 2010'da başlamıştır. Nisan 2012'de Brüksel'de yedinci müzakere turu kapsamında görüşmelerde bulunulmuştur. Eylül 2012 itibariyle bazı müzakere başlıklarına ilişkin olarak Teknik Çalışma Grupları tarafından toplantılar düzenlenmiştir. Malezya ile bir STA akdedilmesi için epey mesafe alınmıştır ancak geriye en zor meseleler kalmıştır ki her iki taraf da bu sorunların çözümü konusunda kararlı bir tavır sergilemektedir⁵⁸².

2.1.3. Vietnam: İmtiyazlı bir STA için Vietnam ile müzakereler Haziran 2012'de başlamıştır. Her iki taraf da geniş kapsamı bir serbest ticaret bölgesi tesis eden anlaşma yapmak hususunda isteklidirler ki kamusal alımlar, rekabet, hizmetler, mevzuatla ilgili meseleler, tarife kotaları ve tarife dışı engeller, sürdürülebilir kalkınma ve ticaretin diğer alanlarıyla ilgili kurallar; müzakere edilen başlıkları arasındadır. Haziran 2012'den beri 14 müzakere turu yapılmıştır. 2 Aralık 2015 tarihinde tarafların yetkilileri bir AB-Vietnam STA'sı için müzakerelerin resmi olarak sonuçlandırıldığını duyurdu. Ön anlaşma metni yakın zaman içerisinde Ticaret Direktörlüğünün internet sayfasında yayımlanacaktır. Devam eden süreçte ise anlaşma metninin tüm AB dillerine ve Vietnam lisanına çevrilmesini takiben hukuksal tarama ve inceleme süreci başlatılacaktır. 2017'de Komisyonun, Konsey ve Parlamenta onaylama işlemi için bir

⁵⁷⁹ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 2.

⁵⁸⁰ Ibid.

⁵⁸¹ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 2.

⁵⁸² European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 2.

teklif götürmesi beklenmektedir ve 2018 yılının başlarında da anlaşmanın tam anlamıyla yürürlüğe girmesi umulmaktadır⁵⁸³.

2.1.4. Tayland: Tayland ile bir STA yapılmasına yönelik müzakereler resmen Mart 2013'te başlamıştır. Sonuncusu 8-10 Nisan 2014 tarihleri arasında olmak üzere bugüne kadar 8 tur görüşme yapılmıştır. An itibariyle tasarlanan bir müzakere turu yoktur. Tarafların müzakere ettiği anlaşmanın kapsamının oldukça geniş olduğu da burada belirtilmesi gereken bir noktadır. Zira tarife kapsamında olan engeller, tarife dışı kısıtlamalar, hizmetler, yatırım, rekabet, fikri mülkiyet hakları, mevzuatla ilgili meseleler, satın almalar ve sürdürülebilir kalkınma gibi konuların müzakere başlıkları arasında olması da akdedilecek olan STA'nın içeriğinin genişliğine delil niteliğindedir⁵⁸⁴.

2.2. Güney Kore: AB-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması (The EU-Korea Free Trade Agreement) Temmuz 2011 itibariyle yürürlüğe girmiştir. Uygulamaya konulduktan iki yıl sonra yani 8 Kasım 2013 tarihinde gerçekleşen AB-Güney Kore Zirvesinde (EU-South Korea Summit) söz konusu Anlaşma'nın sonuçları değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda 11 Kasım 2013'te Hırvatistan'ın AB'ye katılımını hesaba katarak oluşturulan yeni bölümler paraf edilmiştir ve bir ek protokol biçiminde Anlaşma'ya eklenmiştir⁵⁸⁵.

Bu Anlaşma ile taraf ülkelerde hem Avrupalı hem de Koreli şirketlerin iş yapması kolaylaştırılmıştır ve ticaretin önündeki engeller önemli ölçüde kaldırılmıştır. Bu yönüyle ileri bir seviye arz eden Anlaşma, yeni nesil STA'lara verilebilecek ilk ve en belirgin örnektir. Anlaşma ile AB menşeli ürünlere Kore sınırında uygulanan tarifeler düşürülmüştür ki bunun sonucunda da AB, yarım ada ülkesine olan ihracatını artırmıştır ve dolayısıyla da STA'nın ilk döneminde ticaret fazlası vermiştir⁵⁸⁶.

2.3. Japonya: AB'ye üye devletlerin hükümetleri ve sektör temsilcileri tarafından AB menşeli ürünlere Japon pazarında uygulanan tarife dışı engellerin sıklıkla

⁵⁸³ Ibid.

⁵⁸⁴ Ibid. s. 3.

⁵⁸⁵ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015), s. 5.

⁵⁸⁶ Ibid.

dile getirilmesi⁵⁸⁷ sonucunda AB, 29 Kasım 2012’de Japonya ile bir STA akdedilmesine yönelik müzakere direktiflerini kabul etmiştir. Akabinde gerçekleşen bir dizi görüşme sonucunda tarife dışı engellerin kaldırıldığı ve kamusal alımlar için Japon pazarını, tren ve demiryolu ile ulaşımın sağlanması şartıyla AB’ye açan spesifik bir yol haritası oluşturulmuştur⁵⁸⁸.

İlk yıl boyunca gerçekleştirilen müzakerelerde NTB (National Tire & Battery) düzenlemeleri elemine edilmiştir ve AB’li çevrelerce dile getirilen söz konusu kaygılar doğrultusunda Japonya tarafından verilen taahhütlerin yerine getirilip getirilmediği hususunda incelemelerde bulunulmuştur⁵⁸⁹. Hatta buna yönelik olarak tarife dışı engellerin kaldırılmasına ilişkin Japonya tarafından verilen sözler yerine getirilmediği takdirde AB, müzakereleri bir yıl sonra sonlandırabilme hakkına sahip olacaktır şeklinde bir hüküm de anlaşma metninde ifadesini bulmuştur⁵⁹⁰.

Gelinen nokta itibariyle AB ile Japonya arasında mal, hizmet ve yatırımlarda karşılıklı olarak pazara giriş öncelikleri tanınmasını kapsayan çeşitli modeller müzakere edilmektedir. AB üyesi devletlerin ve Japonya ile yoğun ticari ilişkiler geliştiren Avrupalı sektör temsilcilerinin belirttiği doğrultuda Japonların tarife dışı kısıtlamalarından müteşekkil ikinci bir liste daha düzenlenmiştir. Söz konusu liste Aralık 2014’te AB tarafından Japonya’ya iletilmiştir⁵⁹¹.

Öte yandan açılış müzakerelerinin gerçekleştirildiği Mart 2013’ten bu yana toplam 14 müzakere turu yapılmıştır ve 15. müzakere turu ise 2016 başlarında Brüksel’de gerçekleştirilecektir. Henüz üzerinde mutabakata varılıp da sonuçlandırılmış bir konu yoktur. Ancak mal, hizmet ve yatırımlarda pazara erişim ya da tarife dışı engeller, kamusal alımlar, coğrafi işaretler, bağımsız enerji politikası ve sürdürülebilir kalkınma gibi kilit öneme sahip mevzular başta olmak üzere anlaşmayı bir adım öteye

⁵⁸⁷ Ibid. s. 2.

⁵⁸⁸ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015), s. 3.

⁵⁸⁹ Ibid.

⁵⁹⁰ European Commission [MEMO/13/1080], The EU’s Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015), s. 2.

⁵⁹¹ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015), s. 3.

taşıyacak meselelerde uzlaşma sağlandığı takdirde 2016'nın ilk çeyreğinde AB-Japonya STA'sı nihayete erdirilebilir⁵⁹².

AB'nin Asya'daki ikinci en büyük ticaret ortağı, Çin'den sonra Japonya'dır. Bu doğrultuda söz konusu STA'nın hayata geçmesiyle beraber AB'nin GSYİH'si %0,6 artacaktır. Diğer bir ifadeyle AB'de ilave dört yüz bin kişiye istihdam yaratılacaktır⁵⁹³.

2.4. Myanma/Burma: AB ile Myanma/Burma arasında yatırımların korunmasına ilişkin bir anlaşmanın akdedilmesine yönelik olarak müzakerelerin başlatılması için müzakere direktifleri Mart 2014'te kabul edilmiştir. Akabinde AB'nin önerdiği Aralık 2014 tarihli tasarıya istinaden 9-12 Şubat, 25-29 Mayıs ve 21-23 Eylül 2015 tarihlerinde toplam üç müzakere turu gerçekleşmiştir. Bu görüşmelerde epey bir ilerleme kaydedilse de temaslar devam etmektedir⁵⁹⁴.

2.5. Hindistan: AB tarafından müzakere direktifleri Nisan 2007'de kabul edilmiştir ve Haziran 2007 itibariyle de STA müzakereleri başlamıştır. Bugüne kadar 12 müzakere turu yapılmasının yanında uzmanlar, baş müzakereciler ve üst düzey görevliler seviyesinde müzakere turları arasında irili ufaklı pek çok toplantı gerçekleştirilmiştir. Devam eden müzakerelerde mal ticareti ile tüm hizmet alanlarını kapsayan konuların yanı sıra kamusal alımlar ve sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesine odaklanılmıştır. Ancak 2013 yazında taraflar arasındaki beklenti ve amaç farklılıklarından kaynaklanan sebeplerden ötürü gayr-i resmi olarak müzakerelere ara verilmiştir⁵⁹⁵.

AB'nin en büyük ticaret ortakları arasında önemli bir yeri olan Hindistan'ın bir milyonu aşan nüfusu ve gelişen ekonomisi ile cezbedici bir pazar görünümünde olduğu aşîkardır⁵⁹⁶. AB de bu pazarı değerlendirmek niyetindedir.

⁵⁹² Ibid.

⁵⁹³ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 2.

⁵⁹⁴ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 4.

⁵⁹⁵ Ibid.

⁵⁹⁶ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 3.

2.6. Çin: AB ile Çin arasındaki 1985 Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın (1985 Trade and Economic Cooperation Agreement) iyileştirilmesine yönelik olarak yeni bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması [Partnership and Cooperation Agreement (PCA)] akdedilmesi için müzakerelerin başlatılmasına Konsey tarafından Aralık 2005'te karar verilmiştir. Müzakereler 2007'de başlamıştır ancak tarafların derin fikir ayrılıkları yaşaması ve farklı beklentiler içerisinde olması sebebiyle 2011'de müzakereler geri bırakılmıştır. Bu tarihe kadar yapılan görüşmelerin hiçbir getirisinin olmadığını söylemek de doğru olmaz. Zira AB ile Çin arasında kapsamlı bir yatırım anlaşmasının müzakere edilmesi için 18 Ekim 2013'te Konsey tarafından Komisyona yetki verilmiştir. Bunun sonucunda 21 Kasım 2013 tarihinde Pekin'de gerçekleştirilen AB-Çin Zirvesinde (EU-China Summit) resmi olarak yatırım anlaşmasının müzakerelerine başlanmıştır. Sonuncusu 14 Eylül 2015 haftasında Pekin'de olmak üzere şimdiye kadar toplam 7 müzakere turu gerçekleştirilmiştir. Şu an için ise Haziran 2015 tarihli AB-Çin Zirvesi Bildirisi'nde de belirtildiği üzere bu yılın sonuna kadar üzerinde uzlaşılan bir metin ortaya koymak ve söz konusu Anlaşma'nın kapsadığı alanlara ilişkin yakınlaştırmayı sağlamak için tarama çalışması sürmektedir. Ayrıca sekizinci müzakere turunun ise 30 Kasım 2015 haftasında Brüksel'de yapılması tasarlanmıştır⁵⁹⁷.

Yatırımların pazara girişini engelleyen uygulamaların kaldırılmasının yanında her iki tarafın yatırım ve yatırımcılarına karşılıklı biçimde birbirlerinin pazarlarında yüksek seviyeli bir koruma temin etme amacını taşıyan Anlaşma (EU-Chine Investment Agreement) , 27 AB üyesi devlet ile Çin arasında ayrı ayrı akdedilen 26 tane İkili Yatırım Anlaşmasının (Bilateral Investment Treaties) yerini alacaktır⁵⁹⁸.

Dünyanın iki büyük ekonomik bloğu arasında karşılıklı olarak yapılan yatırımların düşük seviyelerde olması hasebiyle yapılmak istenen anlaşmanın sonuçlarının şu an itibariyle net olarak saptanmasının mümkün olmamasıyla beraber olumlu yönde etkileyeceği kesin gibidir. Zira 2013 itibariyle AB'nin tüm doğrudan yabancı yatırımlarının [EU-Foreign Direct Investment (FDI)] sadece %2,1'i

⁵⁹⁷ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 11.

⁵⁹⁸ Ibid.

Çin'dedir⁵⁹⁹. Bu şartlar altında anlaşmanın akdedilmesiyle beraber koşullar iyileşeceğinden dolayı söz konusu düşük oranın en kötü senaryonun gerçekleşmesi halinde bile yükselmesi mümkündür.

2.7. Azerbaycan: AB ile Azerbaycan arasında STA yapılması için müzakere başlatılmasına yönelik olarak alınmış bir karar bulunmamaktadır. Ancak AB Konseyi tarafından AB ile Azerbaycan arasında bir İşbirliği Anlaşması [Association Agreement (AA)] yapılması için müzakerelerin başlatılmasına ilişkin direktifler 10 Mayıs 2010 tarihinde kabul edilmiştir. Taraflar arasında hali hazırda yürürlükte bulunan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nı (PCA) güncelleyip yerini alacak olan AA, yeni bir PCA olarak da düşünülebilir. Ayrıca ticaret ve yatırımlarla ilgili hükümler, an itibariyle müzakerelerde askıya alınan başlıklar arasında olsa da kapsama dahildir⁶⁰⁰.

2.8. Belarus (Beyaz Rusya) : Taraflar arasında STA tesis edecek müzakerelerin başlaması konusunda alınmış bir karar yoktur. Ancak AB ile Beyaz Rusya arasında daha önce yapılan Tekstil Ürünlerinin Ticaretine İlişkin Anlaşma'nın (Agreement on Trade in Textile Products with the Republic of Belarus) süresinin 31 Aralık 2009 itibariyle dolmasından dolayı bu Anlaşma'nın gözden geçirildiği ve üzerine imar edilecek yeni bir anlaşmanın müzakerelerinin açılmasına yönelik olarak Konsey, Eylül 2009'da Komisyonu yetkilendirmiştir. Ancak Belarus, Kazakistan ve Rusya; kendi aralarında bir gümrük birliği tesis etme çalışmasının içerisindeyler. İlaveten Komisyon, 1 Ocak 2011'den itibaren tek taraflı olarak bu gruba karşı uygulanacak bir dizi tedbiri içeren düzenlenmeyi yürürlüğe koymuştur. Dolayısıyla söz konusu anlaşmanın akdedilmesi pek de mümkün görünmemektedir⁶⁰¹.

2.9. Kazakistan: Taraflar arasında STA yapılmasına yönelik müzakerelerin başlatılmasına dair alınmış bir karar yoktur. Ancak taraflar arasında bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) mevcuttur. Bu Anlaşma'yı, ticarete ilişkin konuları içerecek şekilde iyileştirerek güncel ve ileri bir seviyede yeni bir anlaşmanın müzakere edilmesine yönelik direktifler Konsey tarafından kabul edilmiştir. Genişletilmiş Ortaklık

⁵⁹⁹ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015), s. 1.

⁶⁰⁰ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015), s. 11.

⁶⁰¹ Ibid.

ve İşbirliği Anlaşması [Enhanced Partnership and Cooperation Agreement (EPCA)] adı verilen bu yeni anlaşma için müzakereler, Ekim 2014'te nihayete erdirilmiştir ve EPCA'nın taslak metinleri 20 Ocak 2015 tarihinde müzakereciler tarafından paraf edilmiştir. Geline nokta itibariyle her iki taraf da EPCA'nın imza aşamasını tasarlamaktadır ve 2015'in sonuna doğru geçici uygulamayı başlatmak istemektedir⁶⁰².

2.10. Rusya: Taraflar arasında serbest ticaret bölgesi tesis edecek bir anlaşmaya yönelik müzakereleri başlatacak herhangi bir karar yoktur. Ancak AB ile Rusya arasındaki ilişkileri kapsayan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nı (PCA) , ticaret ve yatırımları da içerecek biçimde güncelleme çalışmaları 2008'de resmi olarak başlamıştır. Aralık 2010 itibariyle 12.müzakere turunu başlatan taraflar, yatırım ve ticarete ilişkin düzenlemelerde yeterli seviyede ilerleme kaydedilinceye kadar ticaret dışı meseleler de dahil olmak üzere diğer konulara yönelik olarak toplanmama kararı almışlardır. Ayrıca birisi Temmuz 2010 ve diğeri de Mart 2011'de olmak üzere AB bünyesinde söz konusu mevzulardan sorumlu olan iki gruba, ticaret ve yatırımlara ilişkin olarak birbirlerine yatay biçimde oluşturulan hükümleri içeren iki taslak metin tartışılması amacıyla resmi olarak teslim edilmiştir. Bu doğrultuda gayr-i resmi olarak oluşturulan Çalışma Grubu, sonuncusu Mart 2012'de olmak üzere 11 defa görüşme yapmıştır⁶⁰³.

Ticaret ve yatırıma ilişkin bölümlerin içeriklerindeki farklılıkların hala varlığını korumasıyla beraber mevzuat kaynaklı aykırılıklara gerekenden fazla zaman ve enerji harcanması da AB tarafından sorun olarak algılanmaktadır. Ayrıca Anlaşma'da mevcut olan pazara ilişkin tercihsiz erişim durumunun geçerliliğini koruması yani imtiyazlarla ilgili olarak mesafe alınamaması da yine AB açısından problem olarak değerlendirilmektedir. Tüm bunlara ilaveten Avrasya Ekonomi Topluluğunun (Eurasian Economic Commission) bölgede kazanmış olduğu bazı yetkinlikler de ikili müzakerelerde sorun yaratmaktadır. Öte yandan Ocak 2014'te mevcut durumla ilgili olarak müzakerelerin devamında Rus tarafının takınacağı tavrı göstermesi açısından önemli olan ve 6 Mart kararları olarak ifade edilen belge, Rus yetkililerce Anlaşma ile

⁶⁰² Ibid. s. 12.

⁶⁰³ Ibid.

ilgili yeni kararlar olarak hızlıca okunmuştur. Tüm bu gelişmeler karşısında AB de görüşmelere ara verme kararı almıştır⁶⁰⁴.

3. Doğu Komşusu Ülkeleri: Önceki bölümlerde de ifade edilen Doğu Yakası Ülkeleri (Eastern Neighbourhood Countries) ile ilgili tesis edilen politika doğrultusunda AB; Ermenistan, Moldova ve Gürcistan ile İşbirliği Anlaşmalarının (AA) bir parçası olarak Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması [Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA)] müzakerelerini gerçekleştirmiştir. Ancak Ermenistan; Belarus, Rusya ve Kazakistan arasında kurulması düşünülen gümrük birliğine katılım kararı vermiştir. Dolayısıyla takip eden süreç öngörüldüğü gibi ilerleyememiştir⁶⁰⁵. Taraflar arasında bir STA'ya yönelik olarak herhangi bir müzakere ya da görüşme kararı olmamasına karşın AB ile Ermenistan arasında bir *Taslak Anlaşma* modeli meydana getirilmesi için müzakere direktifleri Konsey tarafından 12 Ekim 2015'te kabul edilmiştir. Ancak söz konusu direktifler; taraflar arasında hali hazırda yürürlükte olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın(PCA), ticaret ve yatırımlarla ilgili konuları da içerecek biçimde geliştirilmesine ve güncellenmesine yöneliktir. Açılış müzakereleri ise Aralık 2015'te gerçekleştirilecektir ve hatta müzakerelerin politik yönünü ele alan görüşmeler için 7 Aralık 2015 tarihi verilmiştir⁶⁰⁶. Öte yandan Moldova ve Gürcistan ile yapılan İşbirliği Anlaşmaları; 29 Kasım 2013'te Vilnius'ta gerçekleşen Doğu Ortaklıkları Zirvesinde (Eastern Partnership Summit) resmi olarak paraf edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu ülkelerle yapılan DCFTA'lar da sonuçlandırılmıştır⁶⁰⁷.

Anlaşmaların hayata geçmesiyle beraber tüm bu ülkelerde hem tüketiciler için hem de firmalar için öngörülebilir, istikrarlı ve güvenilir bir ortam oluşacaktır. Ayrıca AB, Moldova ve Gürcistan için önemli bir ticaret ortağıdır. Zira AB, Moldova için 2011 yılı itibarıyla toplam ticaret akımının %50'den fazlası demektir. Gürcistan için de bu oran %26 düzeyindedir⁶⁰⁸.

⁶⁰⁴ Ibid. s. 13.

⁶⁰⁵ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 4.

⁶⁰⁶ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 10.

⁶⁰⁷ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 4.

⁶⁰⁸ Ibid.

3.1. Moldova ve Gürcistan: AB ile Gürcistan arasında Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi [Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA)] tesis eden İşbirliği Anlaşması (AA) , 27 Haziran 2014'te Brüksel'de imza edilmiştir ve 1 Eylül 2014 itibariyle geçici olarak denenmek üzere yürürlüğe konmuştur. Hem İşbirliği Anlaşması'nın hem de DCFTA'nın tam olarak yürütülebilmesi için her iki tarafta da hazırlıklar sürdürülmektedir. Tüm bu süreç olduğu gibi hatta tarihleri de aynı kalmak suretiyle Moldova için de geçerlidir⁶⁰⁹.

3.2. Ukrayna: AB-Ukrayna Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması'nın (DCFTA) müzakereleri Aralık 2011'de nihayete erdirilmiştir. Komisyon, Konseyden AB-Ukrayna İşbirliği Anlaşması'nın (AA) içerdiği ticari hükümlerin imzalanması ve akabinde geçici olarak denenmek üzere yürütülmesi için 15 Mayıs 2013'te karar vermesini talep etmiştir⁶¹⁰. Öte yandan İşbirliği Anlaşması'nın (AA) politik hükümleri 21 Mart 2014'te Brüksel'de imza edilmiştir. DCFTA tesis eden diğer hükümler, tekleştirilmiş politika araçları ile beraber yani ortak enstrümanların kullanılmasını içeren bölümlerle birlikte 27 Haziran 2014'te Brüksel'de imzalanmıştır⁶¹¹. Ukrayna, geçici olarak yürütülmesi için gereken imzanın hazırlıklarına ara verme kararı almıştır ancak AB açısından güncelliğini korumaktadır⁶¹². Ukrayna tarafından onay aşamasının nihayete erdirilmesiyle beraber İşbirliği Anlaşması'nın (AA) DCFTA ile ilgili bölümlerinin geçici olarak uygulanmasına geçilecektir⁶¹³.

4. LATİN AMERİKA

4.1. ANDEAN Topluluğu: AB ve AB'nin ANDEAN'lı ortakları arasında olan Kolombiya ve Peru ile müzakereler 2010 tarihinde son bulmuştur. Prosedür, tüm taraflar için öngörüldüğü gibi işlemektedir. Geline nokta itibariyle Konsey ve Komisyonun onayı beklenmektedir. Öte yandan Anlaşma'nın ticari hükümlerinin geçici

⁶⁰⁹ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 10.

⁶¹⁰ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 4.

⁶¹¹ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 9.

⁶¹² European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 4.

⁶¹³ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 9.

olarak denenmek üzere uygulamaya konulması; Peru ile 1 Mart 2013'te ve Kolombiya ile de 1 Ağustos 2013'te gerçekleştirilmiştir⁶¹⁴.

Ocak 2014 itibariyle potansiyel olarak Anlaşma'ya dahil olabilecek nitelikler arz eden Ekvator ile de müzakereler sürdürülmüştür ve Temmuz 2014'te başarıyla tamamlanmıştır. Hatta 12 Aralık 2014 itibariyle metinler paraf edilmiştir. AB-Kolombiya/Peru Anlaşması'na Ekvator'un dahil olabilmesi için müzakere metnlerinin tercüme edilmesinin yanında Kolombiya ve Peru ile birlikte kapsam içerisinde yer almasına izin veren Erişim Protokolü (Protocol of Accession) de kabul edilmiştir. Bu aşamayı takiben tarafların her biri, onaylama işlemi ve sonrasında uygulanmasına ilişkin protokolün hayata geçirilebilmesi için prosedürlerinin ilgili kısımlarında gereken değişiklikleri yapacaktır. Diğer yandan AB, henüz açıklanmasa da diğer bir ANDEAN üyesi Bolivya ile de ticari içeriğe sahip olan benzer bir anlaşmanın akdedilebilme ihtimaline ilişkin görüşmeler yapmaktadır⁶¹⁵.

2013 itibariyle AB, ANDEAN için ABD'den sonra ikinci büyük ticaret ortağıdır. Anlaşma ile beraber her iki bölge için de ticaret ve yatırımlara ilişkin daha güvenilir bir ortam yaratılacaktır ki bunun sonucunda da her iki tarafın şirketleri için yıllık 500 milyon €'nın üzerinde bir kazanç meydana geleceği beklentisi hakimdir. ANDEAN için ilave bir getiri de kazanç vergilerindeki artışa paralel olarak kamuya gelir yaratması olacaktır⁶¹⁶.

4.2. Şili: AB ile Şili arasında 2002'de nihayete erdirilen İşbirliği Anlaşması'nın (AA) içerdiği Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması [Comprehensive Free Trade Agreement (CFTA)] Şubat 2003'te yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, taraflar arasındaki tüm ticari ilişkileri kapsayacak yapıdadır. Öyle ki Şili, ABD'den sonra en çok ithalatı AB'den yapmaktadır. Hatta Çin'i AB'nin en önemli ihracat pazarı haline getiren son dönem gelişmelerinin ardından yani 2013 itibariyle AB de Şili'nin en büyük üçüncü ihracat pazarı haline gelmiştir⁶¹⁷.

⁶¹⁴ Ibid. s. 4.

⁶¹⁵ Ibid.

⁶¹⁶ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 5.

⁶¹⁷ Ibid. s. 6.

4.3. Orta Amerika (Central America) : AB, Orta Amerika'nın ikinci en büyük ticaret ortağıdır. Öyle ki 2012 itibariyle Orta Amerika (Kosta Rika, Panama, Honduras, El Salvador, Guatemala, Nikaragua) ile AB arasında toplamda 14 milyar €'ya yakın mal ticareti yapılmıştır. Bunun 1,4 milyar €'su Honduras'la, 1,2 milyar €'su Panama ile ve 0,4 milyar €'su da Nikaragua ile yapılmıştır. Tüm bu ticari ilişkiler sonucunda da müzakere edilen İşbirliği Anlaşması (AA) , AB Parlamentosu tarafından 11 Aralık 2012'de onaylanmıştır. Anlaşma'nın ticari hükümleri; Honduras, Nikaragua ve Panama ile 1 Ağustos 2013'te, Kosta Rika ve El Salvador ile 1 Ekim 2013'te ve Guatemala ile de 1 Aralık 2013'te uygulamaya konulmuştur⁶¹⁸.

Anlaşma ile her iki taraf için de yeni pazarlar açılmış, iş ve yatırımlara ilişkin güvenilir bir ortam sağlanmıştır. Ayrıca Anlaşma ile taraflar arasındaki işbirliğinin teşvik edilmesiyle beraber bölgeler arasındaki ekonomik bütünleşme ileri boyutlara taşınmıştır. Zira Ortak Amerika ekonomisi, Anlaşma sayesinde her yıl 2,5 milyar €'nun üzerinde bir büyüme sağlamaktadır⁶¹⁹.

4.4. Meksika: AB ile Meksika arasında Ekim 2000'den beri Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması (CFTA) yürürlüktedir. Anlaşma, taraflar arasındaki ticareti karşılıklı biçimde iki kattan fazla artırmıştır. Öyle ki 2000'de 21,7 milyar € olan ticaret hacmi, 2012'de 47,1 milyar €'ya gelmiştir. Ocak 2013 tarihinde Santiago'da gerçekleştirilen AB-CELAC Zirvesinde (Community of Latin American and Carriibbean States Summit) görüşen taraflar, mevcut Anlaşma'nın modernize edilmesine yönelik bir çalışma başlatılması konusunda uzlaşmışlardır. Hatta çalışma prensiplerini bile saptamışlardır. Öyle ki oluşturulacak yeni düzenlemelerle mevcut Anlaşma'nın sağladığı ortam derinleştirilecektir. Diğer bir ifadeyle söz konusu CFTA'nın ortaya çıkardığı tablo iyileştirilebilir ancak şu an geçerli olandan daha kötü hale getirilemez prensibi benimsenmiştir. Yatırım, hizmetler, kamu alımları ve ticaret kuralları gibi Anlaşma kapsamında olan meselelerde CFTA'nın kurduğu düzen sadece genişletilerek ileri bir

⁶¹⁸ Ibid. s. 5.

⁶¹⁹ Ibid.

seviyeye taşınabilir ki buna yönelik çalışmaları yürütmesi için 22-23 Ekim 2013 tarihleri arasında Ortak Çalışma Grubu (Joint Working Group) kurulmuştur⁶²⁰.

4.5. MERCOSUR (Güney Amerika Ortak Pazarı) : MERCOSUR ile AA akdedilmesine yönelik müzakere direktifleri 1999'da kabul edilmiştir⁶²¹. Müzakereler 2000 yılında başlamıştır⁶²². Anlaşma'nın ticaret ile ilgili bölümlerinin müzakerelerinde ortaya çıkan aykırılıklar, 2004 yılında görüşmeleri sekteye uğratmıştır. Mayıs 2010'da Madrid'de gerçekleşen AB-MERCOSUR Zirvesinde resmi olarak müzakereler tekrar başlatılmıştır. Ancak bu sefer amaç öncekinde olduğu gibi sanayi ve tarım ürünlerini kapsayan bir anlaşma müzakere etmek değildir. Aynı zamanda hizmetler, devlet alımları, fikri mülkiyet hakları, gümrükler ve ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılmasıyla beraber ticaretin kolaylaştırılmasını da içeren bir CFTA müzakere etmektedir⁶²³.

Taraflar, 11 Haziran 2015 tarihinde Brüksel'de AB-CELAC Zirvesinden arta kalan vakitlerde bakanlık düzeyinde bir görüşme gerçekleştirdiler. Her iki taraf da 2015'in son çeyreğinden geç olmamak koşuluyla ve müzakerelerde varılan mutabakatların geçerli olduğu biçimde karşılıklı olarak pazarları erişime açmak konusunda uzlaştılar. Bu uygulamanın genelinde başarı sağlandığı takdirde ise taraflar vakit kaybetmeden şef müzakerecilerini aksayan noktaların tespit edilmesi için görüştürmeyi taahhüt etmişlerdir ki bu doğrultuda sık sık bir araya gelinmektedir⁶²⁴.

5. Güney Akdeniz ve Orta Doğu Ülkeleri

5.1. Genel Görünüm: AB, bölgenin sekiz ülkesiyle (Libya ve Suriye hariç) ayrı ayrı ikili biçimde özünde mal ticaretini konu alan STA'lar içeren İşbirliği Anlaşmaları (AA) müzakere etmektedir ki söz konusu coğrafyayı bu şekilde bir yol izleyerek adeta bir ağ gibi sarmak niyetindedir. Hatta bu doğrultuda bölge ülkelerinin kendi aralarında STA akdetme fikrini de desteklemektedir. Dolaylı olarak da daha geniş

⁶²⁰ Ibid. s. 5-6.

⁶²¹ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 5.

⁶²² European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 3.

⁶²³ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 5.

⁶²⁴ Ibid.

bir bölgesel bütünleşmeyi teşvik etmektedir. Bu uğurda PAAMK sistemine daha geniş bir katılım sağlanması görüşünün de savunucusu olmuştur⁶²⁵.

İşbirliği Anlaşmalarının müzakereleri sırasında AB; bu anlaşmaların tarım, endüstriyel standartlar, uyuşmazlıkların çözümü, hizmetler ve kurumsallaşma konularını da içerecek biçimde genişletilmesi için her bir ortakla ayrı ayrı ve karşılıklı bir dizi müzakere başlatmıştır. Bunlardan bazıları başarıyla sonuçlandırılmıştır. Diğerlerinin müzakereleri devam etmekle beraber bir kısmı da DCFTA'ya dönüşme yolundadır. Örneğin: 14 Aralık 2011 tarihinde Mısır, Ürdün, Fas ve Tunus ile DCFTA müzakerelerini başlatmak için Konsey tarafından Komisyona yetki verilmiştir⁶²⁶.

Fas, Tunus ve Ürdün ile Mart 2012'de müzakereler öncesi kapsam belirleme çalışması yapılmıştır. Bunun sonucunda da Fas ile müzakereler Mart 2013 itibariyle başlatılmıştır. Aynı doğrultuda müzakereler öncesi hazırlık amacıyla yapılan kapsam belirleme çalışması Mısır ile Haziran 2013'te yapılmıştır⁶²⁷.

5.2. Hizmet Ticareti ve Kurumsallaşma: Hizmet ticareti ve kurumsallaşmanın liberalizasyonuna ilişkin müzakerelerin 2006-2007 yılları arasında Avrupa-Akdeniz ortak platformu şeklinde gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Buna yönelik olarak da 2008 yılında Fas, Tunus, Mısır ve İsrail ile karşılıklı olarak müzakerelere geçilmiştir⁶²⁸.

5.3. Tarımsal Gıda ve Balık Ürünleri Ticareti: Başta balık ve işlenmiş tarım ürünleri olmak üzere tarım sektörü için daha ileri liberalizasyon öngören müzakereler; Ürdün ile 2005'te, İsrail, Mısır ve Fas ile 2008'de başlatılmıştır. İsrail ve Mısır ile müzakere edilenler 2010 yılında yürürlüğe girmiştir. Fas ile müzakereler 2009'da sonlandırılmıştır ve 1 Ekim 2012 itibariyle yürürlüğe girmiştir. Tunus ile müzakereler devam etmektedir⁶²⁹.

5.4. Uzlaştırma Mekanizması (Uyuşmazlık Çözüm Tekniği) : Tunus ile müzakerelerin sonlandırılmasının ardından yani Aralık 2009 itibariyle imza edilmiştir

⁶²⁵ Ibid. s. 6.

⁶²⁶ Ibid.

⁶²⁷ Ibid.

⁶²⁸ Ibid.

⁶²⁹ Ibid.

ve Eylül 2011'den beri yürürlüktedir. Lübnan ile 2010'da imza edilmiştir. Ürdün ile Temmuz 2011'den beri yürürlüktedir. Fas ile Kasım 2012'den beri yürürlüktedir. Mısır ile 2010'da imza edilmiştir. Cezayir, Filistin ve İsrail gibi Akdenizli ortaklarla müzakereler sürdürülmektedir⁶³⁰.

5.5. Vergi Uyumu ve Sanayi Ürünlerinin Standardına İlişkin Anlaşmalar:

Bu alana ilişkin olarak ilaç sektörü (biyokimya alanı) diğer bir ifadeyle eczacılık için bir anlaşma, İsrail ile Mayıs 2010'da imza edilmiştir. Tunus, Ürdün ve Fas gibi diğer Akdenizli ortaklarla başlayacak olan müzakerelerin hazırlıkları halen devam etmektedir⁶³¹.

5.6. Ülkeler Düzeyinde

5.6.1. Fas: AB ile Fas arasında Şubat 1996'da bir İşbirliği Anlaşması (AA) imza edilmiştir. Bu anlaşma, Mart 2000'de yürürlüğe girmiştir. İzleyen süreçte taraflar arasındaki uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması için bir mekanizma tesis edilmesini öngören bir protokol müzakere edilmiştir ve Kasım 2012 itibariyle yürürlüğe konulmuştur. Bu gelişen ilişkiler ağının sonucunda AB Konseyi tarafından Fas ile bir DCFTA müzakere edilmesine yönelik direktifler, 14 Aralık 2011 tarihinde kabul edilmiştir. Ayrıca tarım ürünlerinin ticaretine yönelik daha ileri bir liberalizasyon seviyesi öngören bir anlaşma da taraflar arasında Ekim 2012'de yürürlüğe konulmuştur⁶³².

Diğer yandan Fas ile DCFTA müzakerelerine Mart 2013'te başlanmıştır. İlaveten hizmet ticaretine yönelik olarak 2008'den beri yürütülen müzakerelerin DCFTA kapsamına dahil edilmesi de gündemdedir⁶³³.

Böylece mevcut İşbirliği Anlaşması (AA) ; hizmet ticaretini, kamu alımlarını, rekabeti, fikri mülkiyet haklarını, endüstriyel standartları, teknik yönetmelikleri, hijyen

⁶³⁰ Ibid. s. 7.

⁶³¹ Ibid.

⁶³² Ibid.

⁶³³ Ibid.

ve bitki sağlığı ile yatırımların korunmasına yönelik meseleleri içerecek şekilde genişleyecektir. Dolayısıyla Fas ekonomisi, Avrupa tek pazarı ile bütünleşecektir⁶³⁴.

Fas, AB ile kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması müzakere eden ilk Akdeniz ülkesidir⁶³⁵.

5.6.2. Mısır: AB ile Mısır arasında Haziran 2004’te bir İşbirliği Anlaşması (AA) yürürlüğe konmuştur. Tarımsal ürün ticaretinde daha ileri bir liberalizasyon öngören diğeri bir anlaşma Haziran 2010’da yürürlüğe konmuştur. Ayrıca AB ile Mısır arasında bir uzlaştırma mekanizması tesis eden bir protokol imza edilmiştir ve Mısır tarafından onaylandığı takdirde yürürlüğe girecektir⁶³⁶.

Bu görüşme ve temaslar sonucunda 14 Aralık 2011 tarihinde Konsey tarafından Mısır ile bir DCFTA müzakere edilmesine yönelik direktifler kabul edilmiştir. Hemen ertesi yıl da araştırma ve inceleme amaçlı olarak temaslarda bulunulmuştur. Haziran 2013 tarihinde de AB, DCFTA müzakereleri için Mısır ile görüşmeye geçmiştir⁶³⁷.

5.6.3. İsrail: Bir STA akdedilmesine yönelik alınmış bir karar bulunmamaktadır. Ancak taraflar arasında Haziran 2000’den beri bir İşbirliği Anlaşması (AA) yürürlükte dir. Tarım sektörüne ilişkin ticareti daha ileri bir liberalizasyona taşıyan bir anlaşma da 2010’da yürürlüğe konmuştur. İlaç sektörüyle ilgili de aynı nitelikleri arz eden bir anlaşma Ocak 2013’ten beri yürürlükte dir. Öte yandan hizmet ticareti ve kurumsallaşmanın libere edilmesi için ikili müzakereler halen sürmektedir⁶³⁸.

5.6.4. Ürdün: AB ile Ürdün arasında Kasım 1997’de bir İşbirliği Anlaşması (AA) imza edilmiştir. Söz konusu Anlaşma, Mayıs 2002 itibariyle yürürlüğe konmuştur. Tarımsal ürünlerin ticaretiyle ilgili olarak da daha ileri bir liberalizasyona geçilmesini öngören bir anlaşma da 2007 yılında yürürlüğe konmuştur. Uyuşmazlıkların çözüme

⁶³⁴ Ibid.

⁶³⁵ European Commission [MEMO/13/1080], The EU’s Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 3.

⁶³⁶ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 7.

⁶³⁷ Ibid.

⁶³⁸ Ibid. s. 8.

kavuşturulmasına ilişkin bir mekanizma tesis eden protokol de Temmuz 2011’de yürürlüğe girmiştir⁶³⁹.

Burada kurulan temaslar sonuç vermiş ve Konsey tarafından bir DCFTA müzakere edilmesine yönelik direktifler, 14 Aralık 2011 tarihinde kabul edilmiştir. Müzakerelerin başlatılmasına ilişkin hazırlıklar taraflarca sürdürülmektedir. İlaveten hizmetlerin ve kurumsallaşmanın da DCFTA’nın bir parçası olarak müzakere edilmesine karar verilmiştir⁶⁴⁰.

5.6.5. Lübnan: Taraflar arasında bir STA akdedilmesine yönelik alınmış bir karar yoktur. AB ile Lübnan arasında bir İşbirliği Anlaşması (AA) , Haziran 2002’de imza edilmiştir ve Nisan 2006’da yürürlüğe konmuştur. Taraflar arasında uyuşmazlık çözüm müessesesi tesis eden bir protokol de Kasım 2010’da imza edilmiştir ve Lübnan tarafından gelecek onay ile birlikte yürürlüğe konulacaktır. Lübnan’ın WTO’ya erişim müzakerelerinin halen sürdüğünü de belirtmek gerekmektedir⁶⁴¹.

5.6.6. Cezayir: Bir STA müzakere edilmesine yönelik alınmış bir karar yoktur. Ancak taraflar arasında bir İşbirliği Anlaşması (AA) , Nisan 2002’de imzalanmıştır ve Eylül 2005’te yürürlüğe konmuştur. Ayrıca balıkçılık ve tarım ürünleri gibi tarım sektörünü ilgilendiren konularda daha önce belirtilen müzakerelere ilave bir görüşme yoktur. Şu an için Cezayir’in WTO’ya erişim müzakereleri devam etmektedir⁶⁴².

5.6.7. Filistin: Bir STA müzakere edilmesine yönelik alınmış herhangi bir karar yoktur. Ancak Şubat 1997 tarihinde taraflar arasında bir İşbirliği Anlaşması (AA) imza edilmiştir ve Temmuz 1997’de de geçici anlaşma olarak yürürlüğe girmiştir. Balıkçılık ve işlenmiş tarım ürünleri başta olmak üzere tarım sektörüne ilişkin kotasız fakat gümrük vergili erişimi sağlayan bir serbest ticaret sözleşmesi Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶⁴³.

5.6.8. Suriye: Suriye ile STA akdedilmesine yönelik alınmış herhangi bir karar yoktur. Ancak Suriye ile bir İşbirliği Anlaşması (AA) müzakere edilmesine yönelik

⁶³⁹ Ibid.

⁶⁴⁰ Ibid.

⁶⁴¹ Ibid.

⁶⁴² Ibid.

⁶⁴³ Ibid.

direktifler, 18 Aralık 1997’de kabul edilmiştir. Müzakereler 2004’te nihayete erdirilmiştir ve hemen ardından da teknik adaptasyon süreci başlamıştır. Aralık 2008’de paraf edilen metin, 27 Ekim 2009’da Konsey tarafından kabul edilmiştir ve imzalanmıştır. Ancak 2011 itibariyle AB tarafından bu Anlaşma askıya alınmıştır. Şöyle ki: AB, yaptığı politik değerlendirmeler sonucunda Mayıs 2011’den itibaren Suriye’ye karşı bir dizi kısıtlayıcı tedbir uygulamaya koymuştur. 1978 tarihli Ortaklık Anlaşması’nın (Cooperation Agreement) uygulanmasına kısmen ara verilmesi de bunlardan bir tanesidir. Bu doğrultuda İşbirliği Anlaşması da geri bırakılmıştır. Suriye’deki sivil halka ve karşıt görüşlü gruplara destek olmak isteyen Konsey, belirli şartlar altında ve öngörülen koşulların gerçekleşmesi halinde Suriye’ye karşı uyguladığı yaptırımları yumuşatmıştır⁶⁴⁴.

5.6.9. Tunus: AB, Temmuz 1995 tarihinde Tunus ile bir İşbirliği Anlaşması (AA) imza etmiştir ki bu Anlaşma taraflar arasında Mart 1998’de yürürlüğe girmiştir. Uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin Aralık 2009’da AB tarafından imza edilen bir anlaşma, Eylül 2011’de yürürlüğe konmuştur⁶⁴⁵.

Bu gelişmelere paralel olarak 14 Aralık 2011 tarihinde Konsey tarafından Tunus ile bir DCFTA müzakere edilmesine yönelik direktifler kabul edilmiştir. DCFTA’nın müzakere öncesi hazırlık çalışmaları her iki taraf için de son bulmuştur. Tunuslu yetkililer tarafından Eylül 2015 itibariyle müzakerelere başlanması talebi AB’ye iletilmiştir ve akabinde görüşmelerin açılış tarihi olarak 13 Eylül 2015 belirlenmiştir. Devamında da ilk tur müzakereler gerçekleştirilecektir⁶⁴⁶.

5.6.10. Körfez İşbirliği Konseyi [Gulf Cooperation Council (GCC)]: GCC tarafından bir STA akdedilmesine yönelik olarak yürütülen müzakerelere ara verilmiştir. Ancak tarafların müzakerecileri, gayr-i resmi olarak görüşmeye devam etmektedirler ki kilit öneme sahip meseleler hakkında ilerleme sağlandığı gelen duyumlar arasındadır.

⁶⁴⁴ Ibid.

⁶⁴⁵ Ibid. s. 9.

⁶⁴⁶ Ibid.

Bundan dolayı da müzakere sürecinin yeniden başlatılması halinde kısa zamanda sonuç alınacağına dair görüş hakim olmuştur⁶⁴⁷.

5.6.11. Libya: AB, Libya ile STA içeren bir Taslak Anlaşma (Framework Agreement) metni oluşturulması için müzakere direktiflerini Temmuz 2008’de kabul etmiştir. Buna yönelik müzakereler de 12-13 Kasım 2008 tarihleri arasında başlamıştır. Uzlaşma, kurumsallaşma, mevzuat yakınlaştırması, mal ve hizmet ticaretini içeren bir STA için görüşmelerde bulunulduğunu belirtmek de bu noktada yerinde olacaktır. Ancak Şubat 2011’de Libya’da ortaya çıkan siyasi karışıklık sebebiyle müzakerelere ara verilmiştir. Fiili durum özetle şudur: Libya’daki politik dönüşümün tırmandırdığı şiddet olayları sonucunda ticari meseleleri görüşecek politik müesseseler uzun zamandır tesis edilememektedir. Dolayısıyla bu da müzakere sürecinin yeniden başlatılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Sonrasında da ikili müzakerelerin kaldığı yerden devam edilmesi durumu, Libya’da kurulacak olan yeni oluşumun insiyatifindeki bir seçenek olacaktır⁶⁴⁸.

5.6.12. İran: İran ile Ticaret ve İşbirliği Anlaşması (Trade and Cooperation Agreement) yapılması için Haziran 2002’de AB tarafından müzakere direktifleri kabul edilmiştir ve 2005’e kadar pek çok müzakere turu yapılmıştır. Ancak İran bünyesinde gerçekleştirilen nükleer faaliyetler, taraflar arasında sorun olmuştur ve 2005’te AB tarafından yürürlüğe konulan ticari yaptırımların bir sonucu da müzakerelere ara vermek olmuştur⁶⁴⁹.

5.6.13. Irak: Irak ile bir Ticaret ve İşbirliği Anlaşması yapmak için gereken müzakere direktifleri Mart 2006’da kabul edilmiştir. Süreç nihayete 11 Mayıs 2012’de ermiştir ve AB ile Irak arasında bir Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA) imza edilmiştir. Anlaşmanın ticari hükümleri, denenmek üzere başlatılan geçici uygulamanın bir parçası olarak 1 Ağustos 2012’de yürürlüğe konmuştur. Ancak tüm Anlaşma hükümlerinin uygulanması için onaylama prosedürünün tamamlanması gerekmektedir. Anlaşma MFN prensibine dayanmaktadır ancak şu an için AB pazarına tercihli erişim

⁶⁴⁷ Ibid.

⁶⁴⁸ Ibid.

⁶⁴⁹ Ibid. s. 12.

hakkını vermemektedir. Zira Irak'ın WTO'ya erişim çalışmaları devam etmektedir. Hatta AB de bu çalışmaların destekçisidir⁶⁵⁰.

6. AFRIKA, PASİFİK VE KARAYİPLER

6.1. Güney Afrika: Güney Afrika, AB'nin Afrika'daki en büyük ticaret ortağıdır. AB ile Güney Afrika arasında 2000'den bu yana yürürlükte olan Ticaret Kalkınma ve İşbirliği Anlaşması (The Trade Development and Cooperation Agreement) kapsamında bir serbest ticaret alanı da tesis edilmiştir. Taraflar arasındaki ticaretin %90'nını içeren söz konusu serbest ticaret alanına ilişkin liberalizasyon 2012 yılında tamamlanmıştır. Aynı zamanda SADC EPA Grubu'nun bir parçası olan Güney Afrika, sadece karşılıklı olarak değil söz konusu grup ile beraber onun bir üyesi olarak ileri düzeye geçmek için müzakereleri sürdürmektedir⁶⁵¹.

6.2. Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları [Economic Partnership Agreement (s) -EPAs]: Tüm EPA'lar, 17 Haziran 2002 tarihinde Konsey tarafından alınan karara dayanılarak müzakere edilmektedir. EPA'lar; Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP/ACP) ülkeleriyle ve bunlara özgü biçimde müzakere edilmektedir. Bu ülkelerin mal (%80'e yakın) ve hizmet ticareti ile beraber yatırımlarla ilgili kuralların büyük bir bölümü, EPA kapsamındadır. Bu anlaşmalarla güdülen amaç ise ACP ülkelerinin sürdürülebilir kalkınmalarına yardımcı olarak dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamak olarak ifade edilebilir⁶⁵². Bu doğrultuda yedi bölgesel grubu kapsayacak şekilde müzakereler sürdürülmektedir. Bu gruplar:

1. Batı Afrika (West Africa)
2. Orta Afrika (Central Africa)
3. Doğu ve Güney Afrika [Eastern and South Africa (ESA)]
4. Doğu Afrika Topluluğu [Eastern African Community (EAC)]
5. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu EPA Grubu [Southern African Development Community (SADC) EPA Group]

⁶⁵⁰ Ibid.

⁶⁵¹ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 6.

⁶⁵² European Commission, Overview of EPA Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_144912.pdf (26 Eylül 2015) , s. 1

6. Karayipler (CARIFORUM)

7. Pasifik Ülkeleri⁶⁵³

6.2.1. Batı Afrika: Taraflar, mal ve hizmet ticaretinin yanında bunlara yönelik kuralları da kapsayan bölgesel bir anlaşma müzakere etmişlerdir. Ayrıca kalkınma konusunda işbirliği yapılmasını da içeren anlaşma, kapsadığı tüm alanlara ilişkin olarak daha ileri müzakerelere geçilmesine imkan tanıyan düzenlemeleri de bünyesinde barındırmaktadır⁶⁵⁴.

Batı Afrika ile AB arasında yukarıda ifade edilen EPA'nın müzakereleri, 6 Şubat 2014 tarihinde Brüksel'de baş müzakereciler tarafından nihayete erdirilmiştir ve 30 Haziran & 10 Temmuz 2014 tarihlerinde de metin, taraflarca paraf edilmiştir. İlaveten Batı Afrika Ülkeleri Ekonomi Topluluğu Üyesi Devlet Mührü (ECOWAS Heads of State) ile imza için uygun bulunmuştur. Şu an için her iki taraf da EPA'nın imza ve onay hazırlıklarını sürdürmektedir⁶⁵⁵.

6.2.2. Orta Afrika: AB ile Orta Afrika arasındaki bölgesel müzakereler; pazara erişim, hizmet, yatırım, menşe kuralları, kalkınma işbirliği, kültürel işbirliği ve olası mali etkiler üzerine odaklanmıştır. Bunlarla ilgili oluşturulan metinlere ilişkin olarak bürokrasi ve hukuk dilinde de ilerleme sağlanmıştır. Hatta Orta Afrikalı müzakereciler, mevcut anlaşmayı güncellemek için Mart 2014 sonlarında görüşme yapmayı dahi teklif etmişlerdir⁶⁵⁶.

Orta Afrika bölgesinde AB ile EPA imzalayan tek ülke şimdilik Kamerun'dur. Taraflar, 15 Ocak 2009'da EPA'yı imza etmişlerdir. AB Parlamentosu, Haziran 2013'te onay vermiştir. Kamerun Parlamentosunun da Temmuz 2014'te onay vermesiyle beraber 4 Ağustos 2014 tarihi itibarıyla EPA geçici olarak denenmek maksadıyla yürürlüğe konmuştur. Bu doğrultuda uygulama neticesinde ortaya çıkacak sorunları ve meseleleri görüşmek üzere Birinci Ekonomik Ortaklık Anlaşması Uygulama Toplantısının [The First of Implementation of Economic Partnership Agreement (iEPA) Committee] gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır⁶⁵⁷.

⁶⁵³ European Commission [MEMO/13/1080], The EU's Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.pdf (23 Mayıs 2015) , s. 3.

⁶⁵⁴ European Commission, Overview of EPA Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/september/tradoc_144912.pdf (26 Eylül 2015) , s. 1.

⁶⁵⁵ Ibid.

⁶⁵⁶ Ibid. s. 2.

⁶⁵⁷ Ibid.

Orta Afrika Cumhuriyeti (Central African Republic) ile ilgili meselelerden ötürü diğer bölgesel müzakerelere ara verilmiştir⁶⁵⁸.

6.2.3. Doğu ve Güney Afrika: Mauritius Cumhuriyeti, Şeyseller, Zimbabve ve Madagaskar ile 2009 yılında EPA'nın geçici faslı imza edilmiştir. 14 Mayıs 2012 itibariyle de deneme amaçlı uygulaması başlatılmıştır. Ekim 2012'de Brüksel'de iEPA Toplantılarının açılış görüşmesi yapılmıştır. Dördüncüsü Kasım 2014'te Zimbabve'de gerçekleştirilen Toplantı boyunca Gümrük İşbirliği Toplantısı ve Ortak Kalkınma Toplantısı düzenlenmiştir⁶⁵⁹.

AB Parlamentosu tarafından 17 Ocak 2013'te onayı verilen EPA ile iki taraf arasında müzakereye açılacak diğer konular ise ihracat vergileri, tarım sektörüne özgü korunma tedbirleri, menşe kuralları ve kümülasyonu, ihracat destekleri, anlaşma hükümlerinin uygulanmayacağı haller, uyuşmazlıkların çözümü ve kurumsallaşmaya ilişkin düzenlemeler olarak ifade edilebilir. Ancak müzakerelerde ileri aşamaya geçilmesi, mal ve hizmet ticaretinde pazara tercihli erişimin sağlanması hususunda bölge ülkelerinin göstereceği yaklaşıma bağlanmıştır⁶⁶⁰.

Mauritius Cumhuriyeti ile Kasım 2011'de mevcut EPA'yı daha kapsamlı hale getirilmesi için tarafların ortaklaşa oluşturdukları metin üzerindeki müzakerelerin son turu yapılmıştır⁶⁶¹.

6.2.4. Doğu Afrika Topluluğu: Bu bölge ile imzalanması için henüz yeterli olgunluğa erişmemiş Taslak EPA Çalışması, Kasım 2007'de paraf edilmiştir ve her iki taraf da daha sonrasında nihai EPA'nın yerini alacağı geçici bir anlaşma metnine ulaştıkları konusunda fikir birliği etmişlerdir. Müzakereleri sonuçlandıracak kilit adım, Ocak 2014 tarihinde EPA için bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen toplantıda atılmıştır ve sonrasında üst düzey görevliler seviyesinde yapılan üç müzakere turu sonucunda yani 16 Ekim 2014'te süreci nihayete erdirecek uzlaşma sağlanmıştır. Her iki taraf da 11 Eylül 2015 itibariyle paraf edilen EPA metninin hukuksal taramasını tamamlamıştır. Bir yandan imzaya ve sonrasındaki onaylama prosedürüne hazırlanılırken öte yandan oluşturulan metin her iki tarafın resmi dillerine çevirisi yapılmaktadır⁶⁶².

⁶⁵⁸ Ibid.

⁶⁵⁹ Ibid.

⁶⁶⁰ Ibid.

⁶⁶¹ Ibid.

⁶⁶² Ibid. s. 3.

6.2.5. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu EPA Grubu: Bu grup ile AB arasında gerçekleştirilen müzakerelerin onuncu yılında yani 15 Temmuz 2014'te EPA müzakereleri başarılı şekilde sonuçlandırılmıştır. Ancak nihai EPA olabilecek yani asıl EPA'nın uygulanmasına yönelik geçiş faslını düzenleyecek yeterlilikte bir metin daha öncesinde imza edilmiştir. Bu imza işlemi ise AB ile Botsvana, Lesotho, Mozambik ve Svaziland arasında Haziran 2009'da gerçekleştirilmiştir. Ancak bu ilave metin hiç onaylanmadığı gibi uygulanmamıştır da⁶⁶³.

Bugün itibariyle Güney Afrika'nın da içerisinde yer aldığı bu grup ile AB arasında kapsamlı şekilde düzenlenmiş bir EPA mevcuttur ki geline nokta bu EPA'nın metninin önce imza işlemi ve ardından gelen onay sürecine hazır hale getirmek için tarafların dillerine çevirisi yapılmaktadır⁶⁶⁴.

6.2.6. Karayipler: Ekim 2008'de AB ile CARIFORUM arasında bir EPA imzalanmıştır ve AB Parlamentosu tarafından Mart 2009'da onaylanmıştır. Söz konusu EPA ile düzenleme getirilmesi düşünülen alanlar ise şunlardır:

- Mal ve hizmet ticaretinin önündeki engelleri kaldırmak.
- Karayipler olarak belirtilen coğrafi alandaki yatırımları teşvik etmek.
- Serbest ve açık rekabetin sağlanması gibi ticareti destekleyici meselelere ilişkin hükümetlerin taahhütlerini saptamak.
- Çevre ve insan haklarını içerecek şekilde kalkınmayı desteklemek⁶⁶⁵.

EPA, pek çok ortaklık kurumunun oluşturulmasını da içermektedir. Bu kurumlar, 2010'dan bu yana düzenli olarak görüşmeler yapmaktadır. Bunlardan iki tanesi ikinci tur görüşmeleri, Eylül ve Ekim 2012 tarihlerinde gerçekleştirmiştir. Bu kurumlar:

- Tarafların üst düzey görevlilerinden oluşan Ticaret ve Kalkınma Komitesi (Trade and Development Committee)
- Tarafların bakanlarından oluşan AB-CARIFORUM Ortaklık Konseyi olarak belirtilebilir⁶⁶⁶.

Gelenek nokta tarafların ihtiyaçları ise şu şekilde belirtilebilir:

⁶⁶³ Ibid.

⁶⁶⁴ Ibid.

⁶⁶⁵ Ibid. s. 4.

⁶⁶⁶ Ibid.

- EPA'nın uygulama sonuçlarına dair verilerin izlenmesine olanak sağlayan bir sistem tesis etmek.
- Gözden geçirme işleminden sonra hizmetleri ve tarım sektörünü de içeren bölümlerin oluşturulması çalışmalarına devam etmek.
- Coğrafi işaretler ile bölgesel değere haiz ürünlerin korunmasına yönelik bir anlaşma müzakere etmek⁶⁶⁷.

6.2.7. Pasifik Ülkeleri: AB ile Papua Yeni Gine arasında 30 Temmuz 2009'da ve AB ile Fiji arasında da 11 Aralık 2009'da bir EPA imzalanmıştır. AB Parlamentosu tarafından 19 Ocak 2011 tarihinde onaylanan söz konusu EPA, 15 Şubat 2011'de Konsey tarafından onaylanmasıyla beraber AB'deki onay sürecini tamamlamıştır. Brüksel'de Temmuz 2013'te gerçekleştirilen Ticaret Komitesinin üçüncü görüşmesinde EPA'nın geçici faslı tesis edilmiştir ve EPA'nın geçici faslına ilişkin metin de 25 Mayıs 2011 tarihinde Papua Yeni Gine Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. 17 Temmuz 2014 itibarıyla Fiji de denenmek üzere geçici olarak uygulamayı başlatma kararı almıştır⁶⁶⁸.

Menş kuralları, balıkçılık, mal ticareti, kalkınmada işbirliği ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili konuları içerecek şekilde kapsamlı bölgesel bir EPA müzakerelerinin sonuncusu 24 Haziran-5 Temmuz 2013 tarihleri arasında olmak üzere Ekim 2012'den beri dört tur görüşme yapılmıştır. AB ile Pasifik bölgesi arasında Papua Yeni Gine ve Fiji'nin katılmadığı bakanlık düzeyinde gayr-i resmi olarak gerçekleşen bir görüşme yapılmıştır. 12 Aralık 2013'te yapılan söz konusu görüşmede Solomon Adaları ile ilgili bir durum değerlendirmesi yapılmıştır⁶⁶⁹.

8. Hizmet Ticareti Anlaşması [Trade in Services Agreement (TiSA)]:

Hizmet ticaretine ilişkin olarak yeni bir uluslararası anlaşmayı müzakere etmesi için AB Konseyi tarafından Şubat 2013'te AB Komisyonuna yeşil ışık yakılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin hizmetler, lojistik ve taşımacılık hizmetleri, finansal hizmetler ve mesleki hizmetler de dahil olmak üzere tüm hizmet sektörlerini kapsayan genişlikte bir müzakere turu dizisi düşünülmüştür. Görüşmeler resmi olarak Mart 2013'te başlamıştır ve 2013'ün sonuna kadar katılımcıların büyük çoğunluğu,

⁶⁶⁷ Ibid.

⁶⁶⁸ Ibid. s. 5.

⁶⁶⁹ Ibid.

hizmetlere ilişkin olarak pazarlarını hangi sektörlere ne kadar açacağına dair yaptıkları hazırlıkları bildirmişlerdir. Mart 2015'e kadar 11 müzakere turu yapılmıştır. Son dönem müzakerelerinde 24 WTO üyesi (28 üye devleti temsilen AB de dahil olmak üzere) etkin bir rol oynamaktadır. Ayrıca müzakerelerin sonuçlandırılmasına ilişkin olarak herhangi bir zaman sınırlaması getirilmemiştir⁶⁷⁰.

9. Yeşil/Doğal/Zirai Ürünler

9.1. AEA(EEA)/EFTA Ülkeleriyle Tarım ve Balıkçılık Ürünleri Ticaretine Dair

AEA anlaşmasının bir parçası olarak balıkçılık ve zirai mahsullere ilişkin daha ileri liberalizasyona geçilmesine yönelik müzakereler, ekonomisi fiilen balıkçılığa dayanan Norveç ve İzlanda ile başlamıştır. Ocak 2014 ile Temmuz 2015 arasındaki müzakereler 17 Temmuz 2015'te İzlanda için biterken Norveç için ise hala sürmektedir. Zira İzlanda ile söz konusu sektöre ilişkin olarak yürütülen liberalizasyon müzakereleri varılan uzlaşa ile sonuçlandırılmıştır. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise İsviçre ile tarım sektörünün libere edilmesine yönelik müzakereler 2008 yılında başlamıştır ancak 2009'dan beri bekletilmekte olduğudur. İlaveten Norveç ile 2015 yılında başlatılan müzakerelerin yanında 2013 yılında başlatılan coğrafi işaretlere ilişkin müzakereler de devam etmektedir⁶⁷¹.

10. Genel Durum: AB; Andora, San Marino, Monako ve Türkiye ile üyelik kurmadan Gümrük Birliği tesis etmiştir. Benzer şekilde Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn ile de üyelik ilişkisi içerisine girmeden Avrupa Ekonomi Bölgesi [European Economic Area (EEA)] imar etmiştir. Kapsamları ve nitelikleri değişse de EPA'lar da dahil olmak üzere STA (FTA) olarak değerlendirilebilecek 52 adet anlaşma yürürlüktedir. Bunlardan 29 tanesi STA (FTA) olarak ifade edilebilecek türdendir⁶⁷².

⁶⁷⁰ European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf (2 Aralık 2015) , s. 13.

⁶⁷¹ Ibid. s. 13-14.

⁶⁷² Ibid. s. 15.

EK 2: Türkiye'nin STA'ları

1.TÜRKİYE'NİN YÜRÜRLÜKTE BULUNAN STA'LARI

1.1. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) : EFTA'ya üye olan Avusturya, Finlandiya ve İsveç; 1995'de AB'ye üye olmuştur. Dolayısıyla geriye İzlanda, Norveç, İsviçre ve Lihtenştayn kalmıştır⁶⁷³. EFTA'yı kuran sözleşme ve EFTA üyesi devletlerin Avrupa Toplulukları (AB) ile arasındaki anlaşmalar dikkatte alınarak oluşturulan anlaşma⁶⁷⁴, 10.12.1991'de imza edilmiştir ve 01.04.1992'de de yürürlüğe konmuştur⁶⁷⁵. Türkiye ile EFTA arasındaki serbest ticaret anlaşması, genel olarak aşağıdaki başlıkları içeren düzenlemeler yapmıştır:

- Menş kuralları ve gümrük idaresinde işbirliği
- İthalat ve ihracatta gümrük vergileri ve eş etkili resimler
- Mali nitelikli gümrük vergileri
- Miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlerle kısıtlamaların ekonomi dışı nedenleri
- Devlet tekelleri ve devlet yardımları
- Teknik mevzuat
- Tarım ürünleri ticareti
- İç vergilendirme, ödemeler, rekabet koşulları ve ödemeler dengesi
- Kamu alımı
- Damping, korunma önlemleri, belirli ürünlerin ithalatında acil eylem ve reeksport
- Fikri mülkiyetin korunması

⁶⁷³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/EFTA/ekler/EFTA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁶⁷⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Anlaşması Metni, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/EFTA/ekler/anlasma.doc?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁶⁷⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/EFTA/ekler/EFTA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

- Güvenlik istisnaları⁶⁷⁶

Bunların haricinde dikkat çeken iki nokta vardır:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, EFTA üyesi ülkelerin menşeli ürünlerinde, 1999 yılında tamamlanan kademeli indirimler çerçevesinde bir gümrük muafiyeti uygulamaktadır. EFTA üyesi devletler de Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini büyük ölçüde anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Diğer ürünlerde de indirim takvimi 1996 yılında tamamlanacak şekilde kaldırılmıştır⁶⁷⁷.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Bu alan için Türkiye ile her bir EFTA üyesi ülke arasında karşılıklı biçimde kararlaştırılan tavizli rejim uygulanmıştır⁶⁷⁸.

2012 itibariyle Türkiye ile EFTA arasında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ithalat ve ihracat oranlarına göre şu şekilde belirtilebilir:

Türkiye'nin EFTA üyesi ülkelere ihracatı:

- %50 Kıymetli Metaller
- %8 Motorlu Kara Taşıtları
- %5 Örme Giyim Eşyası
- %4 Gemilerden

oluşmaktadır⁶⁷⁹.

Türkiye'nin EFTA üyesi ülkelere ithalatı:

- %48 Kıymetli Metaller
- %11 Petrol Ürünleri
- %8 Makine ve Cihazlar
- %8 Eczacılık Ürünleri

⁶⁷⁶ Ibid.

⁶⁷⁷ Ibid.

⁶⁷⁸ Ibid.

⁶⁷⁹ Ibid.

- %3 Tıbbi Cihazlardan

oluşmaktadır. Söz konusu yılda Türkiye tarafından EFTA üyesi ülkelere yapılan ihracat ise 1662 milyon dolar tutarındadır ve EFTA üyesi ülkelere yapılan ithalat da 5304 milyon dolar civarındadır⁶⁸⁰.

1.2. İsrail: Türkiye ile İsrail arasında 14.03.1996’da imza edilen ve 01.05.1997 tarihinde de yürürlüğe konulan STA⁶⁸¹, genel olarak şu başlıkları içermektedir:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Fikri, sınai ve ticaret mülkiyeti hakları
- Menşe Kuralları
- İç Vergilendirme
- Anti-Damping
- Korunma Önlemleri
- Ödemeler Dengesi Önlemleri
- Devlet Tekelleri
- Kamu Alımları
- Rekabet⁶⁸²

Özellikle belirtilmesi gereken iki nokta mevcuttur. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: 1 Ocak 2000 tarihinden bu yana Türkiye ile İsrail arasındaki sanayi ürünleri ticareti, anlaşma kapsamı dışında tutulan herhangi bir negatif liste bulunmaksızın gümrük vergisinden muaf olarak gerçekleşmektedir⁶⁸³.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Anlaşma ile taraflar birbirlerine tarım ürünleri bakımından (taviz değişimine konu olan tarım ürünleri

⁶⁸⁰ Ibid.

⁶⁸¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0l%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/%C4%B0srail/ekler/Turkiye%20Israil%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁶⁸² Ibid.

⁶⁸³ Ibid.

açısından) tarife kotası çerçevesinde veya miktar kısıtlaması olmaksızın vergi indirimi/muafiyeti sağlamıştır. İlaveten söz konusu tavizli rejim, STA doğrultusunda kurulan Ortak Komite tarafından alınan kararlar (OKK) uyarınca zaman içerisinde genişletilmiştir (1/2006 sayılı OKK ve 1/2007 sayılı OKK ile) ⁶⁸⁴.

2012 itibariyle taraflar arasında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ihracat ve ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya şu tablo çıkmaktadır:

Türkiye'nin İsrail'e ihracatı:

- %19 Demir-Çelik Ürünleri
- %12 Motorlu Taşıtlar
- %7 Elektrikli Makine ve Cihazlar
- %6 Makine ve Cihazlar
- %5 Plastik ve Plastik Eşyalar

olarak belirtilebilir⁶⁸⁵.

Türkiye'nin İsrail'den ithalatı da:

- %32 Petrol ve Petrol Ürünleri
- %13 Plastik ve Plastik Eşyalar
- %12 Organik Kimyasallar
- %7 Demir ve Çelik Ürünleri

olarak belirtilebilir. Söz konusu yılda Türkiye tarafından İsrail'e yapılan ihracat da 2330 milyon dolar; İsrail'den yapılan ithalat ise 1710 milyon dolar tutarındadır⁶⁸⁶.

1.3. Makedonya: Türkiye ile Makedonya arasında 07.09.1999'da akdedilen ve 01.09.2000 tarihinde yürürlüğe konulan STA, şu başlıkları içermektedir:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri

⁶⁸⁴ Ibid.

⁶⁸⁵ Ibid.

⁶⁸⁶ Ibid.

- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Vergilendirme
- Damping
- Korunma önlemleri
- Ödemeler⁶⁸⁷

Burada üzerinde durulması gereken iki nokta daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Makedonya menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini 2003 yılından itibaren; Makedonya da Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini 1 Ocak 2008 tarihi itibarıyla kaldırmıştır⁶⁸⁸.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Her iki taraf da belirli sayıda karşı taraf menşeli tarım ürünü için tarife kotaları kapsamında veya sınırsız mahiyette tarife indirimi veya muafiyeti tanımıştır⁶⁸⁹.

2012 itibarıyla taraflar arasında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye'nin ilgili ülkeyle olan ihracat ve ithalat oranlarına göre verildiğinde ortaya çıkan görüntü şu şekildedir.

Türkiye'nin Makedonya'ya yaptığı ihracat içerisinde:

- %10 Plastik ve Plastikten Mamuller
- %8 Nükleer Reaktörler, Makine ve Cihazlar
- %6 Pamuk
- %5 Elektrikli Makine ve Cihazlar

⁶⁸⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Makedonya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0l%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Makedonya/ekler/Turkiye%20Makedonya%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁶⁸⁸ Ibid.

⁶⁸⁹ Ibid.

- %5 Metal Cevherleri

bulunmaktadır⁶⁹⁰.

Türkiye'nin Makedonya'dan yaptığı ithalat içerisinde:

- %29 Motorlu Kara Taşıtları
- %28 Demir-Çelik
- %9 Pamuk
- %6 Seramik Mamuller
- %5 Postla-Deriler

bulunmaktadır. Söz konusu yılda Türkiye tarafından Makedonya'ya yapılan ihracat 274 milyon dolar; Makedonya'dan yapılan ithalat da 103 milyon dolar tutarındadır⁶⁹¹.

1.4. Bosna-Hersek: 03.07.2002 tarihinde imzalanan ve 01.07.2003'te yürürlüğe konulan Türkiye-Bosna-Hersek Serbest Ticaret Anlaşması'nın kapsadığı alanlar:

- Temel vergiler
- İthalat gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve mali nitelikli ithalat vergileri
- Miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler
- Tarım politikası
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- Menşe kuralları
- Genel hükümler (iç vergilendirme, diğer anlaşmalarla düzenlenen ticari ilişkiler, yapısal uyum, damping, acil önlem mekanizması, korunma önlemleri, menşe kuralları... vs.)
- Devlet tekelleri

olarak belirtilebilir⁶⁹².

⁶⁹⁰ Ibid.

⁶⁹¹ Ibid.

Tüm bunlara ilaveten belirtilmesi gereken bir nokta daha vardır. Bu da:

Sanayi ve Tarım Ürünleri Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Bosna-Hersek, Türkiye menşeli tüm ürünler için uygulanan gümrük vergilerini ve eş etkili vergileri aşamalı olarak azaltarak 1 Ocak 2007'den itibaren kaldırmıştır. Türkiye de Bosna-Hersek menşeli ürünler için uygulanan gümrük vergilerini, bazı et ve et ürünleri için uygulananlar hariç olmak üzere anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile beraber kaldırmıştır⁶⁹³.

Taraflar arasında 2012 yılı itibariyle ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye'nin Bosna-Hersek'e yaptığı ihracat ve Bosna Hersek'ten yaptığı ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

Türkiye'nin Bosna Hersek'e yaptığı ihracat:

- %14 Plastik ve Plastikten Eşya
- %9 Makine ve Cihazlar
- %8 Örne Giyim Eşyası ve Aksesuarlar
- %6 Elektrikli Makine ve Cihazlardan oluşmaktadır⁶⁹⁴.

Türkiye'nin Bosna-Hersek'ten yaptığı ithalat da:

- %41 Demir-Çelik Ürünleri
- %13 Mineral Yakıtlar
- %9 Kağıt ve Karton
- %5 Makine ve Mekanik Cihazlardan

oluşmaktadır. 2012 yılı itibariyle Türkiye tarafından Bosna-Hersek'e yapılan ihracat 252 milyon dolar; Bosna-Hersek'ten yapılan ithalat da 112 milyon dolar tutarındadır⁶⁹⁵.

⁶⁹² T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Bosna-Hersek Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Bosna%20Hersek/ekler/Turkiye%20Bosna%20Hersek%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁶⁹³ Ibid.

⁶⁹⁴ Ibid.

⁶⁹⁵ Ibid.

1.5. Filistin: Türkiye, Filistin yönetimi adına Filistin Kurtuluş Örgütü ile Türkiye-Filistin Geçici Serbest Ticaret Anlaşması'nı akdetmiştir⁶⁹⁶. 20.07.2004'te imza edilen ve 01.06.2005 tarihinde uygulamaya konulan STA'nın düzenlediği ilişkiler:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- İç vergilendirme
- Anti-damping
- Korunma önlemleri
- Ödemeler dengesi önlemleri
- Devlet yardımları
- Kamu ihaleleri
- Ekonomik işbirliği ve teknik yardım

ile ilgili konulardır⁶⁹⁷. Bunlar haricinde belirtilmesi gereken iki nokta daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergi Düzenlemesi: Türkiye ile Filistin arasındaki sanayi ürünleri ticaretinde uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler karşılıklı olarak anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle tamamen kaldırılmıştır⁶⁹⁸.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergiler Düzenlemesi: Türkiye, 1/2011 sayılı OKK'de de yer bulduğu haliyle sadece Filistin menşeli hurmaları kapsayan tarife kotası kapsamında tarife muafiyeti tanımıştır⁶⁹⁹.

⁶⁹⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Filistin Serbest Ticaret Anlaşması Metni, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%4%b1%5%9f%20%4%b0li%5%9fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%5%9fmalar%4%b1/Y%3%bcr%3%bcr%3%bckte%20Bulunan%20STAlar/Filistin/ekler/Filistin%20STA_turkce.zip?lve (30 Mayıs 2015) .

⁶⁹⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Filistin Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Filistin/ekler/Turkiye%20Filistin%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁶⁹⁸ Ibid.

⁶⁹⁹ Ibid.

2012 yılı itibariyle Türkiye ve Filistin arasında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye'nin Filistin'e yaptığı ihracat ve Filistin'den yaptığı ithalat oranlarına göre:

Türkiye'nin Filistin'e yaptığı ihracat içerisinde:

- %26 Değirmencilik ürünleri
- %22 Esasını Hububat, Un, Nişasta, Süt Ürünleri Teşkil Eden Mamuller
- %9 Kakao ve Kakao Mamulleri
- %9 Demir-Çelik

bulunmaktadır⁷⁰⁰.

Türkiye'nin Filistin'den yaptığı ithalat içerisinde:

- %44 Hurma
- %29 Ham Postlar ve Deriler
- %21 Örölmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarlar
- %6 Yer Kaplamaları

yer tutmaktadır. Söz konusu yılda Türkiye tarafından Filistin'e yapılan ihracat 62,7 milyon dolar; Filistin'den yapılan ithalat da yarım milyon dolar tutarındadır⁷⁰¹.

1.6. Tunus: Türkiye ile Tunus arasında serbest ticaret alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması, 25.11.2004 tarihinde imza edilmiştir ve 01.07.2005'te de yürürlüğe konulmuştur. Sınırları itibariyle kapsadığı konuların başlıkları:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- İktisadi ve teknik işbirliği
- İç vergilendirme
- Kamu alımları ve rekabet kuralları
- Devlet tekelleri ve devlet yardımları

⁷⁰⁰ Ibid.

⁷⁰¹ Ibid.

- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Ödemeler dengesi önlemleri
- Anti-damping ve koruma önlemlerinden oluşmaktadır⁷⁰².

Üzerinde ayrıca durulması gereken iki nokta daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Tunus menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Ancak Tunus, taraflar arasında kararlaştırılan protokolde (Protokol I) yer almayan Türkiye menşeli sanayi ürünleri için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte sıfırlamıştır. Söz konusu protokol (Protokol I) kapsamındaki listede (Liste I) bulunun ürünler için anlaşmanın uygulanmaya başlamasını takip eden 7 yılda, bir diğer listede (Liste II) yer alan ürünler için de 9 yılda kademeli olarak serbestleştirmiştir. Bir başka listede (Liste III) belirtilen ürünler için ise serbestleştirmeden muaf tutulmalarına ve Ortaklık Komitesince tekrar gözden geçirilmesine karar verilmiştir⁷⁰³.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye ve Tunus, listeler şeklinde oluşturdukları belirli sayıda tarım ürünüde karşılıklı olarak tarife kotaları kapsamında gümrük vergisi indirimi ve/veya muafiyeti şeklinde taviz tanımışlardır⁷⁰⁴.

2012 itibariyle Türkiye ile Tunus arasında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye'nin Tunus'a yaptığı ihracat ve Tunus'tan yaptığı ithalat içerisindeki oranlarına göre dağılımı şu şekildedir:

Türkiye'nin Tunus'a yaptığı ihracat içerisinde:

- %13 Motorlu Kara Taşıtları

⁷⁰² T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Tunus Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0l%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Tunus/ekler/Turkiye%20Tunus%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷⁰³ Ibid.

⁷⁰⁴ Ibid.

- %12 Pamuk
- %9 Makine ve Cihazlar
- %7 Demir-Çelik
- %7 Örölmemiş Giyim Eşyası

yer tutmaktadır⁷⁰⁵.

Türkiye'nin Tunus'tan yaptığı ithalat içerisinde:

- %35 Gübreler
- %18 Petrol Ürünleri
- %12 Kimyasal Ürünler
- %6 Elektrikli Makine ve Cihazlar
- %5 Örölmemiş Giyim Eşyası

yer tutmaktadır. Söz konusu yılda Türkiye tarafından Tunus'a yapılan ihracat 797 milyon dolar; Tunus'tan yapılan ithalat da 196 milyon dolar tutarındadır⁷⁰⁶.

1.7. Fas: Türkiye ile Fas arasında 07.04.2004'te imza edilen ve 01.01.2006 tarihinde yürürlüğe konulan Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması'nın düzenlediğı konular:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Hizmet ticareti
- Yabancı sermaye yatırımları
- İç vergilendirme
- Anti-damping ve telafi edici önlemler
- Ödemeler dengesi
- Kamu alımları
- Devlet yardımları
- Fikri mülkiyet hakları

⁷⁰⁵ Ibid.

⁷⁰⁶ Ibid.

- Devlet tekelleri

başlıkları altında toplanabilir⁷⁰⁷. Ayrıca belirtilmesi gereken iki nokta daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Fas menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini ve eş etkili vergileri anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Ancak Fas, Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini, anlaşmanın eki protokolde (Protokol I) sayılan ürünler hariç olmak üzere anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla sıfırlamıştır. Söz konusu protokol (Protokol I) eki listeler (Liste I, Liste II) kapsamında bulunan Türkiye menşeli sanayi ürünleri için Fas'ta uygulanan gümrük vergilerinin 1 Ocak 2015 tarihine kadar tedricen kaldırılması kararı alınmıştır. Oluşturulan bir diğer listede (Liste III) yer alan ürünler ise anlaşma kapsamındaki liberalizasyondan faydalanmamaktadır⁷⁰⁸.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye ve Fas, aralarında oluşturdukları listeler doğrultusunda belirli sayıda tarım ürününde karşılıklı olarak tarife kotaları kapsamında gümrük vergisi indirimi ve/veya muafiyeti biçiminde taviz tanımışlardır⁷⁰⁹.

Türkiye ve Fas arasında ticarete konu olan mallar, 2012 yılı itibarıyla Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Fas'a yapılan ihracat ve Fas'tan yapılan ithalat oranlarına göre:

Türkiye'nin Fas'a yaptığı ihracat içerisinde:

- %15 Motorlu Taşıtlar
- %14 Demir-çelik
- %12 Makine ve Cihazlar

⁷⁰⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Fas/ekler/Turkiye%20Fas%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷⁰⁸ Ibid.

⁷⁰⁹ Ibid.

- %9 Pamuk

bulunmaktadır⁷¹⁰.

Türkiye'nin Fas'tan yaptığı ithalat içerisinde:

- %29 İnorganik Kimyasallar
- %16 Tuz, Kükürt, Toprak ve Taşlar
- %11 Kıymetli Taş ve Metal Mamulleri
- %7 Giyim Eşyası ve Aksesuarları

yer tutmaktadır. Söz konusu yılda Türkiye tarafından Fas'a yapılan ihracat 1015 milyon dolar; Fas'tan yapılan ithalat da 429 milyon dolar tutarındadır⁷¹¹.

1.8. Suriye: 22.12.2004 tarihinde imza edilen ve 01.01.2007'de yürürlüğe konulan Türkiye-Suriye Ortaklık Anlaşması ile tesis edilen serbest ticaret alanının kapsadığı ilişkiler başlıklara göre:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Teknik mevzuat
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- Yapısal uyum
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- İç vergilendirme
- Anti-damping ve koruma önlemleri
- Devlet tekelleri ve devlet yardımları
- Ödemeler dengesi
- Kamu ihaleleri ve kurumsal hükümler şeklinde ayrılabilir⁷¹².

⁷¹⁰ Ibid.

⁷¹¹ Ibid.

⁷¹² T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Suriye Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Suriye/ekler/Turkiye%20Suriye%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

Bunların haricinde üzerinde durulması gereken iki mesele daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Suriye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırmıştır. Ancak Suriye, Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini, taraflar arasında kararlaştırılan ekte (Ek II) bulunan ürünler çerçevesinde sıfırlayacaktır. Söz konusu ek (Ek II) kapsamındaki bazı ürünlerde vergileri kaldıran Suriye, düşük vergili sanayi ürünleri için 3 yıldan başlayan ve yüksek vergili ürünler için de 12 yıla varan takvime göre bir serbestleştirme yapacaktır⁷¹³.

2. Tarım Ürünleri Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Suriye ve Türkiye, aralarında oluşturdukları liste doğrultusunda belirli sayıdaki tarım ürünüde karşılıklı şekilde tarife kotaları kapsamında gümrük vergisi indirimi ve/veya muafiyeti biçiminde taviz tanımışlardır⁷¹⁴.

*Söz konusu Türkiye-Suriye Ortaklık Anlaşması 6 Aralık 2011 tarihinde politik sebeplerden dolayı askıya alınmıştır*⁷¹⁵.

Sonuç itibariyle askıya alındığı 2011 yılında Türkiye, Suriye'ye 1 milyar 610 milyon dolarlık ihracat; Suriye'den de 524 milyon dolarlık ithalat yapmıştır. Anlaşmanın askıya alındığı 2011'in hemen ertesi yılı olan 2012 yılında da Türkiye, Suriye'ye 498 milyon dolarlık ihracat; Suriye'den de 67 milyon dolarlık ithalat yapmıştır. İlaveten yine 2012 yılında Türkiye ile Suriye arasında ticarete konu olan mallar, Türkiye tarafından Suriye'ye yapılan ihracat ve Suriye'den yapılan ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya çıkan tablo şu şekildedir⁷¹⁶:

⁷¹³ Ibid.

⁷¹⁴ Ibid.

⁷¹⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2014, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html?#!%40%40%3F_adf.ctrl-state%3Dbpmoqyx6y_4 (30 Mayıs 2015) .

⁷¹⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Suriye Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Suriye/ekler/Turkiye%20Suriye%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı ihracat içerisinde:

- %33 Petrol Ürünleri
- %8 Hayvansal-Bitkisel Yağlar
- %5 Çimento
- %5 Demir-Çelikten Eşya
- %4 Makine ve Cihazlar

yer almaktadır.

Türkiye'nin Suriye'den yaptığı ithalat içerisinde:

- %26 Alçı ve Çimento
- %9 Pamuk
- %9 Plastik ürünler
- %11 Kimyasal Ürünler
- %8 Sebzeler
- %6 Kahve ve Çay

bulunmaktadır⁷¹⁷.

1.9. Mısır: Türkiye ile Mısır arasında 27.12.2005'te imza edilen ve 01.03.2007 itibariyle yürürlüğe konulan Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması'nın sınırlarını çizen konular:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- Hizmetler
- Doğrudan yabancı yatırımlar
- İç vergilendirme
- Kamu alımları
- Devlet yardımları
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları

⁷¹⁷ Ibid.

- Menşe kuralları
- Ödemeler dengesi önlemleri
- Anti-damping ve korunma önlemlerinden oluşmaktadır⁷¹⁸.

Bunlar haricinde belirtilmesi gereken iki nokta daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Mısır menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırmıştır. Mısır da Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini, aralarında akdedilen protokolde (Protokol I) yer alan takvimler çerçevesinde sıfırlama taahhüdü vermiştir. Bu protokol kapsamında Mısır, listeler halinde belirlenen ürünler üzerinden farklı tarihlerde vergileri kaldıracaktır. Şöyle ki: Liste I’de yer alan ürünler için 1 Ocak 2008’e kadar, Liste II kapsamında olan ürünler için 1 Ocak 2014 tarihine kadar, Liste III’te belirtilen ürünler için 1 Ocak 2017’ye kadar ve Liste IV içersinde yer alan ürünler için de 1 Ocak 2020 tarihine kadar Mısır tarafından kademeli olarak serbestleştirilecektir⁷¹⁹.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye ve Mısır; listeler halinde oluşturdukları belirli sayıdaki tarım ürünü için karşılıklı olarak tarife kotaları kapsamında veya sınırsız gümrük vergisi indirimi ve/veya muafiyeti biçimde taviz tanımışlardır⁷²⁰.

Türkiye ve Mısır arasında 2012 yılında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Mısır’a gerçekleştirilen ihracat ve Mısır’dan yapılan ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya şu tablo çıkmaktadır:

⁷¹⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/M%C4%B1s%C4%B1r/ekler/Turkiye%20Misir%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷¹⁹ Ibid.

⁷²⁰ Ibid.

Türkiye'nin Mısır'a yaptığı ihracat içerisinde:

- %41 Petrol Ürünleri
- %14 Demir-Çelik
- %5 Makine ve Cihazlar
- %3 Plastik Ürünler
- %3 Elektrikli Makine ve Cihazlar

yer tutmaktadır⁷²¹.

Türkiye'nin Mısır'dan yaptığı ithalat içerisinde:

- %22 Petrol Ürünleri
- %13 Plastik Ürünler
- %11 Kimyasal Ürünler
- %6 Pamuk
- %5 Demir-Çelik

yer tutmaktadır. Söz konusu yılda Türkiye'nin Mısır'a yaptığı ihracat 3679 milyon dolar; Mısır'dan yaptığı ithalat da 1480 milyon dolar tutarındadır⁷²².

1.10. Arnavutluk: Türkiye ile Arnavutluk arasında 22.12.2006 tarihinde imza edilen ve 01.05.2008'de yürürlüğe konulan Türkiye-Arnavutluk Serbest Ticaret Anlaşması'nın kapsadığı alanlar:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Vergilendirme
- Damping

⁷²¹ Ibid.

⁷²² Ibid.

- Korunma önlemleri
- Ödemeler

gibi başlıklar altında toplanabilir⁷²³.

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Arnavutluk menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Arnavutluk da Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini 1 Ocak 2013 tarihi itibarıyla tamamen sıfırlamıştır⁷²⁴.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye ve Arnavutluk; listeler halinde tespit ettikleri belirli sayıdaki tarım ürünü için karşılıklı olarak tarife kotaları kapsamında veya sınırsız mahiyette vergi muafiyeti tanımışlardır⁷²⁵.

Türkiye ve Arnavutluk arasında ticarete konu olan mallar, 2012 itibarıyla Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Arnavutluk’a yapılan ihracat ile Arnavutluk’tan yapılan ithalat oranlarına göre:

Türkiye’nin Arnavutluk’a yaptığı ihracat içerisinde:

- %15 Demir-Çelik
- %7 Elektrikli Makine ve Cihazlar
- %7 Nükleer Reaktörler Makine ve Cihazlar
- %7 Plastik ve Plastikten Mamul Eşya
- %7 Esasını Hububat, Un, Nişasta, Süt teşkil eden müstahzarlar
- %4 Örme Giyim Eşyası
- %3 Ağaç ve Ağaçtan Mamul Eşya

bulunmaktadır⁷²⁶.

⁷²³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Arnavutluk Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Arnavutluk/ekler/Turkiye%20Arnavutluk%20STA%20Bilgi%20Notu%202014%20May%C4%B1s.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷²⁴ Ibid.

⁷²⁵ Ibid.

⁷²⁶ Ibid.

Türkiye'nin Arnavutluk'tan yaptığı ithalat içerisinde:

- %85 Demir-Çelik
- %4 Ham Postlar - Deriler
- %2 Yağlı Tohum ve Meyveler

yer tutmaktadır. Türkiye tarafından 2012 yılında Arnavutluk'a yapılan ihracat 256 milyon dolar; Arnavutluk'tan yapılan ithalat da 99 milyon dolar tutarındadır⁷²⁷.

1.11. Gürcistan: Türkiye ile Gürcistan arasında 21.11.2007'de imzası gerçekleşen ve 1.11.2008'de yürürlüğe konulan Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması'nın içerdiği konular:

- Temel vergiler
- İthalattaki gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve mali nitelikli ithalat vergileri
- Miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- Ticarete teknik engeller
- Menşe kuralları
- Genel hükümler (iç vergilendirme, diğer anlaşmalarla düzenlenen ticaret ilişkileri, yapısal uyum, damping, korunma önlemleri ve menşe kuralları gibi)
- Fikri mülkiyet hakları
- Rekabet
- Devlet tekelleri

olarak belirtilebilir⁷²⁸. Bunlar haricinde belirtilmesi gereken bir diğer husus:

⁷²⁷ Ibid.

⁷²⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/G%C3%BCrcistan/ekler/Turkiye%20Gurcistan%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

Sanayi ve Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlenmesi: Türkiye ile Gürcistan arasındaki sanayi ürünleri ticaretinde uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler karşılıklı olarak 1 Kasım 2008 tarihi itibariyle sıfırlanmıştır⁷²⁹.

Gürcistan, Türkiye menşeli tarım ürünleri için uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergileri, bazı ürünleri hariç tutarak 1 Kasım 2008 tarihi itibariyle kaldırmıştır. Türkiye de Gürcistan menşeli tarım ürünleri için uyguladığı gümrük vergilerini, bazı ürünler için uygulananlar hariç olmak üzere 1 Kasım 2008'den itibaren kaldırmıştır. Ayrıca tarafların hariç tuttuğu ürünlerin yanında bazı mamuller için de tarife kontenjanı belirlenmiştir⁷³⁰.

Türkiye ile Gürcistan arasında 2012 yılında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Gürcistan'a gerçekleştirilen ihracat ile Gürcistan'dan yapılan ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya şu tablo çıkmaktadır:

Türkiye'nin Gürcistan'a yaptığı ihracat içerisinde:

- %12 Plastik Mamuller
- %9 Makine
- %9 Demir-Çelik Eşya
- %7 Elektrikli Aletler
- %6 Demir-Çelik

bulunmaktadır⁷³¹.

Türkiye'nin Gürcistan'dan yaptığı ithalat içerisinde:

- %45 Demir Çelik Ürünleri
- %17 Mineral Yakıtlar
- %9 Örölmüş Hazır Giyim

⁷²⁹ Ibid.

⁷³⁰ Ibid.

⁷³¹ Ibid.

- %8 Dokunmuş Hazır Giyim
- %5 Gübre

bulunmaktadır. Türkiye, 2012 yılında Gürcistan’a 1253 milyon dolar ihracat; Gürcistan’dan da 180 milyon dolarlık ithalat yapmıştır⁷³².

1.12. Karadağ: Türkiye ile Karadağ arasında 26.11.2008’de imza edilen ve uygulanmasına 01.03.2010 tarihinde başlanan Türkiye-Karadağ Serbest Ticaret Anlaşması’nın sınırlarını belirtmesi açısından içeriği oluşturan konular:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Vergilendirme
- Teşebbüslere ilişkin rekabet kuralları ve devlet yardımları
- Korunma önlemleri
- Ödemeler dengesi önlemlerinden oluşmaktadır⁷³³.

Harici olarak belirtilmesi gereken iki konu daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Karadağ menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırmıştır. Karadağ da anlaşma eki listede (Ek 2) bulunan Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini, 3 ve 5 yıllık geçiş sürecini içeren iki indirim takvimi doğrultusunda en geç 1 Ocak 2015 tarihinde tamamlanacak şekilde kaldıracaktır. Söz konusu listelerin dışında kalan ürünler için uygulanan gümrük vergilerinin de anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle kaldırılması kararlaştırılmıştır⁷³⁴.

⁷³² Ibid.

⁷³³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Karadağ Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Karada%C4%9F/ekler/Turkiye%20Karadag%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷³⁴ Ibid.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Taraflar arasında kararlaştırılan sınırlı sayıda ürün için taviz değişimi yapılmıştır⁷³⁵.

2012 itibariyle Türkiye ile Karadağ arasında ticareti yapılan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Karadağ'a yapılan ihracat ile Karadağ'dan gerçekleştirilen ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya şu görüntü çıkmaktadır:

Türkiye'nin Karadağ'a ihracatı içerisinde:

- %14 Plastik Eşyalar
- %11 Elektrikli Makine ve Cihazlar
- %10 Makine ve Cihazlar
- %6 Motorlu Taşıtlar

bulunmaktadır⁷³⁶.

Türkiye'nin Karadağ'dan yaptığı ithalat içerisinde:

- %97 Demir-Çelik
- %2 Deri

yer tutmaktadır. Söz konusu yılda Türkiye tarafından Karadağ'a 29 milyar dolarlık ihracat yapılmıştır ve Karadağ'dan da 18 milyon dolarlık ithalat gerçekleştirilmiştir⁷³⁷.

1.13. Sırbistan: Türkiye ile Sırbistan arasında 01.06.2009 tarihinde imza edilen ve 01.09.2010'da yürürlüğe konulan Türkiye-Sırbistan Serbest Ticaret Anlaşması'nın çerçevesini belirleyen konular:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları

⁷³⁵ Ibid.

⁷³⁶ Ibid.

⁷³⁷ Ibid.

- Vergilendirme
- Teşebbüslere ilişkin rekabet kuralları, devlet yardımları
- Korunma önlemleri
- Ödemeler dengesi önlemleri ile ilgili başlıklardan oluşmaktadır⁷³⁸.

Burada üzerinde durulması gereken iki başlık daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Sırbistan menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Sırbistan da anlaşmaya ekli listelerde bulunan ürünler üzerinden 1 Ocak 2010'dan başlamak üzere 2, 4 ve 5 yıllık geçiş sürelerinin sonunda yani en geç 1 Ocak 2015 tarihi itibarıyla tamamlanmak kaydıyla kademeli olarak sıfırlayacaktır. Söz konusu listeler dışında kalan ürünler için uygulanan gümrük vergilerinin de anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırılması kararlaştırılmıştır⁷³⁹.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Tarım ürünleri için taraflar arasında kararlaştırılan tarife kontenjanları çerçevesinde vergi muafiyeti veya MFN (Most-Favored-Nation-En çok Kayrılan Ülke) vergi indirimi biçiminde karşılıklı olarak taviz değişiminde bulunulmuştur⁷⁴⁰.

2012 yılında Türkiye ile Sırbistan arasında gerçekleştirilen ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Sırbistan'a yapılan ihracat ile Sırbistan'dan yapılan ithalat oranlarına göre:

Türkiye'nin Sırbistan'a yaptığı ihracat içerisinde:

- %12 Makine ve Cihazlar
- %11 Örme Eşya
- %10 Plastik Eşyalar
- %6 Yerilen Meyveler

⁷³⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Sırbistan Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/S%C4%B1rbistan/ekler/Turkiye%20Sırbistan%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷³⁹ Ibid.

⁷⁴⁰ Ibid.

- %6 Motorlu Taşıtlar

bulunmaktadır⁷⁴¹.

Türkiye'nin Sırbistan'dan yaptığı ithalat içerisinde:

- %31 Mineral Yakıtlar
- %28 Demir-Çelik
- %11 Kauçuktan Eşya

yer tutmaktadır. Mevcut yılda Türkiye tarafından Sırbistan'a yapılan ihracat 381 milyon dolar; Sırbistan'dan gerçekleştirilen ithalat da 206 milyon dolar tutarındadır⁷⁴².

1.14. Şili: Türkiye ile Şili arasında 14.07.2009 tarihinde imza edilen ve 01.03.2011'de yürürlüğe konulan Türkiye-Şili Serbest Ticaret Anlaşması'nın içerdiği alanlar:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Vergilendirme
- Anti-Damping
- Korunma önlemleri
- Ödemeler dengesi önlemleri gibi konuları kapsamaktadır⁷⁴³.

İlaveten belirtilmesi gereken iki husus daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Şili menşeli sanayi ürünler için geçerli olan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile

⁷⁴¹ Ibid.

⁷⁴² Ibid.

⁷⁴³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Şili Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/%C5%9Eili/ekler/Turkiye%20Sili%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

beraber kaldırmıştır. Şili de Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini büyük oranda anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Şili'ye olan ihracatının küçük bir kısmına denk gelen ürünler için 4 yıllık bir indirim takvimi öngörülmüştür ve 10 Ocak 2015 tarihine kadar kademeli olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır⁷⁴⁴.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, listeler halinde oluşturulan belirli sayıda Şili menşeli tarım ürünü için tarife kotaları kapsamında ve/veya dönemsel biçimde uygulanan tarife indirimi veya muafiyeti tanımıştır. İlave Şili de liste halinde belirlenen sınırlı sayıdaki ürün için gümrük vergilerini 6 yıllık bir indirim takvimi kapsamında 1 Ocak 2017 tarihi itibarıyla kaldıracaktır ve söz konusu liste dışındaki tarım ürünlerinin ithalatında uygulanan gümrük vergilerinin de herhangi bir kota sınırı olmaksızın anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla kaldırılması kararı alınmıştır⁷⁴⁵.

Şili ile Türkiye arasında 2012 itibarıyla ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Şili'ye yapılan ihracat ile Şili'den gerçekleştirilen ithalat oranlarına göre:

Türkiye'nin Şili'ye yaptığı ihracat içerisinde:

- %42 Demir-Çelik Ürünleri
- %18 Motorlu Taşıtlar
- %9 Makine ve Cihazlar
- %5 Bazı Kimyasallar

yer almaktadır⁷⁴⁶.

Türkiye'nin Şili'den yaptığı ithalat içerisinde:

- %83 Bakır ve Alaşımları
- %5 Kimyasallar

⁷⁴⁴ Ibid.

⁷⁴⁵ Ibid.

⁷⁴⁶ Ibid.

- %4 Yaş Meyve - Sebzeler

yer tutmaktadır. 2012 yılında Türkiye tarafından Şili'ye yapılan ihracat 175 milyon dolar; Şili'den gerçekleştirilen ithalat da 466 milyon dolar tutarındadır⁷⁴⁷.

1.15. Ürdün: Türkiye ile Ürdün arasında serbest ticaret alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması, 01.12.2009 tarihinde imza edilmiştir ve 01.03.2011 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Genel olarak anlaşmanın düzenlendiği alanlar:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Hayvan ve bitki sağlığı önlemleri
- İktisadi ve teknik işbirliği
- İç vergilendirme
- Kamu alımları
- Devlet tekelleri, rekabet kuralları, sübvansiyonlar ve diğer iktisadi hükümler
- Fikri, sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Yapısal uyum
- Ödemeler dengesi önlemleri
- Anti-damping ve korunma önlemleri ile ilgili konular olarak belirtilebilir⁷⁴⁸.

Hususi olarak belirtilmesi gereken iki nokta daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünleri Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Taraflar; söz konusu alanla ilgili olan ürünler için uygulanan gümrük vergilerine ilişkin düzenlemeleri, listeler halinde tespit ettikleri emtialar üzerinden yapmışlardır. Şöyle ki: Türkiye, anlaşma ile II sayılı Ek Liste A'da yer alan ürünler hariç olmak üzere Ürdün menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile

⁷⁴⁷ Ibid.

⁷⁴⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Ürdün Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/%C3%9Crd%C3%BCn/ekler/Turkiye%20Urdun%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

beraber kaldırmıştır. Ürdün de II sayılı Ek'te olmayan Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uyguladığı gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte kaldırmıştır. Söz konusu II sayılı Ek Liste A'da yer alan ürünleri serbestleştirmeden hariç tutan Ürdün, anlaşmanın ilgili üç listesinde (II sayılı Ek Liste B1, Liste B2 ve Liste B3) belirlenen ürünler için 2014, 2017 ve 2018 yılına kadar tedricen serbestleştirme yapacaktır. II sayılı Ek Liste A'da belirtilen ürünler de anlaşmanın yürürlüğe girmesinden üç yıl sonra Ortaklık Komitesi tarafından tekrar gözden geçirilecektir⁷⁴⁹.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Taraflar, belirli sayıda tarım ürünüde karşılıklı olarak tarife kotaları kapsamında veya miktar kısıtlaması olmaksızın gümrük vergisi indirimi ve/veya muafiyeti şeklinde taviz tanımışlardır⁷⁵⁰.

2012 itibariyle Ürdün ve Türkiye arasında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve söz konusu ülkeye Türkiye'den yapılan ihracat ve ilgili ülkeden Türkiye'ye yapılan ithalat oranlarına göre:

Türkiye'nin Ürdün'e gerçekleştirdiği ihracat içerisinde:

- %36 Petrol Ürünleri
- %7 Makine ve Cihazlar
- %6 Demir-Çelikten Eşya
- %5 Demir-Çelik
- %7 Elektrikli Makine ve Cihazlar

bulunmaktadır⁷⁵¹.

Türkiye'nin Ürdün'den yaptığı ithalat içerisinde:

- %50 Gübreler
- %23 Kimyasal Ürünler
- %15 Çimento, Alçı ve Taşlar
- %3 Mensucat ve İplik

⁷⁴⁹ Ibid.

⁷⁵⁰ Ibid.

⁷⁵¹ Ibid.

- %2 Alüminyum

yer almaktadır. Türkiye tarafından 2012 yılında Ürdün'e yapılan ihracat 771 milyon dolar; Ürdün'den yaptığı ithalat da 96 milyon dolar tutarındadır⁷⁵².

1.16. Güney Kore: Türkiye ile Kore Cumhuriyeti arasında 01.08.2012'de imza edilen ve 01.05.2013 tarihi itibariyle de yürütülmeye başlanan Türkiye-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması'nın (Çerçeve Anlaşma ve Mal Ticareti Anlaşması) kapsadığı konular:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Menşe kuralları
- Gümrük ve ticaretin kolaylaştırılması
- Ticarete teknik engeller
- Ticaret politikası önlemleri
- Anlaşmazlıkların halli
- Hizmet ticareti ve yatırım müzakereleri
- Fikri mülkiyet hakları
- Rekabet
- Şeffaflık
- Ticaret ve sürdürülebilir kalkınma
- Kurumsal hükümler

gibi başlıklar altında toplanabilir⁷⁵³.

İlaveten belirtilmesi gereken bir nokta:

Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Öncelikle anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye, tarife satırlarının %65'inde; Kore de %80'inde gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Türkiye'den Güney Kore'ye yapılan ihracata konu ürünlerin, anlaşma

⁷⁵² Ibid.

⁷⁵³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması [Çerçeve Anlaşma ve Mal Ticareti Anlaşması] Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/G%C3%BCney%20Kore%20Cumhuriyeti/ekler/Turkiye%20Kore%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

kapsamında tabi olacağı gümrük vergisi düzenlemelerine Kore Listesi'nde yer verilmiştir. Güney Kore'den Türkiye'ye yapılan ithalata konu ürünlerin de anlaşma kapsamında tabi olacağı gümrük vergisi düzenlemelerine Türkiye Listesi'nde yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye ve Güney Kore, karşılıklı olarak tüm tarife satırlarının %90'ını 1 Ocak 2023'e kadar sıfırlamayı kararlaştırmışlardır. İlaveten taraflar, tüm sanayi ürünlerinde azami yedi yılın sonunda gümrük vergilerini sıfırlamayı hüküm altına almışlardır. Buna paralel olarak da tarım ürünlerinde, çeşitli sebeplerden dolayı önem arz eden ürünler hariç olmak üzere azami on yılın sonunda gümrük vergilerini sıfırlamayı taahhüt etmişlerdir⁷⁵⁴.

Türkiye ile Güney Kore arasında ticarete konu olan mallar, 2012 itibariyle Türkiye açısından ve Türkiye'nin Güney Kore'ye yaptığı ihracat ve Güney Kore'den yaptığı ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya çıkan tablo şudur:

Türkiye'nin Güney Kore'ye yaptığı ihracat içerisinde:

- %51 Mineral Yakıtlar
- %9 Eczacılık Ürünleri
- %5 Makine ve Cihazlar
- %3 Elektrikli Makine ve Cihazlar

bulunmaktadır⁷⁵⁵.

Türkiye'nin Güney Kore'den yaptığı ithalat içerisinde:

- %21 Elektrikli Makine ve Cihazlar
- %18 Makine ve Cihazlar
- %12 Motorlu Kara Taşıtları
- %11 Plastik ve Plastikten Mamul Eşya

yer tutmaktadır. Türkiye, 2012 yılında Güney Kore'ye 527 milyon dolar tutarında ihracat; Güney Kore'den de 5660 milyon dolarlık ithalat yapmıştır. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği yıl (2013) itibariyle Türkiye tarafından Güney Kore'ye

⁷⁵⁴ Ibid.

⁷⁵⁵ Ibid.

yapılan ihracat 460 milyon dolara gerilerken; Güney Kore'den gerçekleştirilen ithalat da 6088 milyon dolara yükselmiştir⁷⁵⁶.

1.17. Mauritius Cumhuriyeti: Türkiye ile Mauritius Cumhuriyeti arasında 09.09.2011'de imza edilen ve 01.06.2013 itibariyle de yürürlüğe konulan Türkiye-Mauritius Cumhuriyeti Serbest Ticaret Anlaşması'nın içerdiği konular:

- Gümrük vergileri, miktarı kısıtlamaları ve eş etkili vergi ve önlemlerin kaldırılması
- Tarım ürünlerinde taviz değişimi
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Ticarete teknik engeller
- Fikri sınai ve ticari mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Dahili vergilendirme
- Damping
- Korunma önlemleri
- Ödemeler dengesi önlemlerinden oluşmaktadır⁷⁵⁷.

Burada belirtilmesi gereken iki konu daha vardır. Bunlar;

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Düzenlemeler ek ve listeler halinde detaylandırılarak yapılmıştır. Şöyle ki: Türkiye, Ek III'te sayılan konfeksiyon ve ayakkabı ürünleri hariç olmak üzere sanayi ürünlerindeki gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Konfeksiyon ve ayakkabı ürünleri için Türkiye'nin uyguladığı gümrük vergilerinin de anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden itibaren dört yıl içinde Türkiye tarafından tedricen sıfırlanması öngörülmüştür. Mauritius Cumhuriyeti de 6'lı tarife pozisyonu olarak düzenlenen program kapsamında Türkiye menşeli 1182 sanayi ürünü için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile sıfırlamıştır ve Türkiye menşeli

⁷⁵⁶ Ibid.

⁷⁵⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Morityus Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAlar/Morityus/ekler/Turkiye%20Morityus%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

2101 sanayi ürünü için uygulanan gümrük vergilerini de 1 Ocak 2017 tarihinde kaldıracaktır. Aynı doğrultuda Mauritius Cumhuriyeti tarafından 945 Türkiye menşeli sanayi ürünü için uygulanan vergilerinin de 1 Ocak 2022 tarihi itibarıyla kaldırılması kararı alınmıştır. Böylece indirim takvimleri kapsamında sanayi ürünleri için Türk pazarı Mauritius Cumhuriyeti'ne tamamen; Mauritius Cumhuriyeti pazarının da %98'i Türkiye'ye açılmış olacaktır⁷⁵⁸.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, tarım sektöründeki hassasiyeti dikkate alarak sınırlı sayıdaki Mauritius Cumhuriyeti menşeli tarım ürünü için belirli kotalar kapsamında gümrük vergisi indirimi yapacaktır. Mauritius Cumhuriyeti de 6'lı tarife pozisyon bazında Türkiye menşeli 392 tarım ürünü için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla sıfırlayacak olmasının yanında 145 tarım ürünü için uygulanan gümrük vergilerini 1 Ocak 2017'de ve 914 tarım ürünü için uygulanan gümrük vergilerini de 1 Ocak 2022 tarihi itibarıyla kaldırması kararı alınmıştır. Böylece indirim takvimleri kapsamında Mauritius Cumhuriyeti tarafından tarife satırı bazında tarım ürününde Türkiye'ye sağlanan liberalizasyon oranı %87 olacaktır⁷⁵⁹.

2012 itibarıyla taraflarında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye'nin Mauritius Cumhuriyeti'ne yaptığı ihracat ve Mauritius Cumhuriyeti'nden yaptığı ithalat oranlarına göre belirtildiğinde ortaya çıkan görüntü şudur:

Türkiye'nin Mauritius Cumhuriyeti'ne yaptığı ihracat içerisinde:

- %37 Demir-Çelik
- %16 Elektrikli Makine ve Cihazlar
- %7 Eczacılık Ürünleri
- %5 Makine ve Kazanlar

yer almaktadır⁷⁶⁰.

Türkiye'nin Mauritius Cumhuriyeti'nden yaptığı ithalat içerisinde:

⁷⁵⁸ Ibid.

⁷⁵⁹ Ibid.

⁷⁶⁰ Ibid.

- %83 Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri
- %4 Kek Bisküvi
- %4 Hazır Hayvan Gıdaları
- %7 Deri Eşya

bulunmaktadır. Söz konusu yıl itibariyle Türkiye'nin Mauritius Cumhuriyeti'ne ihracatı 35,5 milyon dolar; Mauritius Cumhuriyeti'nden ithalatı da 6,1 milyon dolar tutarındadır⁷⁶¹.

1.18. Malezya: İmza işlemi 17.04.2014 tarihinde tamamlanan ve 01.08.2015'te yürürlüğe konan Türkiye-Malezya Serbest Ticaret Anlaşması'nın düzenleme getirdiği alanlar:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Menşe kuralları
- Gümrük işlemleri ve işbirliği
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Ticarete teknik engeller
- Ticaret politikası önlemleri
- Ekonomik ve teknik işbirliği
- Şeffaflık
- Anlaşmazlıkların halli
- Kurumsal hükümler ile ilgili konulardan oluşmaktadır⁷⁶².

Burada belirtilmesi gereken bir nokta daha vardır ki o da gümrük vergisi düzenlemeleridir.

Gümrük Vergisi Düzenlemeleri: Türkiye ve Malezya arasında söz konusu anlaşma doğrultusunda her bir ürün için sıfır, üç, beş ve sekiz yıllık indirim takvimleri ve sadece belirli tarım ürünlerinde geçerli olmak şartıyla bazı istisna kategoriler (Ek 3-1)

⁷⁶¹ Ibid.

⁷⁶² T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Malezya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2015, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/Y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte%20Bulunan%20STAAlar/ekler/Turkiye%20Malezya%20WEB%20STA%20Bilgi%20Notu.pdf?lve> (20 Ağustos 2015).

belirlenmiştir. Tarım ürünleri için 8 yıl sonunda tarife satırı bakımından Türkiye'nin Malezya'ya ihracatının %94'ü ve ithalatının %47'si pazara tercihli giriş imkanına kavuşacaktır⁷⁶³.

Türkiye ile Malezya arasındaki bütün sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerinin en geç 8 yıl sonunda sıfırlanması tasarlanmıştır. STA'nın yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla tarife satır sayısı açısından Türkiye'nin Malezya'ya olan ihracatının %71'i ile Malezya'dan yaptığı ithalatın %69'u gümrük vergisinden muaf olacaktır. Şu anda ticarete konu olan ürünler için Türkiye'nin Malezya'ya olan ihracatının %83'ü ile Malezya'dan yaptığı ithalatın %68'i gümrük vergisinden muaf olacaktır. Ayrıca 8 yıllık geçiş dönemi sonunda tarife satır sayısı açısından Türkiye'nin Malezya'ya ihracatının %99'u ile Malezya'dan yaptığı ithalatın %86'sı vergiden muaf olacaktır. Bugün itibarıyla ticarete konu olan ürünler için Türkiye'nin Malezya'ya ihracatının %93'ü ile Malezya'dan yaptığı ithalatın %75'i gümrük vergisinden muaf olacaktır⁷⁶⁴.

Anlaşma kapsamında Malezya'nın Türkiye menşeli ürünler için uygulayacağı gümrük vergisi düzenlemeleri Malezya Listesi'nde yer almıştır. Türkiye'nin Malezya menşeli ürünler için uygulayacağı gümrük vergisi düzenlemeleri de Türkiye Listesi'nde ifade edilmiştir⁷⁶⁵.

Türkiye ile Malezya arasında 2013 yılında ticarete konu olan mallar, Türkiye açısından ve Türkiye tarafından Malezya'ya yapılan ihracat ile Malezya'dan yapılan ithalat oranlarına göre:

Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı içerisinde:

- %24,17 Tanklar ve diğer zırhlı savaş taşıtları
- %6,57 Dokunmuş halılar ve diğer yer kaplamaları
- %4,93 Demir ve alaşımsız çelikten çubuklar
- %4,05 Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar
- %3,10 Boratlar ve peroksiborotlar

⁷⁶³ Ibid.

⁷⁶⁴ Ibid.

⁷⁶⁵ Ibid.

- %2,5 Traktörler
- %2,43 Elektrik transformatörleri, statik konvertörler
- %2,26 Karayolu taşıtları için akşam, parça ve aksesuarları
- %1,91 Bor oksitler, borik asitler

bulunmaktadır⁷⁶⁶.

Türkiye'nin Malezya'dan ithalatı içerisinde:

- %13,91 Palm yağı ve fraksiyonları
- %7,22 Volkanize kauçuktan her türlü giyim eşyası ve aksesuar
- %5,88 Elektronik entegre devreler
- %5,71 Sentetik filament iplikler
- %4,12 Telefon, cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar
- %3,98 Hindistan cevizi, palm çekirdeği, babassu yağları ve bunların fraksiyonları
- %3,92 Sentetik devamsız lifler
- %3,72 Doğal kauçuk ve balata ile doğal sakızlar
- %2,83 İşlenmemiş alüminyum
- %2,78 Demir veya çelikten vidalar, cıvatalar ve somunlar

yer almaktadır. Türkiye tarafından 2013 yılında Malezya'ya gerçekleştirilen ihracat 272.077 milyon dolar; Malezya'dan gerçekleştirdiği ithalat da 1.230.783 milyon dolar tutarındadır⁷⁶⁷.

2. Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar

2.1. Lübnan: Türkiye ile Lübnan arasında serbest ticaret alanı tesis eden Ortaklık Anlaşması 24.11.2010'da imza edilmiştir ve Türkiye, tek taraflı olarak Bakanlar Kurulu Kararı ile 30 Nisan 2013 itibarıyla yürürlüğe koymuştur. Söz konusu anlaşmanın taraflar arasında tam anlamıyla uygulanabilmesi için Lübnan tarafından iç

⁷⁶⁶ Ibid.

⁷⁶⁷ Ibid.

onay sürecinin tamamlanması gerekmektedir. Türkiye - Lübnan Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması ile düzenleme getirilmesi düşünülen alanlar:

- Mal ticaretinde tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması
- Sağlık ve bitki sağlığı önlemleri
- Fikri, sınai ve ticaret mülkiyet hakları
- Menşe kuralları
- Yapısal uyum
- Vergilendirme
- Anti-damping ve sübvansiyon
- Korunma önlemleri
- Ödemeler dengesi önlemleri
- Kamu alımları
- İktisadi ve teknik işbirliği ile ilgili konulardan oluşmaktadır⁷⁶⁸.

Belirtilmesi gereken iki nokta daha vardır. Bunlar:

1. Sanayi Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Türkiye, Lübnan menşeli sanayi ürünler için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte kaldırmıştır. Lübnan da Türkiye menşeli sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerini dört farklı rejim kapsamında kaldırmayı planlamaktadır. Şöyle ki: Ek I ve III sayılı Protokollerde yer alan ürünler için uygulanan gümrük vergilerini 1 Ocak 2015 itibariyle, II sayılı Protokol’de belirtilen ürünler için uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte ve söz konusu protokollerde belirtilmeyenler için uygulanan gümrük vergilerinin de tedricen en geç 1 Ocak 2020 tarihinde tamamlanmış olacak şekilde kaldırılacağı Lübnan tarafından taahhüt edilmiştir⁷⁶⁹.

⁷⁶⁸ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Lübnan Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/M%C3%BCzakere%20S%C3%BCreci%20Tamamlanan%20STAlar/L%C3%BCbnan/ekler/Turkiye%20Lubnan%20STA%20Bilgi%20Notu%20May%C4%B1s%202014.pdf?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷⁶⁹ Ibid.

2. Tarım Ürünlerinde Gümrük Vergisi Düzenlemesi: Taraflar, aralarında kararlaştırdıkları şekilde sınırlı sayıdaki birbirleri menşeli tarım ürünü için tarife kotaları kapsamında ve/veya tarife indirimi ve/veya muafiyeti tanımışlardır⁷⁷⁰.

Türkiye ile Lübnan arasında ticarete konu olan mallar, 2012 itibariyle Türkiye açısından ve Türkiye'nin Lübnan'a yaptığı ihracat ve Lübnan'dan yaptığı ithalat oranlarına göre:

Türkiye'nin Lübnan'a yaptığı ihracat içerisinde:

- %31,9 Demir-Çelik Ürünleri
- %5,6 Mineral Yakıtlar
- %5,2 Makineler
- %3,7 Plastikten Eşyalar

bulunmaktadır⁷⁷¹.

Türkiye'nin Lübnan'dan yaptığı ithalat içerisinde:

- %80,3 Demir-Çelik Ürünleri
- %10,6 Kimyasallar
- %2,1 Kıymetli Taşlar
- %1,4 Deri

yer almaktadır. Türkiye tarafından 2012 yılında Lübnan'a yapılan ihracat 84,6 milyon dolar; Lübnan'dan gerçekleştirilen ithalat da 176 milyon dolar tutarındadır. 2013 yılı itibariyle Türkiye'nin söz konusu ülkeye yaptığı ihracat 819 milyon dolar; aynı ülkeden yaptığı ithalat da 188 milyon dolar ederindedir⁷⁷².

2.2. Kosova: Türkiye-Kosova Serbest Ticaret Anlaşması 27.09.2013 tarihinde imza edilmiştir. Ancak Türkiye, 2008 yılından itibaren Kosova menşeli sanayi ürünleri için tek taraflı olarak uygulanan gümrük vergisi muafiyeti konsolide etmiştir. Kosova da Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin tamamında anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden

⁷⁷⁰ Ibid.

⁷⁷¹ Ibid.

⁷⁷² Ibid.

itibaren 9 yıl içerisinde gümrük vergilerini aşamalı olarak sıfırlamayı taahhüt etmiştir. Benzer şekilde Türkiye, Kosova menşeli tarım ürünlerinde sekizli bazda 846 adet gümrük tarife satırındaki gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte sıfırlamayı taahhüt etmiştir. Kosova da Türkiye menşeli tarım ürünlerinde (Türkiye'nin ihracatı üzerinde önem arz edenler dahil olmak üzere) 850 adet gümrük tarife satırındaki gümrük vergilerini aşamalı olarak 9 yılda sıfırlama sözünü vermiştir. İfade edilen ürünlerin, Türkiye tarafından Kosova'ya ihraç edilen tarım ürünleri içindeki payı %99'dur⁷⁷³.

2008 yılında bağımsızlığını kazanan Kosova tarafından akdedilen ilk STA olan söz konusu anlaşma, taraflarca iç onay prosedürünün tamamlanmasıyla birlikte yürürlüğe konulacaktır⁷⁷⁴.

Taraflar, anlaşmanın imzalanmasından sonra hizmet ticaretinin liberalizasyonu ile ilgili de müzakerelere başlanması konusunda da mutabakata varmışlardır. Türkiye-Kosova Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile beraber Türk ihracatçılarının Kosova'ya ihraç işleminde karşılaştıkları %10 düzeyindeki gümrük vergisi yükü, 9 yıl içerisinde önemli ölçüde ortadan kalkacaktır. Böylece Türk ihracatçıları; Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan, Bosna-Hersek, Moldova ve Karadağ ihracatçıları ile eşit rekabet koşullarında Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması [Central Europe Free Trade Agreement (CEFTA)] kapsamında Kosova pazarına gümrüksüz erişim olanağına sahip olacaktır. Burada yaratılacak olumlu havanın etkisiyle oluşacak avantajlı ortam, Türk yatırımcıları için Kosova'yı cazibe merkezi haline getirecektir. Böylece tarafların üretim ve istihdam yapısı gelişerek iki ülkenin iş dünyasını daha derin bir işbirliği içerisine sokacaktır⁷⁷⁵.

⁷⁷³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Kosova Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%c4%b1%c5%9f%20%c4%b0li%c5%9fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%c5%9finalar%c4%b1/M%c3%bczakere%20S%c3%bcrci%20Tamamlanan%20STAlar/ekler/Turkiye-Kosova%20STA%20Bilgi%20Notu.doc?lve> (30 Mayıs 2015) .

⁷⁷⁴ Ibid.

⁷⁷⁵ Ibid.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Bilici, Nurettin. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Seçkin Yayınevi, 6.Baskı, Ankara, 2013.

İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Armonize Sistem Nomanklatürü'ne İlişkin Açıklamalar**, İstanbul, 1989.

İstanbul Ticaret Odası [İTO], **AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri Cilt-2**, İnci Taşdemir (hızl.) , İstanbul, 2008.

İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin Dahil Edilmesi**, Can Fuat Gürlesel ve Kerem Alkin (hızl.) , İstanbul, 2010.

İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi I [Sorularla A.TR Dolaşım Belgesi]**, Gülfem Halilbeyoğlu Erkan ve Tezer Palacıoğlu (hızl.) , İstanbul, 2010.

İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi II [Sorularla EUR.1 ve EUR-MED Dolaşım Belgesi]**, Gülfem Halilbeyoğlu Erkan ve Tezer Palacıoğlu (hızl.) , İstanbul, 2010.

İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Dış Ticaret Bilgilendirme Dizisi III [Sorularla Menşe Şahadetnamesi ve Form A Belgesi]**, Gülfem Halilbeyoğlu Erkan ve Tezer Palacıoğlu (hızl.) , İstanbul, 2010.

İstanbul Ticaret Odası [İTO], **Uluslararası Ticarete Korumacılığın Kaldırılmasının İç ve Dış Piyasalarda Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri**, Binhan Oğuz (hızl.) , İstanbul, 2004.

Karluk, Rıdvan. **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, 4.Baskı, İstanbul.

Küçükkalay, Abdullah Mesud. **İktisadi Düşünce Tarihi**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2010.

Soyak, Alkan. "Rusya'da Geçiş Ekonomisinin Sonu: Hollanda Hastalığı", **Ekonomi ve Politikada Ulusal Tavır**, Derin Yayınları, İstanbul, 2011.

- Soyak, Alkan. **Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- Şenyüz, Doğan, Mehmet Yüce ve Adnan Gerçek. **Türk Vergi Sistemi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2013.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler Cilt II**, Ankara, 1993.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları [Turkey-European Union Assosiation Council Decisions] 1964-2000 Cilt I**, Ankara, 2001.
- T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılım Sürecinde MASAK**, Havva Börekçi ve Mehmet Onur Yurdakul (hızl.) , Ankara, 2011.
- Tanilli, Server. **Uygarlık Tarihi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 23.Baskı, 2009.
- Uykucu, Ekrem. **Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılap Tarihi**, Kordinasyon Yayınları, İstanbul, 1983.

Sürekli Yayınlar

- Akman, Sait. “Doha ‘Kalkınma’ Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları”, Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye** içinde (16-55) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008.
- Alganer, Yalçın ve Müzeyyen Özlem Çetin. “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri-I”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 23.Cilt, 2.Sayı, 2007, s.s. 285-309.
- Arat, Tuğrul ve Rıfat Erten. “DTÖ Hukuku ve Türkiye’ye Etkileri”, Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye** içinde (355-419) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008.
- Aydın, Mesut. “Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması, Gelişme Yolundaki Ülkeler ve Türkiye”, Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye** içinde (294-319) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008.
- Bozkurt, Cevdet. “Menşe Kavramı ve Menşe Kazanma Kriterlerinin İlgili Mevzuat Işığında Değerlendirilmesi”, **Mali Çözüm**, 104.Sayı, 2011, s.s. 149-160.
- Candaş, Ulaş. “ Çok Taraflılık mı İki Taraflılık mı? Tercihli Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişkisine Dair Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 6.Cilt, 22.Sayı, 2010, s.s. 55-76.
- Denk, Erdem. “Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens [Üstün/Öncelikli]Kurallar”, **Ankara SBF Dergisi**, 56/2. Sayı, Ankara, 2001, s.s. 43-70.
- Diriöz, Özlem. “Dünya Gümrük Örgütü ve Dünya Ticaret Düzenine Olan Etkileri”, *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr> (28 Şubat 2015) .
- Ertem, Barış. “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 12.Cilt, 21.Sayı, Haziran 2009, s.s. 377-397.
- Kaya, Sezai. “Gümrükte Vergi Planlaması”, **Mali Çözüm**, 105.Sayı, 2011, s.s. 109-126.

- Kolçak, Menşure. “Dış Ticaret Vergilerinin Türkiye Ekonomisine Etkiler”, **Atatürk Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi**, 27.Cilt, 4.Sayı, 2013, s.s. 188-209.
- Reçber, Kamuran. “Batı Avrupa Birliğinin Uluslararası Hukuk Kişiliği”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2002, 57/1.Sayı, s.s. 89-110, <http://dergiler.ankara.edu.tr> (12 Mart 2015) .
- Temiz, Dilek. “Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 8.Cilt, No:1, Ankara, 2009, s.s. 115-138.
- Tokatlıoğlu, Mircan Yıldız. “Türkiye’de Dış Ticaretin Vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 10.Sayı, 2005, s.s. 46-72.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması [Rapor-Haziran 2013] , Sait Akman (hızl.) , 2013, s.s. 1-17, <http://www.tepav.org.tr> (28 Nisan 2015) .
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı [TEPAV], Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye’nin Katılımı Açısından Bir Değerlendirme [Değerlendirme Notu-Ocak 2014], Sait Akman (hızl.) , 2014, s.s. 1-9, <http://www.tepav.org.tr> (30 Nisan 2015) .
- Vurdu, Armağan. “Küresel Yönetişim ve Dünya Ticaret Örgütü”, Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye içinde** (71-81) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008.
- Yaman, Şahin ve Sait Akman (giriş) . **Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye**, Şahin Yaman ve Sait Akman (Ed.) , Türkiye Ekonomi Politikaları Vakfı, Ankara, 2008.
- Yayla, Sefa. “Dünya Ticaretindeki Gelişmelere Bağlı Olarak AB ve Gümrük Birliği”, *Gümrük Dünyası*, 2007, 57.Sayı, <http://www.gumrukkontrolor.org.tr> (20 Mart 2015) .

Diğer Yayınlar

- “ABD Kongresi’nden Türkiye’ye Serbest Ticaret Engeli Gelebilir”, Tolga Tanış (hızl.) , *Hürriyet*, 15 Ocak 2015, <http://www.hurriyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- “Ana Gemi AB ama Hassas Nokta TTIP”, *Milliyet*, 7 Şubat 2015, <http://www.milliyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- “Babacan: Japonya ile Paralel Serbest Ticaret Anlaşması İstiyoruz”, *Hürriyet*, 26 Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- “Bir Türk Bankası Etiyopya’ya Açılacak”, *Dünya*, 11 Aralık 2014, <http://www.dunya.com> (1 Mayıs 2015) .
- “Çin’den Türkiye’ye ‘Serbest Ticaret’ Teklifi”, *Milliyet*, 27 Eylül 2014, <http://www.milliyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- “Dış İşleri Bakanı Çavuşoğlu Yeni Zelanda’da”, *Hürriyet*, 14 Kasım 2014, <http://www.hurriyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- “Gümrük Birliği’ni Askıya Alırız”, *Milliyet*, 5 Kasım 2014, <http://www.milliyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- “Güney Afrika ile STA Gündemde”, *Vatan*, 11 Kasım 2014, <http://www.gazetevatan.com> (1 Mayıs 2015) .
- “Türkiye Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti Arasındaki Tercihli Ticaret Anlaşması’nın Onaylanmasının Uygunluğuna Dair Kanun (6555 S.K.) “, **Resmi Gazete** 29165, 4 Kasım 2014.
- “Türkiye, Gümrük Birliği’nden Ayrılacak mı?”, *Vatan*, 7 Mayıs 2014, <http://www.gazetevatan.com> (1 Mayıs 2015) .
- “Türkiye’den Sürpriz Anlaşma”, *Milliyet*, 14 Şubat 2015, <http://www.milliyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- “95 Bin Kişiyi İşsiz Bırakacak Anlaşma”, *Milliyet*, 29 Mart 2014, <http://www.milliyet.com.tr> (1 Mayıs 2015) .
- Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) , ASEAN Member States, 2014, <http://www.asean.org> (1 Mayıs 2015) .
- Birleşmiş Milletler Ankara Ofisi, Birleşmiş Milletler Türkiye, 2011, <http://www.un.org.tr> (12 Mart 2015) .
- BM Enformasyon Merkezi [UNIC-Ankara], **Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi [22 Mayıs 1969]**, Mayıs, Ankara, 2007.

- Caribbean Community Secretariat, What is CARIFORUM?, 2011, <http://www.caricom.org> (1 Mayıs 2015) .
- Cominidad Andina, Reseña Histórica, 2010, <http://www.comunidadandina.org> (1 Temmuz 2015) .
- Couincil of Europe, Our Member States, 2014, <http://www.coe.int> (12 Mart 2015) .
- Ege, Aylin. “AB Ortak Dış Ticaret Politikası”, **Perşembe Konferansları**, Ankara, 18 Mayıs 2000.
- European Commission, EU and Turkey Announce Modernisation of Custom Union, 2015, <http://ec.europa.eu/> (24 Haziran 2015) .
- European Commission, Overview of EPA Negotiations, 2015, <http://trade.ec.europa.eu> (26 Eylül 2015) .
- European Commission, Overview of FTA and Other Trade Negotiations, 2015, <http://trade.ec.europa.eu> (2 Aralık 2015) .
- European Commission, Trade Negotiations Step by Step, 2013, <http://trade.ec.europa.eu> (26 Kasım 2014) .
- European Commission [MEMO/13/1080], The EU’s Bilateral Trade and Investment Agreements-Where are We?, 2013, <http://trade.ec.europa.eu/> (26 Kasım 2014) .
- Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT Müdürlüğü, **GATT Bilgilendirme Rehberi**, Ankara, 2009.
- Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Avrupa Birliği Müdürlüğü, **Vergilendirme [Taxation]**, Ocak 2012, Ankara.
- Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, **Vergilendirme [Taxation] Bülteni**, Ankara, Nisan 2013.
- IMF, Cooperation and Reconstruction (1944-71) , 2015, <http://www.imf.org> (13 Mart2015) .
- IMF, Countries, 2015, <http://www.imf.org> (13 Mart 2015) .
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], 2014 Yılı Avrupa Komşuluk Paketi Açıklandı, 2015, <http://www.ikv.org.tr> (22 Nisan 2015) .
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], Avrupa Komşuluk Politikası Yeniden Gözden Geçiriliyor, 2015, <http://www.ikv.org.tr> (22 Nisan 2015) .

- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], Ekonomik ve Parasal Birlik, 2015, <http://www.ikv.org.tr/> (22 Nisan 2015) .
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], İç Pazar, 2015, <http://www.ikv.org.tr> (22 Nisan 2015) .
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], Ortak Ticaret Politikası, 2015, <http://www.ikv.org.tr> (22 Nisan 2015) .
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], TTYO Kapsamında Kamu Hizmetlerinin Korunacağı Açıklandı, 2015, <http://www.ikv.org.tr/> (22 Nisan 2015) .
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], TTYO Müzakerelerinin Sekizinci Turu Tamamlandı, 2015, <http://www.ikv.org.tr> (22 Nisan 2015) .
- İktisadi Kalkınma Vakfı [İKV], Vergilendirme Politikası, 2015, <http://www.ikv.org.tr> (22 Nisan 2015) .
- İstanbul İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği [AR-GE ve DİİB Şubeleri], **Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Kılavuzu**, İstanbul, 2010.
- MERCOSUR, En pocas palabras, 2014, <http://www.mercosur.int> (1 Temmuz 2015) .
- NATO, A Short History of NATO, 2014, <http://www.nato.int> (12 Mart 2015) .
- NATO, NATO Member Countries, 2014, <http://www.nato.int> (12 Mart 2015) .
- OECD, About the OECD, 2015, <http://www.oecd.org> (12 Mart 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Gümrük Birliği Ortak Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Gümrük Birliği, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Gümrük İşbirliği Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Karma Parlamento Komisyonu, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Müzakere Sürecinde Mevcut Durum, 2013, <http://www.abgs.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Ortaklık Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (16 Nisan 2015) .

- T.C. AB Bakanlığı, Ortaklık Konseyi, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (9Aralık 2014) .
- T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, 2011, <http://www.ab.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. AB Bakanlığı, Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması, 2011, <http://www.abgs.gov.tr> (18 Aralık 2014) .
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Konseyi, 2011, <http://www.mfa.gov.tr> (12 Mart 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, AB Yeni Pazarlara Açılma Stratejisi, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (17 Nisan 2014) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, AB-DTÖ-Türkiye İlişkileri-Doha Bakanlar Konferansı Sonuçlarının AB Açısından Değerlendirilmesi, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (16 Nisan 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Dış Ticaret Politikası ve Vergiler [Meksika], 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Nisan 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, GATS: Amaç, Kapsam ve Disiplinleri, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (24 Şubat 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, GTS, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (20 Şubat 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Menşe Kuralları ve Menşe Kümülyasyonu Sistemi, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (29 Mart 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Devam Eden STA'lar, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Nisan 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Faroe Adaları, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Nisan 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Gana, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Nisan 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Kosova, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Nisan 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Moldova, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr/> (30 Nisan 2015) .

- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Müzakere Süreci Tamamlanan STA'lar-Singapur, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr> (21 Ocak 2016).
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (25 Ağustos 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye Lübnan STA Bilgi Notu Mayıs 2014, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Nisan 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Arnautluk Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Bosna-Hersek Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-EFTA Serbest Ticaret Anlaşması Metni, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Fas Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Filistin Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Filistin Serbest Ticaret Anlaşması Metni, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması [Çerçeve Anlaşma ve Mal Ticareti Anlaşması] Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Gürcistan Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Karadağ Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Kosova Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Lübnan Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .

- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Makedonya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Malezya Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2015, <http://www.ekonomi.gov.tr> (20 Ağustos 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Mısır Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Morityus Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Sırbistan Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Suriye Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Şili Serbest Ticaret Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Tunus Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, Türkiye-Ürdün Ortaklık Anlaşması Bilgi Notu, 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr> (30 Mayıs 2015) .
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, World Customs Organization [WCO], 2013, <http://ab.gtb.gov.tr> (20 Mart 2015) .
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2014 Türkiye Gümrük ve Ticaret Cetveli [TGTC], 2014, <http://www.gtb.gov.tr> (25 Şubat 2015) .
- The Bretton Woods Committee, Transcript of 1944 Bretton Woods Conference Found at Treasury, 2012, <http://www.brettonwoods.org> (13 Mart 2015) .
- The Cold War Museum, The Warsae Pact, 2008, <http://www.coldwar.org> (12 Mart 2015) .
- The World Bank, Bretton Woods Monetary Conference [July 1-22, 1944], 2015, <http://web.worldbank.org> (13 Mart 2015) .
- The World Bank, International Reconstruction and Development, 2015, <http://www.worldbank.org> (13 Mart 2015) .
- United Nations, Growth in United Nations Membership [1945-Present], 2015, <http://www.un.org> (12 Mart 2015) .

United Nations, Member States of the United Nations, 2015, <http://www.un.org> (12 Mart 2015) .

WEU, History & Objectives, 2005, <http://www.weu.int> (12 Mart 2015) .

WEU, History of WEU, 2001, <http://www.weu.int> (12 Mart 2015) .

World Customs Organization (WCO) , What is the Harmonized System (HS) ?, 2015, <http://www.wcoomd.org> (20 Mart 2015) .

World Customs Organization [WCO], **List of Members with Membership Date**, Ekim, Brüksel, 2013.

World Trade Organization [WTO], Text of General Agreement on Tariffs and Trade, 1986, <https://www.wto.org> (25 Şubat 2015) .

WTO, List of All Early Announcements Made to WTO, 2015, <http://rtais.wto.org> (1 Nisan 2015) .

WTO, Members and Observers, 2015, <https://www.wto.org> (26 Eylül 2015) .

WTO, Regional Trade Agreements and Preferential Trade Arrangements, 2015, <https://www.wto.org> (1 Nisan 2015) .

WTO, Regional Trade Agreements Notified to the GATT/WTO and in force A-Z Table, 2015, <http://rtais.wto.org> (1 Nisan 2015) .

WTO, Regional Trade Agreements, 2015, <https://www.wto.org> (1 Nisan 2015) .

WTO, The 128 Countries That Had Signed By GATT by 1994, 2015, <https://www.wto.org> (13 Mart 2015) .

WTO, The European Union and the WTO, 2015, <https://www.wto.org> (13 Mart 2015) .

WTO, What is the WTO?, 2015, <https://www.wto.org> (13 Mart 2015) .

WTO, The GATT Years: From Havana to Marrakesh, 2015, <https://www.wto.org> (13 Mart 2015).